ATATÜRK
BİLİM VE ÜNİVERSİTE

METİN ÖZATA

TÜBİTAK
POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

Atatürk, Bilim ve Üniversite

Metin Özata

TÜBİTAK
POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

Mustafa Kemal Atatürk'ün Bilim İnsanlarına

İçindekiler

Önsöz 1

1. Bölüm

Atatürk ve Bilim

Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir, Fendir 1
Asırlık Köhne Zihniyetlerle Varlığımızı Koruyamayız 3
Türk Milletinin Yürümek Yolunda Elinde ve Kafasında Tuttuğu Meşale Müspet İlimdir 4
Sizin Karşılaştığınız Bütün Engelleri Kıracağız 6
Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmen ve Profesörleri Silah Altına Almayan Atatürk 7
O Koltuk Profesörlere Layıktır 8
İnsan Kıymeti Bilen Atatürk 9
Üniversitede Birinci Elden Araştırma Yapanları Profesör Görmek İstiyorum 11
Benim Manevi Mirasım İlim ve Akıldır 13
Medeniyet Yolunda Başarı Yenileşmeye Bağlıdır 14
Türklüğün Unutulmuş Büyük Medeni Vasfı 15
İki Türlü Avrupa, İki Türlü Amerika Vardır 19
Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kitabı 20
Bir Sınav ve Bilim Akademisi Olarak Atatürk'ün Sofrası 21
Kalemli, Kâğıtlı ve Karatahtalı Sofra 26
İnsan Vücudu Bir Kürsüdür 28
Cumhurbaşkanlığını Bırakarak Yurtdışındaki Türk Tarih Kaynaklarını Yerinde İncelemek İsteyen Atatürk 35
Atatürk'ün Tezleri: Güneş-Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi 40
Dilci Atatürk 45
"Belleten" Dergisinin Adını Atatürk Koymuştu 51
Belgelere Dayanınız 54
Uykuda Geçen Zamana Acıyan Atatürk 57
Türk Tarih ve Dil Kurumlarının Çalışmalarını Yönlendiren Atatürk 62
Atatürk'ün Fahri (Onursal) Profesörlüğü 65
Her Şeyi Benden Beklemeyin 68
Bizde Çağının Zirvesine Erişmiş Bilim Adamı Var mı? 71

Ben Felsefeyi Severim 75
Atatürk'ün Yaşam Felsefesi 80
Maya ve Aztek Uygarlığını Araştıran Atatürk 92
Matematiği Çok Seven Atatürk 93
Taşa Toprağa Değil, İnsana Kıymet Verin! 97
Atatürk'ün Darülfünun Gençlerine Nutku 103
Atatürk'ün Ankara Lisesi Öğrencilerine Nutku 104

II. Bölüm
Atatürk ve Üniversite Reformu
Üniversite Reformu Öncesi Darülfünun 105
Ankara Hukuk Okulu'nun Açılışı 116
Atatürk'ün Darülfünun'u Ziyareti 119
Üniversite Reformu Ne Zaman Planlandı? 125
Üniversite Reformu İçin Düğmeye Basılıyor 129
Prof. Malche'ın Darülfunun Hakkındaki Raporu 133
Atatürk'ün Prof. Malche'ın Raporunu Okurken Aldığı Notlar 142
Büyük Atatürkçü Dr. Reşit Galip Üniversite Reformuna Başlıyor 150
Yeni Üniversitenin Öğretim Üyesi Kaynakları ve Alman Bilim Adamlarının Çağrılması 158
Yurtdışı Eğitimden Dönen Öğrencilerin Doçent Olarak Atanması 162
Üniversiteden İlişiği Kesilecek Hocalar İçin Dr. Reşit Galip'in Atatürk'ün Onayını Alması 163
Üniversiteden Atılan Hocalar Dr. Reşit Galip'i Bakanlıktan Ediyor 164
Üniversitenin Açılışı 169
Tıp Fakültesi'nin Taşınması Uygun Olmuş mudur? 171
Hukukçu Profesör Hirsch ve Üniversite 176
Kitaplığı Olmayan Bir Üniversite, Cephaneliği Olmayan Bir Kışlaya Benzer 179
Atatürk'ün Üniversite Reformuyla İlgili Konuşmaları 181
Atatürk ve Einstein 184

III. Bölüm
Atatürk'ün Kitap Okuma Tutkusu
Okuyan Atatürk 187
Atatürk'ün Çocukluk Çağında ve Lisede Kitap Okuma Merakı 189
Harbiyeli Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar 190

Harp Akademisi'ndeyken Okuduğu Kitaplar 191
Harp Akademisi Sonrası Atatürk'ün Kitaplara İlgisi 193
Büyük Taarruz Hazırlıkları Sırasında Okunan Kitaplar 195
Atatürk'ün Yazdığı Kitaplar 196
İrade-i Milliye ve *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesinin Atatürk Tarafından Kuruluşu 197
Atatürk'ün En Önemli Kitabı *Büyük Nutuk* 198
Atatürk'ün Yazdığı Diğer Önemli Bir Kitap: *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* 198
Atatürk Şair Tevfik Fikret'in Mezarını Ziyaret Ediyor 198
Şair Tevfik Fikret'in Atatürk Üzerindeki Etkileri 199
Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları ve Kitap Okumakla Geçen Günler 200
Atatürk'ün Kitap Okuma Şekli 205
İki Gün İki Gece Durmadan Okunan Tarih Kitabı 206
Cephane Sandıklarıyla Taşınan Kitaplar 208
Atatürk'ün Yabancı Kitapları Tercüme Ettirme Metodu 210
Atatürk'ün "Doğu Sorunu" veya "Oryantalizm" ile İlgili Olarak Okuduğu Kitaplar 212
Atatürk'ün Dikte Ettirdiği Manzumeler 214
Atatürk'ün Özel Kitaplığı 216
Sonuç 217

IV. Bölüm

Hayret Verici Hitabet Maratonu *Büyük Nutuk*

Atatürk'ün En Önemli Kitabı: *Nutuk* 219
Nutuk Ne Zaman ve Nerede Okundu? 221
Atatürk *Nutuk*'u Nasıl Yazdı? 222
Nutuk'un Kapsamı ve Amacı Nedir? 226
Bazı Yazar ve Bilim Adamlarının *Nutuk*'la İlgili Görüşleri 228
Nutuk Okullarda Okutulmalıdır 234
Sonuç 235

Kaynakça 237

Önsöz

Paramparça olmuş Osmanlı İmparatorluğu'ndan dünyaya örnek olmuş bir kurtuluş savaşıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve daha sonra yaptığı Türk Devrimi'yle çağdaş bir ulus devletin temellerini atan Mustafa Kemal Atatürk, asker olmasının yanı sıra büyük bir devlet adamı, düşünür ve Prof. Geoffrey Lewis'in dediği gibi, "Özünde bir bilgindir."[1] Onun okuduğu kitapları, tarih ve dil çalışmalarını ve düşünce yapısını anlayınca bu sonuca varmak mümkündür. Atatürk, bir sözcüğün kökeninin nereden geldiğini bulunca "Uzun bir çalışmadan sonra bunu keşfettiğim zaman, Sakarya muharebesini kazandığım dakikadaki memnuniyeti duydum." diyebilen bir bilimsel heyecana sahiptir.[2] Atatürk'ün yanında yıllarca çalışarak onu çok iyi tanıma imkânına sahip olan Türk Tarih Kurumu eski Başkanı Hasan Cemil Çambel, "Gazi Mustafa Kemal yorulmaz bir okuyucu, büyük bir arayıcı, yüksek bir tenkitçi ve derin bir gözlemcidir." demiştir.[3]

Mustafa Kemal'in en önemli özelliklerinden birisi hayatı boyunca bilim ve akılcı düşünceye önem vermesi, çok okuması ve araştırıcı bir yapıya sahip olmasıdır. Atatürk'ün özellikle tarih ve dil konusunda bir akademisyen gibi araştırmalar yapması ve tarihçileri "Belgelere dayanınız" diyerek uyarması ve "Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız." diyerek yol göstermesi onun ne kadar objektif ve akılcı bir düşünce yapısın-

1 Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet*, İş Bankası Yayınları, 2000, İstanbul, s.79

2 Konur Ertop, "Atatürk Devriminde Türk Dili Makalesi", *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayını no: 224, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, Ankara, s.90

3 Hasan Cemil Çambel, *Makaleler, Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1987, Ankara, s.93

da olduğunu gösterir.[4] O, Türk Tarih Kurultayı'na gönderilen bildirileri bir akademisyen gibi incelemiş ve üzerlerine notlar düşmüştür. Atatürk'ün sofrası da bir bilim akademisi özelliğini korumuş, sofrada bulunan karatahtada, dil ve tarih sorunlarına çözümler üretilmiştir. Atatürk, sofrada tartışmalar yaptığı bilim adamlarına "Sizlerle yaptığım bu ilmi konuşmalar, benim ruhumun gıdasıdır." diyebilen bir insandır.[5] Bu nedenle Herbert Melzig, Atatürk'e "Çankaya Düşünürü" demiştir.[6] Atatürk'ün önemli bir düşün adamı olduğu çoğu zaman gözden kaçmıştır.

Atatürk, bilim ve sanat insanlarına kanat germiş, onları korumuş ve kollamıştır. O, Dolmabahçe Sarayı'ndaki güzel bir koltuk için, "Bu koltuk bilim adamlarına layıktır" diyecek kadar bilim insanlarına değer veren bir insandır.[7] Sanatçılara da "Sanatkâr, cemiyette uzun cehd [azim] ve gayretlerden sonra alnında ışığı ilk hisseden insandır." diyerek büyük önem vermiştir. Atatürk, "Üniversitelerde birinci elden araştırma yapanları profesör görmek istiyorum." diyerek araştırmaya verdiği önemi göstermiş ve yine bu konuda, "İlim tercüme ile olmaz, tetkik ile olur." demiş-tir.[8] Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda öğretmenleri ve profesörleri silah altına almayacak kadar bilime ve eğitime önem veren bir liderdir. Yurtdışına eğitime giden öğrencilere gönderdiği telgraflarda: "Sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum, alevler olarak geri dönmelisiniz." diyerek destek ve cesaret veren Ata-türk, bilimsel araştırmaların mutlaka yapılması gerektiğini, "Bugüne ve yarına bırakılmış daha birçok büyük işlerimiz vardır. İlmi araştırmalar da bunlar arasındadır." sözleriyle vurgulamıştır.[9]

4 Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk'e Saygı*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara s.101
5 Hasan Cemil Çambel, a.g.e., s.76
6 Özer Soysal, Atatürk Araştırmaları'nın Bibliyografik Dayanakları (www.mkutup.gov.tr/soysal.html)
7 M.K. Öke, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955, s.105
8 Melahat Özgü, *Atatürk'e Sevgi*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara Üniversitesi Matbaası, 1972, Ankara, s.9-19
9 Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, s.164-166

Atatürk'ün yaptığı Türk Devrimi içinde pek anılmayan bir devrim, üniversite devrimidir. O, bu konuda da eşsiz bir strateji ve taktik ustası olduğunu göstermiş; cumhuriyet kurulduktan hemen sonra yurtdışına öğrenciler göndererek bilim insanı yetiştirmeye başlamış ve bu öğrenciler yetiştikten sonra da 1933 yılında üniversite devriminin düğmesine basmıştır. Atatürk, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun deyimiyle "Beklemesini bilen adamdır". Utkan Kocatürk'ün belirttiği gibi, "Atatürk gerçeğin adamıdır, sağduyunun ve ince görüşün adamıdır. Nerde ne yaptı, neye karar verdi ise, daima en iyisini yapmış, en yararlısına karar vermiştir." Üniversite reformunda çok büyük rol alan, zamanın Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in uğraşlarını da bu arada unutmamak gerekir. Türk Devrimi için hiçbir eser üretmeyen ve devrimlerin yanında olmayan Darülfünun, 1933 yılında kapatılarak İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Yurtdışından gelen yabancı profesörlerin büyük katkılarıyla modern üniversitenin temelleri atılmış ve üniversitelerimiz gelişmeye başlamıştır.

Darülfünun'u incelemesi için İsviçre'den davet edilen Prof. Malche, araştırmaları sonucunda hazırladığı 95 sayfalık raporunda Darülfünun'da bilim üretilmediğini, ansiklopedik bilgiler verildiğini, tercümelerin tez olarak kabul edildiğini, laboratuvarların yetersiz olduğunu, kitap yazılmadığını ve yayın yapılmadığını, kütüphanelerin yetersiz olduğunu, bilim adamı yetiştirecek bir sistem olmadığını ve üniversiteye başlayan öğrencilerin liseden iyi bir eğitimle gelmediğini saptadıktan sonra, bu işin bir üniversite işi değil, tüm Türkiye'yi ilgilendiren bir kültür sorunu olduğunu belirtmiştir. Prof. Malche, profesörlüğe yükselme yönteminin üniversitenin geleceği için hayati önem taşıdığını belirttikten sonra, Darülfünun'da uygulanan yöntemle büyük bilgin Pascal'ın bile profesör olmaya ömrünün yetmeyeceğini vurgulamış ve akademik yükselmeye karar verecek olan jüri üyelerinin, adayın birlikte çalıştığı hocalardan olmaması gerektiğini, önemle hatırlatmıştır.[10]

10 Utkan Kocatürk, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 1, cilt 1, 1984

Prof. Malche'ın "rapor"unu çok dikkatli bir şekilde inceleyen Atatürk, aldığı notlarda, Darülfünun'un içler acısı halini anladıktan sonra "Bildiğimiz başka, hakikat başka" şeklinde defterine not düşmüş; ayrıca Darülfünun'un düzeltilmesi işinin, yabancıların değil, yine kendi bilim adamlarımızın eliyle olabileceğini belirterek, "Herhangi bir yabancı âlim, bizi bu uçurumdan kurtaramayacaktır. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır." demiştir.[11]

Zamanın Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, 1933 yılında kamuoyuna yaptığı açıklamada, "Profesör, bir tekrarlama makinesi değil, talebeye ilmi ilhamlar veren, rehberlik eden, onun çalışma ve araştırma şevkini daima coşkun tutabilen kaynaktır. Hakiki profesör kendisi de ilmin talebesi olandır." diyerek, profesörün görevinin sadece ders anlatmak olmadığını, araştırma yapması ve bilim üretmesi gerektiğini vurgulamıştır.[12]

1933 yılında Nazi Almanya'sından kaçarak yıllarca ülkemize hizmet eden büyük bilim adamı Prof. Hirsch, anılarında, yapılan üniversite reformu için "1933 yılında hakim olan ilke, meslek yüksekokulu değil, Türkiye'de Batı Avrupa üniversitelerinin ayarında, gerçeği araştıran ve derinleştiren, bilgiyi toplayan, düzenleyen, çoğaltan ve yayan bir bilim yuvası niteliğinde bir bilim kurumu kurmaktı." demiştir.[13]

Prof. Malche'ın 1930'lu yıllarda Darülfünun için hazırladığı raporun aslını okuyunca, üzüntüyle görülür ki, onun düzeltilmesini istediği hususların bir kısmı, aradan geçen 70 yıla karşın, üniversitelerimizde hâlâ devam etmektedir. Araştırıcı ve yaratıcı üniversiteleri ivedilikle kurmak, "Türkiye Araştırma Alanı"nı öncelikle oluşturmak, TÜBİTAK ve TÜBA'nın önderliğinde bilim ve teknoloji stratejileri oluşturarak çağdaş uygarlık düzeyini hızlı bir şekilde yakalamak zorunluluğu, her geçen gün daha

11 *Atatürk'ün 5 Numaralı Not Defteri*, Genelkurmay ATASE Yayınları, 1994, Ankara, s.215

12 Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, 2. Baskı, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000, s.136-137

13 Ernst E. Hirsch, *Anılarım*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 5. Basım, 2000, Ankara, s.211

da hissedilmektedir. Bu amaca ulaşmak için, toplumumuzun bir bilgi toplumu haline gelmesi, üniversite öncesi eğitimin araştırmacı kişiler yetiştirecek şekilde düzenlenmesine de büyük ihtiyaç vardır.

Atatürk, Prof. Şemsettin Günaltay'a bir çalışma esnasında: "Hocasın, profesörsün! İsterim ki daima idealimi gençlere telkin edesiniz ve daima korumak hususunda çalışasınız" demiştir.[14] Atatürk'ün Türk üniversite öğretim üyelerine vasiyeti budur. Üniversite gençliğinin Atatürkçü, cumhuriyetçi, demokrat, laik, yurdunu ve milletini seven, ülkesini çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak, çalışkan ve bilgili kişiler olarak yetiştirilmesini sağlamak, üniversite hocalarının en yüce görevidir. Atatürk, bir konuşmasında "Eğitim ve öğretimin gayesi, yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha ziyade memlekete ahlaklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılapçı, müspet, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst düşünüşlü, iradeli, hayatta karşılaşacağı engelleri yenmeye kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim programlarını ve sistemlerini ona göre düzenlemelidir" demiştir.[15] Atatürk, devrimlere bağlılık konusunda hiç ödün vermeyen bir kişiliğe sahiptir. Herkesin de öyle olmasını istemiştir. Bir konuşmasında "Benim için bir taraflık vardır; bir tarafım, o da cumhuriyet taraftarlığı, fikri, içtimai inkılap taraftarlığı" diyerek buna işaret etmiştir. Diğer bir konuşmasında da "Cumhuriyet bedava kazanılmış değildir. Bunu elde etmek için çok kan döktük. Her yanda kırmızı kanımızı akıttık. Gerektiğinde kurumlarımızı korumak için gerekeni yapmaya hazırız" diyerek cumhuriyeti korumanın ve gençlere bu bilinci aşılamanın önemini vurgulamış ve o nedenle de bir başka konuşmasında "İnkılabın hedefini kavramış olanlar, daima onu muhafazaya muktedir olacaklardır" demiştir.[16]

Atatürk, yabancı ülkelere giden veya uluslararası konferans-

14 Utkan Kocatürk, "Atatürk'te Gençlik Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 2, sayı 4, 1985, Ankara, s.24

15 Utkan Kocatürk *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, Ankara, s.131

16 Hasan Rıza Soyak, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.12

lara katılan arkadaşlarını "Unutmayınız, sesiniz benim sesimdir!" diyerek ikaz etmiştir.[17] Öyleyse Türk bilimcileri de yurtdışı kongrelerde seslerinin onun sesi olduğunu hissettirecek şekilde davranmak ve başarılı olmak zorundadır.

Atatürk, bir konuşmasında "İtiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan çok çalışmaya mecburuz." diyerek mevcut gerçeği ortaya koymuş ve her alanda çok çalışmamız gerektiğine işaret etmiştir. Başka bir konuşmasında da "Türk çocuğu! Çok zekisin, malum; fakat zekânı unut, çalışkan ol!" diyerek başarının yolunun çalışmak olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk'ün diğer önemli bir özelliği okumayı çok sevmesidir. Matematiğe olan merakı çocukluk yıllarından beri devam eden Atatürk, "açı", "üçgen" gibi geometri terimlerini Türkçemize kazandırdığı gibi, öğretmenlere örnek olsun diye bir de geometri kitabı yazmıştır. O, ömrü boyunca beş kitap yazmış ve iki büyük rapor hazırlamıştır. Necati Cumalı'nın dediği gibi "Atatürk yazmasını seven, yazmak gereksinimi duyan bir insandır. Kurtuluş Savaşı boyunca ciltler tutacak ölçüde telgraf yazışmaları hep kendi kaleminden çıkmıştır."[18] Okumayı ve araştırmayı çok seven Atatürk Ankara'dan İstanbul'a giderken "cephane sandıklarıyla" kitap taşımıştır. O, savaş sırasında cephede bile okumuştur. Atatürk'ün kitaplığında dört binden fazla kitap vardır. Atatürk, bir konuşmasında "Ben çocukken fakirdim. İki kuruş elime geçince, bunun bir kuruşunu kitaba verirdim. Eğer böyle olmasaydım, bu yaptıklarımın hiçbirisini yapamazdım." demiştir.[19] Atatürk'ün okuduğu kitapların bir kısmı Anıtkabir Komutanlığı tarafından basılmıştır. Prof. Dr. Afet İnan'ın dediği gibi, "O, okumuş, öğrenmiş ve öğretmek için de yazmıştır". 2000'li yıllardayız ve okumayan bir Türkiye vardır. Bir şairimizin dediği gibi, Türkiye'de "hâlâ çocuk sayısından az kitap bulunan evler" varsa, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma olanağı

17 Muvaffik İhsan Garan, *Milletlerin Sevgilisi Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1986, Ankara, s.56
18 Necati Cumalı, *Ulus Olmak*, Çağdaş Yayınları, 1995, İstanbul, s.7
19 Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağı İdim*, Hürriyet Yayınları, 1973, İstanbul, s.267

yoktur. Atatürk, bu konuda da bize önderlik etmiştir. Dişini tedaviye gelen bir diş hekimine sosyolojiyle ilgili sorular sormuş, bilmemesi üzerine, işi şakaya getirerek: "Biliyorum siz kendi mesleğinizde en büyük başarıyı gösteriyorsunuz, fakat bunun yanı başında başka meselelerle de ilgilenerek okumanızı teşvik etmek istedim ve bu kadar aykırı bir konuyu bilhassa seçtim" diyerek okumanın yaygınlaşmasına çalışmıştır.[20] Atatürk, aydın olmak için, sadece meslek bilgisinin yeterli olmadığına, meslek dışı kitapların da okunması gerektiğine işaret eden bir düşünce adamıdır.

Bu çalışma sırasında Atatürk'le ilgili birçok kitap okuma imkânım oldu. Üzülerek belirtmek zorundayım ki, onu çok iyi anlatan, düşünce yapısını analiz eden çok az kitap bulabildim. Prof. Dr. Celal Şengör'ün, "Okuyabildiğim Atatürk ile ilgili eserlerin hiçbirinde Atatürk'ün doyurucu bir felsefi analizinin yapıldığını görmediğim gibi, bu konuyu bildiğine inandığım kişilerle yaptığım sohbetlerde de benim görmeyi arzu ettiğim tipten bir felsefi analizin bugüne kadar yapılmış olduğuna dair herhangi bir izlenim edinemedim." şeklinde belirttiği görüşlerine katılmamak imkânsızdır.[21] Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Kemal Arı'nın 27 Ekim 2003 tarihli gazetelerde çıkan açıklamasında belirttiği, "Atatürk biyografisi yazmakta yetersiz kaldık" sözleri de bu gerçeği ortaya koymaktadır. Böyle büyük bir insana sahip olduğumuz halde, onu anlatan kitapların çoğunu sahaflarda veya kütüphanelerde aramak zorunda kalmak benim için ayrıca büyük bir üzüntü kaynağı oldu. Bu büyük insanı daha iyi anlamak için Necati Cumalı'nın söylediği gibi, "Atatürk'ü tanımak için her birimiz tek tek bir incelemeye girişmek zorundayız."

Davranış ve sözleriyle bizlere devamlı yol gösteren Atatürk'ün önemi gün geçtikçe artmaktadır. O, dün olduğu gibi,

20 Utkan Kocatürk, "Prof.Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 3, 1985, s.735

21 A.M.C. Şengör, *Hasan Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2001, Ankara, s.11

bugün de günceldir ve yarın da güncel olacaktır. Ülke olarak da Atatürk'ün işaret ettiği ilkeleri izlemekten başka çaremiz yoktur. Agah Sırrı Levent'in söylediği gibi:

"Atatürk her zaman için kuvvet kaynağıdır. Güçlüğe mi uğradınız? Umudunuz mu kırıldı? Atatürk'ü hatırlayın, onun çarpışmak zorunda kaldığı güçlükler karşısındaki tutumunu göz önüne getirin. Cesaretiniz hemen yerine gelecek, hayatı sevmeye başlayacak, yeni bir hızla ileri atılacaksınız. Umutla sarıldığınız işte hemen başarı sağlayacaksınız."[22]

Çağdaş üniversiteyi kurmak için, yetişmiş bilim insanlarımız vardır; yeterli destek ve uygun bir yapılanmayla bunu başarabiliriz. Prof. Dr. Nimet Özdaş'ın dediği gibi, "Japonya mucizevi gelişmesini samuray ruhu ile yaptı deniyor. Onların ruhuna karşılık bizim de dünyada eşsiz bir Kuvayi Milliye ruhumuz var. Biz Türkler bu işi yapamazsak tarih önünde suçlu oluruz."[23] Atatürk'ün istediği çağdaş, yaratıcı ve araştırıcı üniversitelere kısa zamanda sahip olmamızı, "Türkiye Araştırma Alanı"nı ivedilikle oluşturmamızı ve çok kitap okuyan bir toplum olmamızı diliyorum. Bu konuda hızlı olamazsak ve en kıymetli değer olan "zaman"ı iyi kullanmazsak, diğer ülkelere göre bilim ve teknolojide olan geriliğimiz daha da açılacaktır. Büyük bilim insanı Prof. Seha L. Meray'ın dediği gibi, "Zamana bırakılan şeyler, muşmula gibidir; olgunlaşırken çürüyebilir de."[24]

22 Agah Sırı Levent, "Atatürk ve Devrimler", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, s.142

23 Nimet Özdaş, *Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye*, 2000, www.inovasyon.org.

24 Seha L. Meray, *Üniversite Sorunları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, İstanbul, s.77

I. Bölüm

Atatürk ve Bilim

"İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet yaratma ve icat kabiliyetidir."

Mustafa Kemal Atatürk

Ömrü boyunca bilim ve akılcı düşünceye büyük önem veren Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve aşmak için izlenecek yolun bilim yolu olduğunu her zaman vurgulamıştır. Aşağıdaki bölümlerde Mustafa Kemal'in bilimle ilgili söz ve değerlendirmelerini ve onun bilgin yönünü bulacaksınız:

Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir, Fendir

Atatürk, bilim ve teknolojiye bakış açısını, 22 Eylül 1924 günü Samsun'da öğretmenlere yaptığı konuşmada şöyle vurgular:

"Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yol-

dan sapmaktır. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemelerini zamanında takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce yıl önceki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, şu kadar bin yıl sonra, bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak demek değildir."[1]

Her türlü mücadelede başarılı olmak için bilim ve teknolojinin tek kılavuz olduğunu gösteren Atatürk, cumhuriyet öncesi geri kalmışlığın nedeninin bilim ve teknolojiden ayrılmak olduğunu saptamış ve bu nedenle uygar, çağdaş ve kalkınmış bir ulus olabilmek için bilim yolundan ayrılmamak gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır. Bursa'da 27 Ekim 1922'de, öğretmenlere karşı yaptığı bir konuşmada,

"Hanımlar, Beyler; memleketinizin en mamur, en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını [kurallarını] rehber ittihaz [kabul] etmektir."[2]

diyerek bilim ve teknolojinin önemini vurgulamıştır.

Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözünü söylemesinin bir diğer amacı da yapılacak işlerde bilime ve bilim adamına başvurulmasını istemiş olmasıdır. Ülkeyi yönetenlerin ve idarecilerin yapılacak işlerde bilim adamlarına başvurması ve görüş alması da o nedenle büyük önem taşımaktadır. Onun aşağıda verdiğimiz bir konuşması bu düşüncenin en güzel örneğidir:

"Ben o adamım ki ordunun, memleketi milleti muhakkak

1 *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990, Ankara, s.80

2 Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)*, cilt 1, Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2000, s.41

bir neticeye götürebileceği noktalarda emir veririm. Fakat ilim ve bilhassa içtimai [sosyal] ilim sahasına dahil işlerde, ben kumanda vermem. Bu vadide isterim ki beni âlimler [bilginler] irşad etsinler [aydınlatsınlar, yetiştirsinler]. Siz kendi ilminize, irfanınıza güveniyorsanız, bana söyleyiniz. İçtimai ilmin güzel istikametlerini gösteriniz. Ben takip edeyim."[3]

Türk Devrimi'nin en büyük özelliği, dinamik bir karaktere sahip olmasıdır. Bu dinamizmi Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözüne dayanır. Ona göre tek dayanak noktası bilimdir. Bilim de devamlı değiştiğine ve ilerleme gösterdiğine göre, Türk Devrimi de zamana uygun olarak kendi kendini sürekli olarak yenilemek zorundadır. Bu nedenle Atatürkçülük veya Atatürkçü Düşünce Sistemi durağan değil, dinamik bir özelliğe sahiptir ve temel kavram çağdaşlaşmaktır.

Asırlık Köhne Zihniyetlerle Varlığımızı Koruyamayız

Bilime önem verirken gelişmeleri izlemek ve onlara ayak uydurmak gerekmektedir. Atatürk,

"Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde [yenileşmeye] vabestedir [bağlıdır]. İçtimai [sosyal] hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül [gelişme] ve terakki [ilerleme] yolu budur. Hayat ve geçime egemen olan kuralların zaman ile değişme, gelişme ve yenilenmesi zorunludur. Medeniyetin buluşlarının, tekniğin harikalarının, dünyayı değişiklikten değişikliğe uğrattığı bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, geçmişe bağlılık ile varlığın korunması mümkün değildir."[4]

3 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 3. cilt, Remzi Kitabevi, 1969, İstanbul, s.318
4 Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, ODTÜ Yayıncılık, 1998, Ankara, s.41

sözleriyle bilimsel gelişmeleri izlemek gerektiğini, aksi bir durumun ülkeyi geri götüreceğini vurgulamış; 1925 yılında yaptığı bir konuşmadaysa,

> "Medeniyetin coşkun seli karşısında direnmek boşunadır ve o, gafil itaatsizlere karşı çok amansızdır. Dağları delen, göklerde uçan, göze görünmeyen zerrelerden yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen medeniyetin kudret ve yüceliği karşısında çağdışı kalmış zihniyetlerle, ilkel, boş inançlarla yürümeye çalışan milletler, yok olmaya veya hiç olmazsa esir olmaya ve aşağılanmaya mahkûmdurlar."[5]

sözleriyle bilimsel çalışma ve gelişmenin bir milletin yaşaması için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Türk Milletinin Yürümek Yolunda Elinde ve Kafasında Tuttuğu Meşale Müspet İlimdir

Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için tek rehberin bilim ve teknoloji olduğunu her konuşmasında vurgulayan Atatürk, 29 Ekim 1933'te yaptığı *Onuncu Yıl Nutku*'nda, bakınız bunu ne güzel vurguluyor:

> "Milli kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız. Bunun için, bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket kavramına göre düşünülmelidir. Geçen zamana oranla, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da başarılı olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tutuğu meşale, müspet ilimdir."[6]

5 Enver Ziya Karal, a.g.e., s.42

6 *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990, Ankara, s.114

Atatürk, Cumhuriyet'in *10. Yıl Nutku*'nu okurken, 29 Ekim 1933.

Ne yazık ki, yüce Atatürk'ün ölümünden sonra, bilime ve bilim insanına yeterli önem verilmemiş, araştırma ve geliştirmeye yeteri kadar destek olunmamış ve neticede çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılamamıştır. Halen patent sayımız çok düşüktür ve bugün dünya çapında teknoloji ve bilim üreten kuruluşlarımız çok azdır. Bu nedenle üniversitelerimize, enstitülerimize ve bilim insanlarına değer vermek ve onları desteklemek gerekmektedir. Atatürk,

"Bu millet ve memleket ilme, irfana çok muhtaç; tahsil yapmış, diploma almış gelmiş olanları korumak kadar doğal ve lüzumlu bir şey olmaktan başka, parti parti eğitim ve öğretim görmek için ilim ve fen almak için Avrupa'ya, Amerika'ya ve her tarafa çocuklarımızı göndermeye mecburuz ve göndereceğiz. İlim ve ihtisas nerede varsa, sanat nerede varsa gidip öğrenmeye mecburuz. Bu nedenle artık

himaye çok zayıf kalır. Bunun yerine mecburiyet geçerli olur."[7]

der ve söylediği gibi, himaye bile değil mecburi olarak bu yetişmiş personeli korumak ve geliştirmek zorunluluğunu ortaya koyar. Bir ülkenin kalkınması ve saygınlığı yetiştirdiği bilim ve sanat adamlarıyla olur. Bu gerçeği çok iyi bilen yüce Atatürk, nitelikli adam yetiştirmek için çok uğraşmıştır bu konuyu başka bir konuşmasında şöyle vurgulamıştır:

"Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede layık olduğu medeniyet düzeyine ulaşması ancak, yüksek bilim ve teknik adamlarının yetiştirilmesi ve milli kültürümüzün yüceltilmesi ile mümkündür."[8]

Ne yazık ki, onun ölümünden sonra bu konuya önem verilmemiş ve neticede az gelişmiş bir ülke durumundan bir türlü kurtulunamamıştır.

Sizin Karşılaştığınız Bütün Engelleri Kıracağız

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir aydınlanma seferberliği başlatarak eğitim ve bilim adamlarının yetişmesi ve korunması için büyük uğraşlar vermiş ve onların karşılaştıkları zorlukları çözmek için mücadele etmiştir. Kalkınmanın temel unsuru ve dinamiği olan bilim, sanat ve eğitim ordusunun önündeki engelleri kıracaklarını Bursa'da öğretmenlere yaptığı konuşmada şöyle haykırmıştır:

"Gerçek zaferi siz kazanacak, siz koruyup sürdüreceksiniz, bunu başaracağınızdan hiç kuşkum yok. Sarsılmaz bir inanla ben ve bütün arkadaşlarım, sizi gözeteceğiz, sizin karşılaştığınız bütün engelleri kıracağız."[9]

7 *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, a.g.e., s.29
8 *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, a.g.e., s.30
9 *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, Türk Dil Kurumu Yay., 1969, Ankara s.89

Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmen ve Profesörleri Silah Altına Almayan Atatürk

Atatürk, bilim adamlarına ve öğretmenlere o kadar önem vermiştir ki, onları Kurtuluş Savaşı'nda askere almamıştır. Bunun çok güzel bir örneği askere gitmek için başvuran ve Darülfünun'da çalışan Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir. Tanrıöver, anılarında bu olayı şöyle anlatır:

"Askere gitmek için ilgili mercilere başvurdum. Atatürk, 'Biz askere alacak binlerce kişi bulabiliriz ama Darülfünun'a [üniversiteye] ikinci bir Hamdullah Suphi bulamayız. Sen yine irfan [kültür] ordusunun başında kal' yanıtını verdiler."[10]

Bilim ve teknolojide ilerlemenin bir koşulu da bu konuda ilerlemiş ülkelerle işbirliği yapmak ve insanlarımızı bu ülkelerde eğitmektir. Atatürk, bu konuda "İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur" sözleriyle bize yol göstermiştir. Yurtdışında eğitim alan insanlarımızın bir kısmı maalesef bu ülkelerden dönüşte aldıkları eğitimi uygulayacak ortamı bulamamakta ve ülkemiz büyük zararlara uğramaktadır. Hem eğitim gören kişinin çabaları hem de bu eğitim için ülkemizin yaptığı harcamalar boşa gitmiş olmaktadır. Bu nedenle yurtdışına gönderilen bilim insanlarına çalışacakları ortamın sağlanması ve teşvik edilmesi ülkemizin bilimsel alanda ilerlemesi için çok büyük önem taşımaktadır.

Atatürk, 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da çiftçilere yaptığı bir konuşmasında şöyle söylemiştir:

"Biz, her nokta-i nazardan insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir.

10 Kemal Arıburnu, *Atatürk ve Çevresindekiler*, 2. Baskı, İş Bankası Yayınları, 1995, İstanbul, s.10

Fikrimiz, zihniyetimiz, medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz. Medeni olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslam âlemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şümul [kapsam] ve tealiye [yükselmeye] uyamadıklarından ne büyük felaketler, ne ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandı. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak, bu zihniyetimizdeki değişikliktendir. Artık duramayız. Behemehal [mutlaka] ileri gideceğiz. Geriye hiç gidemeyiz; çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet vazıhan [açık açık] bilmelidir: Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki, ona bigane [yabancı] olanları yakar ve mahveder. İçinde bulunduğumuz medeniyet âleminde layık olduğumuz mevkii bulacak ve onu muhafaza ve ilan edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık bundadır."[11]

O Koltuk Profesörlere Layıktır

Atatürk'ün doktorluğunu yapan Prof. Opr. Dr. Mim Kemal Öke, bir anısını şöyle anlatır:

"Bir gece Dolmabahçe Sarayı'nda verilen baloda, gecenin ileri saatlerinde Prof. Dr. Neşet Ömer Bey'le birlikte Atatürk'ü görüp kendisinden müsaade aldıktan sonra evlerimize dönmek istedik. Onun muayede salonunda olduğunu söylediler. Yanına gittiğimizde onu bir iki arkadaşıyla beraber padişahlara mahsus tahtın yakınında bir koltukta oturuyor bulduk. İznini alarak veda ettik. Gitmek üzereyken bizi durdurttu:

– Bir dakika müsaade edin, dedi. Lütfen doktor, çıkıp şu tahta oturur musun?

– Aman efendim. Benim ne haddime!

– Ne demek? Orası, etek öptürtmekten başka bir şey yap-

11 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2.cilt, s.209-210

mayan sultanlardan çok sizler gibi değerli ilim adamlarına yakışır."[12]

Görüldüğü üzere, Atatürk, bilim ve sanat insanlarına değer veren, onları koruyan bir devlet adamıdır. Bir ülkenin ilerlemesinin bilim ve sanat adamlarıyla olacağını bilen o eşsiz insan, elini öpmek isteyen sanatçılara, "Sanatkâr el öpmez; sanatkârın eli öpülür." diyerek onlara verdiği önem ve değeri ortaya koymuştur.[13]

İnsan Kıymeti Bilen Atatürk

Atatürk, bilim ve sanat adamlarını daima korumuş ve onlara destek vermiştir. Onun bu yüce özelliğiyle ilgili bir anı şöyledir:

"Ahmet Rasim, romanları, özellikle Türk halkını anlatan renkli hikâyeleriyle ünlü bir yazardı. Artık yaşlandığı için yazı yazamıyordu. Kendisini baş tacı etmiş eski patronlar da piyasadan çekilmiş yerlerini gençlere bırakmışlardı. Kısacası Ahmet Rasim maddi sıkıntıya düştüğü için bir iş bulmak umuduyla Ankara'ya geldi. Yolda rastladığı İsmail Müştak'a, 'Fırınlarda ekmeklerin dört köşe değil, yuvarlak yapılması yüzünden buraya kadar geldim.' dedi. İsmail Müştak'ın bu sözlerden bir şey anlamadığını görünce açıkladı:
– Bir okka ekmek alayım dedim, elimden düşüp yuvarlanmaya başladı. Onun peşinden Ankara'ya kadar koştum. Şaşkın şaşkın onu arıyorum şimdi.
– Üzüldüm doğrusu!
Ayrıldılar. İsmail Müştak, o akşam Çankaya'da Atatürk'e bu konuşmayı anlatınca, büyük önder:
– Burada nerede kalıyormuş? diye sordu.
– Bilmiyorum efendim, sormadım. Herhalde bir otelde...

12 M.K. Öke, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi, 8, 1955, s.105
13 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, Ankara, s.153

İnsan kıymeti bilen Atatürk, birdenbire kızdı:

– Yarım yüzyıl Türk irfanına hizmet etmiş ve şimdi yoksul kalmış bir zat, sana Ankara'ya ekmek aramaya geldiğini söylüyor da, sen yardım etmeye davranmıyorsun. Hangi otelde kaldığını bile sormuyorsun, öyle mi?

Derhal emir verdi. O gece Ankara'nın bütün otellerine telefon edilerek Ahmet Rasim'in kaldığı yeri öğrendiler. Yaverlerden biri köşke ait bir otomobille onu yatağından kaldırdı. Çankaya'ya getirdi.

Atatürk, ayağa kalkarak Ahmet Rasim'in elini sıktı, yanına oturttu ve rakı ikram etti. Uzunca bir zaman onunla sohbet ettikten sonra sanki bir anda hatırına gelmiş gibi:

– Münhal [boş] bir İstanbul milletvekilliği var. Lütfen kabul ederseniz, beni sevindirirsiniz, dedi.

Büyük mizah üstadı, yazar gözleri dolu dolu Atatürk'ün elini öptü:

– Ekmek aslanın ağzında derlerdi de inanmazdım. Meğer, sahiden orada imiş."[14]

*

Bilimsel olarak ilerlemenin diğer bir koşulu da bu konuda uğraşan insanların yetiştirecekleri kişileri iyi seçmeleri ve onları teşvik etmeleridir. Bizden sonra gelecek kişilerin bizleri aşması ve bizden daha iyi olmaları durumunda bir ilerleme söz konusu olabilir. Atatürk bu konuda bakın ne söylemiştir:

"Her yeni yetişen kendisinden eskisini beğenmeyecek kadar yükselirse o zaman, ancak o zaman gelecek nesiller birbirinden kademe kademe yüksek seviyede bir yükselme grafiği meydana getirebilir ki, insanlığın ilerlemesinin amacı da budur."[15]

Atatürk, kendinden sonra gelecek insanların yetiştirilmesine

14 Muvaffak İhsan Garan, *Milletlerin Sevgilisi Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, Ankara, s.83

15 Afet İnan, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983 , Ankara, s.51

büyük önem veren bir liderdir. 17 Mart 1937'de Romanya Dışişleri Bakanı Antonesku'yla yaptığı sohbette adam yetiştirmekle ilgili olarak şu güzel sözleri söylemiştir:

"Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiştirmekten hoşlanır. Bahçesinde çiçek yetiştiren adam bir şey bekler mi? Adam yetiştiren adam da çiçek yetiştirendeki hislerle hareket edebilmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan adamlardır ki memleketlerine ve milletlerine ve bunların istikbaline faydalı olurlar."[16]

Atatürk'ün bize gösterdiği yol bizden daha iyi olacak bilim insanlarını yetiştirmek, onları desteklemek ve ileride onları yerimize bırakmaktır.

Üniversitede Birinci Elden Araştırma Yapanları Profesör Görmek İstiyorum

Prof. Dr. Melahat Özgü, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'dan dinlediği bir anıyı, *Atatürk'e Sevgi* isimli kitabında şöyle anlatmıştır:

"Atatürk, 19-20 Ağustos 1932 gecesi Yalova Köşkü'nde, Afet İnan, Yusuf Akçura, Dr. Reşit Galip, Celal Sahir ve Dr. Şevket Aziz Kansu'nun bulunduğu bir akşam yemeğinde Darülfünun Reformu'ndan söz açarak I. Türk Tarih Kongresinde kendi araştırmasıyla 'Türklerin Antropolojisi' konulu bir tebliğ veren ve bu tebliğ öncesi 'İki seneden beri Tıp Fakültesi'ndeki antropoloji laboratuvarında tetkikatta [araştırma] bulunuyorum. Türk tipinin kraniyolojik ve antropolojik neticelerini, bana verdiği kanaatleri huzurunuzda cesaretle söylemek istedim.' şeklinde söze başlayan müderris muavini Dr. Şevket Aziz Kansu'yu eliyle

16 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.384

göstererek 'Üniversitede doktor bey gibi birinci elden araştırma yapanları profesör görmek istiyorum.' demiş ve sözünü Reşit Galip'e yönelterek: 'İlim tercüme ile olamaz, tetkikle olur. Doktor bey nasıl memleket malzemesini tetkik ederek ilim yapmışsa, ben de senden böyle ilim adamlarını almanı istiyorum.' diyerek sözünü tamamlamıştır. Dr. Reşit Galip, o zamanlar, Tarih Kurumu'nun Genel Yazmanı idi. Bu sözle de, Atatürk'ün kendisini, Darülfünun'da bir reform yaparak üniversiteye çevirecek Maarif Vekili [Milli Eğitim Bakanı] olarak görevlendirileceğini sezdirmişti."[17]

Atatürk bu konudaki diğer bir konuşmasında,

"Biz, Batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz." demiştir.[18]

Atatürk bir konuşmasında,

"İtiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan daha çok çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. Zamanın gereklerine göre bilim ve teknik ve her türlü medeni buluşlardan azami derecede yararlanmak zorunludur."[19]

diyerek bilimsel yönden yarışmacı bir ruha sahip olmamızı ve yabancılardan daha çok çalışarak onları geçmemizi hedef göstermiştir. Bunu yapabilecek bilim ve teknoloji insanlarımız var-

17 Prof. Dr. Melahat Özgü, "Atatürk İlim ve İrfan Yolunda" adlı makale, *Atatürk'e Sevgi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, Ankara, s.9-19

18 Müjgan Cunbur, *Atatürk ve Milli Kültür*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, 1973, Ankara, s.37

19 Arı İnan, *Düşünceleriyle Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1991, Ankara, s.119

dır. Ancak tek eksiğimiz destektir. Yeterli altyapı olduğu zaman Türk insanının başaramayacağı hiçbir şey yoktur. Bugün ABD ve Avrupa üniversitelerinde çalışan ve kendi sahalarında önemli buluşlara imza atmış çok sayıda değerli bilim insanımız vardır. Yapılacak iş, belirli merkezleri baştan aşağıya günün gereklerine uygun donatarak araştırma ve geliştirme enstitüleri kurmak ve desteklemektir. Bu sayede bilim ve teknoloji üretme yarışında biz de söz sahibi olabiliriz.

Benim Manevi Mirasım İlim ve Akıldır

Atatürk, bilim ve eleştirel aklın üstünlüğüne inanan bir insandır. Bu nedenle de kendisini izleyecek olanların bilim ve akıl yolundan ayrılmamasını şu güzel sözleriyle vasiyet etmiştir:

"Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü zorluklar karşısında, belki gayelere tamamen eremediğimizi, fakat asla taviz vermediğimizi, akıl ve ilmi rehber edindiğimizi tasdik edeceklerdir. Zaman süratle ilerliyor, milletlerin, toplumların, kişilerin mutluluk ve mutsuzluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin gelişimini inkâr etmek olur. Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar."[20]

Atatürk'ün *2 Numaralı Not Defteri*'nde "Maddeyi anlamalı" diye bir notu vardır.[21] O, maddeyi anlamanın önemini okuduğu

20 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.400

21 *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, 1994, s.27

felsefe kitaplarından anlamış ve önem vererek defterine not etmiştir. Bilindiği gibi felsefe tarihinde "madde ve form" kuramını ilk ortaya atan Aristoteles'tir.[22]

*

1937 yılında bir Fransız gazeteci, Atatürk'le konuşurken hayat felsefesinden söz açtı. Atatürk, Fransız gazeteciye:

"– Sizin için hayat telakkisi [felsefesi] nedir? dedi.
Fransız da:
– Hayat boştur. İçmek ve gülmek lazımdır, deyince Atatürk:
– Şen olalım, fakat gelecek nesillerin varlığı ve saadeti için de çalışmak lazımdır,diye cevap verdi. Bu defa Fransız:
– Paşam, en büyük eseriniz hangisidir? deyince Atatürk:
– Bana yaptıklarımı değil, yapacaklarımı sorunuz!
Bu defa Fransız:
– En çok sevdiğiniz nelerdir?
– Önce ilim, sonra vatanım ve bir de milletimin sevgisidir!" diye cevap verdi.[23]

Medeniyet Yolunda Başarı Yenileşmeye Bağlıdır

Bir milletin yaşayabilmesi ve bağımsızlığını koruyabilmesi onun ekonomik yönden güçlü, tam bağımsız, bilim ve teknolojide ileri olmasıyla mümkündür. Bunu sağlayabilmek için çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve bu düzeyi aşmak zorundayız. Atatürk, bu konuda bakın ne söylemiş:

"Medeni eser meydana getirmek kabiliyetinden yoksun olan kavimler, hürriyet ve bağımsızlıklarından ayrı tutulmaya mahkûmdurlar. İnsanlık tarihi baştanbaşa bu dediğimi doğrulamaktadır. Medeniyet yolunda yürümek ve başa-

22 Selahattin Hilav, *Yüz Soruda Felsefe*, K Kitaplığı, 2003, s.86
23 E.Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yayınevi, 1958, s.518

rılı olmak, hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde duraksayanlar veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cahilliği ve tedbirsizliğinde bulunanlar, medeniyetin coşkun seli altında boğulmaya mahkûmdurlar. Medeniyet yolunda başarı yenileşmeye bağlıdır. Sosyal hayatta, ekonomik hayatta, ilim ve fen sahasında başarılı olmak için tek gelişme ve ilerleme yolu budur."[24]

Atatürk'ün belirttiği gibi bugün bilim ve teknolojik yönden geri kalmış ülkeler, gelişmiş ülkelerin boyundurluğuna girmek zorunda kalmaktadırlar, bu durumsa o ülkenin tam bağımsızlık özelliğini kaybettirmektedir. Atatürk uygarlık yolunda başarıya ulaşmanın yeterli olmadığını devamlı ilerlenmesi gerektiğini şu sözleriyle vurgulamıştır:

"Bugüne kadar elde ettiğimiz başarı, bize ancak ilerleme ve medeniyete doğru bir yol açmıştır; yoksa ilerleme ve medeniyete henüz ulaşılmış değildir. Bize ve torunlarımıza düşen vazife, bu yol üzerinde tereddütsüz yürümektir."[25]

Türklüğün Unutulmuş Büyük Medeni Vasfı

Bilim ve teknolojide ilerlemenin diğer bir koşulu da kendine güven duygusudur. Kendine güvenmeyen kişi veya ülkeler başarılı olamazlar. Türkler, yüzyıllar boyu uygarlıklar kurmuş bir ulustur. O nedenle kendimizi başkalarından küçük görmenin veya "Biz bu işi başaramayız; yapamayız" demenin anlamı yoktur. Her işte olduğu gibi bilim ve teknoloji alanında da kendimize güvenmek ve kalkınmak zorundayız. Dünyada başkalarının eliyle kalkınmış ülke yoktur. Yüce Atatürk, o nedenle "Türk: Öğün, Çalış, Güven!" ve "Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur!" sözleriyle bize bunu aşılamaya çalışmıştır. Yine o eşsiz önder, *Onuncu Yıl Nutku*'nda,

24 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.79
25 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.82

"Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı [gelişimi] ile atinin [geleceğin] yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."[26]

diyerek Türk ulusunun bilimsel ve teknolojik ilerlemeyi gerçekleştirebilecek özellikleri olduğunu vurgulamıştır. Bugün bir ABD'nin tüm tarihi Osmanlı İmparatorluğu'muzun yıkılış süreci kadar bile değildir. Ancak, sadece kendine güvenmekle iş bitmemektedir. Mutlaka çalışmak ve çok çalışmak zorundayız. Atatürk, bir konuşmasında bakın bu konuda bizlere ne söylemiştir:

"Geçmişte sayısız medeniyetler kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için yapmamız lazım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz; bugüne ve yarına bırakılmış daha birçok büyük işlerimiz vardır. Bilimsel araştırmalar da bunların arasındadır."[27]

Atatürk *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli kitabın giriş kısmına da şu sözleri koydurmuştur:

"Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve cengâverlikte [savaşçılıkta] değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin sena [büyüklük] ve sitayişleriyle [övünçleriyle] doludur. Mevcudiyetine kasd [tehdit] eden siyasi ve içtimai amiller [etkenler], birkaç asırdır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da, on bin yıllık fikir ve hars [kültür] mirası ruhunda bakir ve tükenmez bir kudret halinde yaşıyor. Hafızasında binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında [alanında] layık olduğun mevkii sana parmağı

26 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III* Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, Ankara, s.319
27 Arı İnan, a.g.e., s.79

ile gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel. Bu senin için bir hak, hem de bir vazifedir."[28]

Atatürk, Türk ulusuna her zaman güvenmiş ve hâlâ devam eden batılıların Türkleri küçümsemesini Alman Neue Freie Presse gazetesi muhabirine şu sözleriyle eleştirmiştir:

"(...) Yüzyıllardır düşmanlarımız Avrupa ulusları arasında Türklere karşı kin ve düşmanlık fikirleri telkin etmişlerdir. Batılı zihinlere yerleşmiş olan bu fikirler özel bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Avrupa'da bugün de Türk'ün her türlü ilerlemeye düşman bir adam olduğu, moral ve fikir yönünden gelişmeye elverişsiz bir adam olduğu sanılmaktadır. Bu zihniyet hâlâ ve bütün olaylara rağmen mevcuttur. Bu çok büyük bir yanılgıdır. Cevabımı basitleştirmek için size şu örneği vereceğim: Farz ediniz ki, karşınızda iki adam var, bunlardan biri zengin ve emrine her türlü araç verilmiş, diğeri ise yoksul ve elinde hiçbir araç yok. İkincinin, bu araç gereç yoksunluğundan başka, birinciden hiçbir eksikliği yoktur. İşte Avrupa ile Türkiye birbirine karşı bu durumdadır. Bizi aşağı olmaya mahkûm bir halk olarak tanımakla yetinmemiş olan Batı, yıkılmamızı çabuklaştırmak için ne yapmak lazımsa yapmıştır. Batı ve Doğu zihinlerinde birbirine karşıt iki ilke söz konusu ise, bunun en önemli kaynağını bulmak için, Avrupa'ya bakmalı. İşte Avrupa'da aralıksız mücadele ettiğimiz zihniyet budur."[29]

Görüldüğü üzere Atatürk, Türk ulusunun kendisine güvenmesi, aşağılık kompleksine girmemesi gerektiğini her zaman vurgulamıştır. Başarının en önemli faktörlerinden birisi kendine güvendir. İşte bunu bilen yüce Atatürk, Türk ulusuna devamlı güven aşılamıştır.

Atatürk, yaptığı bütün çalışmalarla yeni bir Türk ulusu ya-

28 Uluğ İğdemir, *Yılların İçinden*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, Ankara, s.82
29 Atilla İlhan, *Hangi Atatürk*, İş Bankası Yayınları, 2003, s.189

ratmıştır. Daha önceleri insanlarımız Türk olmanın bilinci içinde değillerdi. O nedenle de Atatürk, Amerikalı bir gazeteciye "Biz şimdi Türk'üz, yalnızca Türk" demiştir.

Atatürk, *The Saturday Evening Post* dergisi yazarı Isaac F. Marcosson'a 1923 yılı Temmuz ayında şunları söylemiştir:

"Eski kuvvet, fetih ve yayılma fikri, Türkiye'de ebediyen ölmüştür. Eski imparatorluğumuz, Osmanlı'ydı. Bu da, kuvvet ve zor demekti. Bu artık anlamını kaybetmiştir. Biz şimdi Türk'üz, yalnızca Türk. İşte bunun içindir ki, Woodrow Wilson'un gayet iyi ifade ettiği self-determinasyon idealine dayanan, Türklere ait bir Türkiye istiyoruz. (...) Kendi evimizin efendileri olmak istiyoruz."[30]

Atatürk'e göre uygar bir ülke olmak hayati bir davadır. Ona göre kesinlikle ileri gidilmesi gerekmekte ve yaptığımız Kurtuluş Savaşı'nın sonuca ulaşması için bu hedefe ulaşılması gerekmektedir. Atatürk'ün bu konudaki sözleri şöyledir:

"Artık duramayız, kesinlikle ileri gideceğiz. Geriye hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet açıkça bilmelidir. Medeniyet öyle bir ateştir ki, ona ilgisiz kalanları yakar ve yok eder."[31]

Yine diğer bir konuşmasında, "Memleket kesinlikle çağdaş, medeni ve yenilenmiş olacaktır. Bizim için bu, hayat davasıdır. Bütün fedakârlığımızın verimli olması buna bağlıdır." demiştir.[32]

30 Ergun Özbudun, "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, Ankara, s.181

31 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s.210

32 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.81

İki Türlü Avrupa, İki Türlü Amerika Vardır

Atatürk, çağdaşlaşmak için Batı uygarlığını kendisine örnek almıştır. Bunu yaparken de Batı'yı taklit etmemiş, kendine özgü bir yol izlemiştir. Onun gözünde Avrupa ve Amerika'daki bilim ve sanat adamlarıyla bu ülkelerin izledikleri siyasi yaklaşım başkadır. Bu yüzden, Atatürk, "İki türlü Avrupa, iki türlü Amerika vardır." demiştir. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın bu konudaki değerlendirmeleri çok güzeldir:

"Atatürk Batıcılık veya Batı'ya yönelme konusunda Batı'nın evvela coğrafya terimi olarak alınmadığını kabul eder. Atatürk'te Batı demek, Batı'da başlamış olan ama Batı'nın dışında da yayılan hümanizma, reform, Rönesans gibi hareketlerin tümünün meydana getirdiği insancıl, ulusal ve çağdaş ilerlemelerdir. Bunun örneğini de vereyim. İstanbul işgal edildiği gün Atatürk bunu İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan elçilerinin nezdinde protesto eder. Yanında bulunan yaveri:
– Bu devletlerle savaşmamıza rağmen siz bunların nezdinde işgal hareketini protesto ediyorsunuz. Bu nasıl olur?
– Evet, çünkü iki türlü Avrupa, iki türlü Amerika vardır. Birisi bencil siyaset adamlarının Avrupa'sı ve Amerika'sıdır. İkincisi ilim ve irfan adamlarının Avrupa'sı ve Amerika'sıdır. Ben, onların nezdinde protesto ettim." der.[33]

Atatürk'ün İstanbul işgal edildiğinde gönderdiği protesto telgrafı şöyledir:

"(...) Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir arkadan vurma olayı olan ve Wilson ilkelerine göre düzenlenmiş bir Ateşkes Anlaşması ile ulusumuzu savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu dav-

33 Enver Ziya Karal, " Tartışmalar ve Açıklamalar Bölümünde Konuşması", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1980, Ankara, s.220

ranış üzerine yargıya varmayı, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın haklılığı ve kutsallığı bu güç zamanlarda, Tanrı'dan sonra en büyük desteğimizdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal"[34]

Görüldüğü gibi Atatürk Batı'nın uygarlığına ve bilim adamlarına büyük saygı gösterir, ancak Batı ülkelerinin uyguladıkları siyasi yaklaşıma şiddetle karşı çıkar.

Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kitabı

Atatürk'ün matematiğe olan merakı çocuk yaşlarda başlamıştır. Selanik Askeri Rüştiyesi'nde matematik öğretmeni yüzbaşı Mustafa Bey, Atatürk'ün matematikte gösterdiği başarı nedeniyle ona "Kemal" ismini verdi ve ondan sonra adı Mustafa Kemal oldu. Atatürk, o yıllarda Selanik'te çıkan *Çocuklara Rehber* isimli bir dergide yapılan matematik yarışmalarını kazanmıştı. Atatürk'ün matematik bilgisi ve merakı onun ileride askerlik mesleğinde ilerlemesinde çok büyük etkisi oldu.

Atatürk, 13 Kasım 1937'de Sivas Lisesi'nde derse girdi ve bir kız öğrencinin hendese (geometri) dersini dinlemeye başladı; ancak öğrenci, dersi anlatırken sıkıntı çekiyordu. Öğrencinin sıkıntısıysa açı, çizgi, paralel ve üçgen gibi temel kavramların Arapça olması ve Arapça bilmeyen öğrencinin dersi istediği gibi anlatamamasıydı. Atatürk, bu duruma fazla dayanamayarak "Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle öğrencilere bilgi verilemez." diye uyarıda bulundu ve hemen karatahtanın önüne geçerek "zaviye" yerine "açı," "dılın" yerine "kenar" ve "müselles" yerine "üçgen" sözcüğünü kullandı. Ankara'ya döner dönmez *Geometri Kılavuzu* isimli kitabı yazmaya başladı ve bu kitabı kısa

34 Mehmet Deligönül, *Atatürk'ten Seçki*, Türk Dil Kurumu Yayını, 1982, s.56

Sivas Lisesi'nde geometri dersinde, 13 Kasım 1933.

sürede bitirdi. Atatürk'ün amacı bu kitapla eğitim-öğretim konusunda kitap yazacaklara örnek olması ve Türkçe terimlerin kullanılmasını yaygınlaştırmaktı.[35]

Bir Sınav ve Bilim Akademisi Olarak Atatürk'ün Sofrası

Atatürk'ün sofrası tüm önemli kararların alındığı, bilimsel tartışmaların yapıldığı ve idareci olacak devlet adamlarının sınavdan geçirildiği bir yerdir. Sofrada ayrıca bir karatahta vardır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk'ün sofrasına "Hayat ve insanlığın dershanesi" demiştir.[36] Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Atatürk'ün sofrasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Sofra yalnız yemek yenilen bir yer değildir. İçki içilen yer de sayılmamalıdır. Sofra, Eflatun'dan bu yana büyük sanat, fikir ve edebiyat problemlerinin de rahatça görüşüldüğü, tartışıldığı ve yeni gerçeklere ulaşılan bir çevredir. Atatürk'ün sofrası işte böyle bir sofra idi. Sofrada bu gibi so-

35 A. Dilaçar, *Atatürk ve Türkçe*, Türk Dil Kurumu'nun Atatürk ve Türk Dili Kitabı, Ankara, 1963, s.52

36 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İstanbul, 1946

runlar yanında yurt ve devlet sorunları da görüşülürdü. Sofranın bulunduğu yemek odasında bir karatahtanın da bulunduğu unutulmamalıdır; çünkü sofra aynı zamanda bir imtihan merkezi idi. Bütün bundan sonra, akla bir şey geliyor: içki. Evet, sofrada içilirdi. Atatürk rakı içerdi. Kimi hallerde halkın arasına karışır, onun içtiği yerde de içerdi. Onda ikiyüzlülük yoktu. Gençliğinden beri rakıya alışmış olduğunu da açıklardı. Buna sınır çizmiş olduğunu, vazife ile içkiyi hiçbir zaman karıştırmamış olduğunu da eklerdi. Rakı, gerçekten de 'Tek Adam' için bir arkadaş ve tansiyon düşürücü bir ilaç idi."[37]

Prof. Dr. Afet İnan'da bu konuda şunları söylemiştir:

"Bu sofralarda bazı zamanlar ben de bulundum. Benim âdetim şuydu; daima elimde kalem, kâğıt bulunur ve enteresan bulduğum sözleri not ederdim. Çankaya'daki yeni köşke ve Florya'da yemek odalarına elektrikle çevrilen yazı tahtaları da konmuştu. Onların üzerine sorular yazılır ve herkes cevap verirdi. Akşamüzeri Başyaver yanına gelir ve sofraya kimlerin davet edilmesini emrettiklerini sorardı. Atatürk bu listenin, o günkü çalıştığı ve okuduğu kitaplarla ilgili olmasını ister ve ona göre yazdırırdı."[38]

A. Dilaçar ise Atatürk'ün sofrası için, "Onun sofra söyleşileri çok kez birer bilim şöleni niteliğini kazanırdı." demiştir.[39]

Prof. Dr. Sadi Irmak'ın, 1935 yılında Atatürk'ün sofrasında geçen bir anısı şöyledir:

"Fakültede tedavi hocamız Akil Bey'e (Muhtar) 'Terapi ne-

37 Enver Ziya Karal, " Tartışmalar ve Açıklamalar Bölümünde Konuşması", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1980, s.220
38 Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul, 1971, s.19-22
39 A. Dilaçar, *Atatürk ve Türkçe*, Türk Dil Kurumu'nun Atatürk ve Türk Dili Kitabı, 1963, Ankara, s.42

reden gelir?' diye sordu; 'İşte efendim Fransızcadan aldık.' Gene lügatlara bakıldı. Yunancaya giriyor; Yunanlılar bizim değildir diyorlar. Gecenin o geç saatinde çok iyi lisan bildiği söylenen bir Rum papazını getirdiler. Şöyle bir yere oturttu. 'Terapi nedir?' sorusuna, 'Efendim, Rumcadır.' dedi. 'Hatta *terappeftiki* deriz. Bizim Tarabya da oradan gelir.' 'Yaa,' dedi. Biçare Rum bir pot kırdığını anladı. Lügata bakıldığı zaman bu kelimenin kök olarak, Orta Asya lehçelerinde 'tiril' meden gelmiş olması ihtimalinin çok kuvvetli olduğu görüldü. Onun sofrası bir akademiydi."[40]

Dil ve tarih konularının tartışıldığı Çankaya Köşkü'nde bir akşam yemeği.

Prof. Dr. Sadi Irmak'ın Atatürk'ün sofrasıyla ilgili olarak anlattığı diğer bir anısıysa şöyledir:

"Akşam saat dokuz civarında girilir ve sabahın beşine, altısına kadar huzurlarında kalınırdı. Ben Einstein'dan evvel zamanın izafiyetini [göreliliğini] Atatürk'ün yanında hissettim. Dokuzda gireriz, ta ki bize izin verdiği zaman saate bakarız, saat beş olmuş. İtimat ediniz, bu kadar saat gibi değil de sanki 10 dakika geçmiş gibi gelirdi. Yapacağı

40 Sadi Irmak, "Nutuk'un Türkiye'deki Etkileri", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50.Yıl Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1980, Ankara, s.185

telkinleri orada yapar; fakat bizlere de rahatça fikirlerimizi söyleme imkânı verirdi. Bir akşam 'Benim hakiki misyonumu, ne olarak düşünüyorsunuz?' diye bir sual açtı. Verilen cevapları beğenmedi ve 'Ben öğretmenim! Hiçbiriniz söylemediniz!'" dedi.[41]

Atatürk'ün Dışişleri Bakanlarından Tevfik Rüştü Aras, sofra için şunları söylemiştir:

"Atatürk bilgiye çok önem verirdi. Kendi çok okur, okuyanları ve bilginleri çok takdir ederdi. Ülkemizde, bilgili olduğu söylenilen her kişiyi Büyük Millet Meclisi'ne getirmiş ve sofrasına davet etmiştir."[42]

Edebiyatçı ve psikolog İbrahim Alaattin Gövsa, sofrada Atatürk'ün kendini nasıl imtihan ettiğini şöyle anlatıyor:

"1928 ilk teşrinin ortalarında bir akşamdı. Sofra Büyükada'da Yat Kulübü'nün bahçesinde kurulmuştu. Gece yarısından sonra saat bir buçuk, iki vardı. (...) Sofrada bulunanlardan biri benim vaktiyle Avrupa'da psikoloji tahsil ettiğimi söyliverdi. Atatürk:
– Vay demek ki, siz Avrupa'da psikoloji, yani ruh ilmini tahsil ettiniz. Öyle ise bana anlatınız, bakalım. Sizin tahsil ettiğiniz psikoloji, ruhu ne suretle tarif eder?
Ben hem ilme sadık kalmak, hem de cevabın vesile verebileceği münakaşalı bahisleri açmamak için şöyle bir cümle arzıyla iktifa edeyim dedim:
– Efendimizce malumdur ki, bugünkü psikoloji, ruhun kendisiyle değil, tezahürleriyle yani hadiseleriyle meşgul olur. Ruhun künhünü [özünü] ve cevherini tetkik etmeyi

41 Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, Ankara, s.164-166, Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1969, s.507
42 Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk Komutanı, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Başkanlığı Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s.526

felsefeye bırakıyor. Şu halde ruhu tarif felsefeye ve felsefenin metafizik bahsine aittir ve bizim tahsil ettiğimiz psikoloji ruhu tarif etmiyor.

Cevap hakikate uygundu. Fakat onun kuvvetli mantığıyla tahsil ve tezyife [aşağılamaya] de müsaitti: Psikoloji, ruh ilmi demekti. Bir ilim meşgul olduğu mevzua müstağni [doygun] kalabilir miydi? Ve o ilmi tahsil eden adam uğraştığı bahsin künhünü, esasını tarifte aczini itiraf edebilir miydi? Bu ne büyük bir cehaletti. Bu cehaleti kazanmak için Avrupa'ya kadar gitmeye ne hacet vardı... vesaire, vesaire...

O manevi ses, belki yarım belki de bir saat bu mevzu üzerinde kâh neşe ile kâh tehevvürle [öfkeyle] çınlayıp köpürdü. Bazen güzel ve orijinal şeyler söylüyordu ki, onları dinlemek itaba [paylama] ve hücuma maruz kalan için bile bir zevk teşkil ediyordu.

Aynı ayın 28'inci günü akşamı beni uzaktan görünce karşısına davet etti ve oradaki zat ile yerlerimizi değiştirmemizi emretti. Bana şu iltifatta bulundu:

– Benim şakalarıma alışık değilsiniz. Geçen akşam psikoloji vesilesiyle söylediklerim latifeden ibaretti. Siz nasıl askerlik bahsinde bir reye sahip olamazsanız, ben de psikoloji meselesinde öyleyim."[43]

Atatürk'ün sofradaki konuşmaları böyle nitelikli ve gerçeği aramaya yöneliktir. Mithat Cemal Kuntay, Atatürk'ün sofralarına katılmış bir insan olarak

"Gazi konuştuğu zaman güzel, söylediği zaman çok güzel, anlattığı zaman fevkalade güzeldi." demiştir.[44]

43 Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s.259

44 Niyazi Ahmet Banoğlu, a.g.e., s.260

Kalemli, Kâğıtlı ve Karatahtalı Sofra

Soyadını Atatürk'ün verdiği İbrahim Erguvan, onun 1925 yılından ölümüne dek sofrabaşılığını yapmış olup, bir anısını şöyle anlatır:

"Atatürk'ün sofrası, sofradan çok bir okula benzerdi. Sofrayı hazırlarken nasıl çiçekle süslemeyi ihmal etmezsem tabakların, bıçakların yanına mutlaka birer bloknot ile kalem yerleştirmeyi de hiç unutmazdım. Yemek odasının bir köşesinde de okullardaki gibi bir de karatahta bulunurdu. Tebeşiriyle, silgisiyle o da sofranın bir parçasıydı. Belki şaşanlar olurdu ama o karatahtaya ben bile çağrılmıştım.

Biz sofrayı hazırlarken, Atatürk'ün davetlileri de genellikle bilardo odasına alınırlardı. Bazen Atatürk davetlilerini bilardo oynarken karşılardı. Bilardoyu çok oynardı. Davetliler tamam olunca da, 'Buyurun, isterseniz sofraya oturalım' diyerek ev sahipliği yapardı. Sofrada konuşulan ya da tartışılan konular, çoğu kez şafak sökünceye kadar sürebilirdi. Tartışılan konuyu ise, düşüncelerini öğrenmek istediği misafirlerine, 'Beyefendi, siz bu konuda ne buyuruyorsunuz?' diye sorardı. En uzun konuşmaları bile sabırla dinlerdi. Sonra da bir başka misafire dönerek, 'Ya siz ne diyeceksiniz acaba? Ya da sizin bir diyeceğiniz var mı?' diye sürdürürdü.

Kısaca, sofrasında bulunanların gözlemleriyle de belirtmeye çalıştığımız, Atatürk'ün sofrasına çağırılanlar elbette onun değer verdiği kişilerdi. Çoğu kez kalabalık bir topluluğu oluşturan bu kişiler; hepsi kendi alanlarında otorite ve isim yapmış kimselerdi."[45]

Atatürk'ün sofrasında uzun yıllar bulunmuş Türk Tarih Kurumu eski Başkanı Hasan Cemil Çambel, sofra için şunları söylemiştir:

45 Hikmet Bil, *Atatürk'ün Sofrası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1981, s.27

"Bu sofra, aynı zamanda bir yaratma kaynağı, inkılaplarının bir tersanesi ve kendi ideallerine göre milli mukadderatı yeniden dokuduğu bir tezgâhtı. Kemalizm burada, önce fikir, sonra söz, sonra beden oldu. Atatürk inkılapları burada yaratıldı ve burada onun büyük soluğundan doğdu."[46]

*

Atatürk, tarih ve dil konusunda sofrada yapılan tartışmaları çok sever ve sabahlara kadar tartışmalar devam ederdi. Özellikle *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli kitabı yetiştirmek için yapılan çalışmalar sırasında çok yoğun bir çalışma içine girilmiş ve bilim adamları hayli yorulmuştu. Böyle bir toplantıyla ilgili olarak Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı Hasan Cemil Çambel'in bir anısı şöyledir:

"Bir gece, Yalova'da, Türk Tarih Kurumu'nun, sabahın dördüne kadar süren bir toplantısının sonuna doğru, mümkünü elde etmek için mümkün olmayanı isteyen Atatürk'ün, *Türk Tarihinin Ana Hatları* eserini yetiştirmek için verdiği süreyi az gören kurum başkanı Yusuf Akçura, sırf bu imkânsızlıktan duyduğu kaygıyı anlatmak kastiyle: 'Bu kadar kısa zamanda bunu başarmak mümkün değildir. Geceleri geç vakitlere kadar burada münakaşalar yapıyor, gündüzleri de çetin incelemelerle çalışıyoruz ve bu kadar yorgunluğa dayanamıyoruz.' dedi. Birdenbire Ata'nın gözlerine şimşekler çaktı, yüzünü derin bir hüzün bürüdü ve hiçbir zaman kendini terk etmeyen mehabeti [heybeti] içinde, fakat adeta yalvaran bir teessürle, 'Benim sizlerle geçirdiğim bu saatler benim için bir saadettir. Sizlerle yaptığım bu ilmi konuşmalar benim ruhumun gıdasıdır. Bunu görmüyor musunuz? Bunu anlamıyor musunuz? Bunu bana çok mu görüyorsunuz?' dedi. Gönlünün ıstırabı yüzünden taşıyor ve gözleri yaşarıyordu. O bu anda ne kadar güzel, ne kadar büyüktü. Ve ne kadar insandı..."[47]

46 Hasan Cemil Çambel, *Makaleler Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1987, s.76

47 Hasan Cemil Çambel, a.g.e., s.76

İnsan Vücudu Bir Kürsüdür

Atatürk'e göre, her şey insan zekâsının bir ürünüdür. Devletin arması için çizilen kurt başı simgeler kendisine gösterildiğinde;

"Bunların hiçbiri bugünkü dünyamızın içinde kurulan yeni bir devletin arması olamaz. Devletin armasını, sembolik bir insan başı olarak simgeleştirmeli. Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade etmeyeceği hiçbir şey düşünemiyorum" demiştir. Atatürk'e göre insan zekâsı bir kürsü olan vücut üzerinde bulunur ve esas olan zekâdır.

Bu konudaki sözü çok ilginçtir: "İnsanın vücudu bir kürsüdür; zekâ cevherinin mahfazası olan başı, üzerinde taşımak için kurulmuş bir kürsü! Çünkü esas zekâdır."[48]

*

Prof. Dr. Sadi Irmak, cumhuriyet kurulunca yurtdışına eğitime gönderilen öğrencilerden birisidir. O günlere ait bir anısı şöyledir:

"1923'te İstanbul Üniversitesi'nde bir ilân gördüm 'Avrupa'ya talebe gönderilecektir.' 150 kişi arasından 11 kişi seçilir ve yurtdışına gönderilir. Nereye gidileceğine hükümet karar verir. 'Benim adımın kenarına Berlin Üniversitesi'ne gitsin' diye yazmış. O zaman uçak filan yok. Trene binmek üzere Sirkeci'ye geldim. Bir müvezzi [PTT memuru] benim adımı 'Mahmut Sadi' yi filan arıyor. Bir telgraf... Atatürk'ten bir telgraf 'Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyorum; alevler olarak geri dönmelisiniz!" Şimdi gel de haylazlık et bakalım."[49]

Atatürk'ün yurtdışına giden öğrencilere gösterdiği hedef

48 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1999, Ankara, s.55

49 Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, Ankara, s.164-166

yüksektir. Yurtdışında ülkemizi en iyi şekilde temsil etmek, bilim ve teknolojiyi öğrenip ülkemize getirmek başlıca amaçtır.

Atatürk zamanında Avrupa'ya gönderilen 52 öğrencinin 22'si güzel sanatların mimarlık, resim ve müzik dallarında öğrenim yapmak için gönderilmiştir.[50] Bu Atatürk'ün kültüre verdiği önemi göstermesi açısından çok önemlidir. Ülkeyi yükseltecek olanların arasında sanatçılara da yer verilmesi onun kültüre ne kadar büyük önem verdiğinin bir göstergesidir.

*

Atatürk, yabancı ülkelere ve uluslararası konferanslara giden arkadaşlarına hep: "Unutmayınız! Sesiniz benim sesimdir" diyerek ikaz etmiş ve desteklemiştir.[51]

Bizim de bu ikaza uyarak yurtdışı kongre ve sempozyumlarda sesimizin onun sesi olduğunu hissettirecek şekilde başarılı olmaya çalışmamız gerekir.

*

Atatürk, 1937 yılında TBMM'ni açarken üniversite ve yüksek okullarımıza şu vasiyette bulunmuştur;

> "Büyük davamız, en medeni, ve en müreffeh [gelişmiş] millet olarak varlığımızı yükseltmektir. (...) İşaret ettiğim umdeleri [kuralları], Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir."[52]

Üniversite öğretim üyelerine düşen görev, Türkiye'yi en uygar ve en gelişmiş bir ülke haline getirmek için çalışmaktır. Atatürk, Profesör Şemsettin Günaltay'a bir çalışma esnasında şunları söylemiştir:

50 Cahit Kınay, *Atatürk ve Eğitim*, Türk Eğitim Derneği Yayını, Nizamettin Koç, 1981, s.281

51 Muvaffak İhsan Garan, *Milletlerin Sevgilisi Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, Ankara, s.56

52 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* I-III, a.g.e., s.419

"Hocasın, profesörsün! İsterim ki daima idealimi gençlere telkin edesiniz [aşılayınız] ve daima korumak hususunda çalışasınız."[53]

diyerek üniversite gençliğini cumhuriyetçi, laik, demokrat, gerçekleri söylemekten çekinmeyen, eleştirel aklı benimsemiş, ulusunu ve yurdunu seven insanlar olarak yetiştirmemizi vasiyet etmiştir. Atatürk, bir konuşmasında:

"Okul, genç kafalara insanlığı saymayı, ulus ve ülkeyi sevmeyi, bağımsız yaşamayı öğretir; bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için tutulması gereken en doğru yolu belleten okuldur." demiştir.[54]

Diğer bir konuşmasındaysa, "İnkılâbın hedefini kavramış olanlar, daima onu muhafazaya muktedir olacaklardır." demiştir.[55]

Eğitime büyük önem veren Atatürk, 1922 yılının Eylül ayında Bursa'da öğretmenlere karşı yaptığı konuşmada,

"Okul adını hep birlikte saygı duyarak, kutlayarak ayakta analım." demiştir.[56]

*

Prof. Dr. Özer Ozankaya, TRT Genel Müdürlüğü adına *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet* adlı belgesel diziyi hazırlarken röportaj yaptığı Oxford Üniversitesi'nden, dilbilimci, Prof. Dr. Geoffrey Lewis şunları söylemiştir:

53 Utkan Kocatürk, "Atatürk'te Gençlik Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, cilt 2, sayı 4, 1985, Ankara, s.24
54 *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, Ankara, s.86
55 Hasan Rıza Soyak, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.12
56 Raşit Öymen, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1988, Ankara, sayı 204, s.1041

"Kuşkusuz Atatürk çok üstün zekâya sahip bir insandı. Kendisinin asker olduğunu biliyorum; ama özünde bir bilgin olduğuna inanıyorum. Çankaya ve Anıtkabir'deki kitaplığa bir bakın. Ne kadar çok okuyan bir insan olduğunu görürsünüz. Özellikle tarih ve dil konusunda!" demiştir.

Moskova Üniversitesi'den, Dilbilimci Prof. Dr. Yuri Şceka Atatürk hakkında şunları söylemiştir:

'Benim hayran kaldığım konu, bilim terimlerinin yaratılması ve gerçekleştirilmesidir. Bunun sayesinde Türkiye'de yüksek matematik, fizik vb alanlar dâhil, her alanda en zor kavramlar Türkçede anlatılabiliyor. Türkçe verilebiliyor, öğrenciler öğreniyor, kitaplar basılıyor. Yeni terimler yapılması da çok enteresan. Örneğin 'merkezkaç kuvveti'. Bunun gibi birçok yeni yapılmış terim var. Başka Türkî dillerle karşılaştırma yapacak olursak, başka Türk ülkelerinde yüksek matematik ve fizik, Türkçe verilemiyor. Terim yetersizliği var. Bu o dilin sosyal fonksiyonlarını önemli ölçüde azaltıyor. Demek ki bu reformlar Türkçenin tam gelişmesine yol açmıştır. Bu bakımdan son derece önemlidir. Harf Devrimi olmasaydı aslında Dil Devrimi olmazdı. Hiç değilse o ölçüde başarılı olmazdı. Çünkü Arap yazısı daha çok Arapça kelimeler için uygundur.' diyerek Atatürk'ün yazı devrimini övmüştür.[57]

Ünlü dilci, Ömer Asım Aksoy'sa Atatürk için:

"Güneş – Dil teorisini geliştirerek ileri sürülen teorilere bir teori de kendisi katmıştır. O nedenle Atatürk, asker olmasının yanında özünde bir bilim adamıdır." demiştir.[58]

Prof. Dr. Celal Şengör'se Atatürk'ün bilimsel düşünme metodunu şöyle anlatıyor:

57 Özer Ozankaya, *Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyet*, İş Bankası Yayınları, Nisan 2000, s.79-80

58 Ömer Asım Aksoy, "Dilci Atatürk", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.14

"Atatürk'ün *Nutuk* adlı önemli eserinin incelenmesi göstermektedir ki, o karşısında bulduğu büyüklü küçüklü problemlere bir doğabilimcisinin yaklaşma tarzıyla yaklaşmış, önce problemi tanımaya ve tanımlamaya çalışmış, sonra onu çözmek için o ana kadar yapılan teklifleri eleştirel bir gözle elden geçirmiş, bu bilgi üzerine kendisi de bir çözüm önermiş, bu öneriyi tatbik sahasına koymuş, dolayısıyla sınamış, bu tatbikattan elde edilen veriler çözüm önerisiyle çelişiyorsa, o çözümü hızla ve kesinlikle terk ederek yeni bir çözüm önerisi geliştirmiş ve bu sefer onu denemeye başlamıştır. Bu bilimden de, günlük hayattan da bildiğimiz deneme-yanılma yöntemidir ve 20. yüzyılda modern bilim felsefesi ve bilim tarihi, bilimin bundan başka herhangi bir metodunun bu güne kadar olmadığını ve bundan sonra olabilmesi için de şimdilik görünürde hiçbir işaret bulunmadığını göstermiştir."[59]

Prof. Dr. Celal Şengör, Atatürk'ün bu sistematik ve akılcı düşünce tarzı ve uygulamasını aşağıdaki cümleleriyle açıklamaktadır:

"Atatürk'ün yakınları olan Makbule Atadan, Ali Fuat Cebesoy ve diğer şahısların anlatımlarına göre yazılan kitaplarda haritaları ve kitapları arasında kaybolan, dikkatini bir probleme yoğunlaştırdığı zaman adeta dünya ile ilişkisi kesilen insan imajı, hemen tüm üstün yetenekli bilim adamlarının yaşamlarında da karşımıza çıkar. Hele problemi çözdüğüne inandığı an 'Tamam' diye haykırıp coşkuyla günlerdir kapandığı odasından harita ve kitaplarının arasından, koridora fırlayan Mustafa Kemal, bana gayri ihtiyari hamamdan 'Eureka' diye bağırarak fırlayan Arşimet'i çağrıştırırdı."[60]

Ünlü Alman yazar ve tarihçi Emil Ludwig, 30 Aralık 1929 ta-

59 Celal Şengör, *Hasan Ali Yücel ve Türk Aydınlanması*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1999, s.12
60 Celal Şengör, a.g.e., s.22

rihinde Atatürk'le yaptığı görüşmeden sonra izlenimlerini soran gazetecilere,

"Büyük önderinizle iki saat kadar sohbet ederek görüştüm. Bütün dünya Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarını bilir. Fakat ben kendileriyle görüşünce, dünyanın bilmediği, meçhulü olan diğer büyük meziyetlerini keşfettim. Gazi hazretleri çalışkan oldukları kadar da bir mütefekkirdirler [düşünürdür]" demiştir.[61]

İngiliz generali Sir Charles Townshend ise Atatürk'le yaptığı görüşmeden sonra şunları söylemiştir:

"Ben şimdiye kadar on beş hükümdar ve cumhurbaşkanı ile özel ve resmi konuşmalar yaptım. Bu geceki kadar ezildiğimi hatırlamıyorum."[62]

Adil Gülvahaboğlu, Atatürk'ün "sosyal mucit" olduğunu belirtir ve bu özelliğini şöyle tanımlar:

"Atatürk, büyük bir yaratıcı, yenilikçi-devrimci, kurucu, eylemci ve gerçek bir Türk Rönesansçıydı. Türk ulusunun tarihinde, varlığında, dilinde, kültüründe, yaşamında, özünde bulunan bütün olumlu nitelikleri keşfetmişti. Bunları tarihin karanlıklarından çıkarıp, çağdaş bir devlet felsefesinin boyutları içerisinde yoğuran bir önderdi Atatürk! ona bu yönüyle bir "sosyal mucit" diyebiliriz."[63]

O, bir heykeltıraş gibi yeni Türkiye'yi oluşturmuş, ona biçim ve estetik vermiş büyük bir sanatçıdır. Bu nedenle bir İngiliz fikir adamı,

61 Muhterem Erenli, *Atatürk-5: Yazılanlar*, Yapı Kredi Yayınları, 1981, s.80

62 Aydın Sayılı, "Atatürk, Bilim ve Üniversite", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, sayı 204, 1988, Ankara, s.1091

63 Adil Gülvahaboğlu, "Atatürk Devrimi ve Yaşar Nabi", *Yaşar Nabi'ye Saygı*, Varlık Yayınları, 1982, İstanbul, s.142

"Yeni Türkiye onun heykelidir." demiştir.[64]

Atatürk'ün yanında yıllarca çalışarak onu çok iyi tanıma imkânına sahip olan Türk Tarih Kurumu eski Başkanı Hasan Cemil Çambel,

"Gazi Mustafa Kemal yorulmaz bir okuyucu, büyük bir arayıcı, yüksek bir tenkitçi ve derin bir gözlemcidir." demiştir.[65]

Ankara'ya gelerek Atatürk'ün büstünü yapan ve daha sonra yarışmayı kazanarak Taksim'deki Atatürk Anıtı'nı da yapan ünlü İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica anılarında şunları yazmıştır:

"Çalışmalarım sırasında Kemal ile her şeyden konuşuyorduk. Sade, bizim Lombardia ve Piemonte bölgelerinin eski asil askerlerine benzeyen davranışlarıyla çok seçkin bir insandı. Az konuşuyor, derin düşünen ve dikkatli bir gözlemci; fizyonomisi, o an içinde bulunduğu hislere göre bazen emir verici bir görünüme, bazen de insanı duygulandıran adeta çocuksu tatlı bir havaya bürünüyor." demiştir.[66]

Atatürk'ün bilimsel düşünceye ve eleştirel akla verdiği önem, onun aşağıdaki sözlerinde de kendini göstermektedir:

"Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayan-ı arzu [arzu edilmek] olmakla beraber, yolun makul, mantıki ve bilhassa ilmi olması şarttır. Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız."[67]

64 Hasan Cemil Çambel, *Makaleler, Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1987, Ankara, s.93
65 Hasan Cemil Çambel, a.g.e., s.15
66 Semavi Eyice, *Atatürk ve Pietro Canonica*, Eren Yayınları, 1986, İstanbul, s.21
67 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.26

Atatürk her olaya gerçekçi olarak yaklaşmıştır. Bu konuda söylediği sözler şöyledir:

"Durumu tartışırken ve önlem düşünürken acı da olsa gerçeği görmekten bir an geri kalmamak lazımdır. Kendimizi ve birbirimizi aldatmak için lüzum ve zorunluluk yoktur."[68]

Cumhurbaşkanlığını Bırakarak Yurtdışındaki Türk Tarih Kaynaklarını Yerinde İncelemek İsteyen Atatürk

Atatürk'ün bilime ve özellikle Türk tarihine olan ilgisi çok yüksektir. Atatürk, Türkiye'de istediği ve özlediği dengeli ve istikrarlı bir idareyi sağladıktan sonra cumhurbaşkanlığını bırakıp, bir dünya gezisine çıkmak ve Türk tarihinin yurtdışındaki kaynaklarını yerinde incelemek ve bu konuda bilim adamlarıyla sohbet ve tartışmada bulunmak istiyordu. Atatürk'ün genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak bu konuyu anılarında şöyle açıklıyor:

"(...) Gayet yakından vakıf olduğum bir noktayı açıklamak istiyorum; Atatürk memlekette özlediği muvazeneli ve istikrarlı idareyi sağladıktan sonra, her türlü resmi kayıt ve unvanlardan sıyrılarak, bir dünya gezisine çıkmak niyetindeydi; hele dil ve tarih tetkiklerine hız verdikten sonra bu niyeti şiddetli bir arzu haline gelmişti; Türk tarih ve medeniyetinin uzak kaynaklarını yerlerinde görmek, bu konular üzerinde, dünya âlimleriyle mübahase [sohbet] ve münakaşada bulunmak emelindeydi; maatteessüf [maalesef] bu emeline kavuşmadan hayata gözlerini kapamış, daha doğrusu bu bakımdan da fena âleminden gözleri açık gitmişti."[69]

*

Prof. Pittard'ın eşi, romancı ve tarih yazarı Noelle Royer, bir

68 Arı İnan, a.g.e., s.163

69 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, s.445

gün Atatürk'e, bütün isteklerine ulaşma başarısının sırrını sormuştu. Atatürk, "Durur dinlerim." dedi.[70]

Atatürk, *Tarihin Ana Hatları* isimli kitabın Dört Halife Devri'ni incelemiş ve bu bölüme ilişkin değerlendirmelerini Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir'e şu şekilde bir not olarak göndermiştir:

"Size verdiğim ilk notlarımla beraber şimdi gönderdiğim Dört Halife Devri notları da yüksek cemiyetinizin behemehal [mutlaka] tenkid nazarlarından [süzgecinden] geçmelidir."[71]

Görüldüğü üzere, Atatürk, bilime ve bilim insanına önem ve değer vererek yazdığı konunun incelenmesini ve eleştirilmesini istiyor.

Atatürk, yaşamı boyunca diğer insanların düşüncelerini dinlemiş ve değer vermiştir. Özellikle akşam sofralarında toplanan kişilerin düşüncelerini alır, onlara önem verirdi. Bu durum bir arkadaşının ilgisini çeker ve kendisine şu soruyu sorar:

"– Sanki ihtiyacınız varmış gibi, herkesin fikrini bu kadar gayretle sorup anlamanızdaki maksat nedir? Size ne faydası olabilir yani?"

Atatürk gülerek şu cevabı verir:

"– Ne düşündüklerini anlamaya çalıştığım kimselerin fikirleri benimkilerin aynı ise âlâ. Fikrim daha çok kuvvet kazanmış olur. Yok, eğer benimkinin aynı değil de farklı ise gene mükemmel. Fena mı, ben de çeşitli fikirler elde etmiş olurum. Kendimi her iki halde de kazançlı sayıyorum. Dikkat ettim. Bazen hiç olmadık adamlardan, ben çok şeyler öğrenmişimdir. Hiçbir kanıyı kü-

70 Muvaffak İhsan Garan, a.g.e., s.92
71 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.26

çük görmemek gereklidir. En sonunda kendi düşüncemi uygulasam bile, herkesi ayrı ayrı dinlemekten zevk alırım."[72]

✡

Atatürk, diğer kişilerin görüşlerine önem verir ve onları dinlerdi. Ancak, bu kişilerin yaptıkları işleri araştırmasını, detaylarını bilmesine önem verir, yaratıcı olmalarını isterdi. Atatürk'ün özel kalem müdürlüğü ve genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün bu özelliğini şöyle anlatıyor:

"Vazifeli oldukları işler hakkında, tetkike [araştırmaya] dayanan bir mütalaada bulunmayıp kendisinden emir isteyen kimselere çok sinirlenirdi; bu gibilere, 'Yahu, senin kafan işlemiyor mu? meseleyi tetkik etmedin mi? Bu hususta hiçbir mütalaan [görüşün] yok mu?' diye çıkışırdı. O kendisinin tasvibine sunulacak işlerin, asıl vazifelilerce enine boyuna incelenmiş, üzerinde konuşulup münakaşa ve icabında kendileri tarafından müdafaa edilebilecek bir karara bağlanmış olarak arz edilmesini isterdi. Kafası işlemeyen yahut her ne sebeple olursa olsun, kafasını yormak lüzumunu duymayan, bir husus hakkında reyi [görüşü] sorulunca: 'Siz nasıl emrederseniz isabet ondadır' diyen insanları müspet ve semereli [verimli] iş yapmak kabiliyetinden mahrum, manasız ve çekilmez mahlûklar telakki [kabul] eder, böylelerine zerre kadar kıymet vermezdi."[73]

Atatürk, yaşamı boyunca insanların kendi iradeleri ile hareket edebilecek ve karar verebilecek düşünce yapısında olmasını, diğer bir deyimle liderlik özelliklerinin olmasını istemiştir. O, kafasını çalıştıranı ve araştırma yapanı devamlı sevmiş ve kollamıştır. Askerlik alanında da bunu istemiş ve özellikle subayların savaş meydanlarında çeşitli nedenlerle komuta kademesiyle arasındaki iletişimin koptuğu anda, inisiyatifi ele alarak, kendi

72 Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955, İstanbul, s.109
73 Celal Bayar, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955, s.50

başına durumu değerlendirip, karar verebilecek yetenekte olmasını istemiştir. Atatürk, bu konudaki görüşlerini *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* isimli kitabında şöyle vurguluyor:

"Büyük, küçük her cüz'i tamının [bütünün] içinde her subay ve her astsubay ve hatta er, hareketinin suretine dair fevkinden hiçbir emir ve hiçbir fikir alamadığı haller karşısında kalır. İşte bu sebepledir ki, gerek komutanların ve gerek erlerin bizzat düşüncelerini işleterek kendiliklerinden iş görebilecek meziyette yetiştirilmiş olduklarına kanaat edilmeden, bir askeri kıtanın, bir ordunun güvenilir ve dayanılır bir kuvvet olarak tanınması gaflettir, felakettir."[74]

Atatürk, kendi başına karar verebilme, düşünce üretme ve bir senteze ve karara varma olayını hayatı boyunca uygulamış ve etrafındakilerden böyle olmalarını istemiştir.

1911 yılında yapılan bir harp oyununun idare sorumluluğunu kimse üzerine almak istememesi üzerine Atatürk :

"Ben yaparım" dedi. Yaptı ve Başardı. Tatbikattan sonraki tenkitleri ise, canlı ve sertti. Bir defa bir kurmay yarbayı (ki kendisinden üst'tü) şu sözleriyle eleştirmiştir: "Bileğinizde saatiniz, elinizde harita çantanız ve pergeliniz vardır. Bunları kullanmak hatırınıza gelmedi mi? Yarın harp meydanında böyle mi hareket edeceksiniz? Bitmiştir o kıta..."[75]

Atatürk, kişilerin kendilerini yetiştirmelerine verdiği önem kadar onların uzak görüşlü olmalarını ve bugünkü deyimle vizyon sahibi olmalarını istemiştir. Raşit Metel'in *Atatürk ve Donanma* adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak şöyle bir anı vardır:

74 Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, İstanbul, s.99
75 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.481

İran Şahı Rıza Pehlevi ile Çankaya Köşkü'nde, 19 Haziran 1934

27 Haziran 1934 Çarşamba günü yanlarında İran Şahı Rıza Pehlevi, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve diğer erkân bir arada bulunduğu bir sırada Cumhurbaşkanı Atatürk, "Şimdi genç bir bahriye subayını imtihan edeceğim." diyerek deniz üsteğmen Mithat Üler'i huzuruna davet etmiştir. Üsteğmeni karşısına oturttuktan sonra şu soruları sormuştur:

"1- Adatepe'de (destroyerinde) ne vakitten beri iş aldın?

2- Bu iş sana verilebilmek için nasıl yetişmekliğin lazım geldi?

3- Denizcilikte sana bir gün amirallik verilirse bunu idare ederken Türkiye Cumhuriyeti'nin şanını yükseltmek için kendinin ve emrinde bulunabilecek olan Türk Donanmasının nasıl hazırlanmış olmasını istersin ve kendin iş başına geçtiğin zaman özel hazırlığını nasıl yaparsın ve genel hazırlığı nasıl istersin? Büyük Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne büyük amiral olarak tekliflerin ne olacaktır?"[76]

76 Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, TC Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 1966, s.136

Atatürk'ün Tezleri: *Güneş-Dil Teorisi* ve *Türk Tarih Tezi*

Atatürk'ün tarih ve dil konusunda bir akademisyen gibi çalışmış ve teoriler ortaya koymuştur. Tarih ve Türkçe konusunda çok okuyan ve araştırmalar yapan Atatürk, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nu kurmuştur. Atatürk'ün ileri sürdüğü *Türk Tarih Tezi* ve *Güneş-Dil Teorisi* onun bir akademisyen gibi çalıştığını gösteren en önemli kanıtlardan sadece ikisidir.

Atatürk, tarihi seven, okuyan ve başkalarından daha iyi kavrayan bir insandı. Niyazi Berkes, onun tarihi bilgisini şöyle değerlendirir:

> "Atatürk, bir profesyonel tarih bilgini değildi, ama tarih akışının anlamını tarih bilginlerinin üstünde bir kavrayışla bildiğini gereğince değerlendirdiğimizi sanmıyorum. Bununla neyi düşündüğümü anlatmak için onun ünlü Hilafet söylevini hatırlatmak isterim. O, başlı başına bir tarih anlayışı yapıtıdır. Yalnız tarih ya da hukuk bilen değil, onların iç anlamlarını kavramamış bir kişi o söylevi veremezdi. Kimi kez ayaküstü konuşmalarında da, yüzeyden bakılınca, sıradan söylenmiş lakırdı gibi gözüken sözlerinde bile Atatürk'teki bu anlayışı görürüz."[77]

Enver Ziya Karal, Atatürk'ün *Türk Tarih Tezi* hakkında şunları belirtmiştir:

> "*Türk Tarih Tezi* adıyla bilinen tez, tarih olaylarını iki bölümde incelemektedir. Birincisi, dünya tarihiyle ilgilidir. Bunda insanlığın ortak başlangıcı, dünya uygarlığında ortaklığı, ortak bir barış ile gönence olan gereksemesi üzerindeki Wells'in düşüncelerini kabul etmiştir. H.G. Wells *Cihan Tarihinin Ana Hatları* isimli kitabında insanlığın ortak bir başlangıcı ve ortak bir mirası olduğunu ileri sür-

77 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, İstanbul, 1993, 2. Baskı, s.152

mekteydi. İkinci bölümdeyse ulusal tarih ile ilgili olarak Türkler birçok yabancı tarihçinin yazdığı gibi ikinci sınıf bir ırk değildir; tersine beyaz ırkın antropolojik özelliklerini taşırlar. Çıkış yeri bakımından Orta Asyalıdırlar. Orta Asya en eski uygarlıkların doğmuş ve gelişmiş olduğu bir bölgedir. Irak, Anadolu, Mısır ve Ege uygarlıklarının ilk kurucuları Orta Asyalıdırlar. Türkler de Orta Asya'dan göç etmek yoluyla yayıldıkları yerlere uygarlıklarını götürmüşlerdir. Bunun için, Anadolu'nun doğudan göç ederek gelen en eski halkı olan Etilerle sonradan buraya gelmiş ve yerleşmiş Türkler arasında bir kaynak birliği vardır. Bu tarih tezi Batılı tarihçilerin Türklerin uygarlık değerinden yoksun, ikinci sınıf bir ırktan olduğunu göstermek için yaptıkları tarih yorumuna karşı bir tezdir."[78]

II. Tarih Kurultayı, 1937 yılında toplanmış ve yabancı bilim adamlarının katıldığı bu kurultayda Atatürk'ün tezleri ele alınmıştır. Bu kurultayda gelişen bir olayı A. Dilaçar, şöyle anlatır:

"Kurultaya katılan İsveçli Arkeolog T.J. Arne, ülkesine döndükten sonra, 25 Ekim 1937'de, *Svenska Dagblodet* gazetesinde, *Atatürk'ün Dil ve Tarih Teorisi* başlıklı bir yazı yayımlayarak, Atatürk'ün görüşlerini çürütmeye çalıştı. Bu yazı Türkçeye çevrilerek Atatürk'e sunuldu. Ertesi akşam Çankaya'ya çağrıldık. Atatürk yazıyı okumuştu; biz de öyle. Biraz görüştükten sonra, 'Yani demek istiyor ki,' dedi Atatürk, 'Orta Asya'nın altı bomboştur'. Yumruğunu masaya indirdikten sonra Atatürk şöyle devam etti: 'Fakat emin olunuz ki arkadaşlar, günün birinde, bunun tam aksini ortaya çıkaran delili bize yine onlar (yani Avrupalılar) verecektir'. İsveçli profesörün yazısında Atatürk'ün hoşuna giden şu cümle de vardı: 'Türkmen bozkır-

78 Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk'e Saygı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.100

larında MÖ 1500 yıllarına doğru, uygarlığın aşırı derecede gerilediği tespit edilebilmiştir; sebebi bilinmeyen bu gerileme, yukarıda anılan Türk göçünden sonra meydana gelmiştir.' Bu cümleyi okuduktan sonra Atatürk şöyle dedi: 'İşte ilk itiraf burada, bu bozkırlarda uygar Türkler oturuyordu. Onlar göçe çıkınca, uygarlık tabii geriler.'

Ertesi yıl Atatürk'ü kaybettik. 1940 yılında elime geçen bir antropoloji dergisinde şu haberi okudum: 1939 yılının temmuz ayında genç Rus arkeologlarından Dr. Aleksey P. Oklandnikov ve eşi Orta Asya'nın tam göbeğinde, Taşkent yakınında bulunan Teşik-Taş adlı mağaradan, Homo neanderthalensis denilen tarih öncesi bir insan ırkından olan sekiz yaşındaki bir erkek çocuğunun kafatasını ortaya çıkarmıştır. Amerikalı antropolog Hrdliçka bu kafatasının yontma taş dönemine ait Munster tabakasından olduğunu ve 150.000 yıllık bir eskiliği olduğunu belitti. Yani Orta Asya'nın altı bomboş değildi.

Atatürk'ün tarih anlayışı şovenist bir tarih anlayışı değildi. O, Batılıların Türklere karşı söyledikleri barbarlık tarihi yakıştırmasını şiddetle reddeder. Türklerin medeniyetler kurmuş büyük bir ulus olduğunu kanıtlar. *Türk Tarih Tezi*, budur. Bir ırkın öbür ırktan üstün olduğu iddiasında değildir. Kendini büyük görme hastalığı değildir. Ulusal kimliğine sahip olma, başka uluslardan kendini küçük görmeme ve kendini bulma anlayışıdır. Diğer bir deyimle Türk milletinin diğer milletlerden aşağı olmadığını tarih boyunca medeniyetler kurmuş bir ulus olduğunu ortaya koyan bir tarih anlayışıdır."[79]

Atatürk, Türklerin tarihiyle ilgili görüşünü kendisini Çankaya Köşk'ünde ziyaret eden ABD büyükelçisi Charles N. Sherill'e şöyle anlatır:

79 A.Dilaçar, *Atatürk'e Saygı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.465

"Bizim Türk milletimiz eski ve şerefli bir millettir. Zaten Orta Asya'nın Altay Yaylası'nda yetiştiği için, kartalın meziyetlerini daha başlangıçtan kazanmıştır. Çok uzakları görür, hızlı uçar ve ruhunu barındıracak kadar güçlü bir bedeni vardır. İster maddi, ister düşünce bakımından olsun, sıkıcı sınırlar içinde kalamaz. Nitekim Altay Yaylası'ndaki anayurdun, dört bir yana uzaklığına da isyan etmiştir. İşte bu isyan sonucu Türkler doğuya ve batıya yayılmaya başlamışlardır."[80]

Atatürk'ün manevi kızlarından Afet İnan, Tarih doktorası tezini İsviçreli Profesör Eugene Pittard'dan almıştı ve tezin konusu *Türk'ün Tarifi* olarak belirlenmişti. Afet İnan tezini hazırladıktan sonra Atatürk'e görüşleri için sunar. Atatürk bir an düşündükten sonra birden:

"– Dur... Şimdi kendi inançlarım içinde ben 'Türk'ü Tarife çalışayım, sen kendininkiyle kıyasla'" dedikten sonra çoğu zaman kullandığı kurşun kalemle şunları yazmıştır: "Bu memleket dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir müstesna mevcudiyetin yüksek tecellisine yüksek sahne oldu. Bu sahne yedi bin senelik, en aşağı bir Türk beşiğidir. Beşik tabiatın rüzgârlarıyla sallandı; beşiğin içindeki çocuk tabiatın yağmurlarıyla yıkandı, o çocuk tabiatın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvela korkar gibi oldu, sonra onlara alıştı; Onların oğlu oldu. Bir gün o Tabiat çocuğu, Tabiat oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu; Türk oldu. Türk budur. Yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir."[81]

Niyazi Berkes, Atatürk'ün tarihe olan ilgisini şöyle değerlendirir:

80 Charles N. Sherril, *Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Mustafa Kemal II*, Cumhuriyet Yayınları, 1999, İstanbul, s.73
81 Cemal Kutay, *Atatürk Olmasaydı*, Kazancı Kitap Ticaret, İstanbul, 1993, s.103

"(...) Atatürk'ün tarihle ilgisi, ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında karargâhında tarih yayınları okumasından bellidir. Denildiğine göre, İngiliz sosyalist düşünür ve edebiyatçısı H.G. Wells'in o sıralarda yeni çıkmış olan *Dünya Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabını okuyordu. (...) O günlerde bu tür yapıtları bilen ve okuyan, Osmanlı tarihinin kapanış günlerinin yaklaşmakta olduğunu anlayan, Atatürk'ten başkalarının olduğunu sanmıyorum. İttihat ve Terakki dönemi tarihçiliği, onun akla uygun sayacağı bir tarih görüşü getirmemişti. Zaten daha savaş bitmeden Rusya'da kopan devrim, Turancı historiyografi ilgilerini de yıkmıştı. Atatürk, belki de, komünizmden farklı, hümanist ya da sosyalist bir tarih görüşü aramaktaydı. Fakat hepsinin üstünde, ulusal Türk devletinin bir tarih dayanağı olmasını düşünüyordu. Bunun çözümünü ne İslamcı, ne Osmanlıcı, ne de Turancı yaklaşımlarda, ne de Türk düşmanlığını en yükseğine çıkaran Batı taklitçiliğinde buluyordu. Yeni bir tarih görüşünü Türk'ün kendisinin bulup geliştirmesi zorunluluğu ile karşı karşıyaydı. Wells'in tarihinde böyle bir görüşün tohumları vardı. (...) O günlerin tek üniversitesindeki tarih müderrisleri, ya böyle bir şeyi anlamayacak denli bilinçsiz kişiler, ya da Avrupa'da imtihan geçirecek, dil öğretiminden vakit bulup da, ulusal sorunları düşünmeye vakit bulamayan kişilerdi."[82]

Atatürk'ün yazdırdığı *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli kitap Batılıların Türk tarihini küçük görmelerine karşı bir reaksiyondur. Bu kitabın niçin yazıldığı kitapta şöyle anlatılır:

"(...) Bu kitap, belirli bir amaç gözetilerek yazılmıştır: Tarih kitaplarının çoğunda, Türklerin Dünya Tarihi'ndeki rolleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak küçültülmüştür. Türklerin ataları hakkında böyle yanlış bilgi edinilmesi, Türklüğün ken-

82 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, 1982, s.22-23'ten aktaran Attila İlhan, *Ufkun Arkasını Görebilmek*, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s.120

dini tanımasında, benliğini geliştirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapla hedeflenen asıl amaç, bugün bütün dünyada tabii mevkiini geri alan ve bu bilinçle yaşayan milletimiz için zararlı olan bu hataların düzeltilmesine çalışmaktadır."[83]

Atatürk, tarih çalışmalarındaki amacının insanlarda görülen Batılara karşı mevcut aşağılık kompleksini yenmek ve kendine özgüveni artırmak için olduğunu Dolmabahçe Sarayı'nda 14 Eylül 1931 günü Faik Raşit Unat'ın şahit olduğu ve kaydettiği şu konuşmasında belirtmiştir:

"(...) Türklük hakkındaki görüş, doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu sebeple üstünlük varsayarak kendini onlardan aşağı görüp nefsine güveni yitirmesindendir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necâbeti [soyluluk] ile tanıtmak gerekmektedir dedim ve o andan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim."[84]

Atatürk, diğer bir konuşmasında da,

"Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharlarla doldurmuş bir millettir." diyerek Türk ulusunun kendine güvenmesi gerektiğini yinelemiştir.[85]

Dilci Atatürk

Atatürk, dil konusunda da bir bilim adamı gibi çalışmış ve teori üretmiştir. Cenevre Üniversitesi'nde eğitim gören Afet İnan'a 1936 yılında yazdığı mektupta bakın neler söylüyor:

83 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, 1996, İstanbul, s.25
84 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, s.244
85 Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili, Belgeler*, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara, 1992, s.34

"Afet mektuplarını aldım. Ara sıra telefon görüşmelerinde de sağlık ve esenlik içinde bulunduğunu ve başarı ile derslerini izlediğini öğreniyor ve kıvanç duyuyorum. Senin yokluğundan doğan sıkıntıyı böylece azaltmaktayım. Ben bildiğin gibi, dil ile uğraşıyorum. Sen giderken basılmış olan ilk broşürü düzelttirip değiştirerek yeniden bastırttım. Bunun bir de ufak özetini broşür halinde bütün *Ulus (Ulus Gazetesi)* okurlarına dağıttılar. Sen de almış olacaksın. Bunlardan sana yeniden beşer tane gönderiyorum. Bununla beraber şimdiye kadar teorinin uygulaması olmak üzere *Ulus*'a yazdığım yazıların da kesiklerini toplu olarak gönderiyorum. Buna dair arada çıkacak bazı arkadaşların yazıları da enteresan olacaktır. Bunları takip edecek olan yazıları sen toplar ve hepsini incelersin. Bence *Güneş-Dil Teorisi* tutmuştur. Hint-Avrupa dillerine de uygulanabilir. Sen kendin, gönderdiğim uygulama notlarıyla teoriyi kavramaya çalış. Anlaşılmayan yerleri sor, açıklayayım. Ondan sonra da görüşlerini bana bildirirsin. Ondan sonra belki dilbilim profesörünle beraber inceler ve eleştirir, onun da görüşünü bana bildirirsin. Kısaltılmış dediğim broşürü senin için Fransızcaya tercüme ettiriyorum, göndereceğim. Biz yemek odasında her gece dilcilerle tahta başında dil uygulaması yapıyoruz. Ben gündüzleri buna hazırlanıyorum. Çoğunlukla çıkmaya vakit bulamıyorum. (...) Göndermiş olduğun konferans konularını gözden geçirdim. Senin buldukların profesörün verdiklerinden iyidir. (...) Yakında Görüşmek üzere K. Atatürk."[86]

Bu cümleleri incelediğinizde Atatürk'ün ne kadar yoğun çalıştığını, *Ulus Gazetesi*'ne makaleler yazdığını, kendi teorisinin isabetli olduğunu belirtiyor. Ayrıca bir bilim araştırıcısı gibi oradaki profesörün eleştirilerini almaya çalışıyor ve bir doktora öğrencisinin tezini idare eden öğretim üyesi gibi "Anlaşılmayan

86 Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981, Ankara, s.32-33

yerleri sor, açıklayayım" dediğini görüyorsunuz. Yine, tahta başında uygulama yapması ve dışarı çıkmaya vakit bulamaması da yeni bir keşif yapacak insanın ruhsal durumunu yansıtmaktadır. Bu durum Atatürk'ün bir bilim adamı gibi çalıştığını gösteren güzel örneklerdir.

4 Ocak 1933'te Türk Dil Kurumu'nun toplantısına başkanlık ederken

Atatürk, 'dil' çalışmaları için 'Türk Dil Kurultayları' yapmış ve buradaki tebliğleri dikkatle dinlemiştir. 18 Ağustos 1934'te yapılan II. Türk Dil Kurultayı'na katılan gazeteci Aslan Tufan Yazman anısını şöyle anlatıyor:

> "Atatürk, kongrenin sağ tarafında büyük bir locada, yanında İsmet İnönü, Şükrü Kaya, diğer devlet adamları ve komutanlarla beraber oturuyor, tebliğleri ve eleştirmeleri dikkatle izliyordu. Kürsüden önemli bir çıkış yapıldığında bütün kurultay bu sözlerin Ata üzerinde tepkilerini merak ederek ona doğru bakıyordu."[87]

Böyle bir cumhurbaşkanı, Türklerden başka hiçbir ülkeye na-

87 Aslan Tufan Yazman, *Atatürk'le Beraber*, İş Bankası Yayınları, 1969, s.288

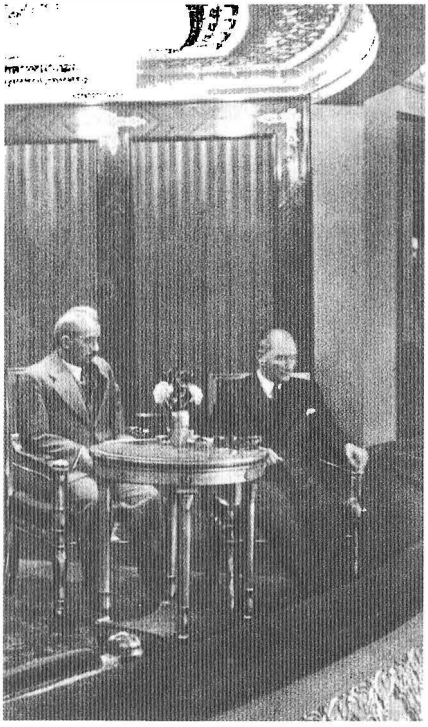

Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü başkanlık locasında Dil Kurultayı toplantısını izlerken (1934)

sip olmamıştır. O, bu nedenle özünde bir bilgindir.

Türkçenin önemini çok iyi bilen Atatürk,

"Türk demek dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milletindenim diyen insanlar her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz." diyerek benliğimizi kaybetmemek için Türkçeye sahip çıkmak gerektiğini belirtmiştir.[88]

Türkçenin yabancı dillerin etkisinden kurtulması gerektiğini de şu sözleriyle vurgulamıştır:

"Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında [gelişmesinde] başlıca müessirdir [etkendir]. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."[89]

88 Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1992, s.191

89 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.149

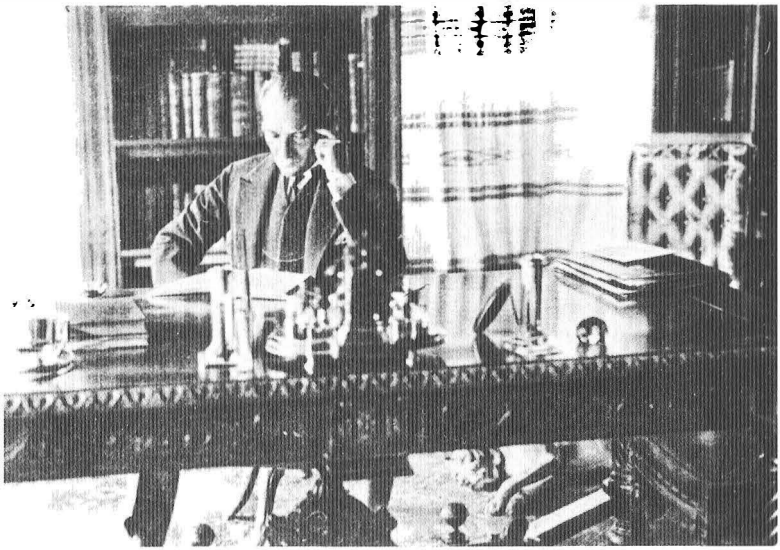

Çankaya Köşkü'ndeki kütüphanesinde

Atatürk'ün dil çalışmalarına başlarken bir bilim adamı gibi önce Türkçeyle ilgili bütün eserleri topladığı, okuduğu ve çok yoğun bir çalışma içine girdiğini Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle anlatmıştır:

"Önce Çankaya Köşkü ve Dolmabahçe Sarayı'ndaki yazı ve okuma odalarını birer geniş ve büyük kitaplık haline sokup raflarını tavandan tabana kadar her soydan, her dilden bütün Türkologların ve oryantalistlerin yazdıkları yüzlerce cilt eserle doldurmuştu.Bu satırları yazarken onu büyük geniş kitaplığının ortasındaki kocaman masasının başında saatlerce, soluk almadan, yorulmadan, bıkıp usanmadan sanki yarın sınava girecek bir öğrenci gibi çalışmaları gözümün önüne geliyor. Yanında gerek filan kitabı veya filan kamus cildini raflardan bulup çıkarmak veya bazı notlarını temize çekmek, okumak istediği metin, bilmediği bir dilden ise Türkçeye çevirmek görevini yürütmek için iki üç yardımcısı vardır. Fakat bunların çok defa yorgunluktan bayılıp düştükleri olurdu. O zaman Atatürk seslenirdi: 'Çocuk-

lar, bir kahve, bir cigara içelim...' Bu kahve, cigara faslı ne kadar sürerdi? On dakika mı? Çeyrek saat mi? 'Hırzıcan' ile tekrar çalışmaya başlanırdı. Atatürk sanki cephede bir taktik ve stratejik 'vaziyet'i incelemekte gibidir."[90]

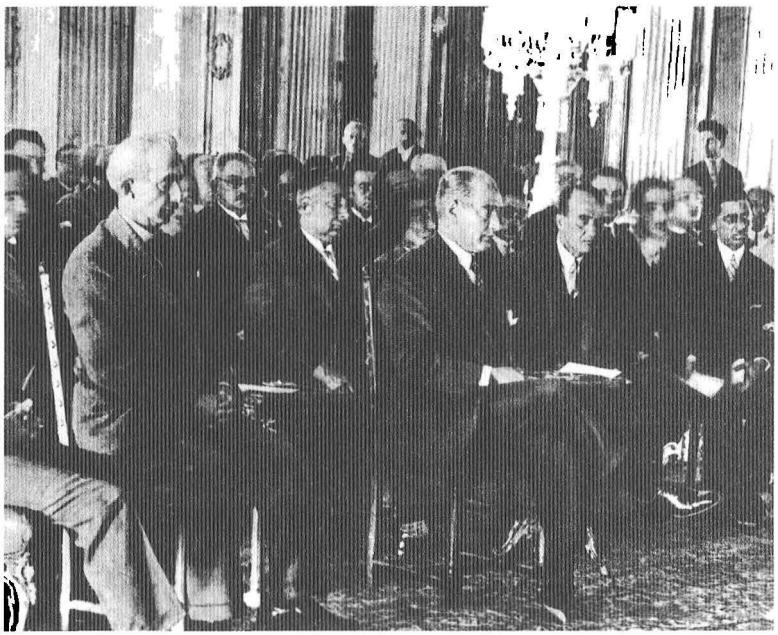

Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ile birlikte Dil, Tarih ve Yeni Alfabe konusunda Dolmabahçe Sarayı'ndaki bir toplantıyı dinlerken, 25 Ağustos 1928.

Atatürk, yeni harflerin topluma kazandırılması ve benimsenmesi için önce en yakınındakilerden işe başlayarak öğretmenlik görevine başlamıştır. Gazeteci Yunus Nadi 17 Ağustos 1928 günü Dolmabahçe Sarayı'na gittiği zaman edindiği izlenimleri şöyle anlatır:

"(...)Gazi: 'Gel bakalım Yunus Nadi Bey, dedi; yeni harflerimizle meşgulüz. Başvekili imtihan ettim. Netice iyidir. Şu sandalyeyi alarak masaya iltihak et. Senin imtihan sıran da gelecektir. Eğer muvaffak olamazsan gazetendeki istical [ivedilik] davanı kaybetmiş olursun. Hoş, muvaf-

90 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Atatürk'ün Türkçülüğü", Zeynep Korkmaz'a ait *Atatürk ve Türk Dili Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayını, 1992, Ankara, s.340

fak olursan bu davayı evleviyetle [öncelikle] kaybedersin a' dedi."[91]

Belleten Dergisinin Adını Atatürk Koymuştu

Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir, *Belleten* dergisine isim verilmesi konundaki anısını şöyle anlatıyor:

"Türk Tarih Kurumu kurulduğundan beri bir belleten, bir bülten, o zamanki tabiriyle bir mecmua dergi çıkarmak fikri vardı. Bu arada Atatürk geldi ve Afet Hanım 'Biz bülten çıkaracağız onu konuşuyoruz' dedi. Atatürk, Bülten nedir?' diye sordu. Afet İnan 'Bülten, yazıların çıktığı bir dergidir.' dedi. Atatürk 'Gelin şunu araştıralım.' dedi. Bülten Fransızcaya İtalyancadan geçmiş, İtalyancaya Latinceden. Latincesi damga bilmem ne manasına geliyor. Nihayet Atatürk Pekarski'nin *Yakut Lügati*'ni getirtti. Konuşuldu falan ve nihayet belle, belge derken 'Belleten' diye yazdı ve bana verdi. 'Mecmuanın adını böyle yaparsınız' dedi. Şimdi o *Belleten* işte, ilk günden beri, 43 yıl oldu, ben çıkarırım. Onun yazı işleri müdürüyüm ve hayatımda övüneceğim eser de odur."[92]

*

Gazeteci Yunus Nadi 18 Ağustos 1932 tarihinde Yalova Köşk'ünde Atatürk ile yaptığı bir röportaj sonrası şu anısını anlatmıştır:

"(...) İsterseniz, dediler; isterseniz evvela mevzubahis olan 'kültür' kelimesini ele alalım. Şöylece bir tesadüf bu kelime üzerinde bile bizi tenvire [aydınlatmaya] kifayet etti. Bunları söyleyerek Büyük Reis bize yanlarındaki bir kitabı uzatarak: 'Evvela dediler; bu kitabın ismini, müellifini ve basma tarihini okuyunuz.' Okuduk: *Lügat-i Çağatay*. Müellifi Şeyh Süleyman Efendi-i Buahri. İstanbul, 1928. Son-

91 Sadi Borak, a.g.e., s.232

92 Nazmi Kal, *Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar*, Bilgi Yayınevi, 2001, Ankara, s.46

ra da: Şimdi, dediler; bu kitapta 'kilturmak' kelimesini bulunuz. Bulduk. 'Kelimenin karşısındaki mana izahlarını okuyunuz.' dediler. Şöylece okuduk: Getürmek, ihzar ve isal. İrat ve peyda etmek. Sevk ve ikame etmek. Tekarrur. Bundan sonra Gazi Hazretleri şunları söylediler: Türkçe fiillerinde 'mek' ve 'mak' lahikalar arının kaldırılmasıyla geri kalan maddenin asıl kelime olduğunu bilirsiniz. 'Kilturmak' fiilinin asıl maddesi 'kiltur'dur demek. Fransızca, İngilizce, Almanca gibi belli başlı Garp dillerinde pek az telaffuz farkı ile kullanılan 'kültür' kelimesiyle bu 'kiltur' kelimesi arasında telaffuz itibariyle olduğu gibi mana itibariyle mevcut olan tetabuka [uygunluğa] dikkat etmemek mümkün müdür" (...) Pek ufak bir telaffuz farkı ile kelime, bütün manaları itibariyle Asya'da ve Avrupa'da aynıdır. Acaba onun menşei Asya mıdır, Avrupa mıdır? Burasını tetkike çok zaman ve imkânımız vardır. Fakat şimdiden söylenebilir ki, kelime esasen Asyalıdır. Avrupa'nın halen çok ileri olduğundan şüphe olmayan kültürü dahi aslan Türk'tür demek olur."[93]

93 Sadi Borak, a.g.e., s.250

Atatürk, yeni harflerin tüm ulusça öğrenilmesi için bir 'Başöğretmen' olarak devamlı uğraşmış ve büyük bir çaba göstermiştir. Bir halk adamı olan Atatürk, hiçbir büyüklük göstermeden halktan gelen sorulara cevaplar vermiş, toplantılar yapmış, halkı etrafına toplamış, "Sorun anlatayım."demiştir. Onun en önemli özelliklerinden birisi halkçı olmasıdır. Yeni harf çalışmaları sırasında Gemlik'te yaşayan Gazozcu Haydar ve 12 arkadaşı tarafından Atatürk'e "Kaf, kef harfleri bizi şaşırtıyor. Buna bir çare bulunması" diye çekilen telgrafa Atatürk şu şekilde yanıtlamıştır:

Mustafa Kemal Kayseri'de karatahta başında yeni harfleri vatandaşlara öğretirken, 20 Eylül 1928

"Okuma, yazmayı bir haftada öğrenmek gayretini gösterdiğinizden memnun oldum. Tebrik ederim. Arabî ve Farisi kelimelerde 'kaf', 'kef"in önlerine 'he' gelmesi meselesiyle zihinlerinizi işgal ve teşviş etmeyiniz. Tespit edilmekte olan lügat bunu arzunuz veçhile halledecektir efendim. Gazi M. Kemal, 30.9.1928"[94]

Belgelere Dayanınız

Atatürk'ün bilimselliğe verdiği önem onun Türk Tarih Kurumu üyelerine vermiş olduğu yönergede de görülür. Bu yönergede Atatürk,

"Her şeyden önce dikkat ve özenle kendi seçeceğiniz belgelere dayanınız... Yoksa dünyanın bin bir şarlatan ve bin bir ulusun tarihçisi geçinen sokak siyasacısının oyuncağı olursunuz."[95]

Yani kanıta dayalı bilim onun için çok önemlidir. Dil çalışmaları konusunda da belgelere dayanmanın önemine inanan Atatürk, 10 Eylül 1937 tarihinde tutuğu notlarda şunları yazmıştır:

"İlim âleminde lojik düşünceleri şimdiden tatmin edecek vesikalı neticelere varmış görmek isteriz. Fakat bizim görüşümüz bu kadarla kalmaz. Daha çok gerilere gider ve onun refleksi olarak ilerlerdedir."[96]

Atatürk, Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir'e gönderdiği bir mektupta da

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırta-

94 Sadi Borak, a.g.e., s.388
95 Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk'e Saygı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969, s.101
96 Sadi Borak, a.g.e., s.265

cak bir mahiyet alır." sözleriyle objektif olunmasını, daima gerçeği aramak ve ifade etmek gerektiğini belirtmiştir.[97]

Atatürk'ün tarih yazarken akılcı ve objektif olma yaklaşımı onun şu konuşmasında da görülür:

"Herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman, onun gerçeğe uygun olup olmadığına güven duymak için dayandığı kaynak ve belgeleri araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir milli tarihe malik [sahip] olmayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakiki okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade [çok] ya birtakım meddahların veya birtakım kendini beğenmişlerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden başka kaynak bulamamak bedbahtlığıdır."[98]

Atatürk, görüldüğü üzere bir bilim insanıdır ve bilim yaparken kanıt istemektedir. O, öyle bir bilimcidir ki, etik kurallara uyulması gerektiğine de çok büyük önem vermiştir. Bakınız bu konuda neler söylemiş:

"Yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih göğünde dikkatli olunuz. Şöyle böyle bir yapıt ortaya çıkararak sonradan üzülmektense hiç yapıt verememek yetersizliğini açıklamak ilk yapılacak şeydir."[99]

Türk Tarih Kurumu (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti) 2-11 Temmuz 1932'de yapılan I. Tarih Kongresi'nde bazı kararlar almıştır. Bu kararları Başkan Prof. Dr. Yusuf Akçura şöyle açıklamıştır:

"Türk ırkının tarihten evvelki çağlarda bile, Asya'nın ortasında dünyanın göbeğinde, medeniyet kurmaya başladığını,

97 Nazmi Kal, *Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar*, Bilgi Yayınevi, 2001, s.45
98 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.163
99 Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk'e Saygı*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.101

Atatürk I. Türk Tarih Kongresi'ne katılanlarla Ankara'da,
9 Temmuz 1932

sonra buradan dünyanın her tarafına medeniyet götürüp dağıttığını gördük. Avrupalı muharrirlerin [yazarların] şu veya bu maksatla meydana çıkardıkları eserlerin esassız [gerçek olmadığını] olduğunu anladık. İslam medeniyetinde Türklerin çok büyük rolünü öğrendik; Nihayet İslam âleminde kalan Türk kavimlerinin, birkaç yüzyıldan beri tekâmül [gelişme] ve terakki [ilerleme] edememelerinin sebeplerini araştırdık, muayyen neticelere ulaştık ve bununla atide [gelecekte] terakkimize mani olabilecek engelleri yeni Türkiye Devleti'nde izalesi hikmetini [yok etme yöntemini] öğrenmiş olduk." demiştir. Bu Türk Tarih Tezi'dir. Yani Türkler Orta Asya'da yüksek bir kültür yaratmış ve bunu dağıtmışlardır. Türk Dil Tezi'yse bu yayılış sırasında Türk dilinin diğer dilleri etkilemesi olarak tanımlanmıştır.[100]

Atatürk'ün okuduğu kitapların sayısı 4000'den fazladır. O, çocukluğundan ölümüne kadar bir an olsun kitap okumaktan vazgeçmemiştir. Okuduğu kitaplarla dil ve tarih konusunda söz

100 A. Dilaçar, a.g.e, s.469-470

sahibi olacak kadar kendini yetiştirmiştir. O zamanlar Bükreş'te yapılan bir Dil Kongresi'ne "Dil"le ilgili tebliğ vermeleri için uğraşmış, profesörlere notlar vermiş ve onlar bu notlardan hazırladıkları tezlerle Bükreş'te sunum yapmışlardır. *Güneş-Dil Teorisi* 'ni geliştirerek ileri sürülen teorilere bir teori de kendisi katmıştır. O nedenle, Atatürk, asker olmasının yanında bir bilim adamı ve bir akademisyen gibi çalışmıştır. Bir bilim adamının hissettiği keşfetme heyecanını, 1937 yılında toplanan 11. Türk Tarih Kurultayı'nda Prof. Pittard'ın eşine bir sözcüğün kökenini bulması nedeniyle,

> "Uzun bir çalışmadan sonra bunu keşfettiğim zaman, Sakarya muharebesini kazandığım dakikadaki memnuniyeti duydum" şeklinde anlatmıştır.[101]

*

Atatürk'ün bilimsel düşünceye ve eleştirel akla verdiği önemi onun şu sözleri çok güzel anlatmaktadır:

> "Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayan-ı arzu olmakla beraber, yolun makul, mantıki ve bilhassa ilmi olması şarttır. Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız."[102]

Uykuda Geçen Zamana Acıyan Atatürk

Atatürk çalışmayı çok seven bir liderdir. Bu nedenle de yapacağı işler için zaman ona yetmemektedir. Bu nedenle, uykuda geçen zamana bile, boşa gidiyor, diye acıyan bir insandır. Schopenhauer, "Herhangi bir insan vaktini nasıl geçireceğini, üstün bir insan ise vaktini nasıl tasarruf edeceğini düşünür." demiştir. Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer anılarında şunu anlatır:

101 Konur Ertop, "Atatürk Devriminde Türk Dili" isimli Makalesi; *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları No:224, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, Ankara, s.90
102 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.26

"Ekseriyetle uykuda geçirdiği zamana acırdı. Bir defa bana demişti ki:

– Hayat pek kısa. Çocukluk ve mektep hayatın bir kısmını alıyor. Geriye kalanını ise uyku, yarıya indiriyor. Uykusuzluğu giderecek ve vücuda verdiği istirahat gıdasını verecek komprimeler [ilaçlar] icat edilse... Bir gün o da olacaktır. Nitekim tababet [tıp], kimya; uyutmak için pek güzel ilaçlar yapmışlardır."[103]

Necati Cumalı, Atatürk'ün uykuyu sevmediğini şu güzel sözlerle tanımlar:

"Atatürk'ün yaşamını inceleyenler yıllar boyunca gecelerini uykusuz geçirdiğini görürler. Hemen hemen yaşamı boyunca yurt sevgisiyle dolup taşan yüreği, acılarını dert edindiği yurt sorunlarına durup dinlenmeden çözüm yolları arayışı Atatürk'e uykuları haram eder. O, yaşamı boyunca, her yeni güne, uykusuz geçen gecelerin sonunda gün ağarana dek uzun uzun tasarladığı ya da yakınlarıyla konuşup tartıştığı yeni kararlarla girer. (...) *Söylev*'in ilk baskısında altında 'Sakarya Zaferi'nden sonra Müşir [Mareşal] Gazi Mustafa Kemal' yazılı fotoğrafına dikkatle bakın. Yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız süren savaşı neredeyse hiç uyumadan yönetmenin yorgunluğu sarar yüzünü, uyku akan gözler görürsünüz. (...)Cumhuriyetin ilanından sonra, giriştiği çoğu devrimlerde aldığı kararları, Çankaya'da görüşlerine güvendiği kişilerle sabahlara kadar süren konuşmalar sonunda verir."[104]

Cumhurbaşkanlığı eski genel yazmanı Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk'ün çalışma şekli konusunda şunları anlatmıştır:

"Atatürk için çalışma saati diye bir şey yoktu. Yapacağı işi

103 *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, s.50

104 Necati Cumalı, *Ulus Olmak*, Çağdaş Yayınları, 1995, İstanbul, s.49,70

bitirinceye kadar uyumadan, dinlenmeden, yemek yemeden çalışırdı. Oturduğu kuru çalışma sandalyesinden kımıldamadan yirmi dört saat arasız çalışması onun için olağanüstü bir şey değildi. Savaş yıllarında, normal muntazam uyku nedir bilmemişti. Atatürk, tarih, dil ve genellikle memleket meseleleriyle uğraştığı zamanlarda, tıpkı savaş meydanında imiş gibi uyumadan çalışmış ve en büyük zevki, en çok sevdiği ulusuna en küçük bir fayda sağlamakta ve hizmet edebilmekte bulmuştur."[105]

*

Atatürk, aklın üstünlüğüne o kadar inanmıştır ki, bu konuda şu sözleri söylemiştir: "

Tabiatta bilirsiniz ki, hiçbir şey yok olmaz, ne bir söz, ne bir hareket. Yarın bizi saran tabiat unsurları içinde binlerce ve binlerce yıl önce söylenmiş sözleri olduğu gibi toplayıp saptamak olanağına elbette varılacaktır. Yine bu insan zekâsıdır ki, beklediğimiz neticeyi elde etmemiş olamamakla beraber, bugünkü araştırıcı zekâları tatmin edecek ve tarihi aydınlatacak yeni metotlar ve ilimler bulmuştur."[106]

*

Atatürk'e göre uygarlık 'tek'tir. O bu konuda şöyle der:

"Türkler, bütün medeni milletlerin dostlarıdır. Memleketler çeşitlidir, ama uygarlık tekdir. Bir milletin ilerlemesi için de, bu biricik medeniyete katılması gerekir"[107]

Harvard Üniversitesi'nde çalışan siyasal bilim profesörü Samuel P. Huntington, *Uygarlıklar Çatışması* isimli kitabında Batı uygarlığının tek uygarlık olduğunu, öteki uygarlıkların buna

105 Tevfik Bıyıklıoğlu, "Yakınlarından Hatıralar", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.428

106 Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.46

107 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.85

erişemeyeceğini, Batı uygarlığı için tek tehditin İslam olduğunu, Türkiye'nin de bir İslam devleti haline gelmesini, Atatürkçülüğü bırakmasını önermiştir. Buna karşılık yine Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde çalışan profesör Edward Said 1979 yılında yayınladığı *Şarkiyatçılık* isimli kitabında "Şark" kavramının esas olarak "Batı" tarafından uydurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca Huntington için "İnandırıcılıktan uzak bir iddia attı" demiştir.[108]

✲

Atatürk çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için bilim ve eğitime önem verilmesi gerektiğini şu sözleriyle vurgulamıştır:

"Bir milleti kurtarmak için hüsnüniyet de kâfi değildir. İlim ve maarif lazımdır. Düşmanı mağlup eden ordularımızın sevk ve idaresinde fenni ve ilmi düsturlar rehberimiz olmuştur. Mektep sayesinde, ilim ve fen sayesinde Türk milleti, Türk san'atı, Türk edebiyatı bütün mükemmelliği ile kendini gösterecektir. Ülkemiz içinde uygar düşüncelerin, çağdaş ileriliklerin, vakit geçirmeden yayılması ve gelişmesi gereklidir. Bunun için bütün bilim ve teknik insanlarının bu uğurda çalışmayı bir namus borcu bilmelidir."[109]

✲

Atatürk, 1932 yılında I. Türk Tarih Kongresi'ni, 1937 yılındaysa II. Türk Tarih Kongresi'ni gerçekleştirdi. Türk tarihi çalışmaları için birçok yerli ve yabancı bilim adamlarını bu konuda çalışmaya teşvik etti. 1930 yılında *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli kitabı ve 1931 yılında *Genel Tarih* kitabını yayınlattı ve Tarih Kongrelerini yakından takip etti. Zamanın Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir bu kongrelere tebliğ için gönderilen bildirileri Atatürk'ün bir akademisyen gibi nasıl incelediğini şöyle anlatmıştır:

108 Prof.Dr. Emre Kongar'ın resmi internet sitesi: Huntington, Kemalizm ve ABD www.kongar.org/aydinlanma/1997/aydin081.php
109 Atatürk'ün 18 numaralı Not Defteri

"1937 İkinci Türk Tarih Kongresi, bu kongreye çağrılan 25 kadar yabancı bilginin de katılımıyla milletlerarası bir kongre karakterini kazanmıştı. Kongrede yerli ve yabancı 90 kadar bilim adamı bildiri sunmuştu. Kongreden önce gönderilen bu bildirilerin tümünü Atatürk okumuş ve hepsi hakkında düşüncelerini ayrı ayrı bildirilerin altına yazarak kuruma geri göndermiştir. Bunlardan 10-15 bildiriyi bir gecede okuduğuna şahit olmuşuzdur. Atatürk konulara böyle sarılır ve bu güçle çalışırdı."[110]

Atatürk'ün gelen bildirileri incelemesi ve görüşlerini yazması, şu anda tüm bilimsel kongrelerde uyguladığımız bir metottur. O, kendisini tarih konusunda öyle yetiştirmiştir ki, bir akademisyen gibi, bilimsel bir merakla onları incelemiş ve görüşlerini yazmıştır. O nedenle Atatürk, akademik bir ünvanı olmasa da, bilimsel yönden, tarih konusunda iyi bir akademisyendi.

*

Türk Tarih Kurumu'nun eski başkanlarından Hasan Cemil Çambel vereceği bir konferansta Atatürk'ün kendisine nasıl yardımcı olduğunu şöyle dile getiriyor:

"Bir tarih kongresinde ben de 'Ege medeniyeti' hakkında bir konferans verecektim. Kongrenin hazırlık günlerinde, geceleri, arkadaşların yazıları birer birer sofrada okunurdu. Sıra gelince, ben de okudum. Toplantı sabahın dördüne kadar sürdü. Dağılırken, Atatürk bana 'Sen kal' dedi. Herkes gittikten sonra, 'Gel, şu küçük masaya geçelim, önce birer kahve, sigara içelim. Sen kâğıtlarını bana ver. İyi materyal toplamışsın, fakat dağıtmışsın' dedi. 'Ege medeniyetini' iyi biliyordu. Yeni arkeoloji, filoloji, antropoloji keşiflerini, vesikalarını [belgelerini], Batı bilginlerinin ciltlerle son eserlerini incelemişti. 'Ege medeniyeti' onun için bir dava, medeniyetinin ilk menşei davası, bir Türklük davası olmuştu.

110 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.36

'Bugün artık Yunan mucizesi diye bir hakikat kalmamıştır.'... 'Yunanlılar medeniyetin ilk banileri [yapıcıları] olmak şerefini asırlarca istihkaksız [haksız] olarak taşıdılar.'... 'Medeniyetin ilk beşiği Orta Asya'dır. Sonra Orta Şark, sonra Girit ve en sonra Yunanistan.' Bu sözler son keşiflere ve vesikalara dayanan yeni çağdaş batı bilginlerinin en yeni ilmi hükümleri [kararları] değil miydi?...

O benim müsvedde tomarını karıştırıyor, durup düşünüyor, hafızasını işletiyordu. 'Şimdi sen yaz' dedi. Dört saat durmadan o söyledi ben yazdım. Ortalık ağarırken, benim konferans yeni şeklinde meydana çıktı. Bana okuttu ve kendisi dinledi. 'Şimdi oldu, dedi, artık gidelim.' Bu benim değil, onun eseriydi.

Ertesi akşam sofra kalabalıktı. Bir aralık bana 'Sen konferansını hazırladın mı?' diye sordu ve misafirlere dönerek, 'Arzu buyurursanız dinleyelim' dedi. Ben kalktım ve Atatürk'ün eserini kendimin olarak okudum."[11]

Türk Tarih ve Dil Kurumlarının Çalışmalarını Yönlendiren Atatürk

Atatürk, Türk Tarih ve Dil Kurumlarını kurmakla kalmamış onları bilimsel metotla görev yapmalarını sağlamak amacıyla çalışmalara bizzat katılmış, yetiştirmiş ve belirli bir dönemden sonra bu kurumları uzaktan takip etmiştir. Bu yaklaşım, Atatürk'ün öğrenip öğreten bilimci yapısını çok güzel göstermektedir. Bu konuyla ilgili olarak 1937 yılında Çankaya'da sofrada bir sohbet sırasında Dil Kurumu ileri gelenlerine şunları söylemiştir:

"Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarına ilelebet iştirak edecek değilim. Kardeş Tarih Kurumu'nun kuruluşunu takip eden ilk yıllarda Tarih üzerine arkadaşları teşvik için beraber çalıştım. Bu kurum, tamamiyle teşkilatlandıktan ve il-

11 Hasan Cemil Çambel, a.g.e., s.78

mi çalışmalarına hız verdikten sonra, Tarih Kurumu'nun mesaisine karışmıyorum. Onlar, bildikleri gibi akademik çalışmalarına devam ediyorlar. Dil Kurumu'nun mesaisiyle de münasebetim böyle olacaktır. Dil âlimlerinin, mütehassıslarının onlar gibi çalışmalarına müdahale etmeyeceğim. Sizin de mesainizi ilmin son verimlerine uydurmanız lazımdır."[112]

Türk Tarih Kurumu eski Başkanı Hasan Cemil Çambel, Atatürk'ün bu düşüncesini ve bir anısını "Makaleler, Hatıralar" isimli kitabında şöyle vurgular:

"Onun ikinci büyük kültür hamlesi, dil inkılabıdır. Tarihe büyük hedefini gösterdikten ve buna giden yolu açtıktan sonra, yıllar ve yıllar isteyen çeşitli ilmi araştırmaları Tarih Kurumu'na bıraktı: 'Siz yolunuzu biliyorsunuz, artık kendiniz çalışın' dedi. Ve kendisi serbest kalan bütün entüvisyon [bilimsel heyecan] kudretini, bütün deha enerjisini ikinci büyük kültür hamlesinde teksif etti. Dil istiklal savaşı. Bu, Türk vatanını izmihlalden [çökmeden] kurtaran, Milli İstiklal Savaşı gibi bir şeydi. Çankaya şimdi bir Dil Akademisi oldu. Eflatun'un akademisini, O, bu kartal yuvasında kurmuştu.

Karatahta, gecelerinin geçtiği yemek salonuna geldi. Hayret ve hayranlık verici bir ilim azmi, sebatı ve sabrıyla çalışıyor ve çalıştırıyordu. Köşke çağrıldığım bir akşam, onu, giriş kapısının yanındaki odada kendi kendine bilardo oynarken buldum. Henüz misafirler gelmemişti. Ben, Dil Kurumu'nda çalışanlar arasında değildim. Fakat o, bu sırada bütün ruhuyla hep dilde yaşadığı için, bana dile dair bazı şeyler söylemekten kendini alamadı. Söz gelişi ben: 'Efendim, Büyük Frederik, Racine'in *Atalie*'sini yazabilmek için bütün Yedi Sene Muharebeleri'ni feda ederdim,

112 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Sohbetleri, Atatürk Üzerine Araştırmalar:3*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s.42

diyor. Galiba siz de, Türk dilinin fethini, Dumlupınar Zaferi kadar hayati görüyorsunuz' dedim. Bilardo masasından bana döndü, ıskayı yere dayadı ve gözlerinden saçılan derin bir imanla: 'Bundan hiç şüphen olmasın.' dedi."[113]

"Dil" çalışmalarına katılmış olan Hasan Reşit Tankut, Atatürk'le ilgili anılarında şunları yazmıştır:

"Atatürk vakit vakit kalemi eline alır, düşüncelerinin coşkun dalgalarını kâğıda döker, bana verirdi. Ve tatlı tatlı gülerek şunu da söylerdi: 'Oku, olgunlaştır; bana tekrarla.' Atatürk'ün bu gayretlerinden şunu seziyorduk: Türk tarih ve dil tezlerini uluslararası bir Avrupa kongresine götürmek."[114]

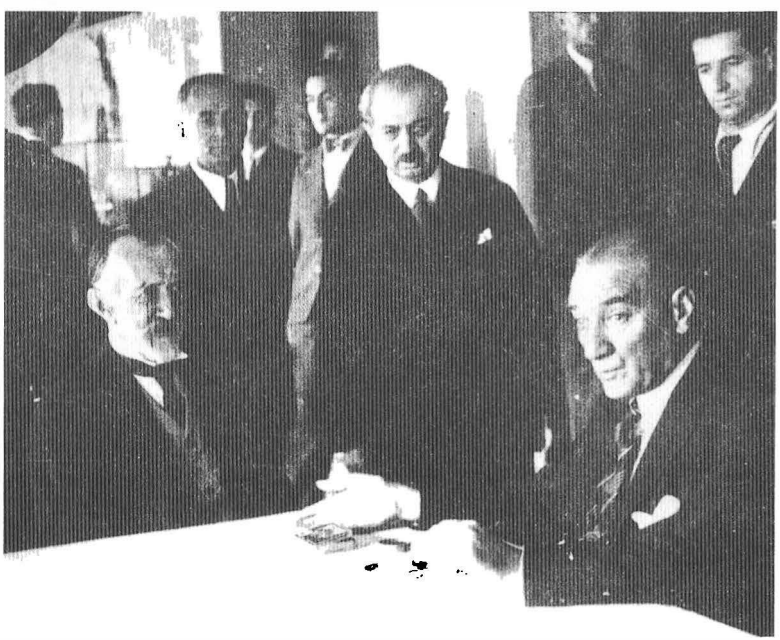

III. Türk Dil Kurultayı'na katılan şair, yazar Abdülhak Hamit ile sohbet ederken, 24 Ağustos 1936.

113 Hasan Cemil Çambel, a.g.e., s.56
114 Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, cilt 2, 1974, s.324

Atatürk'ün tarih ve dil çalışmaları yabancıların da dikkatini çekmiş ve *Times* gazetesinin İstanbul muhabiri 1936 yılında şöyle bir haber geçmiştir:

"Dolmabahçe Sarayı'nda Maarif Vekili Arıkan tarafından açılan III. Dil Kurultayı'na birçok memleketlerden mümtaz Türkologlar katılmaktadır. Türk Tarihi Araştırma Cemiyeti Reisi Bayan Afet (İnan) tarafından mümessiller şerefine verilen çay sırasında Kemal Atatürk beklenmedik bir anda salona teşrif etti. Misafirler kendisine takdim edildikten sonra Reisicumhur, delegelerle iki saat devam eden ve modern dillerin kökenine ait teknik bilgiler üzerinde münakaşada bulunmuşlardır. Bilhassa sıkı sıkıya sorguya çekilen Sir Denison Ross bilahare demiştir ki:
– Devlet ricalliğine inkılap eden bir kumandanın, dünyanın en yüksek oriantalist ve Türkologlarından bazılarını kendi ihtisas sahaları dahilinde bu derecede salahiyetle münakaşaya çeken ve onlarla ilmi mübaresede bulunan Atatürk'e karşı hepimiz, şaşkınlıkla karışık hayranlığımızı saklayamadık."[115]

Atatürk'ün Fahri (Onursal) Profesörlüğü

19 Eylül 1923 günü toplanan Darülfünun Edebiyat Fakültesi Profesörler Kurulu'nda, Profesör Yahya Kemal'in önerisiyle Gazi Mustafa Kemal'e fahri müderrislik verilmesi oybirliğiyle kabul edilerek, Atatürk'e şu telgraf çekilmiştir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Müşir [Mareşal] Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi meclisi müderrisini [profesörler kurulu] 19 Eylül'de akdettiği [yaptığı] celsede [toplantıda] zatı-i münc-i kumandanilerini [şahsınızı] fahri müderrisliğe [onursal profesörlüğe] müttefikan

115 Niyazi Ahmet Banoğlu, a.g.e., s.212

[oybirliğiyle] intihap etmekle [seçmekle] kasbi fahreyler [övünür] İstanbul Darülfununu Edebiyat Medresesi Riyaseti [Başkanı] Necip Asım"

Bu telgrafa karşılık olarak da yaklaşık üç hafta sonra Gazi Mustafa Kemal şu telgrafı gönderir: "İstanbul Edebiyat Fakültesi Profesörler KuruluYüksek Başkanlığı'na 'Türk harsının mihrakı [odağı] olan fakülteniz fahri müderrisliğine intihabımdan [seçilmemden] dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki milli istiklalimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir [bütünleyecektir]. Bu şerefli tekamülün [gelişmenin] husulünü [oluşumunu] deruhte eden [üstlenen] heyetin arasında bulunmak bence haizi iftihardır [övünç nedenidir]. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal"[116]

Fahri müderrislik beratını Gazi'ye takdim etmek üzere müderrisler Necip Asım, İzmirli İsmail Hakkı ve Şemsettin Günaltay İstanbul'dan Ankara'ya giderek o zamanlar Atatürk'ün oturduğu istasyon binasına giderler.Gazi Mustafa Kemal burada heyete:

"Kendisinin mektep sıralarından beri çok sevdiği tarihle daima meşgul olduğunu, bu itibarla fahri profesörlüğünün, edebiyattan ziyade tarihe ait olmasının daha münasip olacağını" söyler. Bu arada Şemsettin Günaltay'a "Tarihçilerle çok konuşacağız." der.[117]

*

Atatürk, toplumu oluşturan bireylerin iyi eğitim görmesini, kendilerini yetiştirmelerini istemiştir. Bir konuşmasında bu konuyu şöyle vurgulamıştır:

116 Mehmet Deligönül, *Atatürk'ten Seçki*, Türk Dil Kurumu Yayını, 1982, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982, s.49

117 Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Belleten*, cilt 3, sayı 11/12, Ankara, 1939, s.273-274

"Bireyler düşünür olmadıkça toplulukları istenen yönlere şunun bunun aklına göre iyi veya kötü yönlere sürüklemek kolay olur. Bu sürüklenişten kendini koruyabilmek için her bireyin yurt ve ulus kaderi ile ilgilenmesi gerekir."[118]

Atatürk, akılcı düşünceye ve düşündüğünü özgürce ortaya atabilmeye önem veren bir insandır. Bir konuşmasında bunu şöyle vurgulamıştır:

"Bütün ilerlemeler, insan fikrinin eseridir. Fikri harekete getirmek, birinci işimiz olmalıdır. Bir kere millet benliğine hakim olsun ve düşünebilsin, yeter! Başlangıçta hatalı düşünse de, az zaman sonra bu hatayı düzeltebilir. Fikir bir kere faaliyete başladı mı, her şey yavaş yavaş intizama girer ve düzelir. Fikrin serbest hareketi ise, ancak ferdin düşündüğünü serbest olarak söylemek, yazmak ve verdiği karara göre her türlü teşebbüse girebilmek serbestisine sahip olmakla mümkündür. En büyük hakikatlar ve ilerlemeler, fikirlerin serbest ortaya konması ve karşılıklı tartışılması ile meydana çıkar."[119]

Atatürk, bir toplumu oluşturan bireylerin bilgili, kültürlü ve ileri görüşlü olmasını, aksi takdirde o toplumun bir demir ve odun yığınından farkı olmayacağını daha 1914 yılında yazdığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal* kitabında şöyle belirtmiştir:

"(...)Uyuşuk dimağlardan ve durgun kanlardan teşekkül etmiş yığınlar taş, demir ve odun yığınlarından daha atıl ve daha sakildir. Taş ve odun yığınları balya haline konarak, küçük bir manivela tatbiki ile kolayca tahrik olunabilirler. Fakat büyük, küçük cüz-i tam balyaları halinde bulunan atıl dimağlı insan yığınlarının sevki ve tahriki için kuvve-

118 *Bugünün Diliyle Atatürk*'ün Söylevleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968, s.18
119 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.137

tin manivelanın fikir ve ruh varlığından taşıp fışkırması beklenir ve tatbik noktası dimağda, kalpte aranır."[120]

Atatürk, İzmir'de 2 Şubat 1923 tarihinde halkla yaptığı konuşmada da aynı konuya değinerek, toplumu oluşturan bireylerin bilgili ve kültürlü kişilerden oluşmasının gerektiğini şöyle vurgulamıştır:

"(...) Kafasını ilimle, fenle bezemiş, insanlığın ne demek olduğunu anlamış olan fertlerden meydana gelmiş sosyal bir heyetin hiçbir vakitte böyle taç ve taht sahiplerine hizmetkârlık yapmasına imkân yoktur."[121]

Her Şeyi Benden Beklemeyin

Atatürk, çalışmaları sırasında yetişmiş insan gücünün azlığını devamlı hissetmiş ve yalnız kalmıştır. Etrafındaki kişiler de onu iyi anlayamamıştır. Bu nedenle Atatürk, "Tek Adam" olmanın yanı sıra "Yalnız Adam"dır. Bu nitelikli adam sıkıntısı Atatürk'ü çoğu zaman üzmüş, ancak, yine bıkmadan, usanmadan çağdaş uygarlık yolunda mücadelesine devam etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Atatürk'ün Antalya'ya yaptığı gezi sırasındaki bir anısını Atatürk'ün genel sekreteri Hasan Rıza Soyak şöyle anlatır:

"Memleketin her alanda geri kalmış perişan hali, diğer yandan da ondan bu geriliğin süratle giderilmesi gibi bir mucizenin beklendiğini fark etmesi, kendini -sinir sistemini harap edecek kadar- üzmekte idi. Nitekim bir gün bunun bir tezahürüne [yansımasına] sahip olmuştum... 1930 yılı baharında yaptığı bir yurt gezisinde İzmir'den, Antalya'ya gitmek üzere trenle ayrılmış, yolda, halk ile temas ede ede ve bir gece Aydın'da, bir gece de Isparta'da kaldık-

120 Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, İstanbul, s.103

121 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul, s.174

tan sonra 6 Mart 1930 günü akşamüstü otomobille Antalya'ya varmıştı... Ben Isparta'ya gitmemiş, trenden gece Baladız istasyonunda inerek, yapılan hazırlığı görmek üzere daha evvel Antalya'ya gitmiştim. O gün kendisini orada karşıladım ve beraberce, halkın tezahürleri arasında, ikameti için hazırlanan eve geldik. Refakatinde bulunanlardan, biraz sonra sofrada buluşmak üzere ayrıldı, beni yanına alarak odasına girdi ve kapıyı kapattı; bir koltuğa yığılır gibi oturdu; eliyle işaret ederek beni de oturttu...Çok yorgun, düşünceli ve sinirli görünüyordu; bir sigara yaktı: 'Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum.' dedi. 'Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi, manevi bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maalesef memleketin hakiki durumu bu işte!... Bunda bizim günahımız yoktur; uzun yıllar hatta asırlarca dünyanın gidişinden gafil, bir takım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleket; düşe düşe şu acınacak hale düşmüş. Memurlarımız henüz istenilen seviyede ve kalitede değil; çoğu görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın... Büyük istidatlara [kabiliyetlere] malik [sahip] olan zavallı halkımız ise, kendisine mukaddes akideler [kurallar] şeklinde telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışların tesiri altında uyuşmuş, kalmış...'

Bu arada beni en çok üzen şey nedir bilir misin? Halkımızın zihninde kökleştirilmiş olan, her şeyi başta bulunandan beklemek itiyadı [alışkanlığı] ...İşte bu zihniyetle; herkes büyük bir tevekkül [kadere boyun eğme] ve rehavet [tembellik] içinde, bütün iyilikleri bir şahıstan, yani şimdi benden bekliyor; fakat nihayet ben de bir insanım be birader; kutsi bir kuvvetim yoktur ki.

Münasebet düştükçe [yeri geldikçe] daima tekrar ediyorum; bütün bu dertlerin, bütün bu ihtiyaçların giderilmesi, her şeyden evvel, pek başka şartlar altında yetişmiş; bilgi-

li, geniş düşünceli, azim, feragat ve ihtisas sahibi adam meselesidir, sonra da zaman ve imkân meselesi... Bu itibarla evvela kafaları ve vicdanları köhne, geri, uyuşturucu fikir ve inançlardan temizleyeceksin; işlerinin ehli, idealist ve enerjik insanlardan oluşan muntazam, her parçası yerli yerinde, modern bir devlet makinesi kuracaksın; sonra bu makine halkın başında ve halkla beraber durmadan çalışacak, maddi ve manevi her türlü istidat [kabiliyet] ve kaynaklarımızı faaliyete getirecek, işletecek, böylece memleket ileriye, refaha doğru yol alacak... Başka çaremiz yoktur, ileri milletler seviyesine erişmek işini; bir yılda, beş yılda, hatta bir nesilde tamamlamak da imkânsızdır.

Biz şimdi o yol üzerindeyiz; kafileyi hedefe doğru yürütmek için, beşer [insan] takatinin üstünde gayret sarf ediyoruz; başka ne yapabiliriz ki?'

Biraz durdu, gözleri dolmuştu; elleri hafifçe titriyordu, 'Kalk bana bir kahve getirmelerini söyle de, gel' dedi... Anlamıştım; aşikâr bir hal alan heyecanını yenmek için yalnız kalmak, vakit kazanmak istiyordu; kendisini ilk defa böyle bir halde görüyordum. Demek ki teşhisim doğru idi...

Dışarıda birkaç dakika oyalandım; odaya döndüğüm zaman, epeyce sakinleşmişti, susuyordu... Getirilen kahveyi yavaş yavaş içti, sonra gözlerimin içine bakarak, her zamanki metin sesiyle konuştu:

'Her ne hal ise!... Yeise değil, hatta ufak bir tereddüde dahi düşmeye mahal yoktur; halimizi bilmekle beraber cesaretimizi kaybetmemeli, ümit ve şevk içinde yolumuza devam etmeliyiz; er geç, fakat muhakkak gayemize varacağız... Hadi artık seni bırakayım, ben de hazırlanıp sofraya ineceğim...'

Salondan nasıl çıktığımı bilmiyorum; çelik iradeli adamın, velev beş on dakikalık olsun, böyle bir sinir buhranı geçirmiş olması, beni çok sarsmıştı; günlerce bunun tesiri altında kalmıştım."[122]

122 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, 1973, İstanbul, s.405-406

Büyük Atatürk'ün yetişmiş insan yokluğundan duyduğu sıkıntı her zaman olmuştur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun dediği gibi, o, etrafındakilerden 50 yıl önde bir liderdi. Atatürk, bu konuyla ilgili olarak arkadaşı eski Bayındırlık Bakanı ve Peşte Büyükelçisi Hakkı Behiç Bey'e (Ergin) Yalova'da şunları söylemiştir:

"Vatan geniş, ihtiyaçlar çok ve derin, adam yok, olanlar benim duyabildiğimi duyamıyorlar. Hayat kısa ve bizler son kademeyiz. Çeklerin 16 ayda tamamladığı işin ne zaman tamamlanabileceğini bana 8 ayda bildirdiler. Avunmaya ve unutmaya çalışalım." [123,124]

Atatürk, yetişmiş adam sıkıntısının had safhada olduğunu ve nitelikli adam yetiştirmek gerektiğini 2 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de halkla yaptığı konuşmada da şöyle vurgulamıştır:

"Adam olmak istiyoruz. Bizi adam edebilecek analarımız olmak lazım gelirdi, edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, yüzyılların geçmesiyle bizim uğradığımız kayıpları karşılamaya yetmez. Başka zihniyette, başka fikirde, başka kemalde insanlar lazımdır."[125]

Bizde Çağının Zirvesine Erişmiş Bilim Adamı Var mı?

Prof. Dr. Sadi Irmak, Atatürk'le ilgili bir anısını şöyle anlatmıştır:

"Huzurunda bulunmak mutluluğunu tattığım günlerden birisindeydi (15 Mayıs 1932). Zihinleri açık tutmak için uyguladığı usulle ani bir soru ortaya attı:

– Bizde çağının zirvesine erişmiş ilim adamı var mı?

123 Selahaddin Çiller, *Atatürk İçin Diyorlar Ki*, Varlık Yayınları, 4. Baskı, Önsöz, 1981, İstanbul, s.7

124 Cemal Kutay, *Sohbetler*, Cemal Kutay'ın Aylık Mecmuası, sayı: 12, Kasım 1969, Telgraf Matbaası, s.35-37

125 Sadi Borak, a.g.e., s.180

– Var efendim, dedim
– Kim?
– İbn-i Sina.
– Hangi branşta?
– Tıp'ta.
– Hangi eseriyle?
– *El Kânûn Fi't-Tabb* adlı büyük eseriyle.
Baktım... Yüzünde bir memnunluk ifadesi belirdi, sordu:
– Kitabının adını "Tıp İlmi" veya "Tıp Fenni" demeyip *Tıp Kanunu* demesini nasıl izah edersin?
Doğrusu bu soruya hiç hazır değildim.
– Ancak bir tahmin ileri sürebilirim, dedim.
– Nasıl bir tahmin?
– Kitabına ancak kesinlikle doğruluğuna emin olduğu sonuçları aldığını söylemek istemiş olabilir.
– Hayır, dedi. O zaman herkesin kitabına kanun demesi gerekirdi.
Bir durgunluk oldu. Birkaç dakika sonra beni hayran etmiş olan şu açıklamayı yaptı:
– Kanun ne türlü ilimlerde bahis konusu olur?
– Pozitif ilimlerde.
– Bu doğru, yalnız İbn-i Sina'dan önce tıbba "Müspet İlim" diyen olmuş mudur? Tıp bilgilerine ne ad verilirdi?
– "Tecrubi Tıp İlmi" mevcut olmadığı dönemlerde "Sezişler" "Görgü Ürünleri" biraz da "Mantık Kontrolü" bahis konusu idi.
– Şu halde İbn-i Sina'dan önce tıbbı, pozitif ilimlerden sayan kimse, mesela Yunan ve Romalılarda görülmediğine göre tıbbı pozitif ilim olarak benimseyen ilk gözlemci ve düşünür İbn-i Sina olmuyor mu?
– Paşam, son derece kıymetli bir gerçeği ve ölçüsünü ortaya koydunuz."[126]

126 Sadi Irmak, *Atatürk'ün Huzurunda Müşahede Fırsatı Bulduğum Bir Zihin Özelliği*, Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1984, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Daire Başkanlığı, 1984, Ankara

Bu anı, bize Atatürk'ün kendisini ne kadar iyi yetiştirdiğini, zeki ve deha sahibi bir insan olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Karşısında konuştuğu kişi bir profesör ve üstelik tıp konusunda eğitim almış bir kişi olduğu halde ve o bu tür bir eğitim almadan İbn-i Sina'yla ilgili bir konuda kolayca bir çözümleme ortaya koyabilmektedir.

*

Atatürk, Kurtuluş Savaşı öncesi Türkiye'nin düştüğü durumu bir "Sükût Vadisine" düşmek olarak tanımlar ve bu uçurumdan Türkiye'nin mutlaka çıkacağını TBMM'nin 6 Mart 1922 tarihli gizli oturumunda şöyle açıklar:

"Efendiler! Bir şeyin zararıyla, bir şeyin yok olmasıyla yükselen şeyler, elbette, o şeylerden zarar görmüş olanı alçaltır ve gerçekten de Avrupa'nın bütün ilerlemesine, yükselmesine ve uygarlaşmasına karşılık Türkiye tersine gerilemiş ve sükût vadisinde yuvarlana durmuştur.

Türkiye'yi imhaya girişenler, Türkiye'nin imhasında çıkar ve hayat görenler münferit [tek] kalmaktan çıkmışlar, beyinlerindeki çıkarları paylaşarak birleşmiş ve ittifak etmişlerdir. Bunun neticesi olarak birçok zekâlar, hisler, fikirler Türkiye'nin imha noktasında yoğunlaştırılmıştır. Bu yoğunlaşma, asırlar geçtikçe oluşan kuşaklarda adeta tahripkâr bir gelenek biçimine dönüşmüştür ve bu geleneğin Türkiye'nin hayat ve mevcudiyeti üzerinde aralıksız uygulanması neticesi olarak en nihayet Türkiye'yi ıslah etmek [düzeltmek], Türkiye'yi uygarlaştırmak gibi birtakım bahanelerle Türkiye'nin, iç yönetimine işlemiş ve nüfuz etmişlerdir. Böyle elverişli bir zemin hazırlamak kudretini, kuvvetini elde etmişlerdir.

Halbuki, efendiler; bu kudret ve nüfuz Türkiye ve Türkiye halkının mevcut olan gelişme cevherine zehirli ve yakıcı bir mayi [sıvı] ilave etmiştir. Bunun etkisi altında kalarak milletin ve özellikle yöneticilerin zihinleri tamamen bo-

zulmuştur. Artık durumu düzeltmek için, hayat bulmak için, insan olmak için mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine uygun yürütmek, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi birtakım zihniyetler ortaya çıktı. Halbuki, hangi istiklal vardır ki yabancıların nasihatlarıyla, yabancıların planlarıyla yükselebilsin? Tarih, böyle bir olay kaydetmemiştir. Tarihte, böyle bir olay kaydetmek teşebbüsünde bulunanlar zehirli sonuçlarla karşılaşmışlardır.

İşte Türkiye'de, bu yanlış zihniyete sahip olan birtakım yöneticinin yüzünden her saat, her gün, her asır biraz daha çok gerilemiş ve daha çok sukut etmiştir.

Efendiler! Bu sukut, bu alçalış yalnız maddiyatta olsaydı hiçbir önemi yoktu. Ne yazık ki Türkiye ve Türkiye halkı ahlak bakımından da sukut ediyor (Bravo sesleri). Bu durum incelenirse görülür ki, Türkiye, şeref-i maneviyatıyla [kendi maneviyatıyla] başlayan ve Garp [Batı] maneviyatıyla hitama [sona] erdirilen bir yol üzerinde bulunuyordu. Garp ve Şark'ın [Doğu'nun] birleştiği yerde bulunduğumuz, Batı'ya yaklaştığımızı zannettiğimiz takdirde, asıl mayamız olan Doğu maneviyatından tamamıyla soyutlanıyoruz. Hiç şüphesizdir ki bundan, bu büyük memleketi, bu milleti, çöküntü ve yok olma çıkmazına itmekten başka bir sonuç beklenemez.

Efendiler; bu sükutun çıkış noktası korkuyla; acizlikle başlamıştır. Türk ve Türk halkı ve nasılsa bunların başına geçmiş olan birtakım insanlar galip düşmanlar karşısında sükuta mahkûm imiş gibi, Türkiye'yi atıl ve çekingen bir halde tutuyordu. Memleketin ve milletin çıkarlarının gerektiğini yapmakta korkak ve müteredditidiler. Türkiye'nin fikir adamları, adeta kendi kendilerine hakaret ediyorlardı. Diyorlardı ki, 'Biz adam değiliz ve olamayız.' 'Kendi kendimize adam olmamıza ihtimal yoktur'. Biz, kayıtsız şartsız canımızı, tarihimizi, mevcudiyetimizi düşman olan ve düş-

man olduğundan hiç şüphe edilmeyen Avrupalılara bırakmak istiyorlardı. 'Onlar bizi idare etsin' diyorlardı."[127]

Görüldüğü üzere Atatürk ulusal bağımsızlığın ve gelişmenin başka ülkelerin eliyle olamayacağını, kendi ulusal gücümüzle bu işin başarılabileceğini önemle vurgulamıştır.

Atatürk'ün ulusalcı özelliği 1914 yılında yazdığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* isimli kitabında da şu şekilde görülür:

"Şüphe yok ki, bizim milletimizin seciyesi de bütün seciyeler gibi tealiye [yükselmeye], matlup [istenilen] şekle tahavvüle [değişime] müstaittir. Fakat binefsihi [bizzat, kendisi] olmak şartıyla!... Eğer bizim seciyemize, hariçten bizim seciyemizden başka seciyelerdeki müessirler tarafından bir şekil verilmek istenirse, bundan sabit ve muayyen hiçbir şekil, hiçbir netice hasıl olamaz!"[128]

Ben Felsefeyi Severim

Yahya Kemal Beyatlı, Çankaya Köşkü'nde geçen bir anısını şöyle anlatmıştır:

"O gece Atatürk çok neşeliydi. Çeşitli konulara değindi ve bir ara bana dönüp:
– Bana felsefeyi tanımlar mısın? dedi.
Böyle apansız bir soru karşısında nasıl bocaladığımı tahmin edersiniz. Felsefe, bir kere benim konum değil. Sonra sofrada felsefeyi benden daha iyi bilen kimseler var. Benim olsa olsa, felsefede bir genel kültürüm olabilir. Bu genel kültür Atatürk gibi bir insan tarafından apansız sorulmuş bir soru karşısında buğulanıp uçuverdi. Biraz duraksadım ve şöyle konuşmaya başladım:

127 Sadi Borak, *Atatürk'ün Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 1997, s.229-231

128 Mustafa Kemal *Atatürk, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, İstanbul, s.94

– Felsefe, bütün bilgilerimizin üzerinde sürekli eleştiri yaparak sistemli düşünmektir.

Sonra her felsefenin bir başka felsefeyi eleştirmekten çıktığını, metafiziğe dayanan bir konusu olduğu için bilimselleşemediğini, bilimselleşebilen yanlarının felsefeden koptuğunu anlattım; hatırıma gelen filozofların fikirlerini özetledikten sonra:

– Görülüyor ki Paşa Hazretleri, felsefe, insanın acun [evren] karşısında bir akıl davranışıdır.

Konuşmamdan son derece memnun oldu, teşekkür etti, sofradakilere beni öven birkaç cümle söyledikten sonra yine bana döndü:

– Konuşmanızın başında ve sonunda söylediğiniz iki cümle çok hoşuma gitti. Felsefenin bu çeşit bir tanımına bugüne kadar hiçbir kitapta rastlamadım. Çok geniş çerçeveli bir felsefenin de ruhuna uygun tanımlardı. Bunları yazıp bana veriniz.

(...) Behçet Kemal imdadıma yetişti. Ayağa kalkarak,

– Paşam buyurun... Üstadın sözlerini ben not etmiştim.

Dünyalar benim oldu. Asıl şaşılacak konuşma bundan sonra başladı. Vakit gece yarısını aşmıştı. Atatürk konuşuyordu. Sofra tek bir insanmışcasına susmuş onu dinliyoruz. Atatürk iki tümce arasında durduğu zaman o kadar büyük bir sessizlik oluyordu ki, neredeyse, saksıda çiçeklerin büyürken çıkardığı sesi duyacaktık.

– Doğru söyledi Yahya Kemal diyordu. Felsefe, evren karşısında insanın akılcı davranışıdır. Bu yüzden önemlidir. Bu yüzden felsefe bilmeyen insan, edebiyatçı da politikacı da olamaz. Felsefe bilmeyen bir asker, belki bir savaş kazanır, ama savaşı anlayamaz. Benim felsefe ile aram ne kadar iyi ise, filozoflarla da o kadar açık! Tuhaf görülecek bu sözüm ama, anlatayım: Bütün filozofların hastalığı her şeyi tek bir nedene bağlamaktır. Kimi bütün yeryüzü bilmecelerini Tanrı anahtarı açar der, kimi her şey 'Monad'tır diye direnir; kimi akıl der, kimi ruh der, kimi ateş, su, toprak,

der, kimi de kalkar ille 'madde' diye tutunur. Her birinin bir gerçek payı vardır elbette. Ama 'payı' vardır. Her şeyin aslı maddedir, ve insanı madde kanunları yönetir, dersin; karşına bir idealist çıkar, bütün madde kanunlarını allak bullak eder! Ne çıkar dinler, ne öğüt; inancının doğrultusunda yürür gider.

İşte bu yüzden felsefe ile aram iyidir de, filozoflarla pek geçinemem. Benim prensibim, her olayı kendi kanunları içinde incelemektir. Ama hiçbir zaman 'insanı' ve 'Evren'i gözden kaçırmam. Savaşı iyi yapabilmek için, savaşı gözden kaçırmayacaksın! Gözden kaçırdın mı, savaşı belki kazanırsın ama, harbi kaybedersin."[129]

Atatürk, başka bir konuşmasında felsefeyi şöyle tanımlamıştır: "Felsefe, çölde sıcak kumlar içinde cayır cayır yanan, tutuşan, dili, damağı kuruyan seyyahın, ufukta teşekkül eden serabı su zannederek arkasından koşmaya benzer."[130]

Atatürk'ün Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşı olan Hayri Paşa, Atatürk'ün felsefeye olan ilgisi konusunda şunları söylemiştir:

"En fazla meşgul oldukları konulardan biri de zamanın felsefesi ve fikri cereyanları [akımları] idi. Toplumun henüz halledilmemiş davalarıyla bilinçlerini meşgul ederlerdi. Darwin nazariyesiyle [kuramı] de çok meşgul olurlar, papazların dini neşriyatını [yayınını] takip ederlerdi."[131]

Atatürk'ün felsefe hakkındaki bilgisi karşısında şaşıranlardan birisi de ünlü şairimiz Yahya Kemal'dir. Yahya Kemal, Atatürk'le Çankaya Köşkü'nde tanıştıktan sonra onun bilgi ve kültürüne hayran kalmış ve bu konuda anılarında şunları söylemiştir:

129 Kemal Arıburnu, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2. Baskı, Ankara, 1976, s.381-383
130 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.142
131 Sinan Meydan, *Bir Ömrün Öteki Hikayesi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2002, İstanbul, s.88

"O gece herkes gibi ben de Atatürk'ün konuşmalarıyla mest olmuştum. Sabaha doğru dağıldık. Giderken Atatürk'ün böyle bir dünya görüşüne nasıl ulaşabilmiş olduğunu düşünüyorum. Atatürk'ün hayatını hep biliyoruz. Askeri okullarda okumuş ve sırtından asker üniformasını çıkararak politikaya girmiş. Onun okuduğu okullarda felsefe diye bir ders yok. Bu çeşit kitapları aslından okuyabilecek kadar Fransızcası olduğunu da sanmıyorum. O yıllarda bu kitapların pek azı dilimize çevrilmişti. Peki, bunca kültürü Atatürk nereden aldı öyleyse? Çözemedim!... Ertesi akşam arkadaşım Ruşen Eşref'e yemeğe çağrılıydım. Ruşen'e akşamki konuşmayı anlattım Ruşen hiç şaşmadı, sözlerimi tabii karşıladı.

Ben 'Peki, dedim nereden edindi bunca bilgiyi, bunları nereden biliyor'. Ruşen Eşref (Ünaydın) güldü. Bilir dedi, fazlasını da bilir. 'Peki ama nerden?' diye sorumu tekrarlayınca açıkladı: *Meşveret*'ten, *Mizan*'dan, *İçtihad* 'dan, Osmanlı'dan *Şurayı Ümmet*'ten... Daha sayayım mı? Özellikle Ahmet Rıza'nın *Meşveret*'i; Murad'ın *Mizan*'ı; Abdullah Cevdet'in *İçtihad* 'ı düzenli olarak eline geçmiştir. Çanakkale Savaşları'ndan sonra kendisiyle görüşürken Jön Türkler'in Avrupa'da çıkardığı *Osmanlı Mecmuası*'nın hemen tam bir koleksiyonunun elinin altında olduğunu bana söylemiş, fırsat düştükçe, karıştırıp eski okuduklarımı yeniden gözden geçiriyorum demişti.'

Ruşen Eşref'in bu sözlerinden sonra düşüncemdeki düğüm çözüldü. Ahmet Rıza olsun, Mizancı Murad olsun, Abdullah Cevdet olsun, bu Jön Türk fikriyatını izleyen kalemler, özledikleri yönetime ihtilalle değil, fikirle ulaşabileceklerine inanıyorlardı. Bunun için Avrupa'da bulundukları uzun yıllar çağın etkin fikirlerinden hemen hepsini Osmanlı İmparatorluğu açısından incelemiş ve yazılarında vardıkları sonuçları yazmışlardı. Atatürk gibi bir adama bunlardan bir bölümünü okutmak bile yeter... Kaldı ki o

akşam Ruşen Eşref bana bir açıklamada daha bulunmuş ve Atatürk'ün daha Selanik'teyken J.J.Rousseau'yu büyük bir dikkatle okuduğunu söylemişti."[132]

Atatürk'ün felsefeye olan ilgisi 1916 yılına kadar gider. Okuduğu felsefe kitaplarıyla ilgili olarak 3 Aralık 1916 tarihinde *Not Defterine* şunları yazmıştır:

"Bütün filozofların çeşitli dinlerden olan doğacılar, entelektüelciler, maddeciler, bilgeler, düşünürler, sofilerin hepsi, ruhun varlığını ve yokluğunu, ruhun ve bedenin bir ya da ayrı olup olmadığını, ruhun kalımlı ve ölümlülüğünü inceliyor. Bu incelemelerde bilim ve fenne dayananlar geçerli. İmam Gazali, İbn-i Sina, İbn-i Rüşt gibi İslam imamlarının söyledikleri de, az yetişkinlerin anlayışından büsbütün başkadır; yalnız anlatımlarında çok simge var. Dine bağlı düşünürler, kurallar ve bilimler ve fenler ve felsefeyi, şeriatın bildirilerini yorumlamak için evirip çevirmeye çaba göstermişler."[133]

Atatürk'ün felsefe ve sosyolojiyle ilgili kitapları okuduğunu onun 2 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de halkla yaptığı konuşmadan çok güzel anlarız. Bu konuşmada Atatürk bakınız nasıl sesleniyor:

"(...) Kuvvetlerin birleştirilmesi esasına göre kurulmuş hükümetimizin faydalarını ve yararlarını izah için arzu ederseniz hep beraber, kuvvetlerin denkleştirilmesi esasına göre yapılmış ve mevcut olan hükümetlerle ufak bir mukayese yapayım. Biliyorsunuz ki bu kuvvetlerin denkleştirilmesi nazariyesi esasen Montesquieu tarafından konulmuş bir nazariyedir. (...) Montesquieu değişmeyen, sabit bir karar

132 Cemil Sönmez, *Atatürk ve Okuma Sevgisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, 1994, s.65-67
133 Mehmet Deligönül, *Atatürk'ten Seçki*, Türk Dil Kurumu Yayını, 1982, Ankara, s.100

kabul etmişti. (...) Jean-Jacques Rousseau'nun yazdığı kitaplar da bilhassa bu nazariye üzerine kurumlu. Fakat bu nazariyenin vaat ettiği saadet, insanlığın arzu ettiği saadet değildir. (...) Fakat bu nazariyenin , bu kadar parlak olan bu nazariyenin Amerika'nın hayat ve esas ihtiyaçlarına yeter karşılıkta olmadığını anlamak isterseniz daha dün cumhurreisi olan Wilson'un en son kitaplarını okuyunuz."[134]

Atatürk'ün Yaşam Felsefesi

Atatürk'ün yaşam felsefesi bazı konuşmalarında şöyle ortaya çıkmaktadır:

"Efendiler! Bilirsiniz ki hayat demek, mücadele demektir; çarpışma demektir. Hayatta başarı, mutlaka mücadelede başarı kazanmakla elde edilebilir. Bu da kuvvete, kudrete dayanan bir keyfiyettir. İnsanların bütün meşgul olduğu meseleler, bütün karşılaştığı tehlikeler ve bütün elde ettiği muvaffakiyetler, umumi bir mücadelenin dalgaları tarafından meydana gelmiştir."[135]

Görüldüğü üzere Atatürk, başarı için çalışmak ve mücadele etme gereğine inanan ve bunun yaşamın temel unsuru olduğunu kabul eden bir anlayışa sahiptir. Atatürk tüm esinti kaynağını tamamen yaşantıdan ve gerçeklerden aldığını, başka şeylerden etkilenmediğini şöyle açıklar:

Biz, esinlerimizi gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrında yaşadığımız Türk ulusu ve bir de uluslar tarihinin bin bir facia ve acı kaybeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır."[136]

134 Sadi Borak, a.g.e., s.182-183
135 Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2001, s.40
136 Celal Erikan, a.g.e., s.40

Atatürk'ün yaşam felsefesinde hayallere yer yoktur. O hep gerçeği aramış ve gerçeğin peşinde koşmuştur. 2 Şubat 1923 günü İzmir'de halkla yaptığı konuşmada bu konuda şunları söyler:

"Hayat hayallere dayanamaz. Hayat maddelere dayanır. Herhangi bir millet hayatını muhafaza için hayatiyet sebeplerini elde etmek, düzenlemek için adım attığı zaman seçtiği amaç hayali olursa herhalde muvaffak olamaz."[137]

Atatürk'ün başarılı olmak için önerdiği metot ara vermeden çalışmaktır. Bu konuda şunları söylemiştir:

"Bir insan, yaşadığı sürece büyük bir başarı kazanabilir. Ama, yalnız onunla övünerek kalmak isterse, o başarıyla unutulmaya mahkûmdur. Onun için çalışmak, sürekli olarak başarı aramak, herkes için ilke olmalıdır."[138]

Atatürk, insanın yaşamı süresince erdemli olmasını ve yüksek ideallere yürümesini istemiştir. 26 Haziran 1926 günü gazeteci Yunus Nadi'ye şunları söylemiştir:

"İnsanlar daima yüksek, necip ve mukaddes hedeflere yürümelidirler. Bu hareket tarzı insan olanın vicdanını, dimağını, bütün insani kavramlarını tatmin eder. Bu tarzda yürüyenler ne kadar büyük fedakârlık yaparlarsa o kadar yükselirler ve bu hareket tarzı mutlaka açık olur. Çünkü nasiyesi [alnı] açık, dimağı açık, kalp ve vicdanı açık insanlar tarafından ihtiyar olunabilen toplumlar ancak bu mutena hareketlerin muakkibi [takipçisi] olurlar."[139]

137 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, s.162
138 Arı İnan, *Düşünceleriyle Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.271
139 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, s.232

Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün yaşam felsefesiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

"On beş yıl Atatürk'ün yanında bulundum. Ondan aldığım en büyük ders bir ideale bağlı kalmak ve hiçbir sebeple ondan fedakârlık etmemektir. Atatürk'ün ideal savaşları ilk gençliğinden ölümüne kadar sürdü. Bu bakımdan bütün hayatı eşsiz bir ahenk gösterir. Yüzbaşı iken ne ise Devlet Reisi iken de odur. Bu ahengin sırrı, Atatürk'ün bir ideal adamı oluşundandır."[140]

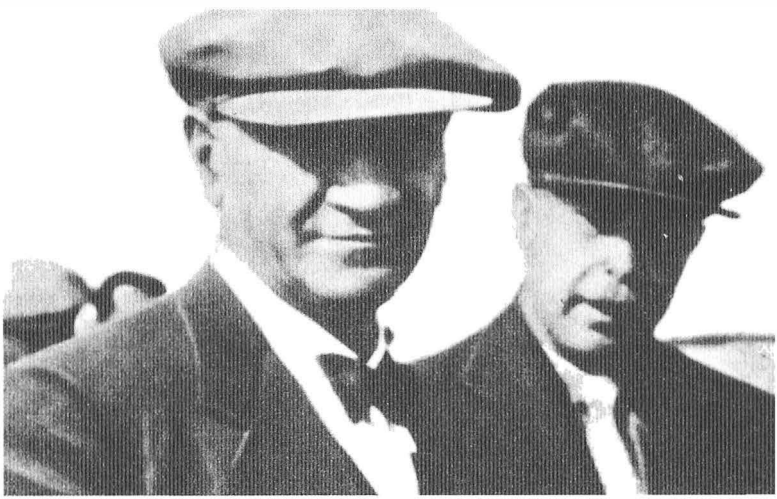

Gazeteci yazar Falih Rıfkı Atay ile Paşa

Atatürk'ün bir ideal adamı olduğunu gösteren bir anı Suriye'de yüzbaşı iken geçmiştir. Suriye'de "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"ni kurduğu gün:

– Bu uğurda ölümü göze alacağız, diye haykıran arkadaşının hemen kolunu tutarak:
– Mesele ölmek değil, ölmeden idealimizi yaratmak, yapmak ve yerleştirmektir..." diyecektir.[141]

140 Falih Rıfkı Atay, " Cumhuriyet", *Atatürkçülük Nedir?* Varlık Yayınları, 1963, İstanbul, s.51
141 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.480

Enver Ziya Karal, Atatürk'ün hayat felsefesiyle ilgili olarak şunları vurgular:

"Atatürk'ün tarih görüşü ile hayat felsefesi arasında çok sıkı bir ilişki görülür. Onun hayat felsefesi doğacıdır: 'Doğa insanları türetti, onları kendine taptırdı da. Ancak, insanların dünyada yaşayabilmesi için, onların doğaya egemenliğini de gerekli kıldı.' deyişinden doğaüstü bir güç tanımadığı anlaşılıyor. Atatürk'e göre, insan doğanın bir tutamı olduğu için onun hayatı da, en geniş anlamında bir çarpışma, bir savaştır; bu savaşın amacı başarı, desteği güç, yönetici öğesi de düşüncedir. Tarih, bu düşüncenin ışığı altında, insanın geçmişteki hayatını arayıp bulan ve anlatan bir bilimdir."[142]

Atatürk, hayatın anlamı üzerinde de durmuş ve 17 Mart 1937 tarihinde Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu'ya bu konuda şunları söylemiştir:

"Vaktiyle kitaplar karıştırdım. Hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyordu (madem ki hiçiz, sıfıra varacağız, dünyadaki geçici ömür esnasında neşe ve saadete yer bulunmaz) diyorlardı. Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki (Madem ki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe şen ve şatır olalım).
Ben kendi karakterim itibariyle ikinci hayat telakkisini tercih ediyorum, fakat şu kayıtlar içinde:
Herhangi bir şahsın yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Hayatta tam zevk ve saadet, ancak gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve saadeti için çalışmakta bulunabilir. Bir insan böyle hareket ederken 'benden sonra gelecekler, acaba böyle bir ruhla çalıştığımı fark

142 Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Tarih", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.95

edecekler mi?', diye bile düşünmemelidir. Hatta en mesut olanlar hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır."[143]

Enver Ziya Karal, Atatürk için,

"Atatürk, yeni bir fikir, yeni bir ahlak ve yeni bir ülkü adamı idi. O, yarının adamı olmak istemişti. Yarının adamı oldu. Yarının adamı olmakta devam ediyor ve yarının adamı kalacaktır." demiştir.[144]

Atatürk'ün yaşantıyla ilgili diğer bir sözü şöyledir:

"Hayat bir ilerleme ve dinamizm kaynağıdır. İnsan ona kendini uydurmak mecburiyetindedir."[145]

Görüldüğü üzere, ona göre devamlı ilerlemek ve çağın gereklerine uygun olarak kendimizi yetiştirmek zorunludur. Kişiliği geliştirmek için ise iyi bir eğitim görmek ve okuyarak kendini devamlı ilerletmek onun yaşantı felsefesidir. Bakınız bu konuda neler söylemiş:

"Milletlerde olduğu gibi şahıslarda da geçmiş bir temel ise, onun üzerine binayı kurmak ve teferruat üzerinde işlemek gerekir."[146]

Atatürk, yaşantısında hep gerçekçidir ve övünmeyi de sevmez. Övünmeyi, ileri başarıları engelleyen bir durum olarak görür ve şöyle der:

143 Melahat Özgü, "Atatürk Devrimleri, Sanat Alanında Bir Rönesans'dır", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.154
144 Enver Ziya Karal, "Atatürk'ü Hatırlamak", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969, Ankara, s.13
145 Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, Ankara, s.34
146 Afet İnan, a.g.e., s.35

"Muvaffakiyetlerde gururu yenmek, felaketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lazımdır." Geçmiş başarılarla övünen arkadaşlarına "Bunlar mazi olmuştur; fakat bundan sonra ne yapacağız? Onlar üzerindeki fikirleriniz nedir? Onları söyleyin ki bir faydası olsun!" demiştir.[147]

Atatürk, tüm çalışmalarında hep ileriye bakmış, devamlı yenilikler yapmıştır. Onun bu ileriye bakıcı yapısı şu güzel sözüyle daha da büyük anlam kazanır:

"Yolunda yürüyen bir yolcunun, yalnız ufku görmesi kafi değildir. Muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi lazımdır."[148]

Atatürk'ün dünya görüşüyle ilgili olarak vurgulanması gereken önemli bir nokta onun düşüncesinin hep "Yarının adamı olmak" şeklinde kendini göstermesidir. Atatürk, 1908 yılında Suriye'de bulunduğu sırada arkadaşı Müfit'e:

"– Müfit, sen bugünün mü, yoksa yarının mı adamı olmak istersin?" diye sormuştur.[149]

Atatürk'te başarılı olmak ve yapmaya karar verdiği bir işi sonuna kadar takip edip gerçekleştirme azmi vardır. Bakınız Hatay sorunuyla ilgili olarak 1937 yılı Cumhuriyet Bayramı Balosu'nda Fransız Büyükelçisi M. Ponso'ya neler söylemiş:

"Büyük Meclis'in kürsüsünden milletime söz verdim: Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getirmezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde ka-

147 Utkan Kocatürk, "Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 3, 1985, s.739
148 Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, İş Bankası Yayınları, 2003, s.27
149 Nurten Aslan, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar*, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2003, s.147

lamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem; yenilirsem bir dakika yaşayamam."[150]

Atatürk'ün yaşantısında önemli bir özellik, olayları şansa bırakmamasıdır. Olayları iyice araştırıp düşündükten sonra harekete geçmesi onun en önemli özelliğidir. Bir konuşmasında

"Daha düşünmeliyim, her şeyi iyi düşünmeden hareket edersem hata ederim." demiştir.[151]

Kendisiyle görüşme yapan ünlü Alman düşünür Emil Ludwig'e şansı şöyle anlatır:

"Bana şansı soruyorsunuz. Şansın esası, tatbiki mümkün olan meselelerde, tefekkür ve mülahaza ettikten sonra [iyice düşünüldükten sonra] işe başlamaktan ibarettir. Mesela kumandan olan kimsenin, fırsatları, büyük bir azimle elden kaçırmaması lazımdır. Değişikliklerin sabit ve bilirli vaziyetleri yoktur. Ama bu değişiklikler, faal insanlar için, imkân ve kolaylık hazırlarlar."[152]

Atatürk, görüldüğü üzere yaşantısında hep gerçekçidir ve bir macera adamı hiç olmamıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in dediği gibi,

"O mantıklı, hesaplı ve dengeli bir ihtiras adamıdır. Tarih içindeki misyonunu bilmekten gelen ve bu misyonun, ulaşılabilecek ve ulaşılamayacak hedeflerini kendi mantık ölçüleri ile daima ayarlayabilen bir hesap adamıdır."[153]

Atatürk, Alman düşünür Emil Ludwig'e ihtiras konusunda şunları söylemiştir:

150 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Sohbetleri*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s.42
151 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.482
152 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.516-517
153 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.483

"Daha evvel, ambisyon [ihtiras] meselesini bahis konusu etmiştiniz. İhtirassız hiçbir şey meydana getirilemez. Gerçek olan budur. Ama ihtirasın, millet yolunda, halk için bir gayeye yönelmesi şarttır."[154]

Onun gerçekçi yanını çok güzel ifade eden bir anıyı Hamdullah Suphi Tanrıöver şöyle anlatır:

"Millî Mücadele henüz bitmiş, ordularımız Meriç sınırına dayanmıştı. Çankaya'da oturuyorduk. Atatürk'ün Selanik'ten çocukluk arkadaşı Nuri Conker dedi ki:
– Paşam, ne duruyorsunuz? Her şey elinizde. Selanik'teki eviniz boş duruyor. Bir sözünüzle orada oturabilirsiniz. Size kim engel olabilir?
Atatürk, hepimizin yüzüne baktı ve şunları söyledi:
– Böyle bir hareket bütün Avrupa'yı aleyhimize birleşmeye sevk eder. Büyük bir mücadele iyi bir biçimde sona erdi. Tehlikeli bir maceraya atılamam."[155]

İngiliz gazeteci Grace Ellison'un,

"Gazeteler Ankara'yı kendini beğenmişlik ve yabancı düşmanlığı [zenofobi] ile suçluyorlar." şeklindeki bir sorusuna Atatürk, şöyle yanıtlamıştır: "Bu suçlama propaganda amacıyla icat edilmiştir. Doğal ve mantıklı haklarımızı savunmak kendini beğenmişlik midir? Zenofobi nedir bilmem! Tüm yaşamımda, her hareketim, Avrupa'dan nefret etmediğimin kanıtıdır. Ben, her zaman, nefret ettiğim için değil gerçeği savunmak için savaştım. Siyasetimizi yöneten ve kontrol eden de bu esin kaynağıdır. Biz, genelde tüm yayılma politikalarına, ulusları uçuruma sürüklediği için karşıyız, bizim görüşümüze göre bu politikalar ters politikalardır [impolitic]."[156]

154 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.483
155 Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Kasım 1941
156 Grace Ellison, *Ankara'da Bir İngiliz Kadını*, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s.197

Taner Timur'un belirttiği gibi,

"Atatürk'ün söylev ve demeçlerini, tebliğ ve telgraflarını okuyunca onun temel felsefe olarak pozitivist bir dünya görüşüne sahip olduğu kanısı uyanır".[157]

Pozitivist bir düşünce yaklaşımı olarak laik bir devlet yapısı içinde çağdaş hukuk, bilim ve fen yolunda ilerlemek başlıca amaçtır.

Atatürk'ün diğer önemli bir özelliği onun özgürlük ve bağımsızlık aşığı bir insan olmasıdır. Afganistan Elçisi Ahmet Han'a 2 Mart 1922 günü şunları söylemiştir:

"İnsan kütleleri, birtakım zalimlerin delaletiyle zincirlere bağlandığı gibi yine birtakım fedakar insanların delaletiyle de o zincirlerden kurtulur."[158]

Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir diyen Atatürk, esir yaşamaktansa ölmeyi göze almayı tercih eder. Bu görüşünü İzmir'de 1923 yılında yaptığı konuşmada şöyle belirtir:

"İki hareket şekli vardı: Birisi yapılacak hiçbir şey kalmadığına inanmak, ikincisi yapılacak hiçbir şey yoktur, tek bir şey kalmıştır, o da ölmek. Fakat hiç olmazsa vatan duygusu ile, ulusal duygu ile, insanlık duygu ve şerefiyle ölmek. İnsan gibi ölmek, namuslu ölmek ve bunu tercih etmek vardı. Efendiler, bir insan ve insanlardan bir araya getirilmiş bir sosyal heyet ölmeye karar verirse yaşamak için, behemehal yaşar. Fakat ölmeye çalışanlar ve ölümden kaçanlar, yaşamak için mutlaka ölürler. Ölümün yalnız maddi olması bahis konusu değildir. Manen dahi ölünür."[159]

157 Taner Timur, "Bir Düşün Adamı Olarak Atatürk", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Mayıs, 1994, s.72

158 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 3. Basım, 1998, İstanbul, s.140

159 Sadi Borak, a.g.e., s.167

Atatürk'ün yaşamında göze çarpan bir özellik onun sadece söz söyleyen değil "yapan" adam olmasıdır. Bu konuyu da İzmir'de 1923 yılında halkla yaptığı bir konuşmada şöyle vurgular:

"Bizim burada hepimizin söyleyeceği sözleri, çok zamandan beri çok insanlar söylemiştir. Onun için sözden ziyade fiilen yapmaya teşebbüs edeceğiz. Fiili teşebbüslerimizin neticeleriyle arzularımızı, maksatlarımızı ve görüşlerimizi ifade ve ispat edeceğiz."[160]

Atatürk'ün bir aksiyon adamı olması onun her davranışında vardır. O büyük bir öngörü ve strateji ustasıdır. 1924 yılında Hamidiye ile yaptığı seyahat sırasında Hamidiye Komutanı Binbaşı Hüsamettin Ünsal'a,

"İlk beş senede kendimizi toparlayıp inkılapları yaparız, ikinci beş senede dünyaya kendimizi tanıtırız, üçüncü beş senede de İngiliz Kralı'nı yurdumuzu ziyaret ettiririz." demiştir.[161]

Gerçekten de bu konuşmanın yapılmasından tam 12 yıl sonra İngiliz Kralı VIII. Edward 1936 yılının Eylül ayında yurdumuzu ziyaret etmiştir.

Atatürk'ün bir kişiyi değerlendirirken önem verdiği değer, o kişinin ülkesinin yükselmesi için çalışıp çalışmadığıdır. ABD'de yayınlanan *The Saturday Evening Post* dergisi yazarlarından Isaac F. Marcosson'a 1923 Temmuz ayında Ankara'da neler söylemiş:

"Biliyor musunuz, Washington ve Lincoln niçin beni daima etkilemişlerdir? Söyliyeyim size. Onlar sadece Birleşik Devletlerin şerefi ve kurtuluşu için çalıştılar; oysa, öbür başkanların çoğu, öyle görünüyor ki, kendilerini tanrılaş-

160 Sadi Borak, a.g.e., s.213
161 Raşit Metel, a.g.e., s.170

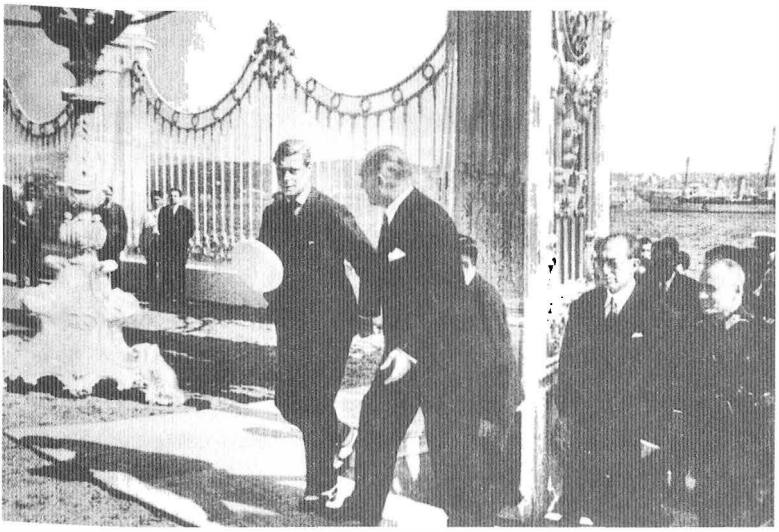

Atatürk ve İngiliz Kralı VIII. Edward Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımında, 4 Eylül 1936

tırmaya çabaladılar. Kamu hizmetlerinin en yüksek şekli, bencil olmayan çabalardır."[162]

Atatürk, Amerikan mandasını kabul edelim diyenler için de İzmir'de halkla yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

"(...)Emin olasınız ki efendiler, bizi, milleti daima kandıranlar büyük tanıdığımız ve fakat çok küçük olan heriflerdir. Ben onlara şu cevabı vermiştim: Ortayerde namustan, şereften, istiklalden ve hakimiyetten yüz çevirmeyi gerektiren bir meskenet [tembellik] vardır. Bir alçaklık vardır. Fakat efendiler, bu meskenet ve bu alçaklık, bu necip ve ulvi milletin kalbinde değil, senin kalbinde ve senin habis dimağındadır."[163]

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da yaşamış olan İngiliz ga-

162 Ergun Özbudun, "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, s.181

163 Sadi Borak, a.g.e., s.196

zeteci Grace Ellison da Atatürk'e Napolyon'a hayranlık derecesinde ilgi duyduğunu sandığını, öyle duyduğunu söyleyince, Atatürk şöyle cevap verir:

"Ne garip bir söylenti! Doğaldır ki, ben tüm büyük strateji uzmanlarını incelemişimdir; ama Sakarya'yı, Austerlitz'le karşılaştırmayı büyük bir kompliman saymam beklenemez. Napolyon yükselme hırsının planda tuttu. Dava için değil, kendi için savaştı ve sonunda kaçınılmaz hezimete uğradı."[164]

Atatürk Orman Çiftliği'nde İngiliz Gazeteci Grace Ellison'un sorularını yanıtlarken

Görüldüğü üzere Atatürk, tüm strateji uzmanlarını incelediğini belirtmektedir. Devamlı okuyan ve kendini geliştiren bir insan olan Atatürk'ün başarılı olmamasına olanak yoktur.

Atatürk'ün yaşantısında kararsızlık yoktur. O bildiği yolda kararla yürümüş ve başarılı olacağına devamlı inanmıştır. İngiliz gazeteci Grace Ellison'un,

164 Grace Ellison, *Ankara'da Bir İngiliz Kadını*, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s.188

"Başarılı olacağınızdan hiç kuşku duyduğunuz oldu mu?" sorusuna Atatürk şöyle cevap vermiştir: "Hayır, hiçbir zaman. İlk baştan beri, tüm planı son gerçekleştiği biçimiyle (hiç mühimmatımız olmadığı zamanlarda bile) gözümde canlandırabiliyordum. Gecikmelere izin verdiysek, fazla kan dökülmesini ve yıkımı önlemek içindi. Son bir çare olarak Fethi Bey Londra'ya gitti, çünkü isteğimiz kanla değil mürekkeple yazılmış bir andlaşma idi."[165]

Maya ve Aztek Uygarlığını Araştıran Atatürk

Amerika'nın eski halklarıyla ilgilenen Atatürk, 1932 yılında kendini ziyarete gelen Tahsin (Mayatepe) Bey'in Maya diliyle Türkçe arasında benzerliklerden bahsetmesi üzerine Tahsin Bey'i Meksika elçisi olarak atadı. Tahsin Bey Meksika'ya giderek çalışmalara başladı. Orada kendisine Amerikalı arkeolog William Niven'in bulduğu tabletler gösterildi. Maya diliyle Türkçe arasındaki benzerlikler için araştırma yapıldı. Tabletler MÖ 200.000 ile 70.000 arasında Büyük Okyanus'da yer almış bir kıtayı haber veriyordu. Bu kıtanın adı Mu Kıtası idi. Bu konuda araştırmalar yapan James Churchwald'ın Mu Kıtası'yla ilgili 4 kitabı Atatürk'ün emriyle kurulan 60 kişilik bir tercüme heyeti tarafından Türkçe'ye tercüme edildi.[166]

*

Hasan Rıza Soyak, anılarında Atatürk'e karşı ifade edilen "Şahsi İdare" yapıyor suçlamalarına karşılık, Atatürk'ün şunları söylediğini belirtmiştir:

"Şaşarım, o efendilerin perişan akıllarına!. Hep biliyoruz ki, memleketimizin başına gelen felaketlerin çoğu şahsi idareden gelmiştir; bu kadar geri kalmamızın başlıca amillerinden biri de odur. Biz, öteden beri, böyle bir idareyi berteraf [yok] etmek için mücadele ettik; şimdi nasıl olur da benim aynı yola gitmekliğim, yeniden devlet hayatında

165 Grace Ellison, a.g.e., s.189
166 Sinan Meydan, a.g.e. s.600-601

tarafımdan böyle bir çığır açılması istenebilir.
Bu konuda bazı misaller de verdikten sonra, sözü şikayetler bahsine getirerek dedi ki: 'Bunları tabii görmelidir çocuk!... Memleketin durumu malum... Devletin geliri az... Henüz dışarıdan ciddi ve normal bir yardım sağlamaya imkân olmadı... Her sahada iş bilen, bilerek çalışan ihtisas adamları da kıt... Halbuki günlük işlerle beraber, varlığımız için. Behemehal ve süratle başarılması zaruri olan birçok hayati işler karşısındayız... Bunların hiçbiri ihmal edilemeyeceğine göre, ister istemez, eldeki imkân ve elemanlarla faaliyette bulunmaya mecburuz; binaenaleyh [bundan dolayı] aksaklıklar, bunların tabii neticesi olarak da şikayetler olmuştur, daha da olacaktır. Kısacası hep birlikte, hem de uzunca bir müddet için, maddi ve manevi bazı sıkıntılara katlanmamız mukadderdir [olağandır] denilebilir'."[167]

Matematiği Çok Seven Atatürk

Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk'ü yaşamındaki matematik kültürünün önemine değinerek şunları belirtmiştir:

"Bilindiği gibi ilim konusu iki büyük bölümde işlenir ve bunlardan faydalanılır: müspet ilimler, sosyal ilimler.
Atatürk gerek öğrencilik devirlerinde gerekse ömrü boyunca her iki ilimden çok faydalanmıştı. Mesela tarih onun için bir geçmişin hikâyesi değil, günümüzde bu olaylardan ders almanın önemli olduğuna inanmıştır.
Diğer taraftan asıl müspet ilimlerin başında gelen matematik bilgisi Atatürk için başlıca bir konudur. Çünkü matematik insan topluluklarına müspet yol gösteren ve uygulamasında yarar sağlayan müspet bir ilim dalıdır. İşte Atatürk bu bilime çok değer verdiği için hem nazari kısımları çok iyi bellemiş, hem de bunların uygulanmasına her bakımdan önem vermiştir. Hatta matematik terimlerinin bu-

167 Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s.405

gün kullandığımız deyimlerini tamamen kendi buluşlarıyla saptamıştır.

Atatürk bu konuda konuşurken özellikle söylediklerinden şunları anımsıyorum: "Ben öğrenim devrimde matematik konusuna çok önem vermişimdir ve bundan hayatımın çeşitli safhalarında başarı elde etmek için faydalanmış olduğumu söyleyebilirim. Onun için herkes matematik bilgisinin çok gerekli olduğuna inanmalıdır."[168]

*

Atatürk'ün bilime ve eleştirel akla verdiği önemi saygıdeğer bilim adamı Prof. Dr. Celal Şengör *Zümrütname* isimli kitabında bakın nasıl anlatıyor:

"Türkiye'de bilimden mi bahsedeceğim, bu konuda yapılan en iyi işler hep ya onun zamanında veya onun kafasından çıkan programlar sonucu yapılmış. Sanattan mı bahsedeceğim, hemen tüm önemli adımları o attırmış. Askerlik mi, en iyisini o yapmış. Türkiye'yi dünyada tanıtmak mı, en etkilisini ve en yaygınını o becermiş. Eğitim mi, en akılcısını o planlamış ve yaptırtmış. Dünya çapında diplomasi mi, ülkemizin en haysiyetli dönemini onun zamanında yaşamışız. Güzel giyinmek mi, milletine en güzel mankenliği o etmiş, giyinip kuşanmasını öğretmiş. Reform mu, envai çeşidinin en etkili ve kalıcısını o yapmış. Devrim mi, tarihin gelmiş geçmiş en başarılı devrimcisi olmuş... Neydi onun sırrı? Nasıl böyle her tuttuğunu altın ediyordu bu ufak tefek, şehla bakışlı adam?

O gerçeğe hep dik dik bakmış, engin hayal gücünün ürünlerini hep o gerçekle sınamıştı. Bir konuda bir sonuca vardı mı, derhal inisiyatifi üstlenip harekete geçerdi. Onu sınırlayacak hiçbir alışkanlık, hiçbir tabu yoktu; yalnızca eleştirel aklın yönetiminde bilgiyle hareket ederdi. Bir girişimi başarısız mı oldu, derhal geri dönmesini bilir, konuyu

168 Cemil Sönmez, a.g.e., s.17

bu sefer bir başka açıdan hızla ele alır, yeni görüşler üretir, tekrar aynı cesaretle ileri atılır, o iş için hangi yöntem gerekiyorsa onu üstün başarıyla kullanırdı. İşte burada görülen deneme yanılma yöntemine bilimsel yöntem diyoruz. İtalyanların Leonardo'su, Galileo'su; İngilizlerin Newton'u ve Maxwell'i; Fransızların Descartes'ı Pasteur'ü; Almanların Goethe'si (...) varsa, bizim de Mustafa Kemal'imiz var. Bilimsel dahiler kulübüne kaydettirebildiğimiz şimdilik tek üyemiz. Ne dersek diyelim, milletçe bunun böyle olduğunun pek farkında değiliz... Onun üye olduğu kulüp değişiktir, sevgili yurttaşlarım, gelin artık o kulübü ve üyelik şartlarını öğrenmeye çalışalım."[169]

Atatürk, bir konuşmasında "Akıl ve mantığın çözümleyemeyeceği mesele yoktur." diyerek akılcı düşünceye verdiği önemi belirtmiştir. Atatürk dil ve tarihle uğraşmasını eleştirenlere şunu söylemiştir:

"İşitiyorum, benim dil ile tarihle uğraştığımı gören bazı kısa düşünceli yurttaşlar, (Paşa'nın işi yok, dille, tarihle uğraşmaya başladı) diyorlarmış... Yağma yok... Benim işim başımdan aşkın... Ben bugün ileri bir Türkiye'yi kurmaya ne kadar çalışıyorsam, yarının Türkiye'sinin temellerini atmaya da o kadar dikkat ediyorum."[170]

*

Bilime ve akla çok büyük önem veren Atatürk, 1914 yılında yazdığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* isimli kitabında

"İnsanları istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri teşhis ve tamim [uygulayan] eden kuvvetlerdir." diyerek insanın yaratıcı düşüncesine verdiği önemi vurgulamıştır.[171]

169 Celal Şengör, *Zümrütname*, Yapı Kredi Yayınları, 1999, İstanbul, s.179-181
170 Muhterem Erenli, *Atatürk 4, Başöğretmen*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1981, İstanbul, s.68
171 Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Cumhuriyet Yayınları,1998, s.41

Atatürk, tüm başarıların çok çalışmakla mümkün olabileceğini konuşmalarında defalarca belirtmiştir. Çalışmadan bir başarıya ulaşmanın imkânsız olduğunu, milleti çalışkan yapmak gerektiğini her durumda vurgulamıştır. Bu konuşmalarından birisi şöyledir:

"Milli hedef belli olmuştur. Ona kavuşacak yolları bulmak müşkül değildir; mühim olan, çetin olan, o yollar üzerinde çalışmaktır. Denebilir ki, hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok ihtiyacımız vardır: Çalışkan olmak! Toplumsal hastalıklarımızı tetkik edersek temel olarak bundan başka, bundan mühim bir hastalık keşfedemeyiz; hastalık budur. O halde ilk işimiz, bu hastalığı esaslı surette tedavi etmektir. Milleti çalışkan yapmaktır. Servet ve onun tabii neticesi olan refah ve saadet, yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır."[172]

Yüce Atatürk, diğer bir konuşmasında da başımıza gelen felaketlerin bilim ve teknolojiye ilgisiz kalmamız neticesi olduğunu, bu nedenle de çok çalışmamız gerektiğini şu güzel sözleriyle vurgulamıştır:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin, özellikle bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına hitap ediyorum: Batı senden, Türk'ten çok geriydi. Manada, fikirde, tarihte bu, böyleydi. Eğer bugün, Batı nihayet teknikte bir yükselme gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahat de senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir neticesidir. Şunu da söyleyeyim ki, çok zekisin, malum! Fakat zekânı unut, daima çalışkan ol!"[173]

Yüce Atatürk başka bir konuşmasında da Türk gençliğine şunları vasiyet etmiştir:

172 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.212
173 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.213

"Türk Çocukları! Yürüdünüz, yürüyorsunuz, yürüyünüz! Yaptığımız hamleler sizi yüksek ülküye ulaştırmak üzeredir. Durmayın, yürüyün!"[174]

*

Atatürk'ün 1908 yılında "Büyüklük ve Büyük Adam" konusunda yaptığı tanımlama çok güzeldir ve her zaman yol göstericidir. Bu güzel konuşma şöyledir:

"Büyüklük odur ki, hiç kimseye iltifat etmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için gerçek ülkü neyse onu görecek, o hedefe yürüyeceksin. Herkes senin aleyhinde bulunacaktır. Herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır. İşte sen bunda karşı koymaları yok eden olacaksın. Önüne sayılamayacak güçlükler yığacaklardır. Kendini büyük değil küçük, zayıf, vasıtasız, hiç telakki ederek, kimseden yardım gelmeyeceğine inanarak bu güçlükleri aşacaksın. Ondan sonra sana büyüksün derlerse, bunu diyenlere de güleceksin."[175]

Taşa Toprağa Değil, İnsana Kıymet Verin!

Ülkemizin kalkınmasında elbette parasal durumun, ekonomik yönden güçlü olmanın önemi vardır; fakat, yetişmiş insan gücünüz yoksa paranız olsa bile kalkınamazsınız. Bu nedenle insana yatırım yapmak gerekir. Bu gerçeği çok iyi bilen Atatürk konuşmalarının çoğunda bu gerçeği haykırmış, nitelikli insan yetiştirilmesini istemiştir. Atatürk'ün bu konudaki konuşması bakınız ne kadar güzel ve anlamlı:

"Gerekli sebeplerde hata ediyorsunuz! Bana yeni bir tesis yapacağınız yerde cansız maddelerden bahsediyorsunuz; halbuki bana adamdan bahsetmelisiniz! Filan yerde Ali Bey var deyin; onu, bana tasvir edin! Eğer bu Ali Bey istenen adamsa binayı da, parayı da, etrafına toplanacak kit-

174Utkan Kocatürk, a.g.e., s.213
175 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.392

leyi de yaratır. Taşa toprağa değil, insana kıymet verin!"[176]

*

Atatürk, gerçekçi bir adamdır. Başarıya ulaşmada çok çalışmanın gerekli olduğunu fakat çalışmaların başarıya ulaşması için metodik ve teknik olması gerektiğini öğütleyen bir liderdir. Türkiye İş Bankası'nın 26 Ağustos 1924 yılında yapılan kuruluş gecesinde bankanın İdare Meclisi üyelerine bakınız neler söylemiş:

"Sermayenin azlığına bakarak cesaretiniz kırılmasın! Böyle kurumlar için en kuvvetli sermaye zekâ, dikkat, iffettir. Teknik ve metodik çalışmasını bilmektir. Bu kanaatle işe sarılınız, mutlaka başarırsınız! Bu işte başarılı olmayı, eğer şahsi bir gurur meselesinden daha ileri, milli bir gurur, milli bir izzetinefis [onur] meselesi yaparsanız çalışmak için, hedefinize ulaşmak ve daha yükselmek için muhtaç olduğunuz ateşi, enerjiyi bol bol yüreklerinizde bulacaksınız!"[177]

*

Mustafa Kemal Atatürk, memleketin ilerlemesi ve yükselmesi için bilmenin yani bilim ve teknikte ileri olmanın önemine inanmış büyük bir liderdir. 2 Şubat 1923 günü İzmir'de halkla yaptığı konuşmada şunları vurgular:

"(...) Yapılması lazım gelen şeylerin çok olduğu anlaşılıyor. Yol yapacağız, şimendiferler, limanlar yapacağız. Sonra tarımda tamamen ayrı, fenni vasıtalar kullanarak onu yükselteceğiz. Sonra sanatkârlarımızı yetiştireceğiz. Dünya ile rekabete girişecek tarzda hareket edeceğiz. (...) Milletin bunu bizzat eline alması ve yükseltmesi lazım gelir. Bütün bu şeyleri idrak etmek ve bunların faydalarını takdir etmek ve bunların icaplarını yapabilmek için bir şey lazımdır, o da bilmektir. İnsanlar, cahil olan insanlar bu dediğimiz şeylerin hiçbirisini yapamaz."[178]

176 Utkan Kocatürk a.g.e., s.394
177 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.398
178 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, s.210-211

Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli özelliği başka ulusları taklit etmeden Türkiye'ye özgü ve ulusal bir Türk Devrimi yapmasıdır. Bilim ve teknoloji alanında olsun diğer alanlarda olsun taklit değil, kendine özgü bir sentez yaratılmasını ister ve öyle yapar. Bu konuda 20 Mart 1923'te yaptığı konuşma şöyledir:

"Münevverlerimiz [aydınlarımız] milletimi en mesut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir görüş hiçbir devirde başarılı olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey, diğer millet için felaket olabilir. Aynı neden ve şartlar birini mutlu ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından [keşiflerinden], ilerlemesinden istifade edelim; fakat unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz. Her milletin kendine mahsus ananesi, kendine mahsus adetleri, kendine mahsus milli özellikleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin taklitçisi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır."[179]

Atatürk bu ulusalcı görüşünü 1 Aralık 1921'de yaptığı konuşmada şöyle vurgular:

"Efendiler, biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz. Çünkü biz bize benziyoruz efendiler."[180]

Vedat Nedim Tör, Atatürk'ün bu sözü için şöyle der:

"Biz, bize benzeriz sözü tarihi bir gerçeğin tam ifadesidir. Çünkü Türkiye, 20. yüzyılın ilk yirminci yılında tarihe bir

179 Arı İnan, a.g.e., s.84-85
180 Arı İnan, a.g.e., s.77

'yarı koloni'yi yani bir az gelişmiş memleketi, 'bağımsız millet' olarak tescil ettiren ilk memlekettir. Bu bakımdan onun tarihte taklit edebileceği hiçbir örnek yoktu. O, kendi oluşunu kendi kendine yaratmak zorundaydı."[181]

Atatürk, diğer bir konuşmasında da taklitçilikten nefret ettiğini şöyle vurgular:

"Biz Garb medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz."[182]

Görüldüğü üzere Atatürk'e göre taklit değil, yaratıcılık esastır. O nedenle de bilgiyi ithal eden pasif üniversitelere değil, yeni sentezlere, özgür araştırmalara imkân veren ve bilgi üreten aktif üniversitelere ihtiyacımız vardır.

Atatürk, özgün ve yaratıcı düşüncenin adamıdır. Tüm davranışlarında bu görülür. Alman düşünür Emil Ludwig'le yaptığı konuşmadaki şu sözlerini de onun bu yapısını doğrular:

"Benim takip ettiğim hattı hareket, ancak kendi fikrimin mahsulüdür".[183]

Kendine özgü bir sentez yapılmasını devamlı isteyen Atatürk, eski cumhurbaşkanlarımızdan Fahri Korutürk'e (o zamanlar deniz istihbarat yüzbaşısı olan Fahri Sabit'e)1935 yılında bir yemek sırasında şunları yazdırmıştır:

"Her iyiyi ve her güzeli daima ecnebiye mal etmeye taraftar olmayınız. Türk milleti medenidir, cesurdur. Almış ol-

181 Vedat Nedim Tör, "Atatürk'ün Yalnızlığı", *Atatürkçülük Nedir?*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1963, s.161
182 Arı İnan, a.g.e., s.120
183 Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.447

duğu vazifeyi her Türk genci müşkül şartlar altında da başarmaya kabiliyetlidir."[184]

*

Atatürk'e göre okuyup yazma bilmekle cahilliğin ilgisi yoktur. Okuyup yazma bilmek insanı cahillikten kurtarmaz. Önemli olan gerçeği ve bilimi bilmektir. Onun bu konudaki tanımlaması çok önemlidir:

"Biz cahil dediğimiz zaman, okulda okumamış olanları kastedmiyoruz. Kastettiğimiz bilim, gerçeği bilmektir. Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi, hiç okumak bilmeyenlerden de gerçeği gören hakiki bilginler çıkabilir."[185]

Görüldüğü üzere gerçek aydın olmak başka bir şeydir. Aydın, çağının anlamını kavramış, bunun bilincine varmış ve çağdaş değerlerin hayata geçirilmesi için uğraşan insandır.

Özdemir İnce'nin dediği gibi, "aydın, bağımsız, güdümsüz ve akortsuzdur."[186]

*

Atatürk 1930 yılında yaptığı bir konuşmada,

"Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi kâfi değildir; muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi lazımdır."[187] diyerek ileri görüşlü, hesaplı, planlı ve çalışkan olmak gerektiğini belirtmiştir. "Akıl ve kavrayışla görebilmek" de onun yönetimde izlediği bir metottur."[188]

*

184 Raşit Metel, a.g.e., s.208
185 Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk ve Eğitim*, Türk Eğitim Derneği Yayını, 1981, s.353
186 Özdemir İnce, "Akordu Bozuk Aydın", *Hürriyet*, 27 Ocak 2003
187 Attila İlhan, *Ufkun Ötesini Görebilmek*, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s.9
188 Özer Ozankaya, "Atatürk ve Bilimsel Yönteme Uygunluk", *Bilim ve Teknik Dergisi* (TÜBİTAK), s.31

Atatürk daha 1922 yılında yaptığı bir konuşmada Afganistan'ın önemine işaret ederek bakınız neler söylemiş:

"Afganistan vaziyet-i tabiiye ve coğrafiye itibariyle pek büyük bir ehemmiyeti haizdir. İlk nokta-i nazardan, Afganistan Asya'daki kudret mecmuası içinde başlıbaşına haiz-i kıymet ve sıklet bir mevcudiyettir. Biz Türkiyeliler Asyai bir milletiz, Asyai bir devletiz. Binaenaleyh bizim samimi kütlemizde mevki-i bülendi muhakkak olan Afganistan ile münasebatımızdaki derece-i ehemmiyeti müdrik bulunuyoruz.Bir taraftan biz, bir ayağımızla, bir kolumuzla, bir gözümüzle Avrupa'dayız. Avrupa siyaset-i umumisinde ifa edeceğimiz mühim vazifelerimiz vardır. (...) Afganistan'ın haiz olduğu kıymet ve kudret her gün bir kat daha tecelli edecektir; buna şüphe yoktur.
(...) Türkiye orduları öyle bir yeri müdafaa ediyorlar ki bu istikamet, yek vücut olan Şark devletlerine müteveccihtir.
(...) Afganistan nasıl Asya'nın bir kapısı ise Türkiye'de Asya için metin ve rasin [sağlam] bir kale halindedir. Teminat-ı kaviye ile bütün dostlara arz ederim ki, Türkiye halkının en son ferdi kanını akıtıncıya kadar bu kalenin muvaffakiyetle ve muzafferiyetle muhafaza olunacağına emin olsunlar."[189]

Atatürk, 3 Mart 1922'de ise Rus Elçisi Aralof'a hitaben şunları söylemiştir:

"Müstevli, mütecaviz, mütearrız olan devletler küre-i arzı [dünya] kendilerinin malikanesi telakki etmekte ve beşeriyeti kendi hırslarını tatmin için çalışmaya mahkum üsera addeylemektedirler. Bunlardaki bu garip zihniyet, garip olduğu kadar da gülünçtür."[190]

189 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul, s.141-142
190 Sadi Borak, a.g.e., s.144

Atatürk'ün Darülfünun Gençlerine Nutku

Atatürk, 21 Ekim 1922'de Bursa'da İstanbul Darülfünun gençlerine hitaben aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

"İstanbul irfan zümresi! Siz, vatanın gelecek ümidisiniz. Bilesiniz ki, vatanı hakiki olarak kurtaracak sizlersiniz. Biz, bir fırtına gibi gelir, geçer gideriz. Önümüzde sivrilmiş dikenleri, engelleri yakar, yıkarız. Fakat arkamıza baktığımızda, bizim açtığımız o sahada irfanıyla, bedeniyle çalışan sizleri, milleti görürsek vazifemizi yaptığımıza ancak o vakit kani olur ve iftihar ederiz. Bizim zaferimiz kanlıdır; fakat sizin zaferiniz şanlıdır.

İstanbul'u biz hiç unutmadık ve unutmayacağız! Orası bizim, yani anavatanın başıdır. İrfanımız, sanatımız, her şeyimiz oradadır, oradan yetişmiştir. İstanbul'u iyi tanırız; bilhassa orada gençlik bizimledir; bizi bekler, galeyan halindedir.

Biliyor musunuz Türk neferi nasıl harp eder? Ayağı, sırtı giyinik olmayabilir. Bazen gıdası bile az olur; fakat o, daima ileri gitmek ister ve o kabiliyettedir. Ayağı aksar, yorgundur; görürsünüz ki, yine yürür ve daima ileri gider. Sorarsanız, 'İzmir'e gidiyoruz!' der. Askerimizin çoğu, her halde İzmir'e gitmek istediği için, deniz kıyısına varmadıkça kanmamış, durmamıştır. Çünkü ona verilen emir 'Akdeniz'e!' idi. Türk askerinin sinesi yalnız azim ve imanla doludur. O, göründüğü gibi perişan değildir. O, kabuğu siyah ve içi bembeyaz olan kestaneye benzer; yani bir cevherdir. Onunla hasbıhal ederseniz, onun mayasını, fıtratını anlar, öğrenirsiniz; fakat biliniz ki, o herkese de açılmaz. Derdine aşina çıkabilirseniz görürsünüz ki, cahil sandığınız o 'Mehmet' neler bilir, kalbinde ne büyük emeller, fikirler besler! Onun için iddia ederim ve son hakikatte ispat ediyorum ki, harpte zafer, azim ve imanı kuvvetli olan tarafındır. Ve biz onunla muzaffer olduk. İşte siz gençler onu takviye ediniz."[191]

191 Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1991, s.73

Atatürk'ün Ankara Lisesi Öğrencilerine Nutku

Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin üçüncü günü, 30 Aralık 1919'da Ankara Lisesi'ne gelerek öğrencilere şunları söylemiştir:

"Mektepli efendiler; Sizler ulusal çıkarlarımızın bilincinde olan birer aydın sayılırsınız. İçinde bulunduğumuz tehlikeli durumu sizlere açıklamayı gereksiz bulurum. Gerçi güçlükler çok büyüktür. Fakat bezginliğe düşmemek gerekir. Ulusta ve gençlikte savaşma istenci sürdükçe, güçlük gögüslenecek ve saldırganlar kutsal vatanımızın bağrında yenilip bozguna uğrayarak kutsal topraklarımızdan sürülüp çıkarılacaktır. Ulusal sınırlarımız içinde tam bağımsız olarak yaşacağız. Buna güvenerek, iç rahatlığıyla çalışınız. Vatan sizden görev beklediği zaman bu çağrıya koşarak geleceğinize güveniyorum."[192]

*

Atatürk'ün en önemli özelliklerinden biri Türk ulusunun şeref ve onuruyla oynanmasına asla izin vermemesidir. Larousse ansiklopedisinde o zamanlar "Türkler siyasi mücrimlerini kazıklarlar" şeklinde bir cümle vardı. Atatürk'ün doktoru Prof. Mim Kemal Öke bu cümlenin varlığını Atatürk'e söyleyince kütüphanesinden Larousse'u getirterek okutur ve hemen bunun düzeltilmesi için Hakkı Tarık Us'a emir verir. Bu girişimler sonucunda yukarıda söz edilen cümle kaldırılmıştır.[193]

192 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Çağdaş Yayınları, 1990, İstanbul, s.164
193 Mim Kemal Öke'nin Hatıraları, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955, İstanbul, s.105

II. Bölüm

Atatürk ve Üniversite Reformu

Üniversite Reformu Öncesi Darülfünün

1992 yılından 1933 yılına kadar Türkiye'nin tek üniversitesi İstanbul'da bulunan Darülfünun'du. "Darül Fünun=Fenler Evi" veya "bilimlerin kapısı" anlamına gelmektedir. Darülfünun 1848 yılında kurulmuş daha sonra kapatılmış; Abdülhamid zamanındaysa Darülfünun-ı Osmanî adıyla tekrar kurulmuştur. Darülfünun'un ilahiyat, edebiyat ve doğa bilimleriyle ilgili üç medresesi vardı. 1908'den sonra buna tıp ve hukuk okulları ilave edilmiştir.

Darülfünun, 1924 yılında çıkarılan 499 Sayılı Kanun'la ekonomik bağımsızlık ve tüzel bir kişilik kazanmıştır. İlk önce Darülfünun'a eski Harbiye Nezareti binası verilmiş ve 1923'te müderris maaşlarına önemli bir zam yapılmış; ayrıca, 1924'te Darülfünun'a vakıf mallarına sahip olma hakkı verilmiştir.[1]

1 Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1984, Ankara, s.3-95

Beyazıt Meydanı'ndaki İstanbul Üniversitesi binasının görünüşü

Darülfünun zamanı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ile Gülhane Askeri Tıp Okulu'nda çalışan bazı hocalar icatlarda bulunmuşlarsa da, bu başarılar bireysel başarıdan öteye geçememiştir. Dermatoloji hocası Dr. Hasan Reşat Sığındım, "Monositer Lösemi" adını tıp literatürüne geçirmiş; yine bir dermatolog olan Dr. Celal Muhtar Özden "Palmoplanter Trikofisi" keşfetmiştir. Dr. Reşat Rıza ise lepraya karşı "Nastin" denilen bir ilaç geliştirmiştir.[2]

Cumhuriyet kurulduktan sonra, İstanbul Darülfünunu için, iyi niyetli yaklaşımlar göstermiştir. 26 Ekim 1922'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne gönderdiği telgrafta:

> "Eminim ki, milli istiklalimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal [tamamlayacaktır] edecektir." diyerek fakültelerin ulusal bağımsızlığımıza bilimsel yönden katkıda bulunacağına inandığını belirtmiştir.[3]

2 Aslan Terzioğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış*, KGM Yayını, İstanbul, 2003, s.18-19
3 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V*, s.139

28 Haziran 1923'te İstanbul Darülfünunu profesörlerine gönderdiği telgrafta :

"Milli istiklal, milli irfan ile eş olduğu cihetle işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin siz bilim adamları dahi hiç şüphesiz aynı savaşın kahramanlarısınız" demiştir.[4]

Cumhuriyetin ilk yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Mustafa Necati, 23 Mayıs 1926 tarihinde mecliste Darülfünun bütçesi görüşülürken üniversite özerkliği için şunları söylemiştir:

"Darülfünun doğrudan doğruya müstakil bir müessesemizdir. Milletin manevi kudretinin mümessillerinden [temsilcilerinden] biridir. Kabul etmek lazım gelir ki, Darülfünun denen müessese doğrudan doğruya Maarif Vekâleti'nin [Milli Eğitim Bakanlığı] emri altında bir müessese değildir. Eğer lalettayin [sıradan] herhangi bir şahıs Darülfünun müessesesine şu tarzda, bu tarzda hareket edin diye emir verecek olursa orada Darülfünun yok demektir. Arkadaşlar müesseselerin hukuki salahiyetini [yetkilerini] muhafaza etmek doğrudan doğruya o müesseseleri yaşatmak demektir. Bu memlekette Darülfünun müstakil yaşar ve tedrisat [öğretim] itibariyle müderrislerin nokta-i nazarı [görüşü] alınarak umumi hatlar çizilirse o vakit Darülfünun'un hakiki semerelerini [verimini] kabul etmek icap eder. Yoksa Darülfünun emininin [rektörünün], Darülfünun divanının yaptıkları program lalettayin [sıradan] bir vekil tarafından bozulacak olursa, o Darülfünun vazifesini yapmış olamaz."[5]

4 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V*, s.146-147
5 Mustafa Eski, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, Ankara, s.149

Hükümet 1932'ye kadar üniversitenin eğitim ve öğretimine karışmamış, gelişmeleri üniversiteden beklemiştir; fakat Darülfünun'un bilimsel yönden otoritesi kalmamış, bazı hocalar tartışmalı geçen konferanslara "bilgisizlikleri anlaşılmasın" diye öğrenci sokmamaya çalışmışlar ve gazetelerde birbirine küfür eden yazılar çıkmıştır. Darülfünun'da çalışan öğretim üyelerinin vakitlerinin çoğunu dışarıdaki işlerine ayırmaları da önemli bir engel olmuştur. 1930 yılında yapılan emin seçimine katılan müderris Muammer Reşit Bey avukatlık, müderris Yusuf Ziya Bey ise kömür tüccarlığı yapmaktaydı.[6]

Darülfünun, cumhuriyetin ilk 10 yılında yapılan devrimlere hiçbir destek vermediği gibi, aksine devrimlere karşı yapılan hareketlere destek vermiştir. Mustafa Kemal'in de şahsen müdahale etme gereğini duyduğu olaylardan bir tanesi 1924 yılında olmuştur. Darülfünun'da eğitim gören bir grup öğrencinin okul bahçesinde fotoğraf çektirmesi ve okul hocalarının bazılarının resim çektirmenin günah olduğunu söyleyerek bu öğrencileri cezalandırmalarıyla başlayan olaylar, Atatürk'ün asıl cezalandırılması gerekenlerin hocalar olduğunu söylemesiyle doruğa tırmanmıştır. İstanbul Savcılığı, devreye girerek üniversite hocalarını mahkemeye vereceğini bildirmiş, bunun üzerine Eğitim Bakanlığı devreye girmiş; fakat üniversite içinden bir grup hocanın olayı üniversite içinde çözeceklerini bildirmesiyle bu dosya kapanmıştır.[7]

Kurtuluş Savaşı sırasında Darülfünun Edebiyat Medresesi'nde görevli Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş gibi dört müderrisle Marujan Barsamyan isimli muallim konuşma ve yazılarında Türklük aleyhinde ve milli mücadeleye karşı sözler söylemişlerdir.[8]

Darülfünun 1924'te "Latin abecesi" kabul edilirse, protesto

6 Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversiteye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s.277
7 Abdurrahman Çaycı, "Atatürk, Bilim ve Üniversite", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 4, sayı: 10, 1987, s.64
8 M. Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, 2. Baskı, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000, s.76

anlamında bir tek satır yazmayacaklarını, kalemlerini kıracaklarını, açıklamıştır.[9]

1924'te müderris olma koşulunda değişiklik yapılmış muallimlikte [doçentlikte] bekleme 5 yıldan 10 yıla çıkarılmış ayrıca Müderrisler meclisi ve divanda 2/3 oy alma koşulu getirilmiştir. Muallim olmak içinse 30 yaşını doldurma mecburiyeti getirilmiştir.[10]

O yıllarda Darülfünun felsefe bölümünde okuyan Niyazi Berkes anılarında şunları belirtmektedir:

"Bir yıl okuyup bütün imtihanlarını geçirdiğim hukuku bırakarak büyük umutla girdiğim felsefe bölümünde de Darülfünun, yabancı okullardan biri gibi, Mustafa Kemal Türkiye'si çerçevesine yabancı ve sağırdı. Ya da fikir dağarcığında ona uyacak bir fikri olmayan bir Batı ilkokulu gibiydi. Ulusal Kurtuluş özgürlüğünün nereye gideceğinden habersiz, ya da ondan umursamasız kakafonik seslerle konuşmalar yapılan bir yerdi. (...) Hocalarımızın bize yarım yamalak aktardıkları, Bergson'dan, Emile Bolarac'a, bir dizi Avrupalı hocadan belledikleri fikirlerdi. Bunlarda, Türkiye'den bir gün bir Mustafa Kemal geçeceğini işaretleyen bir yan yoktu. Çoğu Avrupa, hatta yalnız Fransa için düşünülmüştü öğrendiklerinin. O yıllarda dünyaya egemen olmuş Batı dünyasının dışındaki başka bir dünyanın sorunlarına da yanıt veren düşünceler geliştirmek akıllarının kenarından bile geçmiyordu. Bizim hocalarımıza düşen, onların kitaplarından öğrendiklerini, bizim sorunlarımıza uyumluluğu olup olmadığına bakmadan, eski medreselerdeki hafızlar gibi yinelemekti."[11]

Darülfünun emini İsmail Hakkı Baltacıoğlu tensikat [görevden alma, işten çıkarma] için Milli Eğitim Bakanlarından gelen

9) Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.90
10 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.91
11 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, 2. Basım, 1993, İstanbul, s.19

isteklere direnmiş ancak kendisi de üniversite kurulunca işten el çektirilmiştir.[12]

1925 yılında Tokatlıyan Otel'de yapılan Macar öğrenciler onuruna verilen yemekten sonra ikişer kız ve erkek öğrenci İspilandit Oteli'ne giderek dans etmişler bu olay bazı gazetelerde olay olmuştur.

Bu arada, basılmakta olan bir tıp kitabının çevirisi doğru dürüst yapılamadığı için baskısının durdurulduğu haberi gazetelerde yer aldı. Bir profesör, Almanca'dan yaptığı 10 sayfalık çeviride tam 32 yanlış yapmış; bu olay da Darülfünun'a duyulan tepkiyi iyice artırmıştı.[13] 1929 yılı sonlarında Darülfünun bir ıslahat projesi hazırlamış olmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığı daha geniş bir ıslahat gerçekleştirileceği için bu projeyi 2 Mayıs 1930'da red etmiştir.[14]

O devirdeki bazı yazarların Darülfünun'la ilgili görüşleri şöyledir: Burhan Asaf Belge, *Kadro* dergisindeki yazısında;

> "Her biri kendi derdine düşerek, ötekilerin cehaletlerine ve değersizliklerine ilişkin kanıtlar ve belgeler yetiştirmekle uğraşıyorlar. Öyle ki, Darülfünun'u denetlemekle görevlendirilen heyet, bilim boşluğu yanında ahlak yozlaşmasını da ister istemez belirlemek zorunda kalmıştır. Hayatın her safhasında değişiklikler yaparak ilerleyen Türk İnkılabı memleketin yegâne ilim ocağında tek bir akis [yansı] uyandırmaya muvaffak olamamıştır. Darülfünun'la hiçbir ilgisi olmayan ülke çocukları, bu davada taşları bile heyecana ve katılıma davet edecek bir çaba ve coşku göstermişlerdir. Darülfünun dışında kopan bu düşünce gürültüleri, Darülfünun öğretmenlerinin, başlarını pencereden uzatıp, dışarı bakacak kadar olsun ilgisini çekmemiştir." diyerek Darülfünun'u kınar.[15]

12 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.92
13 Güneş Kazdağlı, *Atatürk ve Bilim*, TÜBİTAK Yayınları, 2000, Ankara, s.60
14 Ali Arslan, a.g.e., s.289
15 Abdurrahman Çaycı, a.g.e., s.64

İsmail Hüsrev Tekin, aynı konuda şunları yazmıştır:

"Devrimin dışında ve devrime tarafsız kalan toplum kuruluşları ve bireyler, ancak olumsuz kuruluş ve bireylerdir. Devrimde tarafsızlık düşünülemez. Tarafsız unsur, tarafsız kuruluş bilerek ya da bilmeyerek, tepkiyi desteklemiş olur. Darülfünun arkada kalmış bir kuruluştur."[16]

Falih Rıfkı Atay'sa, 17 Temmuz 1932 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde şunları yazmıştır:

"Darülfünun Türk İnkılabına dair on seneden beri bir tek sayfa telif etmemiştir (yayın yapmamıştır). Darülfünun'un memleketin maddi ve manevi müesseselerinin hepsine dokunan yepyeni maddi, manevi bir nizam [düzen] yaratan Türk İnkılabı'na karşı bu vaziyeti nasıl tahlil olunabilir" Biz ne bitaraflığı [tarafsızlığı] ne de kifayetsizliği [yetersizliği] kabul ederiz."[17]

O yıllarda, yapılan devrimleri övücü bir eser yarışması yapılmış ve para ödülü olduğu halde yarışmaya Darülfünun'dan hiç kimse katılmamıştır. Burhan Asaf bu konuda,

"İnkılap hakkında yazılacak en güzel esere 2.000 lira vaat edilmesi bile, canlarından bezmiş görünen müderrisleri, özgür düşünme ve araştırmaya sevk edememiştir." diye yazmıştır.[18]

Niyazi Berkes, Atatürk'ün İstanbul Darülfünunu'na bakış açısını şöyle değerlendiriyor:

16 Yaşar Öztürk, "İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında", *Bütün Dünya Dergisi*, sayı 2003/08, s.17-27
17 Abdurrahman Çayır, a.g.e., s.65
18 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.115

"(...) Mustafa Kemal, İstanbul'a ilk gelişinde böyle bir Darülfünun okuluna gelmeye tenezzül etmemişti. Onu, daha sonra, yakından görünce, bu battal kurumu, dünyada düşünülebilecek en katkısız yer olarak gördüğünü, bir iki dakika içinde anlamıştım. Belki bu yüzden, ondan, bu hocaları aşabilecek bir güç doğabileceğine bizi inandıran bir güç geliyordu."[19]

Atatürk, Darülfünun'a tepki olarak Ankara'da Hukuk Mektebi'ni açtı ve bunu daha sonra Hukuk Fakültesi'ne dönüştürdü. Bu okulun açılış konuşmasında

"Cumhuriyetin ürünü olacak bu büyük kurumun açılışında duyduğum mutluluğu hiçbir girişimde duymadım. Bunu açığa vurmakla ve belirtmekle hoşnutum." demiştir.[20]

Hukuk Fakültesi ilk mezunlarını 1928 yılında vermiştir.

Atatürk, Ankara'da, Musiki Muallim Mektebi'ni açmış; 1928 yılında Ankara'ya gelen 11 Alman öğretim üyesi de, iki yıllık bir çalışmadan sonra Ankara Yüksek Ziraat Mektebi'nin kurulmasına katkıda bulunmuşlar ve bu okul daha sonra 1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü adını almıştır. 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'dan kaçan haritacıları Samanpazarı'nda bir hana yerleştirmiş ve böylelikle Harita Mektebi'nin ilk adımı atmıştır. Sakarya Savaşı sırasında bu okul Keskin'e taşınmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin harita ihtiyacını karşılaşmıştır. Daha sonra 1926'da Harita Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı için at ve öküzler çok önemli olduğundan 1921 yılında Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü faaliyete geçirilmiştir.[21]

19 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, s.20, Adam Yayınevi, 1982'den aktaran Attila İlhan, *Ufkun Arkasını Görebilmek*, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s.120
20 Güneş Kazdağlı, a.g.e., s.37
21 Tahir Hatioğlu, a.g.e., s.116

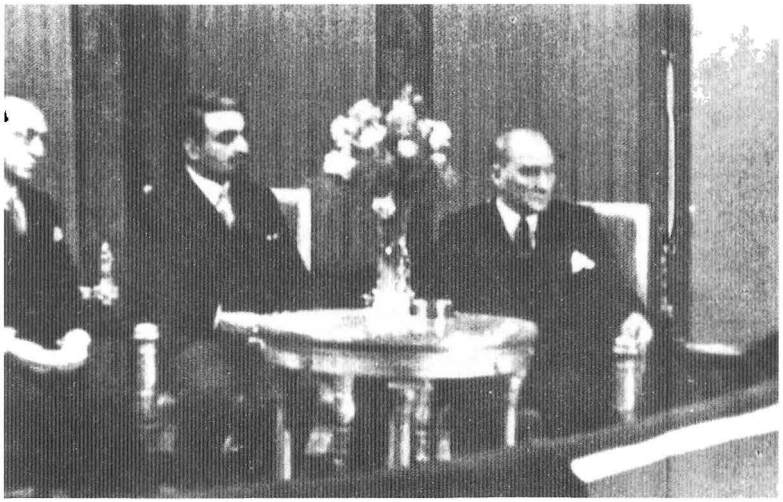

Atatürk, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ile Resim ve Heykel Müzesi'nde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılış töreninde, 9 Ocak 1936.

Darülfünun Edebiyat Medresesi'nde müderris olarak çalışan Fuat Köprülü'nün 9 Haziran 1927 tarihinde *Hayat Gazetesi*'nde yayınlanan "Darülfünun'un Vazifeleri" başlıklı makalesinde yaptığı saptamalar şöyledir:

"(...)Yirminci yüzyılın bilimi, çok ve zengin bir oranda maddi araçlara, mükemmel laboratuvarlara, muazzam kütüphanelere, büyük müzelere, faal 'seminer'lere dayanır. Dünyanın en büyük ve en etkin âlimlerini bu araçlardan soyutlayınız: Atalete mahkûm kaldıklarını göreceksiniz. Ancak şunu da itiraf etmeliyiz ki, bugünkü 'Bilimsel usulleri' bilmeyen insanları dünyanın en zengin araç ve gereçleriyle donatsanız, yine hiçbir şey yapamazlar ve başkalarının kitaplarında gördükleri şeyleri papağan gibi tekrar ederler. Şu halde, memlekette faal bir ilim hayatı yaratmak için, bir taraftan maddi destek yapmalı, diğer taraftan, bugünkü Garp âlimleri gibi bizzat gözlem ve araştırma yapabilen ve her suretle onlardan farksız yani aynı zihniyetle ve aynı usullerle donatılmış insanlar yetiştirmeğe de muhtacız. Avrupa ilmiyle uzun zamanlardan beri devam eden te-

masımıza rağmen Garp'taki 'ilim zihniyeti'ni, 'ilim telakkisi'ni ve oradaki feyiz usullerini temsil etmekten henüz çok uzak bulunuyoruz. Eğer bu temsil ameliyesi şimdiye kadar başarılı bir şekilde yapılabilseydi, o zaman ilim adamlarımızı ve Darülfünun'umuzu uluslararası normlar ile ölçebilirdik. Bu hakikati gören aziz başbakanımızın bir nutuklarında söyledikleri gibi, bu gayeye erişmedikçe, ilim adamlarımızı ve ilim müesseselerimizi beynelmilel mikyaslarla [kıyaslama] ölçmedikçe, vazifemizi yapmış sayılamayız. Siyaset ve askerlik sahalarında bütün cihanın gıpta edeceği büyük ve asri başarılar gösteren Türk kabiliyeti, ilim vadisinde de bunu göstermekten aciz değildir, yeter ki bu lüzumu şiddetle hissederek, bu ihtiyacın tatmini için, icap eden ortamı ve araçları hazırlayalım.

Türkiye'de çağdaş ilimlerin gelişmesi için düşünülecek tedbirler, yarım ve geçici tedbirler olamaz. İlim sahasındaki hakiki vaziyetimizi bütün acılığı ve açıklığıyla gördükten sonra, ona göre genel ve kesin tedbirler almak zaruretindeyiz. Yoksa bugünkü zihniyet ve bugünkü usullerle yapacağımız şey, nihayet 'tercüme ve nakillik' derecesini geçemeyecektir; 'taklit'ten 'tahkik ve ibda'a yükselebilmek çok zor bir meseledir. Son zamanlarda liselerimizde talebeye 'içtimai ve felsefi' bir terbiye verilmeğe başlanması, Maarif Vekâleti'nin liseden maada yüksek tahsil müesseselerine gidecek kanalları seddetmesi, istikbal için çok ümidbahş [ümit verici] bir hadisedir; bu suretle hazırlanan ve yüksek tahsili mutlaka ecnebi bir lisanla mücehhez olarak takip eden gençler, yarın, memleketin muhtaç olduğu münevver [aydın] zümreyi teşkil edecektir. Türkiye'de yüksek tahsilin kuvvetlenmesi ve ilim hayatının inkişafı [gelişmesi] için, orta tahsil sahasında atılan bu adım cidden çok büyük ve çok ümid-bahşdır. Maarif Vekâleti, bu hareketle müterafık [uygun] olarak, memlekette kuvvetli bir ilim ve sanat hayatının uyanması için zaruri olan tedbirleri alır ve

ilim ve sanat mesleklerini maddeten ve manen bugünkünden daha cazip bir şekle korsa, ancak o zaman, yeni nesil arasından müstakbel âlimler yetişmesini bekleyebiliriz; yoksa bugünkü şerait [şartlar] dahilinde, Emin Bey'in Darülfünun'dan beklediği şeylerden birçoğu, daha uzun müddet tahakkuk imkânlarından mahkûmdur! Hakikat acı da olsa daima hayalden daha faydalıdır. Cihan Harbi'nden sonra bütün medeniyet âlemini kaba, haris ve hodbin bir 'maddiyecilik' istila etmiş, manevi mefkûreler [değerler] şiddetle sarsılmıştır. Bunun neticesi olarak yeni nesillerin 'ilim' ve 'mefkûre' yolunda artık eskisi gibi kuvvet hararetle yürümediği dünyanın her tarafında büyük bir endişe ile görülüyor ve bunun izalesi [gidermek] için türlü türlü çareler düşünülüyor: Darülfünunların, laboratuvarların, enstitülerin, müzelerin daha faal bir inkişafa mazhar [gelişmesi] olması için her millet azami fedakârlık ihtiyar etmekte [yapmakta], devlet bütçesinden başka muhtelif cemiyetler ve hayır sahipleri tarafından büyük teberrularda [bağışlarda] bulunulmaktadır. Başka memleketlerde, esasen çok müterakki [ilerlemiş] olan ilim hayatını bugünkü iktisadi şeraitin [şartların] muzır tesirlerinden kurtarmak için bu kadar itina sarf edilirse, ilim hayatının henüz başlamamış olduğu memleketimizde ne büyük itinaya ihtiyaç olduğu kolaylıkla anlaşılabilir: Bugünkü iktisadi şerait altında gençlerimizin ilim yoluna atılmaları hemen hemen imkânsızdır, denilebilir; çünkü kendilerine maddeten çalışabilmek için lazım gelen maişet vesaitini [maaşlarını] en asgari bir derecesinde bile temin edemiyoruz. Ne kadar kabiliyetli, çalışkan, ilim aşkıyla mücehhez [donanmış] gençlerimiz var ki, hayatın maddi zaruretleri karşısında, hazırlandıkları mesleği bırakarak daha karlı ve şüphesiz daha kolay meslekleri tercih ediyorlar. Darülfünun şubelerinin asistan ve muallim muavini bulmakta ne kadar müşkülata maruz kaldığını bilenler, bu fecaati [kötü durumu]

daha yakından hissetmişlerdir. Hâlbuki Türkiye'de hakiki ilim hayatı, ancak bundan sonraki nesiller tarafından tesis olunacaktır. Müstakbel tedris unsurlarını yetiştirmek, Darülfünun'un en büyük vazifesi olduğu halde, maalesef bunu yapabilmek Darülfünun'un kudreti dahilinde değildir. Binaenaleyh [bundan dolayı], tekrar ediyorum, Türkiye'de yeni bir ilim hayatı yaratmak sadece bir Darülfünun meselesi değil, onun çok fevkinde [ötesinde], bir memleket meselesidir. Bu hususta Darülfünun müntesiplerine [çalışanlarına] düşen vazife, hakikati, olduğu gibi, bütün acılığı ve açıklığı ile göstermektir."[22]

Görüldüğü üzere Prof. Dr. Fuat Köprülü daha 1927 yılında üniversitenin çağdaş bir yapıya kavuşması için maddi destek yanı sıra çok iyi laboratuvarlar, kütüphaneler kurulmasını, bilimsel düşüncenin yerleşmesini ve yeni bilimsel uygulamaların ivedilikle öğrenilmesi ve yerleşmesi gerektiğini vurguladıktan sonra bunun sadece bir üniversite işi olmadığını aynı zamanda üniversite öncesi eğitimin de bilim adamı yetiştirecek şekilde düzenlenmesini istemektedir. Bu saptamaları okuyunca, sanırım, son 70 yılda bazı konularda pek bir şey değişmediğini, iyileşmeler olduğu halde, benzer problemlerin 2000'li yıllarda da devam ettiğini üzülerek görmekteyiz. Üniversitelere maaş azlığı nedeniyle yine kaliteli asistanlar girmemekte, özel sektöre kaçmaktadır. Benzer sorunların 70 yıldır devam etmesi çok kıymetli ve pahalı bir değer olan "zaman"ı değerlendirmede titiz olmadığımız böylece ortaya çıkmaktadır. "Zaman"ı iyi kullanan ülkeler ise bu problemleri ivedilikle çözerek, bilim ve teknoloji alanında hızlı adımlar atmış ve aradaki mesafeyi açmışlardır.

Ankara Hukuk Okulu'nun Açılışı

Atatürk, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden yapılan devrimlere yeterli destek görememesi ve İstanbul Barosu Başkanlığı'na,

22 Fuat Köprülü, *Hayat*, cilt II, no. 28, 9 Haziran 1927, s.23
Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, Ankara, s.558-561

açık açık halifeci olduğunu söyleyen birisinin seçilmesi üzerine, 1925 yılında Ankara'da Hukuk Okulu'nu açmıştır. Atatürk, 5 Kasım 1925 tarihinde Ankara Hukuk Okulu'nun açılışında şu konuşmayı yapmıştır:

Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencileri ile birlikte, 5 Kasım 1925

"Sanıyorum ki, Ankara Hukuk Okulu ile, cumhuriyet hukukunu yalnız sözüyle ve görünüşüyle değil, bilinçli ve bilgisel niteliği ile, yeni yasalarıyla, yeni hukuk adamlarıyla açıklayacak, savunacak ve uygulayacak bir davranışa başvurmuş oluyoruz.

Cumhuriyet Türkiye'sinde eski yaşama kurallarının eski hukuk ilkelerinin yerini bugün, yeni hukuk ilkelerinin almış olduğu bilinen bir gerçektir. Bu olupbittiyi sizin kitaplarınız ve uygulanacak yasalarınız anlatacak ve açıklayacaktır.

Türk ulusunun, çağdaş uygarlığın özelliklerinden ve verimlerinden yararlanabilmesi için, en az üçyüz yıldan beri harcadığı çabaların ne kadar kaygı verici engeller karşısında araya gittiğini göz önüne alarak, bütün uyanıklığım ve üzüntümle söylüyorum: Ulusumuzu çöküntüye sürükleyen, zaman zaman bağrından kopup da ileri düşünceleri

için savaşmayı göze almış kimseleri yıldırıp usandıran gerici ve ezici güçler, bugüne değin elinizde bulunan hukuk kurallarıyla ona içten bağlananlar olmuştur.

Eski hukukla ona saplanıp kalanların bu devrim yıllarında bana gösterdiği güçlüklerden örnek vermeye kalksam başınızı ağrıtmak tehlikesine düşmüş olurum. Şu kadarını bilesiniz ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluş günlerinde bu oluşu hukuk ilkelerine ve bilimsel görüşlere aykırı bulanların başında ünlü hukukçular vardı. Büyük Millet Meclisi'nde egemenliğin ulusta olduğunu belirten tasarıyı öne sürdüğüm gün, bu ilkenin Osmanlı Anayasası'na aykırılığından dolayı karşısına çıkanların başında yine eski ve bilimsel erdemi ile ün salan, ulusu aldatıp durmuş olan belli hukukçular yer alıyordu.

En ileri, en bayındır bir kentimizin hem bizim yurdumuzda hem Avrupa'da okuyup yetişmiş seçkin uzmanlardan kurulu baro topluluğu, açıktan açığa halifeci olduğunu söyleyip duran birisini kendine başkan diye seçmiştir. Bu olay köhne hukuka saplanmış olanların cumhuriyet anlayışına karşı nasıl bir eğilimde olduklarını belirtmeye yetmez mi? Bütün böyle olaylar, devrimcilerin en büyük ama en sinsi can düşmanlarının çürümüş hukukla onun zavallı tutkunları olduğunu göstermektedir.

Ulusun arasız ve ateşli devrim atılışları sırasında sinmek zorunda kalan eski kanun hükümleri, eski hukuk adamları, devrimcilerin ateşi ve etkisi yavaşlamaya başlar başlamaz hemen canlanarak devrim ilkelerini, ona içten bağlı olanları, bunların kutsal ülkülerini suçlayıp kötülemek için fırsat beklerler ve bu fırsat, eski yasaların yürürlükte kalmasıyla, eski anlayışı sinsice kollayıp yürütmekte direnen yargıçların ve avukatların varlığı ile belirir ve beslenir.

Bugünkü hukuk çalışmalarımızın gerekçelerini böylece açıklamış olduğumu umuyorum. Büsbütün yeni yasalar düzenleyerek eski hukuk ilkelerini temelinden kazımaya girişiyoruz.

Yeni hukuk ilkeleriyle, alfabesinden okumaya başlayacak bir yeni hukuk kuşağı yetiştirmek için bu okulu açıyoruz.

Öğrenciler!

Yeni Türk toplumunun kurucusu ve kollayıcısı olmak amacıyla okumaya başlayan sizler, cumhuriyet döneminin gerçek hukuk bilginleri olacaksınız. Bir gün önce yetişmenizi ve ulusun isteğini yürürlüğe koymanızı hepimiz sabırsızlıkla beklemekteyiz. Sizi yetiştirecek olan profesörlerin kendilerinden beklenen ödevi hakkıyla yerine getireceklerine güveniyorum. Cumhuriyetin yapıcısı ve kollayıcısı olacak bu büyük kuruluşun açılmasında duyduğum mutluluğu hiçbir davranışımda duymadım. Bunu böylece belirtip açıklamaktan da ayrıca sevinçliyim."[23]

Atatürk, 1926 yılında Medeni Kanun'u çıkararak kadınla erkeği eşit hale getirdi. Oysa Medeni Kanun Avrupa'da yüzlerce yıllık bir mücadeleden sonra uygulanabilmiştir.

Atatürk'ün Darülfünun'u Ziyareti

Atatürk, 15 Aralık 1930 Pazartesi günü, kimseye haber vermeden, aniden, Darülfünun'a gelir, yanında Kılıç Ali ve Hasan Ali Yücel vardır. Bu ziyareti Dr. Mehmet Reşat Uysal şöyle anlatmıştır:

"Atatürk Darülfünun eminliğine geliyor ve Hukuk Fakültesi katib-i umumisi [genel sekreteri] Ethem Akif Bey'den 'Darülfünun fakültelerinin teşkilatını, yerlerini, fakültede bulunan kız ve erkek talebelerin ayrı ayrı sayılarıyla son yıllarda Darülfünun'a giren talebe miktarlarını' sormuş. Bu arada büyük ziyareti duyan Darülfünun Emini Müderris Muammer Raşit ve Hukuk Fakültesi Reisi [dekanı] Müderris Tahir Bey'ler gelmişler, kendilerini takdim etmişler, hoş geldiniz demişlerdir. Hukuk fakültesinin birinci sınıfını seçerek orada derse girmişlerdir. Daha sonra

23 *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, Ankara, s.159-162

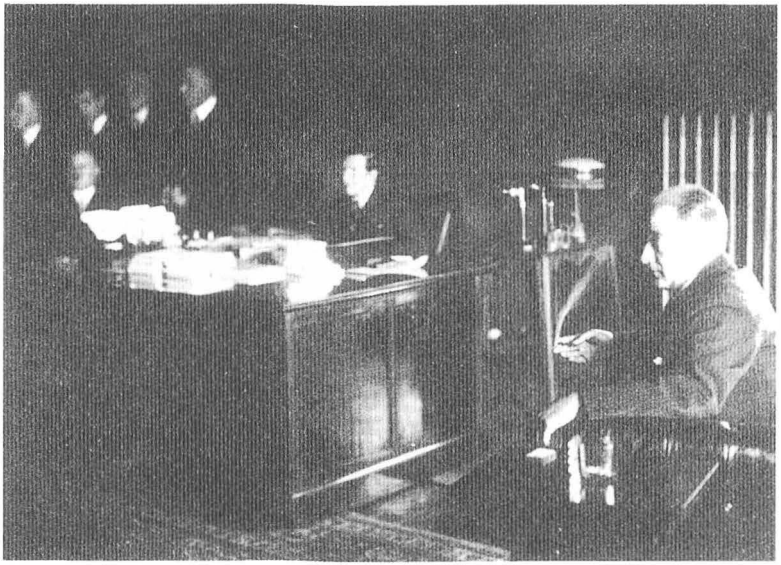

Darülfünün Rektörü Prof. Dr. Muammer Raşit ve diğer profesörlerle toplantı yapıyor, 15 Aralık 1930.

Emin Muammer Raşit Bey'e şunları sordu Atatürk: Türkiye'de umumi maarif programı nasıl olmalıdır?

Muammer Raşit: Maarif programında nazarı ehemmiyete [önemle bakılacak] alınması lazım iki nokta var, biri talim ötekisi terbiye...

Atatürk: Talebelerin terbiye-i fikriyyesine [öğrencinin ideal eğitimine] nasıl hizmet edilmelidir?

Muammer Raşit: Ana kucağında başlayarak ilk mekteplerden âli tahsile [üniversite] kadar cumhuriyet, demokrasi ve milliyet esasları telkin edilmelidir.

Atatürk: Peki, ilk mekteplerde öğrencilere cumhuriyet ideali nasıl telkin edilir?

Muammer Raşit: İlk ve orta tahsilde bu vazifenin nasıl ifa edildiğini bilmiyorum. Darülfünun'da talebenin cumhuriyet, demokrasi ve milliyet esaslarına göre yetiştirilmesine çalışırız.

Atatürk: Darülfünun'un terakkisi [ilerleme ve yükselme] neye bağlıdır?

Atatürk, Darülfünün Hukuk Fakültesi'nde derse girdiğinde,
15 Aralık 1930.

Muammer Raşit bu konuda ve müderrislerin çalışmaları üzerinde açıklamalar yaptı. Ancak anlatılanların Ata'ya bir kanaat vermediğini sezdim.

Gazi Mustafa Kemal tarih konularına geçerek müderrislere: Eti, Ege, Aka (...)'lardan bahsedelim. Bunlar üzerinde kim konuşacak? Siz, Fuat Köprülü Bey?

Müderris Fuat Köprülü: Mazur görmenizi istirham ederim. Bendeniz Türk Dili Edebiyatı ile meşgulüm.

Atatürk: Ege konusunu konuşalım. Ege'nin ilk ahalisi, Ege medeniyetinin sahipleri kimlerdir?

Bir müderris, eski Grek müderrisi Fadıl Nazmi Bey, sorulan Ege konusu ile ilgili bir efsane anlattı. Atatürk bunu sonuna kadar dinledikten sonra: 'Tarih, arkeolojik, gerçek paleografik ve filolojik bulgulara dayatılmalıdır, efsanelere değil. Bence Asia'dan [Asya'dan] Ege Adaları'na geldiklerini gösteriyor ve gösterecektir.' dedi.

Atatürk bir süre tavana bakarak düşünceli ve üzgün göründü. Sonra: 'Gençlerimiz bu konulara yöneltilmelidir.' buyurdu.

Gazi ayrılmak üzere ayağa kalktığında Muammer Raşit

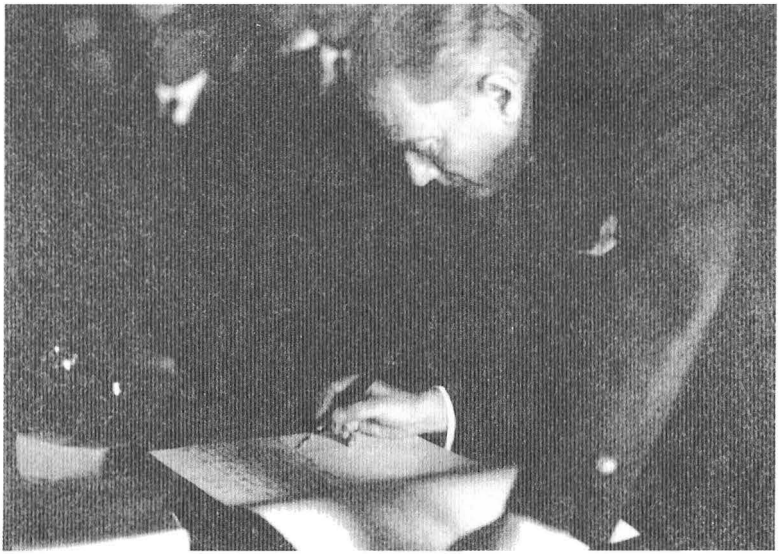

İstanbul Darülfününu hakkında izlenimlerini yazarken

Bey'in sunduğu Darülfünun Hatıra Defteri'nin ilk sahifesine şunları yazmıştır: 'İstanbul Darülfünunu'nda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığımdan çok memnun oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesenizin büyük hizmetleri ile iftihar edeceğimize şüphe yoktur."[24]

Darülfünun ziyareti sırasında Emin Muammer Raşit, enstitü ve laboratuarların genişletilmesi, öğrencilerin daha iyi yetişmesi ve yabancı uzmanların getirilmesi için iki milyon liraya ihtiyaç olduğunu belirtmiş, Atatürk bu rakamın dört milyon olması gerektiğini söylemiştir.[25]

*

Atatürk'ün Darülfünun'u ziyaretiyle ilgili olarak Niyazi Ahmet Banoğlu şunları yazmıştır:

"15 kânunuevvel 1930'da Atatürk saat 10'da Darülfünun'u ziyaret etmişti. Atatürk gençlik tarafından coşkuyla karşılandığı bu ziyarette Ata sınıflara girerek derslerde bulun-

24 Dr. Mehmet Reşat Uysal, www. istabul.edu.tr/genel/75ozel.htm
25 Ali Arslan, a.g.e., s.323

muş, talebeleri imtihan etmiş ve hocalarla muhtelif meselelerde görüşmüştür. Dersten sonra eminlik odasına gelen Ata'ya burada bütün profesörler takdim edildi. Gençlerin durumu, derslerin mahiyeti konuşuldu. Ata bir aralık kalkmak istedi, sonra:

– Bu sıcak muhitten insan kolay kolay ayrılamıyor. Biraz daha oturalım, dedi.

O zaman Darülfünun emini bulunan Muammer Raşit:

– Onun içindir ki, biz burada ölmek istiyoruz, diye mukabelede bulundu.

Ata, derhal:

– Hayır, dedi. Burada ölmek değil, yaşamak isteyiniz. Şimdiki mefkûrede asker bile ölmeyerek harbi kazanmak için çalışır."[26]

Kılıç Ali, Atatürk'ün yakın arkadaşlarından birisidir ve Atatürk'ün Darülfünun ziyaretine de katılmıştır. Kılıç Ali'nin Darülfünun ziyaretiyle ilgili anısı şöyledir:

"1933 senesiydi, sıcak bir haziran günü Atatürk, Ankara Erkek Lisesi'nin tarih imtihanında bulunmak arzusunu göstermişlerdi. Öğleye doğru maiyetlerinde Maarif Vekili [Milli Eğitim Bakanı] Reşit Galip, ben, Nuri Conker ve başyaverleri olduğu halde Erkek Lisesi'ne gittik. Profesör Afet Hanım da beraberinde bulunuyordu. Atatürk, mektep heyeti tarafından karşılandı, doğruca imtihan salonuna girdi. O gün aşağı yukarı elliye yakın talebe imtihana girmiş ve çoğu mükemmel cevaplar Atatürk'ü memnun etmişti. Bazı zayıf talebeleri de Atatürk, bizzat sorduğu kolay suallerle kazandırmıştı. O gece Hariciye'nin Ankara Palas'ta bir balosu vardı. Balo kendilerine müteaddit defalar hatırlatıldığı halde, O, talebe arasında kalmayı tercih ediyordu. Akşam geç vakte kadar mektepte kalmıştı. Atatürk geç vakit tarih hocası Samih Nafız Bey'e çocukları iyi ye-

26 Niyazi Ahmet Banoğlu, "Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk", *Yeni Tarih Dünyası Özel Sayısı*, Ercan Matbaası, 1954, s.5

tiştirdiğinden dolayı pek çok iltifatlar ederek mektepten ayrılmıştı. Bu imtihandan birkaç gün sonra İstanbul'a gelmiştik. İstanbul'da bulundukları bu esnada o zamanki Darülfünu'nu ziyaret etmiş ve imtihanlarda bulunmuşlardı. Ankara Erkek Lisesi'yle kıyas kabul etmeyecek derecede kültür ve bilgi zaafı içinde buldukları talebeye Atatürk'ün sordukları mevzular cevapsız kalıyordu. Atatürk bu meselede sureti mahsusada [özellikle] Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in nazarı dikkatini çekmiş ve Darülfünun'la yakından alakadar olunmasını tavsiye etmişlerdi. Çok geçmeden Darülfünun lağvedildi."[27]

Atatürk'ün Darülfünun'u ziyaret ettiği sırada felsefe bölümünde okuyan Niyazi Berkes, bu ziyaretle ilgili olarak anılarında şunları belirtir:

"(...) O gün hoca (Naim Hoca) yarım kalan ispat delillerini (Tanrı'nın varlığını) anlatmak üzereydi ki kapı hızla açıldı. Dekan Sekreteri Sıtkı Bey heyecanından sadece, 'Gazi geldi!' diyebildi; başka odalara haber vermek üzere koşup gitti. Bizleri görmeliydiniz. Dışarıda neler olduğunu bilmeyişin baskısı altında meraktan patlıyor, bir yandan da hınzır hınzır hocayı izliyorduk. Hoca'nın yüzü sapsarı olmuş, fakat sakinliğini bozmamıştı. Sevgili kitapcağızını kapayarak kaldırdı. Kürsüsünün çekmecesini çekti, oraya koyarak kapadı. Bizi de unutmadı, 'Önünüzde eski harflerle yazılı notlarınız varsa bir yere saklayın. Bu adamın sağı solu belli olmaz' dedi. O, onu hâlâ ciddiye almamıştı. Onun sağının solunun nerde olduğunu biz bile biliyorduk. Zil sesini duyunca, hocayı kürsüsünde bırakıp dışarı saldırdık. Gazi'nin nerede olduğunu bulmak çok uzun sürmedi. Orta kattaki Darülfünun Eminliği salonundaki kalabalığı görünce yuvarlanır gibi aşağı koştuk. Ortadaki bir koltukta 'Gazi' otu-

27 Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, İstanbul, s.128

ruyordu. Sağında ve solunda oturmuş hocaları dinliyor, kendisi hiç konuşmuyordu. Tanıdığım hocalardan aklımda kalanlar şunlar: Köprülüzade Mehmet Fuat, Ahmet Refik, Fazıl Nazmi, Avram Galanti, Hukuk'tan Yusuf Ziya, Tarih ve Hukuk bölümlerinden birkaç kişi daha. Köprülü ile Yusuf Ziya'yı seçince Mustafa Kemal'in neyi tartıştırmak istediğini anladım. Bu iki müderris arasında bir tarih çatışması olmuştu. *Hayat Dergisi*'nde Köprülü'nün ünlü saldırılarından biri sayı sayı tefrika edilmişti. Sonradan Eskişehir milletvekili olan Yusuf Ziya Özer, Köprülü'yü çileden çıkaran bir Türk tarihi görüşü yürütüyordu.(...) Beni en çok şaşırtan şey, daha önce *Hayat Dergisi*'nde hukuk profesörü Yusuf Ziya'ya saldıran Fuat Köprülü'nün o gün göze batacak ölçüde suspus oluşuydu."[28]

Üniversite Reformu Ne Zaman Planlandı?

Hasan Rıza Soyak, anılarında, Atatürk'ün 1930 yılında,

"Yurdun içinde ve dışında tahsilde yahut stajda bulunan çocukların yetişip, birbiri ardından işe atılacakları günler de yaklaşıyor... Bu itibarla adamsızlık yüzünden çektiğimiz sıkıntıların hafiflemeye başlayacağı zamanın uzakta olmadığını inanabiliriz" dediğini belirtmiştir.[29]

Atatürk, cumhuriyeti kurduktan sonra yurtdışına yetenekli öğrencileri göndererek üniversite reformu için hazırlık yapmaya başlamıştır. 1927-1928 eğitim döneminde 42,1928-29'da 170, 1929-30'da 288 öğrenci yurtdışına gönderilmiştir.[30] Bu öğrenciler yurtdışında yetiştikten sonra üniversite reformu başlamıştır.

Yurtdışına gönderilen bu öğrencilerden birisi olan Prof. Dr. Ali Rıza Berkem anılarında şunları anlatmaktadır:

28 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, a.g.e., s.21-23
29 Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s.408
30 Osman Bahadır, *Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar*, İzdüşüm Yayınları, 2000, İstanbul, s.55

"Ulu Önder Atatürk, İstanbul Darülfünunu'nda bir reform yapmaya karar veriyor. Fakat reformu gerçekleştirmek için yeterli öğretim üyesi yok. Bunun üzerine, lise mezunları arasından en iyilerini aday seçip bir imtihanla Avrupa'ya gönderilmelerine emir veriyor. Bu üniversitenin (o zaman üniversitede dört fakülte vardı; fen, edebiyat, hukuk ve tıp) temelini fen ve edebiyat fakülteleri oluşturduğundan, bu iki fakültenin çeşitli dallarında yetiştirilmek üzere eleman gönderilmiştir. Cahit (Arf) de aday gösterilmiş olacak ki, benimle İzmir'de imtihana girdi. İmtihanı kazandık. Türkiye genelinde imtihanı kazananların sayısı 30 kadardı. Cahit dışında hepimizi Fransa'nın vilayet üniversitelerine gönderdiler. Cahit, Paris'in, her bakımdan havasına alışık olduğu için onu, Fransa'nın ve dünyanın en ünlü üniversitelerinden biri olan Sorbonne'a gönderdiler. Bu, Cahit için büyük bir şans olmuştur.

1933 Üniversite Reformu'nda, ben Fen Fakültesi Kimya Enstitüsü'ne profesör muavini (sonradan bu unvan doçentliğe dönüştürülmüştür) olarak atandık. Bu arada, sınavsız doçent olanların üç yıl içinde doçentlik sınavını geçirmeleri hükmü getirildi. Doçentlik sınavı için bir doçentlik tezi gerekiyordu. Bunun üzerine Cahit ve ben, doktora yapmak üzere maaşımızla izin istedik. İznimiz çıktı. Cahit Almanya'ya Prof. Nasse'nin yanına, ben de eski üniversitem olan Montpellier Üniversite'ne gittim. 1939 yılında her ikimiz de doktoramızı tamamlayıp yurda döndük ve borcumuz olan doçentlik sınavımızı geçirdik."[31]

Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir ise anılarında bu konuda şunları söylemiştir:

"Üniversite reformu cumhuriyet ilanından sonra ele alınmış, fakat çeşitli güçlükler yüzünden geri bırakılmıştır.

31 Prof. Dr. Ali Rıza Berkem, Arkadaşım Ord.Prof. Dr. Cahit Arf'ın Arkasından, www.biltek.tubitak.gov.tr/dergi/ozel/arf/berkem.html)

1933 'te Dr. Reşit Galip Bakanlar Kurulu'ndan yetki aldığı zaman Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Reşit Galip'e 'Büyük ve güç bir işi üzerine aldın. Bu konu birçok defalar bu kurula gelmiş, fakat cesaret edilememiştir. Bakalım başarabilecek misin?' demiştir."[32]

Prof. Dr. Afet İnan, "Atatürk, inkılaplarını bir ömür boyunca düşünmüş siyasi hayata girdikten sonra etrafının ve bilhassa geniş halk kitlelerinin fikirlerini hazırlanış ve zamanı gelince de bu inkılapları tatbik sahasına koymuştur." demiştir. Mustafa Kemal Atatürk, üniversite reformu için 1933 yılına kadar beklemiş; yurtdışına gönderilen öğrencilerin bir kısmı dönmüş ve reform için harekete geçmiştir.

*

1933 yılında Meclis Başkanı olan Orgeneral Kazım Özalp Üniversite Devrimiyle ilgili olarak şunları belirtmiştir:

"Darülfünun kendisinden beklenen varlığı ve hizmeti gereği gibi göremiyordu. Mustafa Kemal Paşa, ileride kurulacak yeni yüksek dereceli eğitim kuruluşlarına yeterli öğretim elemanlarının sağlanabilmesi ve daha iyi eğitim yapılabilmesi için bir üniversite reformu yapmayı düşünüyordu. İstanbul Darülfünunu'nda Hukuk ve özellikle Tıp fakültelerinde birer otorite olan bazı hocalar vardı. Tıp fakültesi hocalarından bazıları, Mustafa Kemal'in doktorları olarak zaman zaman kendisi ile görüşmek imkânını buluyorlardı. Neşet Ömer ve Akil Muhtar gibi tanınmış profesörler Ankara'ya geldiklerinde, bizlerin de sağlık durumlarımızı kontrol ederlerdi.
Neşet Ömer Bey'le Akil Muhtar Bey Ankara'ya bir gelişlerinde beni Meclis'te ziyarete geldiler. 'Üniversitede, bilimsel alanda yeterli, yabancı memleketlerde yapılan konferanslara katılarak tebliğler verebilen veya başka nedenlerle yabancı ülkelerde tanınan öğretim elemanlarının çok

32 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.124

az olduğunu, üniversite öğretim kadrosuna nasılsa girebilen bazı kişilerin kısa zamanda profesör olmaktan başka bir şey düşünmediklerini, bu şartlar altında üniversitenin gelişeceğine, gün geçtikçe daha geriye gittiğini, bu çöküşe bir çare bulunmasını, en kısa zamanda bir reforma gerek duyulduğunu' söylediler. Benden yardım rica ettiler. Kendileri ile beraber Başvekil İsmet Paşa'ya gittik. Konuşmalarımızı Paşa'ya anlattım. İsmet Paşa 'Birdenbire hangi elemanlarla bu işi yapabileceğimiz beni düşündürüyor. Zaten bu konu beni de aşar, Mustafa Kemal Paşa ile görüşelim.' dedi. 'Konu üzerinde biraz çalışayım, hazırlık yapayım, sonra Çankaya'ya anlatırım.' diyordu.

Bu arada Çankaya'da sofrada bir olay meydana geldi. Bir gece yemekte üniversite hocalarından iki misafir vardı. Sofrada, misafirlere ikram edilmek üzere, üzerinde 'Gazi Mustafa Kemal' amblemli hususi sigaralardan daima bulunurdu. Misafir hocalardan bir tanesi, sigara alırken kutudan 3-4 tane alıyor, birini yakıyor, diğerlerini cebine atıyordu. Bu hareketi sofrada bulunanlardan görenler olmuştu. Durum Paşa'nın da gözünden kaçmamıştı. Bu gibi durumlarda Paşa'nın çok hassas olduğunu bildiğimden yeni bir olay bekliyordum. Yemek bittikten sonra Paşa garsonu çağırdı ve yüksek sesle 'Anlaşılan hocamız hatıra toplamaya meraklıdır. Zahmet etti biraz sigara topladı. Açılmamış bir kutu getir, hocanın cebine koy, cebindekileri de çıkart, onlar orada ezilmiş ve cebi kirletmiştir.' dedi. Biraz sonra sofra tatsız bir hava ile dağıldı. Bu olay Mustafa Kemal Paşa'yı çok üzdü ve düşündüğü üniversite reformunun çabuklaştırılmasına sebep oldu. Paşa, 'Bu gibi yenilikler yapılırken bazen istenilen şekilde olmayabilir. Kayrılanlar olabilir, üniversite içerisine başka yetersiz elemanlar sızabilir. Bu sebeple çok tarafsız olmalıyız, kıymetli elemanları yerlerinde bırakırken, yetersizleri iyi ayırabilmeliyiz.' diyordu.

Hitler Almanya'sında, milliyetçi görüşlerle bazı profesörler

üzerinde baskı rejimi uygulanıyordu. Özellikle Musevi asıllı çok değerli bilim adamları Hitler Almanya'sından kaçmayı planlıyorlardı. Bazıları ile temasa geçildi ve buraya gelmeleri sağlandı. Yabancı profesörlerin de katılımıyla, tarafsız çalışılarak, genelde beğenilen bir ayıklama yapıldı. 1 Ağustos 1933'te İstanbul Darülfünunu'nun yerini, İstanbul Üniversitesi aldı."[33]

Üniversite Reformu İçin Düğmeye Basılıyor

Prof. Malche'ın İsviçre'den Çağrılması Atatürk, Darülfünun'dan çağdaş atılımlar göremeyince, 1931'de iki yıl sürecek bir üniversite devrimi başlattı.

Mustafa Kemal bilim adamlarıyla Dolmabahçe Sarayı'nda toplantıda, 14 Eylül 1931

İsviçre'den Profesör Albert Malche Türkiye'ye davet edilerek Darülfünun'la ilgili olarak inceleme yapması istendi. Prof. Malche, İsviçre Gelf Üniversitesi Pedagoji profesörü olmasının yanı sıra, rektörlük yapmış ve Batı Pedagoji dünyasında tanınmış bir isimdi.[34]

Profesör Malche, yeni kuruluşun ilk geçici yarıyılında gözetimde bulundu ve 1934 ilkbaharında İsviçre'ye dönmüştür.

33 Kazım Özalp, Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, İstanbul, s.51-52

34 Horst Widman, Çev: Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Kabalcı Yayınevi, 2000, İstanbul, s.76

Prof. Malche, 16 Ocak 1932'de İstanbul'a geldi, 18 Ocak 1932 günü Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay ve diğer Bakanlık ilgilileriyle görüştü; 21 Ocak günü tekrar İstanbul'a döndü. Kendisine çalışmaları için Darülfünun binasında yer ayrıldı ve 24 Ocak 1932 tarihinden itibaren incelemelerine başladı. Prof. Malche fakülteleri, klinikleri ziyaret etti; laboratuvarları, seminerleri ve kütüphaneleri gördü; politikacılarla, profesörlerle, idari memurlarla ve öğrencilerle konuştu; 18 Şubat 1932'de rektöre, yetkili makamlara iletilmesi ricasıyla, ayrıntılı bir sorular listesi sundu.[35] Mart ayını İsviçre ve Fransa'da geçirerek 2 Nisan 1932 günü tekrar İstanbul'a dönen Prof. Malche, 29 Mayıs 1932 günü *İstanbul Darülfünunu Hakkında Rapor*'unu bitirerek, 31 Mayıs 1932'de Milli Eğitim Bakanlığı'na sunmak üzere hareket etti. 1 Haziran 1932'de Ankara'ya gelen Prof. Malche, hazırladığı raporu Milli Eğitim Bakanı Bakanı Esat Sugay'a sundu; ayrıca Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Adalet Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek'le görüşerek 7 Haziran'da İstanbul'a döndü ve 9 Haziran 1932'de Türkiye'den ay-

Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'ne ziyaretinde öğrencilerle birlikte, 2 Temmuz 1933.

35 Horst Widman, a.g.e., s.77

rıldı. Prof. Malche, 2 Mayıs 1933'te hükümetin daveti üzerine tekrar Türkiye'ye geldi ve Darülfünun Islahat Komitesi'nde müşavir olarak çalıştı. 4 Nisan 1934'te Türkiye'den ayrılmıştır. Atatürk, 2 Temmuz 1933 günü İstanbul Darülfünunu'nu ziyareti sırasında Prof. Malche'ı Eminlik Odası'nda yanlarına çağırarak kendisini tebrik etmiştir.

Malche'nin raporu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor* adıyla yayımlanmıştır.

1932'de reform öncesi hazırlık döneminde Darülfünun profesörleri ikiye bölünmüştü. Bazıları kesinlikle reforma karşıydı; bazılarıysa reforma "evet" demekteydiler.

❁

1932 yılında Prof. Malche İstanbul Darülfünunu'nda inceleme yaparken öğretim üyelerine sorduğu sorular, yukarıdaki başlıkta verilmiştir. Bu sorulara o zaman doçent olan Prof. Dr. Sadi Irmak "Gerçekçi sualler" diyor.[36]

Prof. Sadi Irmak, bu konuyla ilgili anısında şunları belirtmiştir:

"Gel zaman git zaman İstanbul Üniversitesi'nde -Darülfünun o zamanki adı- bir ıslahat yapmak lazım. Fakat bu ıslahat, daha evvel de denenmiş yarım yamalak tedbirler değil. Kabil olduğu kadar, Atatürk'ün her işinde yaptığı gibi kökten bir ıslahat. Bunun için de Prof. Malche getiriliyor. Ben de doçentim, hocayım... Prof Malche'ın sorduğu sualler arasında iki karakteristik soru var:

1- Dersinizin kitabını yazdınız mı?

2- Batı dillerinde yayınlanmış araştırmanız var mı?

Gerçekçi sualler... Adam elli sene kürsü işgal etmiş, fakat kitabı yok! İşte buna göre... Ve o büyük kütle... O muhterem tanıdığımız ve kendi janrlarında [alanlarında] şöhret yapmış olan hocalarımızın pek büyük bir kısmı tasfiye edildi ve tasfiye işi şüphe yok ki Mustafa Kemal'in müsa-

36 Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, s.164-166

Atatürk İstanbul Üniversitesi'nde ders dinliyor.

adesiyle oldu. Ve bu tasfiye edilenler arasında huzuruna kabul ettiği, kendisiyle samimi görüştüğü arkadaşları da var... İnkılap ve memleket yararı söz konusu olduğu zaman şahsi dostluklar filan onun nazarında yok!"[37]

2006 yılındayız ve profesör olma kriterleri henüz ülkemizde birkaç yıldır uygulanmaya başlamıştır. Bundan 70 yıl önce, 1933 yılında Profesör Malche'ın sorduğu bu sorular, 2006 yılı Türkiye'sinde son birkaç yıldır sorulmaktadır. Bu noktaya tekrar gelmek için 70 yıl geçmesinin gerekmesi ne kadar üzücüdür.

*

Ziya Gökalp tarafından Darülfünun tarih müderrisliğine tayin edilen Prof. Şemsettin Günaltay bu konuyla ilgili hatırasını Uluğ İğdemir'e şöyle anlatmıştır:

"Okutulacak kitap yoktu. Yeni bir Türk tarihi yazmam gerekti. Çok gençtim. Hiçbir hazırlığım da yoktu. Ama bu işin altından kalkmam gerekiyordu. Birçok kitaplar getirt-

37 Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984, s.164-166

tim, bunları okudum ve kısa bir zamanda beş ciltlik mufassal [ayrıntılı] *Türk Tarihi*'ni yazdım."[38]

Prof. Malche'ın Darülfünun Hakkındaki Raporu

Prof. Malche, 95 sayfalık raporunda, Darülfünun'da eğitimin Ortaçağ tipi bir eğitim olduğunu, araştırmaya, konuşma ve düşünmeye yer verilmediğini rapor etti. Bu raporda bugün bile ders çıkarmamız gereken ilginç saptamalar vardır. Atatürk, bu raporu çok detaylı incelemiş ve önemli gördüğü satırların altını çizmiş, notlar almıştır. Atatürk'ün okuduğu ve notlar aldığı bu raporun tıpkıbasımını Prof. Dr. Utkan Kocatürk *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*'nin 1984 yılındaki ilk sayında yayınlamıştır.[39] Bu raporu Prof. Malche beş bölüm ve 34 madde olarak hazırlamıştır. Bölümler şunlardır:

1. Bölüm: Darülfünun'un gayesi, Bütçe ve Teşkilat
2. Bölüm: Heyet-i talimiye [eğitim kadrosu]
3. Bölüm: İdari teşkilat
4. Bölüm: Talebe
5. Bölüm: Darülfünun'da seneyi tedrisiye [Yıllık Eğitim Programı], imtihanlar ve dereceler konularını kapsamaktadır.[40]

Raporun aslı 95 sayfa tutmaktadır ve önemli gördüğüm bazı saptamaları rapordan aynen alarak aşağıda maddeler halinde vermek istedim:

1. Talebeler henüz harp nesli olup, kötü bir orta tahsilin etkilerinde bulunmaktadırlar. Talebe seviyesi okudukları vilayet veya lisenin mahiyetine göre çok değişmektedir (s. 6).

2. Türkçe yayın yeteri kadar yoktur. Yabancı yayınları okuyup anlayacak öğrenci sayısı çok azdır (s. 7).

3. Darülfünun profesörlerinin umumiyet itibariyle az para aldıkları doğrudur. Maaşlarıyla orta tedrisattaki maaşlar arasındaki fark pek azdır (s. 9).

38 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.118

39 Utkan Kocatürk, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 1, cilt 1, 1984, Ankara

40 Yücel Aktar, *Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşuyla İlgili Özel Notları ve Görüşleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Ankara, 1994, s.245-254

4. Darülfünun bütçesi 1931-1932 senesi için 908.474 lira olup, bu meblağ [miktar] yetersiz sayılamaz (s. 9).

5. Müderris, muallim, muallim muavini ve asistan eğitim görevi 240 kişi tarafından yapılmaktadır. Müderris ve muallim miktarı 133'tür; bu, yüksek bir rakamdır. Bu müderrislerin birçoğu pek önemsiz maaş almakta ve Darülfünun üzerinde hakiki bir etki yapamayacakları muhakkaktır (s. 10).

6. Memur sayısı çok fazladır; bunları azaltmak ve muhtaç talebeleri görevlendirmek uygundur (s. 11).

7. Talebe sayısı çok fazladır; ancak kayıtlı bulunup da hiç görülmeyen talebeler vardır. Genellikle bir seneden yukarı seneye geçen talebe adedi çok azdır. Son sınavları geçip diploma alan talebe sayısı çok azdır (s. 11). Devam edemeyecek talebenin cesaretini ilk seneden kırmak iyi olurdu. Bitirme sınavlarına bütün talebe girebilmektedir. Bu sınavlara en iyilerin girmiş olması gerekirdi.

8. Eminin yetkileri tanımlanmamıştır. Eminin ilimle uğraşması esas vazifesidir. Kalem idaresi, iletişim, raporlar, istatistikler, bütçenin hazırlanması, küçük memurları idare gibi muhtelif işler için kendisine bir memur verilmelidir (s. 13).

9. Eğitimle ile ilgili olarak kötü bir şahsiyetçilik mevcuttur. Şuurlu bir yön veriş yoktur. Bazen bir profesör yahut bir profesör grubu kendi fikirlerinin hâkimiyetini temin etmektedir (s. 13).

10. İstanbul Darülfünunu şuurlu bir şekilde belirli bir noktaya yönlendiren ilmi ve fikri bir hızdan nasibdar [sahip] bulunduğunu görmedim (s. 14).

11. Profesör ataması: Tenkide en fazla maruz kalmış noktalardan biri de profesör atanma şeklidir. Hiçbir mesele Darülfünun'un istikbali için bu kadar mühim değildir. Mevcut sistem ile o dersin hocaları (yükselecek kişiyi) profesör yapmaktadır. Profesörlüğe atanmaya karar verecek kimseler arkadaşlarını profesör yapmaktadır. Alakadarlar fena hâkimlerdir. Bu duruma ne fakülte ne Darülfünun itiraz ve muhalif etmemektedir. Onların reyine müracaat etmeli, fakat karar dışardan verilmelidir. Bu

hususiaki yetki meslek arkadaşlarına değil, lakin Vekâlete [Milli Eğitim Bakanlığı] ait olmalıdır. Azil [ilişik kesme] selahayati, ancak tayini icra eden makama aittir (s. 15).

12. İstanbul Darülfünun'u, diğer Garp darülfünunlarında mutat [olağan] olan (akademik) hürriyeti tatbik eylememektedir (s. 17).

13. İmtihanlar çok sıkı olmalı ve hafzadan [ezberden] ziyade talebenin malumatını tatbik sahasını bulabileceği ameli [pratik] meseleleri ait bulunmalıdır (s. 17-18).

14. Fen Fakültesi bir fen doktorası ihdas etmelidir [koymalıdır].

15. Türkçe ders pek az dinlediğimi söylemeliyim. Bunların hiçbirini anlayamamış olduğumu da belirtmek isterim. Verilen dersler bir fennin ansiklopedik bir tarzda özetini teşkil eylemektedir (s. 18).

16. Bir dersin bir seneden öbür seneye hiç değişmediği veya değişmemiş denecek kadar az değiştiğini gördüm. Bunun değiştirilmesi gerekir (s. 20).

17. Derslere ait kitaplar bulunmadığı cihetle profesörlerin kitap yazması için telif ve neşre [yayına] davet olunmalıdır (s. 20).

18. İstanbul Darülfünunu'nun en büyük zaafına parmağımızla dokunuyoruz. Bilhassa kliniksiz ve laboratuvarsız fakültelerdeki talebe, şahsi mülahazalara [yorumlara] ve araştırmalara yeteri kadar sevk ve tahrik edilmiş bulunmuyorlar.

19. Talebelerin ellerinde ders esnasında aldıkları notlardan başka hiçbir şey yoktur. Talebenin büyük kısmı taşradan gelmekte, lisan durumları zayıftır.

20. Kütüphane, saat dörtte kapanmakta ve dışarıya kitap vermemektedir. Çok büyük bir salonda bulunan tıp kütüphanesi şayanı hayret bir fakr [fakirlik] içindedir.

21. Talebeler, bu büyük şehre geleli kendilerini yalnız ve pek fakir bir halde ve adeta kaybolmuş gibi bir vaziyette hissettiklerini söylediler. Darülfünunların görevi bir görev eğitiminden

ibaret değildir. Bir vazife-i terbiyeviyeleri [eğitim görevleri] de vardır.

22. Yüksek muallim mektebi tatbiki sınıflarda ne ameliyatı [pratik] ne de mesleki hazırlanışı kâfi derecede inkişaf [gelişme] ettirmemiş görünmektedir. Son sene talebesi uygulayacakları eğitim hakkında hiçbir fikir sahibi değildir (s. 25).

23. Müstakbel Darülfünun Hocaları: Bugünkü profesörlerin yerine geçecek profesörleri şimdiden yetiştirme planı var mıdır? Böyle bir devamlılık olması gerekir. Mesela Fransa'da, Almanya'da darülfünunlar günün birinde üstat mevkiine erişecek kıymetli adamları vücuda getirmeye ve büyük kürsüleri yükseltmeye dikkat ederler. Beyana gerek yok ki, bu genç âlimler hemen daima yabancı ülkelere stajlar yapmaya giderler, zira bugün uzmanlaşmak için bu tek yoldur (s. 27). Hoca yetiştirmek için yurt dışına talebe göndermek uygundur.

24. Tıp Fakültesi'nin yeri uygun değildir. Anadolu'daki bu hastane fazla miktarda hastaya sahip değildir. Buradaki hastalar talebenin faydalanabileceği hastalıklara sahip değildir. Haydarpaşa Hastanesi'nde [Tıp Fakültesi] bir senede görülen hastalar diğer hastanelerde belki bir haftada görülmektedir. Hastanın başı ucunda yapılan klinik eğitimi, doktorluğa en mükemmel hazırlayış biçimidir. Pek çok hasta ve hastalık görmek lazımdır. Uygulama yapacağı yer İstanbul tarafında olduğu halde Tıp Fakültesi'nin Üsküdar tarafında bulunması bir felaket olmuştur.

25. Talebeler, mühim bir ecnebi lisanı zahmetsiz bir şekilde okuyacak bir şekilde bilmeleri gerekir. Kendilerine gösterilen eserleri okuyamayacak olduktan sonra, bir profesörün bir mevzu hakkında yazılmış eser listesini vermesi neye yarar? Bugün her yerde tahsili âli [yüksek öğretim] hiç olmazsa bir, kabilse iki ecnebi lisanı bilmeği icap ettirmektedir (s. 42).

26. Birinci sene lisan öğretilmelidir (s. 46).

27. Türkçe eser yazmak için sistematik bir şey yoktur. Kitap yazan veya çeviri yapan hocalara telif [ücret] verilmelidir. Hangi konuda kitap yazılacağını düzenleyen herhangi bir plan yok-

tur. Bu iş tesadüf ve hevese kalmıştır; eğer bu tarzda devam edilirse çok önemli bir eserin tercüme edilmesi yahut kendileri için önemli bir konunun yayınlanması için talebeler on yahut yirmi sene bekleyeceklerdir. Bunun için bir komisyon kurulmasını ve yetki verilmesini teklif ediyorum. Bu komisyon önemli eserleri tercüme ederek ilerleme sağlanacaktır. Türk hükümetinin bu yayınlara yardım etmesi icap eder (s. 48- 49).

28. Kütüphanelerin açık bulundukları saatler yeterli değildir. Harice [kütüphane dışına] kitap verilmelidir. Talebelerin evlerinde kitap yoktur (s. 51).

29. Profesörler birer konferansçı gibi telakki [kabul] edilemezler. Bir profesör hayat ve hareket veren bir adam, bir müşavir [danışman] ve bir rehber olmalıdır. Hemen hemen diyeceğim ki, (profesör) kendi küçüklerine mevcudiyetiyle bir misal veren daimi bir talebedir (s. 53).

30. Nazari [teorik] ve şifahi [sözel] dersler azaltılmalı, talebeye dersin detayı için kitaplara başvurması söylenmelidir (s. 54).

31. İleri talebeye özel dersler vermelidir. Talebeler kendi kendine soru soran, karşılaşacakları sorunları tartışan bir hale getirilmelidir (s. 55).

32. Pratik dersler eğitimin en az üçte birini kapsamalıdır (s. 55).

33. Talebeye seminerler vermeli, kendisi hazırlamalıdır (s. 57-58).

34. Fikri ve ilmi teşekkülle hayat arasında sıkı ilişki olmalıdır. Gerçeğe uygun olmayan, soyut ve teorik derslerle mücadele edilmelidir (s. 59).

35. Türkiye gibi yeni teşekkül etmiş bir ülkede memleketin jeolojisi, Türkiye'nin tabii ve iktisadi coğrafyası, iklimi, ezhar [çiçekleri] ve nebatı, kara ve deniz hayvanları, sekenesi, mazisi, hıfzısıhhası [sağlığı], sanayii, kültürü, güzel sanatları darülfünun tekmil [tüm] kürsülerini alakası olan bu şeyler, tatbikat-ı mühimme ve esasiyeye [önem ve esas olan uygulamada] ilk mevzu olmalıdır. (Atatürk, bu paragrafın yanına mühim diye

not düşmüştür). İlim ve fen için yeni bilgiler verecek olan bu mevzular burada el altındadır. Ve bu mevzulardaki araştırmalar ve eserlerle, insaniyetin umumi sermaye-i fikriyesine Türkiye'nin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu şahsi hisse yavaş yavaş temin ve ihzar [huzura getirme] olunacaktır (s. 60).

36. Memleketin bütün hayatını vazıh [açık] bir şekilde görüp tespit etmeli ve ilim derecesine çıkarmalıdır. Ve bunu bütün âlem bilmelidir. Ve tabii, bütün öteki milletlerin ilim ve fen sahasında neler yaptığından da memleketi haberdar eylemelidir (s. 60).

37. Şarki Avrupa'yla Anadolu'daki büyük medeniyetler burada değilse nerede tetebbu [geniş inceleme] edilecektir? Bizans arkeolojisi, Bizans eserlerinin bulunduğu bu topraklarda tetkik edilmezse nerede edilecektir? (s. 60)

38. İmtihan usulleri değiştirilmelidir (s. 61).

39. Müderris olabilmek için 15. maddeye göre 15 sene muallim olmuş bulunmak lazımdır. Bundan başka 12. maddeye göre muallim olmak için 30 yaşını bitirmiş olmak gereklidir. Bu suretle müderris olabilmek için en uygun şartlarda bile 46 yaşına kadar beklemek gerekmektedir. Ayrıca, muallimlerin tayinine esas olan uygulama talimatnamesi yoktur. Buna karşılık profesörlerin kontrolünde yapılan ve sıkı bir imtihan geçiren müderris muavinleri için pek etraflı bir nizamname [talimat] vardır. Şu halde işler şöyle olmaktadır: Bir kere bu silsileye [hiyerarşik yapıya] müderris muavini [asistan] olarak girince uzun aralarlardan sonra ve fakültenin vereceği karara göre muallim ve daha sonra profesör makamına gelinmektedir. Bu vaziyet, genç bir âlimi büyüklerinin keyif ve arzularına tam bir şekilde teslim ediyor. Bu, onun şahsiyeti için ne cesaret verici ne de hatta güvenli ve uygun bir şey değildir. Diğer taraftan bu tür bir sınav esnasında yanlı davranılabilir.

Muallimler için 30 yaşına varmış bulunmayı ve müderrislik için 15 sene muallimlik stajı gerektiren maddeler kaldırılmalıdır. Zekâ ve liyakate uygun bir sistem olmalı ve o nedenle muhak-

kak bir şahsiyetin fazla erken eriştiği (profesör olduğu) endişesi asla olmamalıdır. Bugünkü sistemle bir Pascal'ın profesör tayin edilmeye ömrü yetmeyecektir (s. 64).

40. Tıp Fakültesi nakil olunmalıdır (s. 70).

41. Tahsilleri müddetince pek az doğum vakasında bulunacakları yerde (bir profesör doktorasından evvel tek bir doğumda bulunmadığını söyledi), talebeler bu vakalardan 100 tane, 150 tane göreceklerdir. O zaman hocalar hakiki bir klinisyen olmak zevkini tadacaklardır. Hastaların miktarı yeterli olunca ve bir büyük şehrin arz ettiği bütün hastalık numunelerini talebelerin görmeleri, talebelerin hazırlanışlarını bir değil on kere ıslah edecektir.

42. Tıp fakültesinde son devrelere nazari dersler bırakmamalıdır. Bu son devreye bahisler malum olarak girilmelidir. Zira bu devre tatbikat devre ve sahasıdır (s. 74). Laboratuvarlarda çift aletler vardır. Bilhassa laboratuvarlar birbirine yakınken pahalı ve nadiren kullanılır aletler satın almaktan sakınılmalıdır. Aynı kattayken polarimetre ve sasarimetre aletleri gördüm ki, bu bir lükstür (s. 79).

43. Talebenin hayatı düzenlenmeli, her sene başında talebe, emine takdim edilmelidir (s. 86).

44. Darülfünun'da ödüllendirme olmalı, talebeye ödül verilmelidir (s. 87)

45. Darülfünun günü yapılmalı, talebe, Darülfünun'u kendi evi ve vatan fikri gibi telakki eylemesi [kabullenmesi] ve sevmesi lazımdır (s. 87).

46. Darülfünun, kongreler düzenlemeli, tatil dersleri olmalı; Darülfünun mecmuası çıkarılmalıdır (s. 90-91).

47. Çeşitli nedenlerle henüz düşüncenin ve bilimin bütün sosyal katmanlarda saygı duyulmadığı bir memlekette, bilim adamlarına, sahip olmadıkları hürmet ve itibarı sağlamak ve şahsi çıkar peşinde koşmayan bilimsel araştırma ve sanata büyük önem verildiğini halka göstermek lazımdır (s. 93).

48. Genel Görüş:

Sonuna gelmiş olduğumuz bütün bu raporun amacı, İstanbul Darülfünunu'nun milli kültür ve modern bilim için yüksek bir makam haline nasıl getirilebileceğini göstermektir.

Son bir defa tekrar ediyorum ki, esas sorun, bilimleri nakil yoluyla değil, yaratıcı düşünceyi ortaya çıkarıcı şekilde düşünmektir. Darülfünun bilimsel zihniyeti yaratmakla sorumludur ve bunun dışında kurtuluş yoktur. Bu zihniyet ise şahsi araştırmalar yapmakla ve öğrenciler tarafından kuvvetli ve istekli bir gayret harcanmasıyla gelişir. Raporumda her şey bu şarta bağlıdır ve bu olmadan gerçek bir Darülfünun, gerçek bir düşünce hareketi yoktur.

Darülfünun meselesi esas itibariyle Türkiye'nin fikri, manevi, hatta istikbali meselesidir. Eğer bir uygarlık bilimsiz, ya da bilimin zıttına olarak gelişme ve yükselme gösterseydi, o zaman Darülfünun'u kapamak suretiyle bir tasarruf sağlanırdı. Fakat eğer bir uygarlık ancak bilimin gelişmesi oranında ilerlerse, o zaman şüphe yok ki, Darülfünun'un iyi bir medeniyet aleti olması için her şeyi yapmak lazımdır (s. 94).

49. Bazı notlar: Tercümelerin tez ve vazife olarak artık kabul edilmemesi gerekir (s. 95).

Görüldüğü üzere Darülfünun'un hali içler acısıdır. Özellikle Tıp Fakültesi'nin Anadolu tarafında olması nedeniyle öğrenciler hasta göremedikleri gibi, yeterli klinik pratik de yapamamaktadır. O nedenle doğum yaptırmadan uzman olan kadın doğum profesörleri vardır.

Profesör Malche, profesör atamaları için raporunda "Hiçbir mesele Darülfünun'un istikbali için bu kadar mühim değildir." demiştir. Prof. Malche'in deyimiyle "alakadarlar", yani o bilim dalında çalışanlar, arkadaşları için profesörlüğe karar vermektedir. Prof. Malche'ın vurguladığı gibi "Alakadarlar, kötü hakemlerdir". Objektif olmalarına olanak yoktur. Yanınızda çalışan kişi için objektif rapor hazırlamak gerçekten zordur. 1933 yılında Prof. Malche'ın eleştirdiği bu sistem halen profesör ve doçent atamalarında kısmen de olsa devam etmektedir. Bu ata-

maların objektif olabilmesi için doçentlik ve profesörlük atamalarında görev alacak jüri üyelerinin tamamının, adayın üniversitesi dışından olması gerekmektedir.

Doçentlik ve profesörlüğe yükseltilmede yaş sınırları konmuştur ve her şeyin yolunda gitmesi durumunda bile 46 yaşından önce profesör olmaya imkân yoktur. Profesör olmak için doçentlikte on beş yıl bekleme zorunluluğu vardır. Prof. Malche, bu nedenle, Darülfünun'da Pascal gibi büyük bir bilim adamının bile profesör olmaya ömrünün yetmeyeceğini belirtmiştir. Zamanımızdaysa aynı problemler başka şekilde yine devam etmektedir. Bazı üniversitelerde bilimsel yeterliliği olduğu halde kadro olmadığı için on beş yıldır profesörlük bekleyen doçentler vardır. Bu tür bilim insanlarının motivasyonları kaybolmakta, çalışma heyecanları azalmaktadır. On beş yıl profesörlük bekleyen bir insandan nasıl verim alınır?

Prof. Malche'ın yetmiş yıl önce yaptığı profesör tanımlaması da çok güzeldir. Ona göre profesör papağan gibi sabahtan akşama kadar ders anlatan bir insan değil, öğrencilere bilimsel heyecan aşılayan, araştırma yapan, bilim üreten, kendinden küçüklere örnek olan ve yol gösteren bir kişidir.

Prof. Malche'ın saptamalarına göre Darülfünun'da kitap yazmak ve çeviri yapmak için hiçbir teşvik olmadığı gibi, yazan da yoktur. Kitap yazmak isteğe bırakılmıştır. Bugün de üniversitelerimizde kitap yazmak için herhangi bir teşvik yoktur ve göre kütüphanelerde yeterli kitap olmadığı gibi, dışarı kitap verilmemektedir. Müderrisler lise öğretmeni gibi sadece ders anlatmakta, bilimsel araştırma ve yayın yapmamaktadır. Diğer bir deyimle Darülfünun bir "Yüksek Lise" gibi çalışmaktadır.

Prof. Malche'ın önemli önerilerinden birisi, bilim adamlarına ve araştırmaya değer verilmesi ve bunun halka gösterilmesidir.

Prof. Malche, gördüğünüz üzere en önemli noktayı raporunun sonunda vurgulamakta ve bir memleketin gelişmesi ve kalkınması için "bir medeniyet aleti" olan üniversiteye önem verilmesini ve desteklenmesini, bunun bir ülkenin istikbali meselesi

olduğunu vurgulamakta ve hepsinden önce de üniversitenin taklitçi değil bilim üreten bir yer olması gerektiğini, bu olmazsa hiçbir şeyin gerçekleşemeyeceğini açıklamaktadır. Bu gerçekçi öneri ve yaklaşım yetmiş yıl önce ortaya konmuştur. Üniversiteyle ilgilenen veya üniversitede çalışanların bu raporu okuyunca sanırım çoğu şaşıracaklar ve üzüleceklerdir. Yetmiş yıl önce ortaya konan bu gerçekler yeterince analiz edilebilmiş olsaydı, sanırım üniversitelerimiz daha iyi bir yerde olurdu.

Atatürk'ün Prof. Malche'ın Raporunu Okurken Aldığı Notlar

Atatürk, Prof. Malche'ın Darülfünun'la ilgili raporunu dikkatle incelemiş ve not defterine şunları yazmıştır; Not defterinin sağ üst köşesinde 59/60 ibaresi ve "Mühim" notu vardır.[41] Daha sonra not kelimesi yazılmış ve ardından şunlar belirtilmiştir:

"1) İstanbul Darülfünun'u lağv olunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır. 2) Bunun tesisine Maarif Vekâleti memurdur."

Sonra 1 numaralı not şu şekildedir:

"1- Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli [en az] bir ecnebi lisan bilmelidir, okuyup anlamak."

Atatürk, Prof. Malche'ın raporunda belirttiği üniversite öğrencilerinin bir yabancı dili okuyup anlayacak kadar bilmesi gerektiğine hak vermiş ve bunu notlarına almıştır. 2000'li yıllara girdiğimiz halde, yabancı dil eğitim sorununu bir türlü halletmiş değiliz. Yabancı dil eğitimi yerine bazı okullarda yabancı dille eğitime geçilmiştir ki, bu tamamen Atatürk'ün istediği hedefler-

41 "Atatürk'ün 5 Numaralı Not Defterinden Özel Notlar", 1931 yılı, *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, 1994, Ankara, s.215

den uzak bir durumdur. Eğitim, mutlaka Türkçe olmalı, ancak yabancı bir dil de mutlaka öğrenilmelidir.

"2- Hürriyet-i ilmiye [bilimsel özgürlük] mahfuz [korunmalı]. Fakat idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale".
"3- Kâfi para vermiştik."
"4- Müd. (88)+ Mu (44)+ (Md. Mu. (36)+ As. (42)= 240 Çok"
"5- Memurlar, müstahdemler adedi çoktur. Bu vazifeler muhtaç talebeye."
"6- Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır." şeklindedir.

Prof. Malche, son sınıfa kadar gelen ancak yeterli kapasitesi olmayan talebenin ilk sınıflarda elenmesini istemiş ve Atatürk, bunu önemli bularak not almıştır.

Atatürk, üniversite rektörü için Prof. Malche'in ifade ettiği notu önemsemekte ve şöyle not etmektedir:

"7- Eminin en mühim vazifesi, ilmi meselelere taalluk eder [kapsar], idari işler için, bir memur lazım."

Darülfünun'la ilgili şu notuysa çok ilginçtir:

"8- Is.D.'nin [İstanbul Darülfünunun] kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibdar [sahip] değildir."

Atatürk, bu notuyla Prof. Malche'in Üniversitenin çağa uygun bilimsel bir çalışma ve düşünce sistemi içinde olması gerektiğini önem vermiştir.

İstanbul Darülfünunu'yla ilgili olarak Atatürk'ün aldığı diğer notlar çok ilginçtir ve üniversitenin ne olması gerektiğini ortaya koyan ve hâlâ geçerli ve değişmeyecek ilkeler içerir. Bu notlar şunlardır:

1."10- D.F. nin [Darülfününun] en büyük zaafı, şahsi mülahaza [görüş] ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malumat veriliyor".

Prof. Malche'ın bu saptaması Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve notlarına dahil etmiştir. Üniversite, kişisel yaratıcılığı geliştirecek bir yapıda olmalı ve kişileri araştırmaya yönlendirmelidir. Bilim üretmeyen, araştırma yapmayan üniversite ancak Prof. Malche'ın raporunda ve Atatürk'ün notunda belirtildiği gibi, ansiklopedilerdeki eski bilgileri tekrarlamaktan öteye geçemez.

2. "(12 nolu not) Darülfününun hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da, kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım."

Üniversite hocası olmayınca Atatürk, yurtdışından hoca getirmeyi düşünüyor. Ancak dikkatinizi çekerim mutlaka kendi hocamızı yetiştirmek zorunda olduğumuzu belirtiyor. Atatürk'ün en büyük devrimci ve ulusalcı özelliği budur. Ona göre bir şey yapılacaksa bunu Türk yapmalı, kendi insanımız yapmalıdır. Ona göre "Türk'ün medeni vasfı bunları yapmaya uygundur." Devamlı yabancılarla bu iş götürülemez.

3. "(17 nolu not) Kütüphanelerin ıslahı [düzeltilmesi]"

Prof. Malche'ın belirttiği bu düzenleme Atatürk'ün de dikkatini çekmiş ve not almıştır. Kütüphanelerin çağdaş bir düzeye getirilmesi gerekmektedir. Bugün kütüphanenin önemi artık tartışılmaz bir şekilde kabul edilmektedir. Yabancı yayınların ve dergilerin olmadığı bir üniversite düşünülemez. Bir fakültenin kütüphanesinde bu yayın ve eserler olmadıkça ve bilimsel yayınlara ulaşacak internet gibi araçlar yoksa o fakültede bilim yapmak biraz zordur.

4. "Bizim bildiğimiz ve hakikat başka."

Bu notla Atatürk, Darülfünun hakkında bildikleriyle gerçek eğitim ve bilim durumunun ne kadar farklı olduğunu, Darülfünunun içler acısı halini bu raporla anladığını belirtmektedir.

Atatürk yukarıdaki notlardan sonra "Notlardan sonra esaslı not." yazıyor ve şöyle devam ediyor :

"Prof. Malche'in raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lazım gelen noktalar şunlardır: Herhangi bir Türk münevver inkılapçısı [devrimcisi] lütfen Darülfünun'a ve Darülfünun zihniyeti ile yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman derakab [derhal, hemen] bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır. Şimdiye kadar bu nokta-i nazarlardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'in söylediğinden daha çok esaslı olarak beyan-ı mütalaa [görüş bildirmek] ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkâr edemeyiz. Fakat mütalaa sahibi vatandaşlar, kendilerinin salahiyetdar kılınmamış tasavvur ettiklerinden dolayı nokta-i nazarlarında müsir görünmemişlerdir. Hâlbuki büyük âlim sıfatıyla ve şüphesiz bir fedakârlık mukabilinde davet ve tavzif [görevlendirilmiş] edilmiş olan mumaileyh [adı geçen] profesör dahi kendinden maaş ve aylık talep edenlere davası sahih [gerçek] ve iddiası musib [uygun] olduğuna dair tek bir kelime söylememektedir."

Atatürk bu notlarında profesörün çok iyi saptamalar yaptığına, ancak öğretim üyelerinin maaş azlığından yakınan kimseleri raporunda yeterince belirtmemiş olmasından dolayı eleştirmektedir.

Daha sonra bu ilginç ve güzel notlar şu şekilde devam etmektedir:

"Darülfünun adam, yüksek milli bir ilim kurumuna değiniyor ve bütün ifadeleri yalnız bu değinmesini açıklamaya çalışır niteliktedir. Yoksa kurumun maddi hiç ve özellikle manevi daha hiç takdirkârı olamadığını söylemekten çekinmiyor. Profesörü bu ifadesiyle bilgisizlikle itham edecek değiliz; bilakis takdir ederiz. Takdir ederiz; çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki: 'Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlayamıyorum ki, ne yapmak istediğiniz hakkında, sizinle, Türklükle orantılı yüksek üniversiteyi nasıl kurmak isteğiniz de belli bir fikrim yoktur.'

Yalnız çok güzel bir azimet noktasını, farkında olmaksızın, bu yabancı adam bizim dahi bunun fariki [ayırt eden] olacağımızı zannetmeksizin, bize ifşa etmektedir.

Bu adam raporunun 59. sayfasında aynen şöyle diyor: 'Hakikatlere istinat etmek lazımdır. Bu memleketteki vaziyetin icabatı ve ihtiyacatı meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir darülfünunda, Türkiye gibi baştanbaşa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu icabat ve ihtiyacat her taraftan fazla ilmi alakayı celp etmelidir. Türkiye'nin jeolojisi, tabii ve iktisadi coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve nebatları, kara ve deniz hayvanları sekenesi, mazisi, tarihi, sanayii, kültürü yani sureti umumiyede her şeyi bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünun tekmil kürsüleri ile alakadardır. Her şeydir.'"

*

Atatürk, Profesör Malche'ın raporundan Darülfünun'un bilimle ilgilenmediğini anlayınca yukarıda belirttiğim "Bildiğimiz başka, hakikat başka" notundan başka defterine şu cümleyi yazıyor:

"Kürsüler buradan başka şeylerle iştigal ediyorlarsa ne yazık, ne ayıp ve ne utanmazlıktır."

Evet, O eşsiz insan, üniversitelerin öncelikle kendi vatanının sorunlarıyla, kendi tarih ve coğrafyasını, hayvanlarını ve tabiatını inceleme ve araştırmada bulunması ve bilim üretmesi gerekti-

ğine işaret ediyor. Bizim tarihimizi ve tabiat olaylarımızı üniversitelerimizin araştırması kadar doğal bir şey olmadığını, aksini yapmanınsa ne kadar ayıp ve utanmazlık olduğunu belirtiyor.

*

Atatürk bu konudaki notlarına devam ederek şunları yazıyor:

"İnsaniyetin umumi fikri sermayesine Türkiye'nin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu şeyler ne büyüktür. Şarki Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler burada [Türkiye] değilse nerede tetebbu [araştırılacaktır] edilecektir.
Türk sanatı, tarihi bütün insaniyet için tetkik sahasını burada bulamayacaksa, bu sanat aşıkları, hangi çöllere saldıracaktır."

Atatürk, Darülfünun'daki öğretim üyelerini Türk tarihi ve sanatını Türkiye'de değil başka yerlerde araştırmasını kınamaktadır. Ona göre tarih ve sanat araştırmaları Türkiye'de mutlaka yapılmalı ve bu topraklardaki uygarlıklar üniversitelerimiz tarafından araştırılmalıdır. Bu araştırmalar insanlığın düşünce ve gelişimine katkıda bulunacaktır.

*

Atatürk'ün Prof. Malche'ın raporuyla ilgili olarak yazdığı notlar, şu şekilde devam etmektedir:

"İşte bize rapor veren Profesör yalnız bu noktalarda yüksekliğini ve büyüklüğünü göstermekle bizim sevgimizi kazanmıştır. Ancak bizim şu veya bu yolda sevgimizi kazanmış olmak, bizim yüksek sevgilerimiz ki bizim milli mefkûremizdir [ülkümüzdür]; onun bizce kavuşulur basit hedeflerden olduğunu temin etmiş olduğumuzu zan etmek hata olur. Bundan şunu çıkarmak ve arkadaşlarımın dikkat nazarilerini vazetmek [söylemek] isterim: Biz Türkler, bil-

hassa bu yüksek Türk İnkılabı'nı yapmış olanlar bilmelidirler ki: Bizi layık olduğumuz seviyeye çıkarmakta herhangi bir yabancı âlim, yabancı dâhi, dahi olsa muktedir olamayacaktır. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, âlemin en yüksek katlı alanına çıkaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bu adamlar, bu uçurumdan kendini ve milletini kurtarmış olanlar, medeniyet dünyasında yüksek gibi görünen her adamın varlığından, tetkiklerinden, fikir ve görüşlerinden istifade etmekle daima isabetli davranmış sayılacaktır; fakat bu noktadaki isabeti, kendisinin mensup olduğu memleket ve milleti hakkında karar vermesi için asla isabetli sayılamayacaktır. Burda, ihtiyat kaydının [dikkatli olmayı] gözden uzaklaştırmayacaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre, güya Türkiye'de bir yüksek öğretim kurumu kurmak için öğütleri kapsıyor; halbuki gerçekte, bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için, İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? Mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu çetin mesele karşısındayız ve onu kesinlikle çözümlemek mecburiyetindeyiz. Bu mesele açık şekilde çözümlenmedikçe İstanbul Darülfünunu'nun düzeltilmesinden bahsetmek ayıptır, gereksizdir, manasızdır. Şimdi bu son ve mühim mesele ile uğraşan ve onu sonuçlandırma mecburiyetinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bütün medeni âlemdeki fikri ve ilmi okul faaliyetleri hakkında en son ve yeni uzmanlıklardan istifade gereğine inanıyorsa ve bunu yüksek çağdaş ilerlemelere karşı bir mecburiyet halinde düşünüyorsa -ki, bence öyledir- o halde bu rapor sahibi olan profesörü, fakat yalnız bunu değil, Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim âleminde yüksekliği tanımış profesörlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin idare merkezi olan

Ankara'ya davet etmek ve onları orada toplamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez.
Esas görüşler, Ankaralı olsun; davet olunan âlimler, bu yüksek milli görüş noktasını mutlaka sağlamlaştıracaklardır. İşte ondan sonra, yukarıda bahsettiğimiz kültür programı tespit edilmiş olacaktır. Ondan sonra Darülfünun yahut Türk Üniversitesi dediğimiz zaman, hemen Türk ilkokulları karşımıza çıkacak! Şüphesiz Türk ilkokulları, Türk orta ve lise okulları Türk yüksek topluluğu için, Türk yüksek topluluğunun istediği nitelikte öğrenci yani muhatap, zekâ, ilim, fen özetle insanlık kabiliyeti yetiştirdikten sonradır ki, Türkiye'nin şurasında burasında ve her yerinde üniversite enstitülerinden bahis olunabilir."[42]

Görüleceği üzere, Atatürk'e göre bu iş, sadece bir üniversite işi değil, tüm ülkenin bir kültür sorunudur. İlkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim basamaklarında değişiklik yapmak gerekmektedir. Bu değişikliği de yine kendi insanımız yapacaktır. Kurtuluş Savaşı'nı vermiş ve başarılı olmuşsak bu savaşı da kazanmak ve üniversiteleri çağdaş bir hale getirmek zorunluluğu vardı ve bunu yapacak olanlar da mutlaka kendi bilim adamlarımız, yöneticilerimiz yani bizim insanımız olabilirdi.

*

Atatürk'ün Darülfünun'la ilgili olarak yazdığı son cümleleri şunlardır:

"Görülüyor ki, mesele taştan, topraktan, vazodan bahs olunmakta intac olunmaz [sonuçlandırılamaz]. Vazo denilen kıymetli resimlerle hassas ve kabili hitap vatandaş yetiştirilmektedir. Yoksa her nevi [çeşit] enstitüler hayvanlar ahırı olur. (...)"[43]

42 *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, 1994, s.216
43 *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler*, a.g.e., s.19

Bilim üretmeyen ve sadece eğitim yapıp meslek okulu halini almış üniversiteler ve enstitüler görevini yerine getirmemiş olurlar. Atatürk, bu konuda o kadar keskin görüşlü ve toleranssızdır ki, yukarıdaki notlarında gördüğünüz gibi bu tür yerleri ahır olarak tanımlamaktan hiç çekinmemektedir.

Prof. Utkan Kocatürk'ün Atatürk'ün bu notlarıyla ilgili yorumu şöyledir:

"Atatürk notlarında görüleceği üzere ulusal ve çağdaş bir üniversite istemektedir. Ayrıca, bir ulusu ancak o ulusun kendi içinden çıkanlar kurtarabilir. Bu bilim adamının görüşlerinden faydalanılacak ancak asıl çözümü kendimiz bulacağız demektedir. Atatürk'e göre asıl sorun üniversite değil bir kültür sorunudur. Bu nedenle ilk ve ortaöğrenimi de kapsayacak şekilde bir devrim yapılmalıdır."[44]

Büyük Atatürkçü Dr. Reşit Galip Üniversite Reformunu Başlatıyor

Atatürk, Prof. Malche'ın raporunu inceledikten sonra sadece Darülfünun reformuyla bu işin olamayacağını, tüm Türkiye'de bir eğitim ve bilim reformu yapılması gerektiğini ve bunu ancak yine bizim, yani kendimizin başarabileceğini söylemiştir.

Sonuçta alınacak önlemlerle yeni bir üniversite kurulmasına karar verilmiştir. Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in üstün çalışmaları sonucunda 31 Mayıs 1933'te çıkarılan 2252 sayılı yasayla Darülfünun kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

Milli Eğitim Bakanı Esat Bey Bakanlık görevinden 18 Ağustos 1932'de ayrılmış, Prof. Malche'ın işaret ettiği bozuklukları düzeltme işi Dr. Reşit Galip Bey zamanında olmuştur. Reşit Galip 19 Eylül 1932'de Milli Eğitim Bakanı olmuş, 14 Ağustos 1933'te görevinden ayrılmış ve 1934'te genç yaşta ölmüştür.

44 Utkan Kocatürk, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1984, sayı 1, cilt 1

Üniversite reformu için bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon matematik profesörü Kerim Erim, İstanbul Teknik Üniversitesi'ni kuran Rüştü Uzel, müsteşar Salih Zeki ve müfettiş Osman Pazarlı'dan oluşmuştur.

2522 sayılı kanunla şu değişiklikler oluyordu:

1. 31 Temmuz 1933'ten itibaren Darülfünun ortadan kalkıyor.

2.Milli Eğitim Bakanlığı 1 Ağustos'tan itibaren İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla yükümlü olmaktadır.

Yapılan reformla Darülfünun sözcüğü yerine "üniversite"; Emin yerine "rektör"; Reis yerine "dekan"; muallim yerine "doçent"; muallim muavini yerine "asistan" sözcükleri kullanılmaya başlanmıştır.[45]

Darülfünun'un 240 hocasından 157'si görevinden alındı. Bunların 71'i profesördü. Bu arada Darülfünun Emini İsmail Hakkı Baltacıoğlu da görevinden alındı.

Darülfünun'dan üniversiteye aktarılacak öğretim üyelerinin seçiminde "Islahat Komitesi" denen bir kurul görev almıştır. Bu kurulda Prof. Malche, Prof. Kerim Erim, Rüştü Uzel, Avni Baman ve Osman Horasan vardır.[46] Atatürk yeni öğretim üyesi seçiminde titiz davranılmasını istemiş ve bu nedenle Kazım Özalp'e,

> "Bu gibi yenilikler yapılırken bazen istenilen şekilde olmayabilir. Kayırılanlar olabilir, üniversite içerisine başka yetersiz elemanlar sızabilir. Bu sebeple çok tarafsız olmalıyız, kıymetli elemanları yerlerinde bırakırken, yetersizleri iyi ayırabilmeliyiz" demiştir. [47]

*

Dr. Reşit Galip, yapılan devrimlere derinden inanan ve bu konuda hiç ödün vermeyen bir karaktere sahipti. O yüzden Atatürk tarafından çok sevilmiş ve destek görmüştü. Zamanın Meclis Başkanı Orgeneral Kazım Özalp Paşa Atatürk'ün sofrasında geçen bir olayı anılarında şöyle anlatmıştır:

45 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.83-85
46 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.134
47 Kazım Özalp, Teoman Özalp, a.g.e., s.48-49

"1931 yılı sonbaharında bir gece Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında değişik misafirlerle yemek yiyor ve konuşuyorduk. Maarif vekili Esat Bey de sofradaydı. Yapılan işleri anlatırken, 'Kız öğrencilerin kısa etek, kısa çorap ve kısa kollu gömlek giymelerini uygun bulmadığını, daha kapalı giyinmelerini bir tamimle duyuracağını' söylüyordu. Sofrada bulunan Dr. Reşit Galip Bey 'Yanlış düşünüyorsunuz beyefendi, bu bir geriliktir, kadınlar artık eski durumda yaşayamazlar, inkılaplardan en mühimi kadınlara verilen haklardır, başka türlü batılılaşmakta olduğumuzu iddia edemeyiz' diye Esat Bey'e karşı çok sert bir konuşma yaptı. Kemal Paşa sofrasında vekilin zor duruma düşmesinden hoşlanmadı, olayı kapatmak istedi, 'Bu konuyu uzatmayalım burada kapatalım, kısa çorap giymek giymemek çok önemli değildir, sonra tartışırız' dedi. Reşit Galip 'Af buyurunuz Paşam, bu inkılap ve zihniyet meselesidir, müsaade buyurursanız fikrimizi söyleyelim' diye ısrar etti. 'Hatta daha ileri giderek diyeceğim ki, sizin huzurunuzda bu sofrada inkılapları zedeleyeceği icraattan bahsedilmesi küstahlıktır, hoş görülemez' dedi. Mustafa Kemal Paşa bu sert konuşma karşısında Reşit Galip'e 'Yorgun görünüyorsunuz, madem konuşmalar da hoşunuza gitmiyor gidip istirahat edebilirsiniz.' dedi. Reşit Galip aldırmadı, 'Burası milletin sofrasıdır kovulmamalıyım, kendimi iyi hissediyorum, kalkmam.' diye cevaplandırdı. Mustafa Kemal Paşa işi uzatmak istemedi 'O halde biz kalkalım masayı beyefendiye bırakalım.' diyerek kalktı, sofrayı bıraktı ve hemen odasına çekildi. Biz de kalktık ve dağıldık. Reşit Galip, bir süre sofrada yalnız oturduktan sonra, pencere kenarında başka bir koltuğa geçerek sabaha kadar oturmuş. Sabahleyin yaverlerden birine 'Ankara'ya trenle döneceğim, istasyona gidiyorum' diyerek sarayı terk etmiş. Kemal Paşa, gece bir süre kendi odasında durumu izlemiş ve sabah olunca Reşit Galip Bey'in nereye

gittiğini sormuş. Aldığı bilgilere göre Reşit Galip'in saraydan ayrılırken, cebinde hiç parası olmadığı için Başkâtip Tevfik Bey'den 25 lira borç aldığını öğrenmiş. 'Cebinde 5 parası yok, ama karakterinden hiç taviz vermiyor.' diyerek üzüntüsünü belirtmiş. Ayrıca Tevfik Bey'e 'Cüzdanını aç göreceğim, başka paran yok muydu, insan sadece 25 lira mı verir!' diye sitem etmiş. Birkaç ay sonra Dr. Reşit Galip Bey Maarif Vekilliğine getirildi ve üniversite reformu onun vekilliği süresinde gerçekleşti."[48]

Reşit Galip'in Sofra olayını o tarihte Türk Tarih Kurumu Başkanı olan Uluğ İğdemir şu şekilde anlatmıştır:

"Reşit Galip CHP idare heyetinde, Halkevleri Kolu'nun başkanı idi. Bir akşam Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün Harbiye'den hocası olan Esat Bey -onu da ekleyeyim, bu arada Esat Bey de Milli Eğitim Bakanı- biraz tutucu tarafı olan bir insandı. Çok iyi bir insandı, fakat biraz eski şeylere bağlı bir insandı. Halkevlerinde temsiller veriliyor. Gençler geliyorlar. Amatör temsil kolları var. Sahnede temsiller veriyorlar. Fakat bu arada tabii kadın [aktris] da lazım. Lise öğrencilerinden genç kızlar geliyorlar. Belki bazı dedikodular oldu ihtimal. Esat Bey'in kulağına gitti. Esat Bey bir genelge yapıyor liselere. Halkevlerine genç kızları temsil için göndermeyin. Bunu Reşit Galip haber alıyor ve çok üzülüyor.
İşte o akşam sofrada yanında oturuyormuş Hasan Cemil Bey'in. Reşit Galip bundan bahsediyor. Esat Bey böyle yapıyor filan diye. Herhalde Atatürk de Esat Bey'in ismini falan işitmiş olacak ki: 'Ne konuşuyorsunuz?' diye soruyor. Reşit Galip anlatıyor. Diyor ki: 'Paşam, Esat Bey böyle bir genelge göndermiş.' Bu yakışıksız. 'Devrimlerimize yakışmaz!' diyor. Atatürk 'Benim hocam hakkında konuş-

48 Kazım Özalp, Teoman Özalp, a.g.e., s.48-49

mayın!' deyince, Reşit Galip zaten biraz içmiş, biraz sertçe konuşuyor Atatürk'le: 'Biz fisebilillah [karşılık beklemeden] çalışıyoruz. Bakın ben yırtık gömlekle dolaşıyorum. Siz bizi azarlıyorsunuz.' filan deyince, Atatürk: 'Kalkınız sofradan!' diyor. Reşit Galip: 'Hayır burası sizin sofranız değil, milletin sofrasıdır!' deyince, Atatürk: 'O halde ben kalkarım!' deyip sofrayı tatil ediyor ve kalkıyor. Reşit Galip, o sırada sarayda kalırdı, yatardı. Ben de sarayda bulunurdum. Sarayda yatmıyordum ama Tarih kongresi münasebetiyle saraydaydım. 1932 sonbaharı. Sabahleyin ben saraya geldim. Hasan Cemil Bey beni çağırdı. Dedi ki: 'Bu akşam Haydarpaşa'ya gideceksin. Bütün trenleri kontrol edeceksin. Reşit Galip'in Ankara'ya gidip, gitmediğini kontrol edeceksin!' Hadise şöyle olmuş: Sabahleyin Atatürk uyanınca, Reşit Galip'i sormuş: 'Nerededir?' diye. Çünkü biliyor Reşit Galip hassas bir insan. Acaba bir şey yapar mı, falan gibi kim bilir? Odasına bakmışlar, odasında yatak bozulmamış. Reşit Galip sofradan sonra kalkmış, son vapurla veyahut da başka bir vasıta ile Kadıköy'e geçmiş. Orada bir otelde kalmış, sabahleyin de berberde traş olmuş ve ilk sabah treniyle, bir marşandizle filan zannediyorum Ankara'ya gelmiş. Yanında hiç parası kalmamış. Son parasını da berbere vermiş. Ankara'ya geldiği zaman -Keçiören'de oturuyordu- Keçiören'e gitmek için taksi parası dahi yokmuş elinde. Evden vermişler parayı.

Atatürk merak etmiş, 'Reşit Galip'i bulacaksınız!' demiş. Bütün İstanbul polisi ayağa kalkmış. Aramışlar, taramışlar Reşit Galip yok. Onun üzerine beni Hasan Cemil Bey çağırdı ve akşam trenlerini kontrol ettirdi. Ben gittim Haydarpaşa'ya bütün trenlere baktım, Reşit Galip yok.

Ankara'ya geldiğimde Reşit Galip bana olayı anlattı. Bir müddet tabii Atatürk'le araları açıktı. Sofraya filan çağırılmadı. Fakat bir akşam Reşit Galip'i Atatürk sofraya, Çankaya'ya çağırıyor. Bunu Yakup Kadri de yazmıştır. Yanına

oturtuyor. İltifat ediyor. Sonra bir aralık iki asker çağırıyor. Reşit Galip'i sandalyesi ile beraber havaya kaldırıyor. 'İşte biz insanı böyle kaldırır, böyle indiririz' diye takılıyor. Ondan sonra barıştılar ve sonra Reşit Galip I. Tarih Kongresi'nde gayet önemli bildiriler verdi. Tarih tezinin en kuvvetli bir şekilde müdafaasını yaptı."[49]

Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip 1 Ağustos 1933'te kamuoyuna yaptığı açıklamada yeni kurulan üniversitenin Darülfünun'la hiçbir ilgisi olmadığını tamamen yeni bir kuruluş olduğunu açıkladı.[50] Bu heyecan ve coşku dolu açıklama aşağıda verilmiştir:

"Milli maarif işlerini faaliyet programının en başına koymuş olan cumhuriyet, bir taraftan Tevhid-i Tedrisat [Öğretim Birliği] Kanunu ile medreseleri kaparken öbür taraftan da Darülfünun'a elini uzattı. Bu müessesenin kendi inkişafı [gelişmesi], terakkisi [ilerlemesi] ve tekâmülü [iyileşmesi] için başta hükmi şahsiyet ve ilmi muhtariyet [bilimsel özerklik] imtiyazları olmak üzere maddi, manevi her türlü imkânları temin etti. 1923'ten 1932'ye kadar geçen 9 yıl zarfında, Türkiye'nin bütün münevverleri gözlerini Darülfünun'a diktiler. Her sahada inkılaplar geçiren yeni Türkiye'de Darülfünun memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekâmül [ilerleme] göstermesini beklediler. Memleketin hiçbir meselesi darülfünun işi kadar umumi alaka uyandırmadı. Hiçbir müessese, onun kadar tenkide uğramadı. Lakin bütün bu alakalara, bütün bu tenkitlere rağmen İstanbul Darülfünunu, Türkiye münevverliğinin beklediği salaha [iyiliğe], inkişafa ve terakkiye eremedi.
"Memlekette siyasi, içtimai [toplumsal] büyük inkılaplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit [göz-

49 Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Çağdaş Yayınları,1997, İstanbul, s.20
50 İhsan Doğramacı, 'Atatürk ve Eğitim', *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 3, 1985, Ankara, s.664-666

lemci] kaldı. İktisadi sahada esaslı hareketler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti [yetindi]. Harf inkılabı oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih telakkisi [anlayışı], milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darülfünun'da buna alaka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lazım geldi. İstanbul Darülfünun'u artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vustai bir tecerrüt [sessiz] içinde harici âlemden elini ayağını çekmişti.

Türk camiasının hayat seyri içinde bu kadar tecerrüt halinde kalabilen İstanbul Darülfününu, dünyanın başka yerlerindeki İlim hareketlerine karşı da bittabi [elbette] yakınlık ve alaka gösteremezdi. Ve bunlardan da uzak kaldı. İstanbul Darülfününu ilmi araştırma ve tetkikler için bir faaliyet sahası olamadı. Şahsi mesai için fırsat ve imkânlar veren bir çalışma muhiti haline giremedi. Tedrisatının tarz ve usulünü mümasil [örnek alınan] garp müesseselerindeki tarz ve usullere uygun hale getiremedi. Türkiye gibi radikal bir inkılap memleketinde, vatanın müstakbel zimamdarlarının [yöneticilerinin] terbiyesi, hayattan bu kadar uzak kalan, inkılabın seyrinden bu kadar uzak duran bir müesseseye artık daha uzun müddet tevdi edemezdi [bırakılamazdı].

Esasen on yıldan beri İstanbul Darülfününu'nun kendi kendisini ıslah için kendisine verilmiş olan ve her yıl tekrarlanan bol ve geniş fırsatlardan istifade etmedi. Geçen zaman ile geçirilen tecrübe de kâfi idi... Çağrılan ecnebi uzman gördüklerini ve düşündüklerini bir raporla hükümete bildirdi... Bunları belli başlı şöyle tasnif edebiliriz:

- Darülfünun'un fakülte ve müesseseleri arasında ilmi mesai teşrikini [ortaklığını] temin edecek bir irtibat bulunmaması,

- Bazı fakültelerin münhasıran [sadece] tedrisat ile alakadar olarak bir meslek mektebi vaziyetinde kalmaları,
- Tedris heyetinin [eğitim verenlerin], ekseriyet itibariyle, kendisini yalnız muayyen saatlerdeki derslerden mesul sayarak ilmi tetkik ve teharrilerden [yayınlardan] uzak kalması,
- Telifat [eser] ve neşriyatın [yayın] yok denecek kadar az olması
- Ekseri müderris ve muallimlerin, harici iş ve alakalarının çokluğu yüzünden Darülfünundaki vazifelerini ikinci derecede sayacak kadar müesseseye ilişkilerini azaltmaları
- Darülfünun tedrisatının memleketin hayat ve faaliyetleriyle temasını kaybedecek nazari bir tecerrüt halinde kalması.

Bu hal karşısında İstanbul Darülfünunu ıslah etmek için yapılacak teşebbüslerin semeresiz kalacağına kanaat getiren hükümet, bu müessesenin ilgasını [kapatılmasını] teklif etmeyi, memleketin ilim ve irfanı için en kestirme hayırlı hareket saymıştır.

"Dünya, uzaktan bakanların gözlerini karartacak surette ileriye gidiyor. Biz bir çıkmaz içinde yarı boşuna çabalayan bir irfan cihazı ile daha yüz asır, ileri gidenlere yetişemeyiz. Geri kalanlar hayat haklarını günden güne kaybetmeye mahkûm olanlardır.

Bugün kuruluşu başlayan İstanbul Üniversitesi'nin dünkü İstanbul Darülfünunu ile hiçbir münasebeti yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Ananesi kendisi ile başlayacaktır. Yüksek ilim ve ihtisası kendi bünyesinde yaşatan ve yaratan bir uzviyet olacaktır. Yeni üniversitemiz hakikatleri araştırmak ve derinleştirmek, bilgiyi derlemek, yükseltmek ve yaymak gayeleri güder.

Profesör bir takrir [tekrarlama] makinesi değil, talebeye ilmi ilhamlar veren, rehberlik eden, onun çalışma ve araştırma şevkini daima coşkun tutabilen kaynaktır. Hakiki pro-

fesör kendisi de ilmin talebesi olandır. Yeni üniversitenin en esaslı vasfı milliliği ve inkılapçılığıdır. Türk inkılabının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir.

Velhasıl yeni üniversite, içinde çalışacak birkaç yüz kişi için kurulmuş lüks bir tesis değildir. Milletin, cumhuriyetin, devletin, inkılabın en hayati, en temelli maksatlar ve ihtiyaçları için bel bağladığı, yarının devlet ve millet adamları olacak gençliği, kaybedilmiş asırları kazandıracak şekil ve ruh kuvvetiyle yetiştirmek vazifesini başarmak için kurduğu kudretli bir irfan yurdu olacaktır.

Mustafa Kemal Türkiye'si, bugün Gazi Şefi'nin elinden kuvvetli bir armağan daha alıyor. İstanbul Darülfünunu kapanmış, İstanbul Üniversitesi açılmıştır.

Yaşasın Üniversite !"[51]

Yeni Üniversite Öğretim Üyesi Kaynakları ve Alman Bilim Adamlarının Çağrılması

Yeni kurulacak üniversiteye öğretim üyeleri üç kaynaktan sağlanmıştır:

1- Kaldırılan Darülfünun'dan gerçek bilim adamı özelliklerine sahip olanlar;

2- Cumhuriyetin kurulmasından sonra Avrupa'ya eğitim için gönderilmiş genç bilim adamlarından;

3- Yabancı profesörlerden.

Yeni üniversiteye bilim adamları gerekiyordu ve bu nedenle Almanya'daki Nazi rejiminden kaçıp İsviçre'ye sığınan Alman bilim adamları davet edildi ve milletvekillerinin üç katı maaş verilerek çalışmalarına başlamaları sağlandı. İsviçre'de bulunan Prof. Dr. Schwartz'la temasa geçilerek 30 kişilik bir liste üzerinde anlaşma sağlandı.

Buna göre yapılan anlaşmada yabancı profesörler:

1- Üniversitede tam gün çalışacaklar, yan bir iş yapmayacaklar;

51 Tahir Hatipoğlu, a.g.e, s.136-137

2- Öğrenciler için çevirmenler yardımıyla Türkçe ders kitaplarını en kısa zamanda hazırlayacaklar;

3- Üçüncü yıldan itibaren Türkçe ders verecekler;

4- Hükümete gerektiğinde bilirkişi raporu hazırlayacaklar;

5- Gelişme ve halkın aydınlatılması için kurulan tesislerde aktif olarak görev alacaklardır.

Karşılığındaysa:

1. Yüksek maaş, taşınma ve yol giderleri verilecek, sağlık sigortası ödenecek (Bir Türk profesör 150 TL maaş alırken yabancı profesör'e 500-800 TL maaş verilmiştir);

2. Çalışma arkadaşlarını Türkiye'ye getirip görevlendirme hakkı tanınacak;

3. Yabancı öğretim üyelerine devlet himayesi garantisi verilmiştir.[52]

Bu anlaşmadaki, üçüncü yıldan sonra Türkçe ders verme mecburiyeti, çok ilginçtir. O zamanlar Türkçemize sahip çıkılıyor, yabancı dille eğitim yapmanın uygun olmadığına inanılıyordu. Bugün yabancı dille yapılan eğitimin sakıncaları daha yeni fark edilmeye başlanmıştır.

Dr. Reşit Galip, yeni açılacak üniversiteye alınacak yabancı bilim adamları için, şu kriteri getirmiştir: "kendilerinin kendi ülkelerindeki üniversitelerde de profesör konumuna erişmiş ve isimlerini ülkelerinin sınırları dışında da duyurmuş olmak".

Bu kriterle yabancı profesörler seçilmeye başlandı ve bu iş için Zürich'te bulunan Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Cemiyeti Başkanı Prof. Philipp Schwartz'la 6-7 Temmuz 1933'te Dr. Reşit Galip bir görüşme yapmış ve bir anlaşma imzalamıştı. Bu anlaşmayla Prof. Schwartz, yetkili kılınmış ve 30 kadar profesörün davet edilmesine karar verilmiştir.[53] Prof. Schwartz, Prof. Malche, Salih Zeki ve Rüştü Uzel Bakanlıkta Reşit Galip'le birlikte yedi saat çalışarak öğretim üyeleri konusunda karar aldılar. Prof. Schwartz, anılarında, Türkiye için,

52 Horst Widmann, a.g.e., s.114-115

53 Ernst E. Hirsch, *Anılarım*, TÜBİTAK Yayınları 5. basım, 2000, Ankara, s.190

"Batının pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke keşfediyordum." demiştir.[54]

Toplantının sonunda Dr. Reşit Galip şu konuşmayı yapmıştır:

"Bugün alışılmışın da dışında, örneği gösterilmeyecek bir iş yapabildiğimiz bir gün oldu. 500 yıl kadar önce İstanbul'u kuşattığımız zaman Bizanslı bilginler İtalya'ya göç etmişti ve buna engel olamamıştık. Bu bilginlerin büyük çoğunluğu İtalya'ya gitti. Sonuç olarak Rönesans gerçekleşti. Bugün Avrupa'dan bunun karşılığını alıyoruz. Ulusumuzun yenileştirilmesini umut ediyoruz. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin. Size teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım."[55]

Ertesi gün anlaşma Atatürk'e sunulmuş ve iki hafta içinde profesörlerin kabul yazılarının beklendiği belirtilmiştir. Schwartz, 25 Temmuz'da Prof. Nissen'le beraber tekrar İstanbul'a geldi, burada Reşit Galip'le görüştü. Fen Fakültesi'nin yeniden yapılandırılması için görüşlerinden faydalanmak üzere Göttingen Üniversitesi'nden dünyaca ünlü üç öğretim üyesi: matematikçi R. Courant, fizikçi Max Born ve James Franck çağrıldı.[56] Bunlar İstanbul'da birkaç hafta kalıp incelemeler yaptılar.

"Üniversite" kelimesi için Bakan Reşit Galip,

"Türk Dil Kurumu'nca öztürkçe uygun bir ad bulununcaya kadar üniversite adını taşıyacaktır" demiştir. Sonradan 'Bilgitay' önerilmiş ancak kabul görmemiştir."[57]

54 Horst Widmann, a.g.e., s.92
55 Horst Widmann, a.g.e., s.92
56 Horst Widmann, a.g.e., s.94
57 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.17

Üniversite reformu Dr. Reşit Galip'in eseri olmuştur. Atatürk, Reşit Galip için,

"Doktora gıpta ediyorum. Üniversite reformu gibi çok güç, çok şerefli bir işi başarmak, ona nasip oldu" demiştir.[58]

Dr. Reşit Galip, Prof. Schwartz'a şunları söylemiştir:

"Biz fakir bir memleketiz. Sizlere layık olduğunuz ücretleri veremeyeceğiz. Fakat Mustafa Kemal'in kurduğu bu genç Türkiye Cumhuriyeti'nde sizler yeni bir Rönesans devri açacaksınız. Burada doğacak yeni ilmin feyizli ışıkları bütün dünyayı aydınlatacaktır."[59]

Dr. Reşit Galip bu söylediklerine öyle inanmıştı ki, bir gün Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir'e şunları söylemiştir:

"Düşün Uluğ! Beş-on yıl sonra fakültelerimizin çıkaracağı kitaplar, dergiler, yeni buluşları, yeni araştırmaları bütün dünyaya yayacaklar, dünya bilginleri eserlerinde bizim yayınlarımızı da kaynak gösterecekler. İşte benim ülküm budur."[60]

Dr. Reşit Galip, üniversitenin ihtiyaçları için canla başla koşturmuştur. Dr. Reşit Galip'in arkadaşı Uluğ İğtekin anılarında şunları belirtmektedir:

"Reşit Galip heyecan içindeydi. Yeni enstitülerin ihtiyaçlarını gidermek, yeni kitaplıklar, laboratuvarlar kurulmasını sağlamak için profesörlerin istediği ödenekleri zamanın Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda'dan ısrarla isteyerek kopardığını bilirim."[61]

58 Tahir Hatipoğlu, a.g.e., s.116
59 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.90
60 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.91
61 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.124

Üniversite reformu sırasında Darülfünun'da hukuk dersleri veren ve üniversite reformunda ilişiği kesilen Prof. Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu Ahmet Ağaoğlu, babasının arkadaşı olan Dr. Reşit Galip'e "Bizim Saint Just" demekte ve bir anısını şöyle anlatmaktadır:

"Strasburg'daki tahsilime ait bir mesele için ziyaretine gittim. Beni gülerek karşıladı... (...) şakalaştıktan sonra: 'Çok, çok meşgulüm. Üniversiteyi kuracağım. Avrupa'nın en büyük, en mükemmel üniversitesini!' dedi. Bunları söylerken gözleri parlıyor, burun delikleri açılıp kapanıyordu."[62]

Yurtdışı Eğitimden Dönen Öğrenciler Doçent Olarak Atanması

Yukarıda belirttiğimiz gibi, üniversiteye alınacak yabancı profesörlerin seçiminde belirli bilimsel kriterler uygulanırken, yeterli sayıda Türk öğretim üyesi olmadığından, yurtdışındaki bir fakülteden mezun olarak dönen öğrenciler üniversiteye doçent olarak atanmışlardır. Niyazi Berkes'in bu konuyla ilgili anısı şöyledir:

"Felsefe bölümündeki Mehmet Karasan, doçent oluş hikâyesini anlatır bizi güldürürdü. Fransa'dan dönüşte Enver Ziya Karal ile Sirkeci'de bir otele inmişler. O zaman Fransa'ya liseyi bitirir bitirmez gönderilen gençlerin dönüşte umduğu şey bir lise öğretmenliği olabilirdi. Fazla paraları olmadığından bu iki genç, birinin otelde bekleyip ötekinin bir liseye tayinler işi için Ankara'ya gitmesine karar vermiş. O sırada üniversite reformu yapılmakta olduğundan gazeteler muhtelif fakültelere atanan doçentlerin adlarını roman tefrikası gibi yayınlıyorlardı. Enver Ziya Karal, tesadüfle kendisi ile Mehmet'in 'doçent' olduklarını görünce otele koşmuş, Ankara'ya gidecek olan Karasan'ın boşuna

62 Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İletişim Yayınları, 1998, İstanbul, s.174

bilet parası harcamaması için bir not bırakmış. Notta: 'Mehmet, Ankara'ya gitme, Doçent olduk' tümcesini yazmış ve çıkıp gitmiş. Otele gelen Karasan eski yazı ile yazılı notu alınca ondaki 'doçent' sözcüğünü 'Zucennet' [cennetlik] gibi okumuş. Enver Ziya gelinceye kadar bu 'doçent-Zucennet' muammasını çözememiş."[63]

Üniversiteden İlişiği Kesilecek Hocalar İçin Dr. Reşit Galip Atatürk'ün Onayını Alması

Dr. Reşit Galip'ten sonra Milli Eğitim Bakanı olan Hikmet Bayur, 17 Ağustos 1976 tarihinde Arı İnan'la yaptığı söyleşide şunları anlatmıştır:

"Bir gün üniversitede reform yapılırken ve birçok profesör değiştirilirken Dolmabahçe Sarayı'na geldi (Reşit Galip). Sabahtı. Atatürk uyanır uyanmaz kendisine haber verilmesini telefonla yaverlikten istemişti. Ben de Atatürk'ün odasındaydım, katib-i umumi [genel sekreter] idim o vakit. Atatürk daha giyinmemişti. O uyandığını öğrenince gelmiş Dolmabahçe'ye. Haber verdiler. Ben çıkmak istedim. Atatürk otur dedi. Oturdum ve dinledim. Reşit Galip değiştirilecek profesörlerin listesini getirmiş. Şu, şu çıkarılacak diye. Onlar hakkında birçok izahat verdi Atatürk'e. O gittikten sonra Atatürk bana sordu: 'Dikkat ettin mi ne kadar yavaş konuştu.' dedi. Ben de 'evet' dedim. 'Niçin?' dedi. 'Bilmem' dedim. 'Sen duymayasın diye' dedi. 'Çünkü bu çıkacak olanların arasında tanıdıkların vardır, arkadaşların vardır. O olmasın diye yavaş konuştu' dedi."[64]

*

Üniversiteden ilişiği kesilecek hocaların saptanması için bir "Islahat Komitesi" kurulmuştur. Bu komitenin başkanı Prof. Malche, üyeleri ise Yüksek Mühendis Okulu müderrisi Kerim Erim, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürü Rüştü Uzel,

63 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, 1997, İstanbul, s.107
64 Arı İnan, a.g.e., s.347

Talim ve Terbiye üyesi Avni Raşman ve Osman Horasan'dır. Görüldüğü gibi Darülfünun'dan hiçbir üye yoktur. Bu da hata olmuştur. Üniversiteyle ilgili bir karar alınırken üniversitenin görüşünün alınmaması hiç iyi olmamıştır. İlişiği kesilecek hocaların saptanmasında çok az da olsa hatalar yapılmıştır. İlişiği kesilecek hocaların saptanması için ilk önce Darülfünun hocalarına birer sicil fişi gönderilerek doldurmaları istenmiştir. Bu sicil fişlerinde hocaların vazifesi, maaşı, doğum tarihi, bitirmiş olduğu okullar, kazandığı akademik unvan ve payeler, yapmış olduğu görevler, Darülfünun haricinde çalışanlardan kazandığı para miktarı, bildiği yabancı diller, eserleri ve yayınları hakkında bilgi toplanmıştır. Kriter olarak da müderris olanlara 5 puan, bildikleri her dil için 3 puan, basılan her eser için 3 puan verilerek bir ölçü oluşturulmaya çalışılmıştır.[65] Islahat komitesi bu fişleri incelerken aldıkları sonucu çok gizli tutmuş. Dr. Reşit Galip bütün Darülfünun mensuplarına mektup göndererek yeni kurulacak üniversiteye alınacak olanların ikinci bir mektupla bildirileceği belirtilmiştir. Üniversiteye alınan hocaların seçiminde çoğu zaman uygun seçimler yapılmış olmasına rağmen Tıp Fakültesi'nden Türkiye'de Patolojik Anatomi'yi bilim dalı olarak kuran Hamdi Suat Aknar, Malche'ın itirazına rağmen İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Göz hastalıkları uzmanı müderris Esat Paşa, müderris Besim Ömer Akalın Paşa gibi değerli hocalar kadro dışı bırakılmıştır. Görüldüğü gibi objektif bilimsel kriterlere bazı hocalar için pek uyulmadığı görülmektedir. Kadroya alınmayanlardan kimya müderrisi Cevad Mahzar Bey depresyona girerek intihar etmiştir.[66]

Üniversiteden Atılan Hocalar Dr. Reşit Galip'i Bakanlıktan Ediyor

Üniversiteden atılan Hocalar Dr. Reşit Galip aleyhine kam-

65 Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversiteye*, Kitabevi Yayınları, 1995, İstanbul s.332-333

66 Osman Bahadır, *Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar*, İzdüşüm Yayınları, 2000, İstanbul, s.33

panya düzenlemişler ve çeşitli söylentiler yaymışlardır. Dr. Reşit Galip, üniversiteden atılan hocaların ortalığı karıştırmaları nedeniyle 14 Ağustos 1932'de görevinden ayrılmak zorunda kalmış ve yerine Hikmet Bayur geçmiştir. Üniversite reformu için canla başla çalıştığı halde açılış törenini yapma şerefi yeni bakan Hikmet Bayur'un olmuştur. Reşit Galip, Moda'da tatil yaparken bir sandal kazası geçirmiş; tüberküloz hastalığı ilerlemeye başlamış; veremden öleceğini anlayınca yatağını kütüphanesinin olduğu odaya taşıtmış ve 39 yaşında ölmüştür.[67] Zamanın Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir, Reşit Galip'in bakanlıktan ayrılma olayını Prof. Afet İnan'ın kızı Arı İnan'a 25 Aralık 1976'da şu şekilde anlatmıştır:

"Gerçekten İstanbul Üniversitesi reformu çok güç bir işti. Bir defa üniversitenin içindeki, o zaman bir nevi mabut [tanrı] gibi tanınan büyük profesörler, onların etrafındakiler, kolay kolay İstanbul Üniversitesi reformu yaptıracak cesareti vermezdi insana. Hatta Atatürk bir akşam: 'Doktora gıpta ediyorum. Üniversite reformu gibi büyük bir meseleyi eline aldı ve onu başarıyor' demiştir. 'Bu heyet (Üniversite reformu yapacak heyet) profesörlerin üniversitede kalabilmeleri için birtakım ilkeler koydu. Bu ilkeler, profesörün iyi bir hoca olması yanında, yayın yapmış olması, kitabı bulunması ve bu kitapların da bilimsel nitelikte olması gibi ilkelerdi.' Tabii bu arada bazı dedikodular çıktı ortaya. İşte filan atılıyor, falan kalıyor gibi şeyler. Bu sefer üniversite camiası içinden bir takım politika adamlarına tesirler yapılmaya başlandı. Falan kalsın, filan gitmesin gibi. Ve bu politikacılar Ali Çetinkaya, Kılıç Ali gibi Reşit Galip'in arkadaşlarıydı. Fakat Reşit Galip, bunların hepsine bir tek şey söylüyordu: 'Azizim, ben bu işe karışmıyorum. Bir heyete verdim. Onların ilkeleri var. Buna uyanları bırakacaklar, uymayanları çıkartacaklar' diyordu.

67 Ahmet Şevket Elman, *Dr. Reşit Galip*, 2. Kitap, 1955, Ankara, s.323

Tabii bu arada üniversitede büyük bir tasfiye yapıldı. Profesörlerin aşağı yukarı % 90'nı üniversite dışı bırakıldı. Hatta çok meşhurdur; Fen Fakültesi'nden bir Ali Yar Bey vardı. O kalmış. Abdülhak Hamid'in bir şiirine nazire olarak: 'Ah! Ne yer ne yar kaldı; Fen'de bir Ali Yar kaldı' diye bir tekerleme uydurulmuştu.

Bir de üniversitenin Edebiyat Fakültesi'ne Devrim Tarihi dersleri konmuştu. Kerim Erim, üniversite yönetim kurulunda bu kürsüye Dr. Reşit Galip'in fahri profesör olarak getirilmesi için bir teklif yapmış. Bunu oybirliğiyle kabul etmişler. Benim Reşit Galip ile bulunduğum bir gün, Neşet Ömer (Rektör) bu kararı Reşit Galip'e getirdi. Reşit Galip o sırada rahatsızdı. Bir hafta yahut on gün evvel -bir yaz ayı idi bu- Moda koyunda, bir şarpide baldızı ve çocukları ile beraber yelken gezintisi yaparken, birdenbire bir fırtına çıkıyor ve sandal devriliyor. Reşit Galip, çocuklarını ve baldızını kurtarmak için denize atlıyor ve kurtarıyor. Fakat kendisi de epeyce yoruluyor. Zaten sakat ciğerli bir insandı. Çünkü 1.Cihan Savaşı'nda tüberküloz olmuş, ciğerinin bir tanesi sakattı. Rahatsızlandı ve Kadıköy'de Mühürdar'daki evinde yatıyordu. Bu sırada Atatürk Yalova'da bulunuyordu. Bir gün Atatürk'ün kalem-i mahsus [özel kalem] müdür yardımcısı telefon etti Reşit Galip'e. Dedi ki: 'Burada bazı şeyler cereyan ediyor sizin hakkınızda. Bunu ancak siz gelip halledebilirsiniz. Buraya teşrif etseniz iyi olur.' Reşit Galip: 'Ben hastayım, çıkamam dışarıya' dedi. Fakat özel kalem müdür muavini ısrar edip, kapattı telefonu: Gidecek durumda değildi. Fakat haber aldı ki sonradan, buradan bazı dedikodular olmuş. Bu dedikoduların birisi de Reşit Galip'e Devrim Tarihi profesörlüğünün verilmesi konusuymuş.

Reşit Galip, bana gazetelere verilmek üzere bir haber dikte ettirdi. 'Devrim Tarihi Kürsüsü bir tek kişiye inhisar ettirilemez [bırakılamaz]. Bu kürsü Türk aydınlarının kürsü-

südür. Burada herkes ders verecektir. Üniversitenin bana böyle bir kürsüyü layık görmesi, benim için bir şereftir. Bunu iftiharla karşılıyorum' tarzında bir yazı yazdırdı ve gazetelere verdirdi. Bu haber Yalova'da yayılınca, Reşit Galip'e ricalarda bulunup da, ricalarının yerine getirilmemesinden üzülen veya alınanlar, Atatürk'ün yanında demişler ki: 'Reşit Galip Devrim Tarihi Profesörü oldu. Siz varken, İsmet Paşa varken, Reşit Galip nasıl Devrim Tarihi profesörü olur? Bu ne küstahlıktır' filan gibi. Hatta şunu ilave etmişler: 'Efendim bu sizi de azletti'. İstanbul Darülfünunu'nda Atatürk'ün, İsmet Paşa'nın ve Fevzi Paşa'nın fahri profesörlükleri varmış, o zaman karar vermişler. Tabii üniversite kanunuyla Darülfünun lağv edilince, bütün bu şeyler, hepsi boşlukta kalmış. Bu tarzda dedikodular olunca, Atatürk de 'Öyleyse istifa etsin' filan gibi bir şey demiş. Reşit Galip'in kulağına geldi bu. Onun üzerine Reşit Galip, İsmet Paşa'ya hitaben uzun bir mektup yazdı. Yaptığı işlerden, hakkındaki dedikodulardan filan bahsetmek suretiyle istifa edeceğini bildirdi. İsmet Paşa mektubu okuyunca çok üzülmüş, 'Eğer Reşit Galip istifa ederse, ben de ederim' demiş. Ertesi gün Reşit Galip, İsmet Paşa'yı Pendik'te karşılıyor. Yalova'dan da Kazım Özalp İsmet Paşa'yı karşılamak üzere Pendik'e geliyor. İstanbul'dan da rektör Neşet Ömer ve Edebiyat Fakültesi Dekanı Fuat Köprülü Pendik'e geliyor ve İsmet Paşa'yı Pendik'te karşılıyorlar. Yürüyerek giderlerken, İsmet Paşa yanında olan - bir tarafında Kazım Özalp, bir tarafında da Reşit Galip, arkadan da rektörle, Fuat Köprülü bulunuyorlar- Kazım Özalp Paşa'ya diyor ki: 'Bütün kabahat benim arkadaşımdadır. Bunların hiçbirisini bırakmayacaktı -ama bağıra bağıra söylüyor-, hiçbirisini bırakmayacaktı! Bunlar ilim yapmazlar, dedikodu yaparlar.' Yalova'ya gidilmiş, Atatürk, Reşit Galip'in istifasını kabul etmiş, üzüntüsünü bildirmiş: 'Senin yerine ben şimdi kimi yapacağım? Hikmet

(Bayur) Bey'i yapsak, İsmet Paşa sevmez onu. Nasıl olacak bu iş?' Hatta birtakım iltifatlar yapmış, kendisine bir de kumaş hediye etmiş.
Sonra Reşit Galip, kendisine istifa mektubu veren Neşet Ömer (Rektör) ile Fuat Köprülü'yü bir odaya çekmiş ve mektubu yırtmış atmış. 'Siz istifa etmeyeceksiniz, ben istifa ettim' demiş. Hatta gene Reşit Galip'ten işittiğime göre, Atatürk bunları bir odaya çektiğini görünce, yaverine, 'Sen git yanlarında bulun. Reşit bunları döver' demiş. İşte bunun üzerine Reşit Galip çekildi, istifa etti Milli Eğitim Bakanlığı'ndan. Evvela Refik Saydam vekâlet etti. Arkasından Hikmet Bayur asaleten Milli Eğitim Bakanı oldu. Yani üniversite reformu işi böyle oldu."[68]

Üniversite reformu sırasında üniversiteden ilişiği kesilen Prof. Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu Samet Ağaoğlu anılarında şunları anlatıyor:

"(...) Vekâlet [Milli Eğitim Bakanlığı] tarafından çıkarılan bir dergide Darülfünun reformundan bahseden bir yazının başına, (Dr. Reşit Galip'in) hiç haberi olmadığı halde yalnız kendi resmi kondu. Onu yemek için beklenen fırsat gelmişti. İki gün sonra bir gece yarısı evimizin kapısı çalındı. Gelenler bütün bu ıslahat hareketleri sırasında Maarif Vekili'ne yardımcı olan, Darülfünun'un iki profesörü ile Atatürk'e çok yakın bir siyaset adamıydı (Fuat Köprülü, Neşet Ömer, Cevat Abbas). Bu profesörler ve bu adam babamın kapısını iki seneden, Serbest Fırka kurulduğu günden beri açmamış eski dostlardı. Onları, elinden hocalığı alındıktan sonra, gecenin bu geç saatinde karşısında gören babam kendi kendine: 'Bir haber var! Bakalım nedir? Bu geliş beyhude değil!' dedi. Profesörler aynı sözleri, aynı zamanda söylediler: 'Ahmet Bey, bu adam (Dr. Reşit Galip) zıva-

68 Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Çağdaş Yayınları, 1997, s.15-19

nadan çıktı. Seni ve diğer arkadaşlarımızı kadro dışı bırakan bu insan, şimdi de daha ileri gidiyor, kendisini üniversitenin başı yapmak istiyor! Biz buna dayanamayız. Profesörlükten istifa ettik!' Daha birçok şeyler anlattıktan sonra gittiler. Ertesi sabah bütün gazeteler iki profesörün istifasını büyük puntolarla yazdılar. Birkaç gün sonra da Maarif Vekili'nin yerine bir başkasına bıraktığını ilan ettiler."[69]

Üniversitenin Açılışı

Üniversite 1 Ağustos 1933'te açılmış ve 18 Kasım 1933'te düzenlenen bir törenle derslere başlanmıştır. Açılış konuşmasını yeni Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Hikmet Bayur yapmıştır. Bayur, konuşmasında "yurdumuzun en büyük bilgi evi" olarak tanımladığı üniversitenin açılış nedenini "En ileri tarım, en mükemmel san'at, en derin ilim bizde idi. Koyu bir taassup, korkunç bir irtica, ruh ve fikri her şeyi ezdi, yıktı, kavurdu" demiştir. Bayur, konuşmasının sonunda Türk ve yabancı profesörleri tek tek takdim etmiştir.[70]

Cenevre'deki Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Cemal Bey ve Prof. Malche'ın nezaretinde Alman profesörlerin mukaveleleri imzalandıktan sonra Alman Profesörler aileleri ve asistanlarıyla beraber toplam 150 kişilik bir grup olarak 1933 yılı Ekim ayında İstanbul'a geldiler. Bu profesörler Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü Balosu için Dolmabahçe Sarayı'na davet edildiler.[71]

İstanbul Üniversitesi'nin ilk rektörü Tıp Fakültesi'nden Atatürk'ün doktorluğunu da yapan Neşet Ömer İrdelp'ti; ancak o, sadece bir yarıyıl bu görevde kalmış, yerine Hukuk Fakültesi'nden Cemil Bilsel geçirilmiş ve uzun yıllar başarılı bir rektörlük yapmıştır.

İlk dekanlarsa Tıp Fakültesi'nde Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Fen Fakültesi'nde Prof. Dr. Kerim Erim, Hukuk Fakültesi'nde

69 Samet Ağaoğlu, a.g.e., s.176
70 Ernst E. Hirsch, a.g.e., s.209
71 Aslan Terzioğlu, a.g.e., s.24

Prof. Dr. Tahir Taner, Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Dr. Fuat Köprülü'ydü. 1932-33 öğretim yılına üniversite 180 Türk ve yabancı öğretim üyesi ve 142 asistan ve bilimsel yardımcıyla (toplam 323 kişi) başladı.[72] Bunların 85'i yabancıydı. İlk yarıyıl çok zor geçmiş, Prof. Malche'ın istifasıyla problemler yaşanmıştır. En belli başlı sıkıntı ve direniş Tıp Fakültesi'nde olmuştur. Mazhar Osman ve Akil Muhtar hocalar bu reformlara büyük destek vermişlerdir. Cerrahide, Prof. Nissen, Kadın-Doğum Bölümü'nde Prof. Liepmann ve Göz Kliniğinde Prof. Igersheimer büyük başarı göstermişlerdir. Bu sıkıntı sırasında Prof. Schwartz, Atatürk'ün arkadaşı Ali Fuat Paşa'yla 1934 Şubat'ında görüşmüş; Rektör ve Tıp Fakültesi dekanları değiştirilmiştir. Rektörlüğe Cemil Bilsel, Tıp Fakültesi Dekanlığı'na Anatomi Profesörü Nureddin Ali Berkol getirilmiştir.[73] Sadece İstanbul Tıp Fakültesi'nde 1933-1945 yılları arasında 19 Alman tıp profesörü klinik ve enstitü direktörü olarak görev yapmıştır.[74]

Tıp Fakültesi'nde Prof. Schwartz, Patolojik Anatomi Enstitüsü Müdürü olarak çalışmış; İç Hastalıklarında Prof. Frank, Cerrahi Kliniğinde Prof. Nissen, Tedavi Kliniğinde Akil Muhtar ve Psikiyatri Kliniğinde Mazhar Osman direktörlük yapmıştır.[75] Tıp Fakültesi'nde toplam on üç yabancı profesör çalışmaya başlamış, beşi daha savaş çıkmadan geri dönmüş, ikisi ölmüş ve geri kalan altısı savaş süresince Türkiye'de kalmıştır. 1933'ten sonra bunlara dört profesör ve bir doçent katılmıştır.[76] Yabancı profesörler Fen-Matematik Fakültesi'nde de önemli başarılar göstermişlerdir.[77] Edebiyat Fakültesi'ndeki görevinden alınan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, daha sonra, 1942' de Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde pedagoji kürsüsünü kurmuştur. Bu fakültede de beş profesör toplam 20 yabancı gö-

72 Horst Windmann, a.g.e., s.107
73 Horst Widmann, a.g.e., s.133
74 Arslan Terzioğlu, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış*, Kavuk Gazetecilik Matbaacılık, İstanbul, 2003, s.8
75 Horst Widmann, a.g.e., s.133
76 Horst Widmann, a.g.e., s.145
77 Horst Widmann, a.g.e., s.159

revli çalışmaya başlamışlardır. Hukuk Fakültesi'ndeyse Prof. E. Hirsch, Prof. Schwartz, Prof. Honig ve K. Strupp, Maliye Bölümünde Prof. Neumark ve G. Kessler önemli çalışmalar yapmışlardır.[78] Tıp Fakültesi'ndeki gelişme Fen Fakültesi'nden daha hızlı olmuştur. Modern kimyayı ülkemize getirense Prof. Arndt olmuştur.[79]

Gelen profesörlerin bir kısmı dünyaca tanınmış meşhur kimselerdi. Kendilerine yetkiler verilmiş özel yardımlar yapılmıştır. Bu Alman bilim insanları üniversitenin modern bir hale gelmesine çok yardımcı olmuşlardır.[80]

Yabancı profesörler içinde ülkemize büyük katkılarda bulunanlardan Prof. Ernst Eduard Hirch, 1929'da Frankfurt Üniversitesi'nde doçent olmuştu. Nazilerin yönetime geçmesiyle 1933'te Türkiye'ye geldi ve 1952'de Almanya'ya dönene kadar İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde Ticaret Hukuku ve Hukuk Felsefesi profesörü olarak görev yaptı; ayrıca, Türk Ticaret Kanunu'nu hazırladı. Nazi yönetiminden kaçarken Atatürk'e güvenip Türkiye'yi seçen 20. yüzyılın Alman filozoflarından Hans Reichenbach, İstanbul'a gelerek Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde ders verdi. Mantıksal pozitivizmin önde gelen düşünürlerindendi. Atatürk ölünce ne yazık ki Los Angeles'e gitti, yerleşti. Nusret Hızır onun yetiştirmiş olduğu büyük Türk düşünürüdür. 1936'da hükümetin davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Macar Besteci Bela Bartok Türk müziğine büyük katkı sağlayan çalışmalar yaptı. Onunla birlikte davet edilen Alman tiyatro öğretmeni Carl Ebert Türk tiyatrosunun gelişmesinde büyük rol oynayan sanatçılar yetiştirdi.

Tıp Fakültesi'nin Taşınması Uygun Olmuş Mudur?

Tıp Fakültesi'nin Avrupa tarafına taşınması Prof. Malche'ın raporuna dayanılarak yapılmışsa da, donanımlı bir bina olma-

78 Horst Widmann, a.g.e., s.196
79 Horst Widmann, a.g.e., s.373
80 Çaycı, a.g.e., s.68-69

ması ve birbirinden uzak birçok hastanede eğitim verilmesi nedeniyle büyük sıkıntılar olmuştur. Tıp Fakültesi'nde hastane olarak Haseki, Gureba, Cerrahpaşa, Şişli Çocuk ve Bakırköy Akıl Hastaneleri'nde klinik eğitim verilmeye başlanmış, teorik tıp kürsüleri ise Beyazıt'taki merkez binada bulunuyordu.[81] Doç. Dr. Nadire Berker ve Doç. Dr. Selim Yalçın'ın Tıp Fakültesi'nin taşınmasıyla ilgili görüşleri şunlardır:

"Haydarpaşa Tıp Fakültesi kurulduğundan itibaren İstanbul tarafına taşınması tartışmaları da başlamıştı. Taşınma taraftarları Haydarpaşa'ya hastaların gelemeyeceğini, binanın yetersiz, yatak sayısının az olduğunu, anatomi salonlarının, kliniklerin uygunsuz yerleştiğini, şehre aykırı bir konumda bulunduğunu ve etrafının bomboş olduğunu, binanın aslında bir askeri yatılı okul olarak yapıldığından bir tıp fakültesine uygun olmadığını iddia ediyor, hasta sayılarının az olduğu gerekçesini öne sürüyorlardı. Asıl amaçları parası olan İstanbul hastalarının kendilerine daha kolay ulaşmasını sağlamak ve fakülteden çıkınca muayenehanelerine rahatça gidebilmekti. Taşınmaya karşı olan hocalar ise Haydarpaşa Tıp Fakültesi binasının binlerce altına mal olan dolap ve araç gereçlerinin bu binaya uygun olarak yaptırıldığını, başka bir binaya taşınarak kurulmasının çok pahalıya mal olacağını, fakülte planlarının büyük bir kampus olarak biçimlenmeye uygun olduğunu, bu nedenle yatak sayısının kolaylıkla bine çıkarılabileceğini, kaldı ki İstanbul'da taşınabilecek bu denli büyük ve kapsamlı bir bina kompleksi olmadığını, fakültenin ulaşımının kötü olmadığını öne sürüyorlardı. Bu hocalara göre bazı kliniklerde hasta sayısının düşük oluşunun asıl nedeni vazifelerini ihmal eden öğretim üyeleriydi. Gerçekten de bazıları dersleri ve klinikleri belirgin olarak aksatmakta, sudan sebeplerle Haydarpaşa'ya hiç uğramamaktaydı. O kadar ki taşınma taraftarı cildiye hoca-

81 Arslan Terzioğlu, a.g.c., s.24

sı Dr. Celal Muhtar Özden'i kendi kliniğinin hademesi bile tanıyamadığından içeri sokmamıştı. Dr. Celal Muhtar'ın kliniğinin hasta sayısı 47 iken komşu klinikteki Dr. Ziya Nuri Paşa'nın hasta sayısı binleri geçmekteydi. 1924'te bir taşınma denemesi yapıldı, beşinci ve altıncı yıl öğrencileri İstanbul tarafındaki hastanelerde dağınık olarak staj yaptılar. Ancak öğrenciler ve hocalar çeşitli semtlere dağılmış hastanelerdeki derslere koşuştururken çok yoruldukları için bir yıl sonra eski düzene dönüldü.

Rumeli yakasına taşınma, özellikle 'muayenehaneci' hocalar tarafından uzun yıllardır arzulanmaktaydı. Dünyadaki gelişmiş tıp fakültelerinin geniş bir alan içinde toplanmış tek bir büyük ya da birbirine yakın birkaç bina içinde bir kampus tarzında çalıştıkları bu dönemde bu sakıncalı taşınma ve bölünme kararı Avrupa yakasındaki muayenehanelerine gidip gelirken zaman kaybettiklerinden şikâyet eden hocalar yüzünden alınmıştı. Tıp Fakültesi'nin yeni bir bina yapmadan parçalara bölerek taşımanın sakıncaları açıkça görülmekteydi. Buna rağmen 1933 Üniversite reformu sırasında Tıp Fakültesi, Haydarpaşa'daki büyük ve donanımlı binasından çıkartıldı ve İstanbul'un Rumeli yakasında birbirinden uzak dokuz ayrı binaya bölündü. Hastane olarak Vakıf Gureba, Haseki, Şişli Etfal, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları, Cerrahpaşa ve Çapa'daki binalar seçildi... Öğrenciler devletin verdiği ücretsiz 2. Mevki Tramvay Pasosu ellerinde şehir içinde dersten derse koşmaya, tramvay olmayan yerlerde kilometrelerce yürüyerek derse gitmeye başladılar. Taşınılan hastanelerin bir kısmının belediye, bir kısmının sağlık bakanlığı, bir tanesinin de bir vakıf tarafından idare edilmeleri nedeniyle eğitimde istenen rahatlık sağlanamadı. İstanbul Tıp Fakültesi kendine yetecek ve tamamıyla içine sığacağı, kök salıp gelişeceği klinik, derslik, laboratuar ve kitaplık ortamını 50 yılı aşkın bir süre bulamadı."[82]

82 Nadire Berker, Selim Yalçın, *Tıbbiye'nin ve Bir Tıbbiyeli'nin Öyküsü: Osman Cevdet Çubukçu*, Vehbi Koç Vakfı Yayını, 2003, İstanbul, s.151-153

Tıp Fakültesi'nin Avrupa yakasına taşınmasına karşı çıkan Prof. Dr. Cemil Topuzlu Paşa, *80 Yıllık Hatıralarım* isimli kitabında, taşınma işini şöyle eleştirmektedir:

"(...) Sırası düştükçe Tıp Fakültesi'nin İstanbul'a taşınmaması için gündelik gazetelerde defalarla beyanatta bulundum. Gerek tahriren [yazılı olarak], gerek şifahen [sözlü] resmi makamlara bu babtaki [konudaki] nokta-i nazarım bildirdim. Bana itiraz eden birçok arkadaşlarım da vardı. Muarızlarımın [karşıt düşüncedekilerin], fakültenin İstanbul'a naklini meşru göstermek üzere serdettikleri [ortaya koydukları] ehemmiyetli sebepler arasında şunlar mevcuttu: Kliniklerdeki hasta yataklarının azlığından dolayı, İstanbul'daki hastanelerden daha ziyade istifade edileceği ve Haydarpaşa'ya hastaların gelmemesi. Bence, bu iddianın istinat [dayanılacak] edecek makul hiçbir esası yoktur.
Evet, hasta yatakları mahduttu [sınırlıydı], 250'den fazla değildi. Lakin muvakkaten [geçici] olsun, askeri hastane fakülteye alınarak az bir masrafla tanzim ve ıslah edilir, yavaş yavaş pavyonlar yapılır ve yatak adedi 1000'e çıkarılabilirdi. Mektep İstanbul'a taşınınca ümit ettikleri gibi 800 ve 1000 yatağı bulabildiler mi? Senelerden beri arzu olunduğu gibi talebe İstanbul'daki hastanelerden istifade edilebildi mi? Avrupa'daki tıp fakültelerinde olduğu gibi, şimdi, talebe bol bol hasta mı görüyor? Hayır!
Haydarpaşa'ya hastaların gelmediği iddiasını da tetkik edelim: Arkadaşlarım hastalarını muayene ve tedavi için her gün derslerine ve polikliniklerine muntazaman devam etmiş olsaydılar, hastalar, Haydarpaşa'ya İstanbul'un her tarafından koşmayacaklar mıydı? Benim gibi polikliniklerine saati saatine muntazam devam eden arkadaşlarım, hasta kıtlığından şikâyet etmek şöyle dursun, fazla hasta muayene etmek yüzünden yorularak bitap düşüyorlardı ve tabiatıyla Tıp Fakültesi'nin semtine ara sıra uğrayan mual-

limler de hasta bulmakta güçlük çekiyorlardı! Zira herkes, o zatın bulunmayacağını artık öğrenmişti! Vakıa bugün, yani mektep İstanbul'a taşındıktan sonra, Cerrahpaşa, Haseki ve Guraba Hastanelerine muayene için, tedavi için pek çok hasta müracaat ediyor. Lakin bu tehacümü [hücumu] bütün muallim ve doçentlerle asistanların gayet sıkı ve disiplin altında vazifelerine muntazam devam etmelerinden evvel ve bahusus [özellikle] Tıp Fakültemize beynelmilel şöhreti haiz [olan] ecnebi profesörlerin getirilmesinden başka neye atfedilebilir? Evet, bir emrivaki ile 1933 senesi sonbaharında Tıp Fakültesi alelacele İstanbul'a taşıtıldı. Aradan yıllar geçtiği ve birkaç milyon lira da sarf edildiği halde hâlâ Tıp Fakültesi'ne mahsus bir bina bile yapılamadı! Zavallı fakülte, eski Harbiye Nezareti, yani yeni üniversite binasının bir köşeciğinde sığıntı gibi duruyor. Hastaneler, laboratuvarlar birbirlerinden pek uzak. Talebeler çocuk hastalıklarını görmek için Bakırköy'üne gidiyorlar ve diğer hastaneler arasında da mekik dokuyorlar. Zavallıların vakitleri yollarda geçiyor. Bununla beraber hastanelerdeki yatak adedi de tıp talebesinin istifadesini [faydalanmasını] hiçbir veçhile [şekilde] temin edemiyor! Tıp Fakültesi alelacele İstanbul'a taşınırken üniversitemize henüz tayin edilmiş olan Alman profesörlerinden bazılarıyla bu hususta görüşmüştüm. Bana aynen şu sözleri söylemişlerdi: Bugün dünyanın her memleketinde, tıp fakültelerinin bütün müessese ve hastanelerini birbirine yakın yerlerde toplu olarak bulunduruyorlar. Siz ise aksini yapıyorsunuz. Bütün müesseseleri bir arada bulunan ve az bir himmetle [masrafla] noksanlarının giderilmesi kabil olan Haydarpaşa'daki o güzelim Tıp Fakültenizi İstanbul'a taşıyor, şehrin muhtelif [çeşitli] semtlerine dağıtıyorsunuz. Hayret!

Yine 1933 senesinde üniversitemizin ıslah ve tanzimine memur İsviçreli Profesör Malche bile o zaman Tıp Fakül-

tesinin İstanbul'a nakli hakkındaki beyanatında, doktor olmadığından dolayı bu hususta söz söylemeye salâhiyettar [yetkili] bulunmadığını ileri sürmekle beraber, tekmil [bütün] müesseseleri bir arada bulunan bu mektebin nakline taraftar olmadığını zımnen [dolaylı olarak] ima etmişti!
O sene İstanbul Üniversitesi'nin açılış merasimi münasebetiyle Rektör Cemil Bilsel, irad [verdiği] ettiği nutukta, Tıp Fakültesi'nin, muhtelif semtlerde ve birbirine çok uzak yerlerde, ayrı ayrı binalarda bulunduğu ve böylece inkısama [bölünmeye] uğrayan bir müessesesin tedris ve tatbikat işlerinin noksansız görülebilmesine imkân olmadığını söylemişti."[83]

*

Felsefeci Mustafa Şekip Tunç, 1938 yılında yazdığı bir makalede, yabancı profesörler için "Sütnineler" benzetmesini yapmış ve yabancı bilim insanları için şunları yazmıştır:

"Bugün henüz altı yaşına basan bu çocuğa (üniversiteye) daha toplu büyümek ve gürbüz yetiştirmek için ana sütünü tamamlayacak sütnineler getirilmiştir. Bu süt ona ne kadar yarayacak ve ne dereceye kadar besleyecek? Çocuk daha emzikteyken bunu kestirmeye imkân olmadığı için böyle bir sorunun zamanı da gelmemiştir denebilir. Yalnız şimdilik görülebilen ve söylenebilecek olan şey, çocuğun bu memeyi alıp almayacağı ve iştahla emip emmeyeceğidir... Bu büyük işin layıkıyla tahakkuk [gerçekleşmesi] etmesi için yapılan modern tesisat, talebe ve hocalara tam manasıyla bir ilim yuvası ve araştırma evi olacak bir mahiyeti gün geçtikçe almaktadır."[84]

Hukukçu Profesör Hirsch ve Üniversite

Gelen bu yabancı profesörlerden en fazla ülkemize hizmet

83 Cemil Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, Arma Yayınları, 3. Baskı, 1994, İstanbul, s.102-104

84 Mustafa Şekip Tunç, "Üniversite ve Üniversitelerimiz", (*Cumhuriyet Gazetesi*, no. 5184, 17 Birinciteşrin 1938'den alıntı), *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, cilt II, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.562

eden büyük bilim adamı ve hukukçu Profesör Hirsch, anılarında, o zamanki üniversite kurma amacını şöyle açıklıyor:

"1933 yılında hâkim olan ilke, 'Meslek Yüksek Okulu Değil', Türkiye'de Batı Avrupa üniversitelerinin ayarında, gerçeği araştıran ve derinleştiren, bilgiyi toplayan, düzenleyen, çoğaltan ve yayan bir bilim yuvası niteliğinde bir bilim kurumu kurmaktı. Üniversitenin gövdesi bilim ise, öğretim ve öğrenim de bu gövdeden fışkıran filizler ve dallardı." Yine Prof. Hirsch anılarında "İşte, Atatürk'ün Ankara'da yeni kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının üzerine 'Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir' cümlesini yazdırmasını da en çok bu temel görüşün ışığında anlamak mümkündür." demektedir.[85]

Yeni kurulan üniversiteye Darülfünun'dan çok az öğretim üyesi alınmış, çoğu emekli edilmişti. Ancak bu profesörler bile hükümete ve yeni gelen yabancı profesörlere savaş açmışlardır.

Yabancı profesörler içinde F. Neumark ve E. Hirsch önemli rol oynamış kişilerdir. Bu bilim insanlarının çoğu gittikleri yabancı ülkelerde eserlerini hep Almanca olarak yazmışlar ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da bir öğretim üyeliği buldukları zaman ülkelerine dönmüşlerdir.[86] Türkiye'de görev yapan Alman bilim insanlarının en sonuncusu kimya profesörü Frierich Breusch, 1971 yazında Türkiye'den ayrılmıştır.[87]

*

Üniversitede ders anlatma yöntemi temelden değiştirildi; "Yabancı Diller Yüksek Okulu" kuruldu ve yabancı dil dersi zorunlu oldu. Türkçe bilimsel yayınlara önayak olundu. Birçok edebiyat, bilim, sanat ve klasik eserin çevirisi yapıldı. Kütüphanelerin durumu düzeltildi. Tıp Fakültesi, Prof. Malche'ın önerisine uygun olarak Haydarpaşa'dan Avrupa yakasına (İstan-

85 E. Hirsch, a.g.e., s.211
86 Horst Widmann, a.g.e., s.23
87 Horst Widmann, a.g.e., s.30

bul'a) taşındı. 1934'ten itibaren Zeynep Hanım Konağı'nda halka açık üniversite konferansları verilmeye başlandı. Üniversite haftası denen tatil kurslarıyla taşraya gidildi, fakülte ve üniversite dergileri yayınlandı.[88]

Hükümetin istekleriyle profesörlerin gizli rekabeti arasındaki çekişmeler ilk yılda önemli olaylar meydana getirdi. Bunlar rektörlüğe Cemil Bilsel'in getirilmesi ile aşılabildi.[89] Yaklaşık 100 Alman ve Avusturyalı profesör 1933 ile 1955 yılları arasında İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde görev yapmıştır.[90]

Prof. Hirsch üniversite inşasının 1950'lerin başında başarıyla sona ermiş kabul etmek mümkündür, der.[91] Prof. Hirsch anılarında yine şöyle demektedir:

> "1933 yılında kapatılan İstanbul Darülfünunu çerçevesi içinde 5 medrese bulunmaktaydı. Bir tıp, bir hukuk, bir edebiyat, bir ilahiyat ve bir fen bilimleri medreseleri. 1924'ten bu yana, yani 1923 Ekim'inde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, tüm eğitimin laikleştirilmesinin bir sonucu olarak medreseler gerçi 'fakülte' adını almışlardı, ama barındırdıkları ruh zerrece değişmemişti. İstanbul Üniversitesi'nin 1933 yılında yeniden kurulmasındaki amaç, İslamdan kaynaklanan bu medrese ruhunu kökünden silip atmak ve yerine Batı Avrupa geleneğinde bir üniversite merkezini oluşturacağı bilim özgürlüğünü getirmekti."[92]

Prof. Hirsch'in Hukuk Fakültesi'ndeki ilginç gözlemlerinden biri Hukuk Fakültesi'nde kayıtlı 1048 öğrenci olduğu halde son sınıfa ancak 129 öğrencinin gelebildiğiydi.

88 Horst Widmann, a.g.e., s.80
89 Horst Widmann, a.g.e., s.82
90 Horst Widmann, a.g.e, s.34
91 E. Hirsch, a.g.e., s.215
92 E. Hirsch, a.g.e., s.225

Kitaplığı Olmayan Bir Üniversite, Cephaneliği Olmayan Bir Kışlaya Benzer

Bu başlık, Profesör Hirsch'e aittir. Prof. Hirsch, Hukuk Fakültesi'nin kitaplığının çok kötü olduğunu görmüş ve kütüphanecilik yapmıştır. Anılarında kitaplığı şöyle anlatıyor:

"Duvarlardaki bazı kitap raflarında birkaç kitap bulunuyordu ama bizim anladığımız biçimiyle bir kitaplıktan söz etmek mümkün değildi. Prof. Malche, raporunda, görkemli büyük bir salonda kurulmuş olan tıp kitaplığının insanı şaşırtıcı derecede cılız olduğunu, buna karşılık Hukuk Fakültesi'nde gerçekten zengin bir kitaplık gördüğünü yazarken, anlaşılan gözüne çarpan, o güzel ciltlenmiş, koca formalı kalın kitapları kastetmişti. Bunların hurda kâğıt değerinde olduğunu anlayamazdı. Bunlar hurdaydılar. Türk reform yasaları ile ilgili bilimsel yayınlar yok denecek kadar azdı. Tıp Fakültesi büyük amfisinin altında içi kitap dolu açılmamış pek çok sandık ancak 1938 yılında bulundu. Bu kitapları Alman tarafı, I. Dünya Savaşı sırasında fakülteye armağan olarak göndermişti, fakat bunlar tam 20 yıl boyunca böyle gizli bir köşede kalmışlardı. Tuhaf olan şu idi: Kitaplık memuru yoktu, sadece bir hademe vardı."[93]

*

Prof. Hirsch, ders verme yöntemini değiştirmek için ne kadar çok uğraştığını şöyle anlatıyor :

"Dekana nasıl ders verdiğimi, kürsüde ayakta durduğumu, serbest konuştuğumu, öğrencilere sürekli soru sorduğumu anlattım. Burada da aynı şeyi yapmayı denemek istiyordum... Önceki Dekan kesin bir tavırla bunu reddetti. Buradaki derslerin veriliş tarzı, Paris örneğine uygundu: Profesör kürsüde oturur ve evde itinayla hazırlamış olduğu ders metnini okurdu. Öğrencilere soru sormak, ya da öğ-

93 E. Hirsch, a.g.e., s.239

rencilerin soru sorması caiz [uygun] değildi. Buna karşılık bir de Prof. Malche ile konuşmayı önerdim. Prof. Malche, profesörler, araştırma ve öğretim konularında bağımsız olup herhangi bir talimata tabi değildirler" şeklinde bir cevap vermiştir.[94]

Böylece Prof. Hirsch ilk defa öğrencinin katılımının olduğu bir dersi başlatarak yeni bir yöntem getirmiş oldu.

*

Yabancı profesörler üniversitenin açılışından itibaren ilk üç yıl yabancı dilde ders verecek, daha sonra Türkçe ders vereceklerdi. Bu profesörler ders anlatırken Türk doçentler Türkçeye çeviri yapıyorlardı. Ancak bazen konusuyla ilgili olmayan bir derse giren doçentler çeviride hatalar yapıyor ve sıkıntılar oluyordu. Niyazi Berkes'in Hukuk Fakültesi'ndeki bir sosyoloji dersiyle ilgili anısı şöyledir:

"Profesör Kessler, bağıra bağıra konuşuyor, tercümanı olan kişi onun kullandığı özel terimlerin anlamlarını bilmediğinden sözcüklerden yalan yanlış bulduğu karşılıklar kullanıyordu. Başta Nusret Hızır ve biz olarak bütün sınıf kahkahalara boğuluyordu. Zavallı Kessler bunu, Türklere özgü bilim sevgisine vererek büsbütün heyecanlanarak daha da bağırıyordu. (...) Felsefe bölümünün asıl yıldızı Hans Reichenbach'tı. Macit Gökberk ile Nusret Hızır derslerini başarı ile çeviriyorlardı."[95]

*

Üniversite açıldıktan sonra hem öğretim üyeliği hem de yabancı hocaların tercümanlığını yapan doçentlerin maaşları 35 liraya indirilmiştir. Bu durum doçentlerde huzursuzluk yaratmış ve istifalar olmuştur. Doçentlerin bu maaş azlığına ise hiçbir çözüm bulunmamıştır. Bu durum bazı gazeteciler tarafından da iş-

94 E. Hirsch, a.g.e., s.240

95 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Yayına Hazırlayan Roşen Sezer, İletişim Yayınları, 1997, İstanbul, s.104-105

lenmiştir. Gazeteci Aka Gündüz yazdığı bir makalede her ay 15-20 liralık kitap masrafı olan bir doçente net olarak 70-80 lira maaş verilmesinin, onları zaruret ve fukaralık içerisinde yaşatacağını, kendilerini iyi yetiştiremedikleri gibi, vazifelerini de yerine getiremeyeceklerini belirtir ve doçentlere net olarak 300 lira maaş verilmesi gerektiğini belirtir.[96]

Atatürk'ün Üniversite Reformuyla İlgili Konuşmaları

Bu reform bize Atatürk'ün çağdaş uygarlığa ulaşmak için üniversitelere ve bilime verdiği önemi çok güzel göstermiştir. Atatürk, 1 Kasım 1933'te TBMM açılış konuşmasında:

"Arkadaşlar! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürütmek kati kararımızdır." demiştir.[97]

"İdare-i maslahatçılıkla [vaziyeti idare edenlerle] inkılap yapılamaz" diyen Atatürk, üniversite reformuyla çağdaş üniversite kurulmasında radikal adımlar atmıştır.

Atatürk, bununla kalmamış ülkenin diğer bölgelerine üniversiteler açılması gerektiğini 1 Kasım 1937 yılında yaptığı Meclis açış konuşmasında şöyle belirtmiştir:

"Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. İşaret ettiğim umdeleri [kuralları], Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir. Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalaa

96 Ali Arslan, a.g.e., s.458

97 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III,* Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, Ankara, s.392

ederek; Garp Bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; Merkez Bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak lazımdır; ve Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokullarıyla ve nihayet üniversiteyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata [harekete] geçilmelidir. Bu hayırlı teşebbüsün, doğu vilayetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz, Cumhuriyet Hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır" demiştir.[98]

Atatürk, bu konuşmasından on beş gün sonra 15 Kasım 1937'de Diyarbakır'a gitmiş, Diyarbakır Üniversitesi için belirlenen arsayı gezmiştir. Mehmet Önder'in *Atatürk'ün Yurt Gezileri* isimli kitabında bu olay şöyle anlatılmaktadır:

"16 Kasım 1937 günü: Ertesi gün Salı sabahı saat 9'da Atatürk, Diyarbakır'ı gezmeye çıkmıştı. Önce vilayette bölge valileri ile toplantı yapılmış, daha sonra, Diyarbakır Üniversitesi için ayrılan arsa gezilmişti. Buradan Kolorduyu ziyaret etti."[99]

1938 yılında, hastalığı nedeniyle İstanbul'dan Ankara'ya gidemediği için TBMM açış konuşmasını Atatürk yerine Başbakan Celal Bayar, okumuştur:

"Yüksek tahsil gençliğini istediğimiz ve muhtaç olduğumuz gibi milli şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için İstanbul Üniversitesi'nin tekâmülü, Ankara Üniversitesi'nin tamamlanması ve Şark Üniversitesi'nin yapılan etütlerle tespit edilmiş esaslar dairesinde, Van Gölü ci-

98 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.126

99 Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1975, İstanbul, s.126

varında kurulması mesaisine [işine] hızla ve önemle devam edilmektedir" demiştir.[100]

Atatürk, daha 1937 yılında Van'da Üniversite kurulmasını istediği halde bildiğiniz üzere bu güzel şehrimizde üniversite 1982 yılında kurulabilmiştir.

Atatürk'ün Genel Sekreteri olan Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün Van Üniversitesi'yle ilgili düşünceleri konusunda şunları belirtmiştir:

"Atatürk, bilhassa Van'da yaratılmasını tavsiye ettiği 'Modern Kültür Merkezi'ne çok önem veriyordu. Ona candan gönül bağlamıştı. Bu iş için Van sahillerini seçmesinin çeşitli sebepleri vardı: Coğrafi bakımdan elverişli oluşu, ikliminin, o havalideki diğer yerlere nispetle mutedil [ılıman], toprağının mümbit [verimli] olması, gölün, gemi işlemesine de müsait küçük bir deniz halinde bulunması başlıcaları arasındadır.

Atatürk'ün ilk olarak yapılmasını tasavvur ettiği müesseseler: Hepsi yatılı olmak üzere birkaç ilk ve orta mektep, lise, öğretmen, ziraat ve sanat mektepleri ve nihayet bütün fakülteleriyle bir üniversite... Çeşitli okullar, aynı zamanda üniversite için hem tatbik, hem de inceleme yerleri olacaktı... Sonra, yine orada veya Doğu bölgesinin diğer münasip yerlerinde, ihtiyaca göre ziraat ve sanat enstitüleri, güzel sanatlar akademileri ve diğer yüksek okullar açılacaktı.

Atatürk, on, on beş sene içinde bütün bu müesseselerin başarı ile işleyeceğine, ondan sonra diğer bölgelerle beraber bu bölgelerde de başka üniversite ve yüksek okullara ihtiyaç duyulacağına inanıyordu. Hayatında birçok mühal telakki edilen işleri dehası ve tükenmez azmi ile tahakkuk ettirmiş olan Büyük Adam'ın bu yoldaki tasavvur ve inançlarını anlatırken gösterdiği büyük heyecan hâlâ gözlerimin önündedir...

100 *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, a.g.e., s.123

Seçilecek en uygun sahada öğretmen, profesör ve memurlar için her türlü konforu haiz [sahip] ikametgâhlardan mürekkep [oluşan] yeni mahalleler, zengin kütüphaneler ilk ağızda devlet eliyle veya özel müteşebbisler tarafından bütün ihtiyaçlara cevap verecek çarşılar, sinema, tiyatro, gazino gibi hoş vakit geçirecek yerler, Halkevi spor kulüpleri ve sair faydalı teşekküller kurulacaktı... Böylece zamanla, mükemmel bir plan dâhilinde inşa edilmiş, yepyeni modern ve medeni bir Van şehri meydana çıkmış olacaktı; tabiidir ki bu şehir karadan ve havadan, çeşitli vasıtalarla merkeze ve denize bağlanacaktı.

Üniversitenin muhtaç olduğu öğretmenler İstanbul'da veya memleket dışında okuyup yetişmiş ehliyetli ve akıncı ruhlu kimselerden seçilecekti, icabına göre dışardan yabancı profesörler getirtmek, Avrupa ve Amerika'ya istidatlı gençler gönderip yetiştirmek de bu konuda göz önünde tutulan tedbirlerdendi...

Ne çare ki Atatürk bu tasavvurunu [düşüncesini] fiil alanına koyamadan [uygulayamadan] fani hayattan çekildi; ondan sonra iktidar mevkiine geçen sözde en yakın arkadaşlarının - ki bütün bu anlattıklarına vakıf [bilen] ve zamanında tasvipkar [onaylar] görünen kimselerdi- bu konuyu nasıl savsakladıkları ve ne gibi küçük hesap ve tertiplerle esasından ayırarak basit ve verimsiz bir hale soktukları bilinmektedir."[101]

Atatürk ve Einstein

Yeni yapılan çalışmalar ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin emekli hocalarından Prof. Dr. Münir Ülgür'ün yaptığı açıklamalar büyük bilim adamı Profesör Albert Einstein'ın 1933 yılında Atatürk'e bir mektup gönderdiğini ve Atatürk'ün de Einstein'ı Türkiye'ye davet ettiğini ortaya koymuştur.

Araştırmacı Mesut Ilgım'ın Başbakanlık Özel Arşivi'nde bulduğu ve Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanan 17 Eylül 1933 tarih-

101 Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s.482-483

li mektupta Profesör Albert Einstein Almanya'da çalışmalarına imkân kalmayan 40 bilim adamı için, Türkiye'den iş talebinde bulunmaktadır.[102] Bu mektuba nasıl cevap verildiği henüz bilinmese de Atatürk'ün isteğiyle Alman bilim adamlarının Türkiye'ye geldiği anlaşılmaktadır. Princeton Üniversitesi'nde 1949 yılında Einstein ile görüşen İstanbul Teknik Üniversitesi'nin emekli hocalarından Prof. Dr. Münir Ülgür yaptığı açıklamada Profesör Albert Einstein'ın görüşme sırasında "Dünyanın en büyük liderine sahipsiniz. 1933'teki Üniversite reformunuz sırasında beni de ülkenize davet etmişti." demiştir. [103]

102 Murat Bardakçı, "Türkiye'den Bir Zamanlar Einstein Bile İş Ricasında Bulunuyordu", *Hürriyet Gazetesi*, 29 Ekim 2006
103 Osman Bahadır, Einstein: "Atatürk Benim de Türkiye'ye Gelmemi İstedi", *Cumhuriyet Bilim Teknoloji Dergisi*, yıl: 20, sayı: 1022, 20 Ekim 2006, s.12

III. Bölüm

Atatürk'ün Kitap Okuma Tutkusu

"Ben çocukken fakirdim. İki kuruş elime geçince bunun bir kuruşunu kitaba verirdim. Eğer böyle olmasaydım, bu yaptıklarımın hiçbirisini yapamazdım."

Mustafa Kemal Atatürk

"Onun Eli Kılıcın Kabzasından Çok Kitabın Cildini Tuttu."

İsmail Habib Sevük

Okuyan Atatürk

Yurtdışında üniversitede çalışırken, birçok yabancı arkadaşım ve öğretim üyesi bana "Atatürk bu devrimleri nereden öğrenmiş? Avrupa'da eğitim mi görmüş?" diye, sorarlardı. Yabancı arkadaşlarım, Atatürk'e gıptayla bakar ve onun yaptığı Türk Devrimi'ni kıskanırlardı. O nedenle, böyle büyük bir devlet adamının Türk olmasından her zaman gurur duydum. Yabancılar, bizi öyle küçük görmeye alışmışlar ki, Atatürk gibi bir liderin Türk olmasını sanki bize layık göremiyorlardı; oysa, biz, hâlâ Atatürk gibi eşsiz bir öndere sahip olmanın kıymetini bilmemekteyiz. Bilseydik ve onu anlasaydık 83 yıllık cumhuriyetimizin kalkınmışlık düzeyi herhalde bugünkünden daha iyi olurdu. Bu nedenle, onu anlamaya ve düşüncelerini öğrenmeye ve öğretmeye her zamandan daha çok mecburuz; başka da çaremiz yoktur. Ata-

türk zamanında ABD Büyükelçiliği yapan ve onu tanıyan Charles N. Scherrill, Atatürk için,

"Bu, insana hayretler veren Türk, Türkiye'yi bir kere daha ırkı, tarihi ve diliyle övünür bir duruma getirdi ve yüzyıllardan beri olmayan bir şekilde geleceğinden umutlu kıldı" demiştir.[1]

Hasan Ali Yücel, Atatürk için,

"Elimizde böyle bir hazine var da onun için ne kadar az söylüyoruz, ne kadar az yazıyoruz; onu ne kadar nadir anıyoruz?" demiştir.[2]

Atatürk'ün eşsiz özelliklerinden birisi de kitap okumaya aşırı düşkünlüğüdür. Atatürk, Prof. Afet İnan'ın belirttiği gibi,

"Her zaman her yerde kitap okumuştur. O kitap seven bir fikir adamı idi."[3]

Atatürk'ün okuduğu kitapların bir kısmı Anıtkabir Yayınları tarafından emekli Tümgeneral Turhan Olcaytu ve arkadaşlarının büyük emek ve katkılarıyla *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* ismiyle 24 cilt olarak basılmış bulunmaktadır. İlgilenenler bu kitapları Anıtkabir'deki satış merkezinden temin edebilirler.[4]

Prof. Dr. Afet İnan'a İsviçre'de verdiği bir konferans sonrası bir Profesör,

"Acaba Atatürk hangi Avrupa muharrirlerini [yazarlarını] okur ve Türkiye'deki yeni rejim için nereden ilham almıştır?"

1 Charles N. Scherill, *Bir ABD Büyükelçisinin Hatıraları, Mustafa Kemal II*, Cumhuriyet Yayınları, 1999, s.92

2 Hasan Ali Yücel, "Uyumayan Atatürk", *Atatürkçülük Nedir?* Varlık Yayınları, İstanbul, 1963, s.67

3 Sadi Borak, *Atatürk ve Edebiyat*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, 1998, İstanbul, s.11

4 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Anıtkabir Yayınları, Dergi, Ankara, 2001

şeklindeki bir sorusuna "Atatürk çok okur, fakat tenkit ederek okur. Yeni rejim için kendi milletinden ilham almıştır." demiştir.[5]

Atatürk, 1935 Şubatı'nda Dolmabahçe'de çalışırken İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'ndan 100'ü aşkın kitap getirtmiş ve okumuştur; bu da onun okuma ve incelemeye ne kadar ilgili olduğunu gösterir.[6]

Atatürk'ün Çocukluk Çağında ve Lisede Kitap Okuma Merakı

Atatürk'ün eşsiz bir lider olmasında onun kendini iyi yetiştirmesinin ve çok kitap okumasının büyük etkisi vardır. Atatürk, Selanik Askeri Rüştiyesi'nde eğitim görürken Fransızca öğrenmeye başladı ve matematiğe büyük ilgi duydu. Matematik derslerindeki üstün başarısı nedeniyle matematik öğretmeni yüzbaşı Mustafa Bey, ona "Kemal" adını verdi. Mustafa Ke-

5 Afet İnan, *Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe*, İş Bankası Yayınları, 1973, Ankara, s.6
6 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi

mal, o zamanlar çıkarılan haftalık *Çocuklara Rehber Dergisi*'ndeki matematik sorularını en iyi çözdüğünden, bu dergide yaptığı çözümler devamlı yayınlanırdı.[7] Daha sonra gittiği Manastır Askeri Lisesi'nde Fransızca öğrenmeye devam etti. Burada arkadaşı Ömer Naci'nin verdiği şiir ve edebiyat kitaplarıyla ilk defa fen dersleri dışındaki kitaplarla karşılaştı ve bunları büyük bir ilgiyle okumaya başladı.[8] Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in şiirleriyle tanışması bu yıllara, rastlar. Bir gün Askeri Kitabet [kompozisyon] öğretmeni Alay Emini Mehmet Asım Efendi, Mustafa Kemal'i ders dışı kitapları okurken görünce, "Bunlar, senin asker olmana engel olur. At bu kitapları kendini askerliğe ver" dedi. Ancak, Mustafa Kemal, edebi kitapları okumaya devam etti. O, devamlı öğrenmek istiyordu. Ancak Fransızcası yeteri kadar iyi olmadığından yaz tatillerinde Selanik'teki Fransız Freres Koleji'nin özel kurslarına giderek Fransızcasını ilerletti.[9] Fransızcası ilerledikçe arkadaşı Ali Fethi Bey, ona Fransız düşünürlerinin kitaplarını getiriyor ve okuyordu; bunlar arasında Voltaire, Rousseau, Auguste Comte ve Montesquieu gibi yazar ve düşünürlerin kitapları vardı. Burada, Tarih öğretmeni Kolağası Mehmet Tevfik Bey'in katkısıyla tarihe merak sardı.[10] Atatürk, bu sıralarda Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Ahmet Mithat ve tarihçi Mithat Bey'in kitaplarını okudu. Bu yazarlardan Batı'nın yenilikleri ve gelişmeleri hakkında bilgi sahibi oldu.

Harbiyeli Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar

Atatürk, 1899'da Harp Okulu'na başladı. Burada da özellikle Namık Kemal ve Abdülhak Hamit gibi yazarların şiir ve kitaplarını okumaya devam etti. Özellikle Namık Kemal'in *Vatan Kasidesi*'ni çok seviyordu. Ali Fuat Cebesoy anılarında,

7 Nurten Aslan, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar*, Tekağaç Eylül Yayınları, 2003, s.83
8 Nurten Aslan, a.g.e., s.83
9 Sadi Borak, a.g.e., s.16
10 Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Temel Yayınları, 2000, İstanbul, s.27

"Mustafa Kemal'in bir gece vakti yanıma gelerek Namık Kemal'in *Vatan Kasidesi*'nin çoğaltılmış bir nüshasını 'Fuat kardeşim, bunu ezberleyelim' diye bana verirken, yavaş bir sesle fakat, büyük bir heyecanla okuduğu

'Felek her türlü esbab-ı cefasın toplasın gelsin
Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten'

mısralarını nasıl unutabilirim." demiştir.[11]

Atatürk, Harbiye'deyken, Fransız gazetelerinden *Matine* ve *Püte Parisien* gazetelerini hafta sonu tatillerinde alır ve okurdu. Türk tarihiniyse Fransızca eserlerden okumaya ve öğrenmeye çalıştı.

Harbiye'deyken vatan sevgisi ruhunda ateşlendikçe şiirler tercüme ediyor bunları Baba Tahir'in çıkardığı *Malumat* Dergisi'ne gönderiyordu.[12]

Atatürk, 1902 yılında, 21 yaşında bir teğmen olarak Harp Okulu'nu bitirdi ve aynı yıl Harp Akademisi'ne başladı.

Harp Akademisi'ndeyken Okuduğu Kitaplar

Harp Akademisi sırasında bir *Sınıf Gazetesi* çıkardı ve buradaki yazıların çoğunu kendisi yazdı. Ancak bu gazeteyi yasak olduğu için uzun süre basamadılar. Atatürk, Harp Akademisi sırasında arkadaşlarına konferanslar da veriyordu. General Asım Gündüz, anılarında bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"(...) Mustafa Kemal'in dikkati çeken fikirleri vardı. Etrafına topladığı arkadaşlarla cesaretle konuşuyor, onları güzel konuşmasıyla kısa zamanda tesiri altına alıyordu. Bizlerin okumadığımız vatan şiirlerini sık sık tekrarlıyordu. Namık Kemal'in bütün şiirlerini bir defterde toplamıştı. Bu şiirleri kısa zamanda bütün arkadaşlar defterlerimize yazmış ve ezberlemiştik.

Yabancı lisana karşı da büyük bir hevesi vardı. Bu maksatla

11 Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s.49
12 Enver Behnan Şapolyo, *Atatürk'ün Hayatı*, s.29

Beyoğlu'nda bir Fransız madamına pansiyoner olmuştu. Bu Fransız kadın, Fransız Sefareti kuryeleriyle ittihatçıların Paris'te yayınladıkları gazeteleri getiriyor ve Mustafa Kemal'e veriyordu. Fransız kadın aynı zamanda Fransızca ders veriyordu. Bizler vatan, millet ve Türklük fikirlerini ilk defa ondan duymuştuk. Mustafa Kemal iyi Fransızca bilirdi. Harbiye'deyken her tatilde Selanik'te bir Fransız okulunun tatil kurslarına devam ederek lisanını ilerlettiğini söylerdi...
(...) Harp Akademisi'nde her cuma akşamı sınıfta toplanıyor, kapılar kapandıktan sonra Mustafa Kemal kürsüye çıkıyor, tıpkı konferansçı gibi, Paris'ten gelen Türkçe ve Fransızca gazetelerden öğrendiklerini bizlere anlatıyordu."[13]

Atatürk, akademideyken Fransızca *Temp* ve *Matine* gazetelerini, Voltaire ve Victor Hugo'nun eserlerini okudu. Ayrıca Montesquieu, Rousseau ve Mirabeau'nun *Nutukları* ile Stuart Mill'in *Ekonomi ve Politikası*'nı okudu. Zeuve ismindeki bir birahanede Avrupa'da çıkan gazeteleri okuma imkânı bulduğu için arkadaşı Ali Fuat'la oraya sık sık uğrarlardı. Bu arada pansiyoncu bir madamın yardımıyla Paris'ten getirttiği *Figaro* gazetesini ve Jön Türklerin Paris'te çıkarttığı dergileri okumaya devam etti.[14]

Atatürk'ün 6 yıl okul arkadaşlığını yapan ve 1934'te Nakliyat Umum Müfettişiyken ölen General Hayri, şunları söylemiştir:

"O, sınıfın en zeki talebesiydi. Riyaziyeyi [matematik], edebiyatı çok ve pek çok severdi. Tevfik Fikret'in şiirlerini ve hele onun *Sis* manzumesini pek beğenirdi. Namık Kemal'i, Abdülhak Ḥamid'i okumaktan da zevk alırdı. Kuvvetli alaka gösterdiği mevzular arasında felsefi ve fikri cereyanlar da vardı. Mesela Darwin'in nazariyesiyle [kuramıyla] pek meşgul olurlar ve papazların dini neşriyatını dikkatle takip ederlerdi."[15]

13 Asım Gündüz, *Hatıralarım*, Hazırlayan İhsan Ilgar, İstanbul, 1973, s.15
14 Nurten Aslan, a.g.e., s.109, 114, 119
15 Enver Behnan Şapolyo, *Atatatürk'ün Hayatı*, s.33

Atatürk, Harp Akademisi'nde üsteğmen rütbesiyle okumaktayken, *Hakikat* isimli bir gazetenin sahip ve başyazarına gönderdiği mektupta şunları yazmıştır:

"Engellerden hiçbiri, bilim ve anlayışınızdan yararlanmayı önleyememiştir. Yüzyılımızda parlak sütunlar ortaya koyan o aydın fikri eserlerinizi seve seve, sevine sevine gördükçe, dimağımızın yüceliğine karşı bağlılığım artmaktadır. Hakikat... O sayın gazetenizle Osmanlı basının, uygarlıktaki ilerleyişine layık bir yüksek mevkie çıkmasına hizmet ettiğinizden dolayı, kutsal sayılacak değerdesiniz. Kanlar içinde kalan, dumanlı ufuklara bürünen Doğu'nun bitim noktalarına kadar ve gelişmekteki olayları, mevcut, çeşitli kaynaklardan izlemek ve incelemek, inandığım ve uyguladığım yoldur."[16]

Harp Akademisi Sonrası Atatürk'ün Kitaplara İlgisi

Atatürk, 24 yaşında, 11 Ocak 1905'te Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun oluncaya kadar devamlı okudu. Okuma onun için büyük bir tutkuydu. Fransız filozoflarının yapıtlarını ve ayrıca Orta Asya'daki Türkler, Anadolu Uygarlıkları, İslam tarihi ve Osmanlı tarihi ve hukuk, gibi konularda okuduğu kitaplarla kendini geliştirmiş ve yetiştirmiştir. 1909 yılında, Selanik'e Üçüncü Ordu Subay Talimgâhı Komutanı olarak atandı. Bu dönemde Eylül 1910'da Paris'e bir geziye katıldı. Paris'te Picardie manevralarını izledi. Bu geziyle bilgi ve görgüsünü artırdı. Bu geziden dönüşte Atatürk, askeri konularda iki kitap yazdı ve bir kitap tercümesi yaptı.

1911'de gönüllü olarak katıldığı Trablusgarp Savaşları sırasında bile *Şahben* isimli bir dergi çıkardı.[17] Bu dergide savaşla ilgili bilgiler çıkıyordu.

16 Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Basımevi, 1998, Ankara, s. 531 (ATESE Başkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu 7, Zarf 9, Fih. 2-43, 2-45)
17 Nurten Aslan, a.g.e., s. 290

Atatürk, Çanakkale Savaşı sırasında bile okumayı hiç bırakmadı. Fransızca kitaplar, felsefe kitapları, edebiyat ve şiir kitapları okurdu. Genellikle not alarak okur, sayfalara notlar düşerdi. Çanakkale Savaşı sırasında Madam Corrine'ye yazdığı mektuplarda kitap siparişi verirdi. Gittiği her yere kitaplarını götürürdü.

Atatürk, Sofya'da askeri ateşe olarak kaldığı sırada Madam Hilda isminde bir bayanın pansiyonunda kalırken ondan Almanca ders almıştır.

*

Ruşen Eşref Ünaydın, Çanakkale Savaşı sonrasında, 1918 yılında, *Yeni Mecmua* dergisi için Çanakkale Savaşları'yla ilgili olarak bir mülakat için Atatürk'ün Şişli'deki evine gittiğinde Atatürk'ün yazıhanesini şöyle anlatır:

"Bir gümüş Çerkes kamasının yanı başında Balzak'ın *Kolonel Şayer*'i, Maupassant'ın *Boule de Suif*'i, Lavra'nın *Servir*'i bulunuyordu. Şüphesiz ki Paşa, sükûnetli dakikalarının boşluğunu edebiyatla dolduruyor."[18]

*

Atatürk'ün yaveri Şükrü Tezer, tarafından derlenip, Türk Tarih Kurumu'nca basılan, *Atatürk'ün Hatıra Defteri* isimli kitapta, Atatürk'ün 1. Dünya Savaşı'nda 16. Kolordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu sırada tuttuğu hatıra defterine kaydettiği şöyle notlar vardır:

"27 Teşrinisani 1332 Pazar (10 Aralık 1916) Sabah pek ziyade bir nezleye yakalanmış kalktım. Kemal Bey'in (Namık Kemal) *Makalat-ı Siyasiye ve Edebiye*'sini okudum. İkinci kitabın sonunda idim, hitam [son] buldu. Arıburnu raporunu okuttum. Sonra Neşet Bey Çapakçur cephesine ait muharebe takririni okudu. Badehu [bundan sonra] yeni gelmiş olan İstihkâm Yüzbaşısı Fuat Efendi'ye hayvanlarımı gösterdim. Sonra tekrar ikametgâhıma geldim. Ke-

18 Sadi Borak, a.g.e., s.139

mal Bey'in (Namık Kemal) *Tarih-i Osmanî*'sini takibe başladım.

Yemekten evvel Emin Bey'in (Mehmet Emin Yurdakul) *Türkçe Şiirleri*'yle Fikret'in (Tevfik Fikret) *Rübab-ı Şikeste*'sinden ayni zeminde bazı parçalarını okuyarak bir mukayese yapmak istedim. İkisi de başka başka güzel. Ancak Türkçe olanda da, diğerinde de aynı derecede Arapça, Farsça kelimat var. Fark, biri parmak hesabı, diğeri değil."[19]

Atatürk, yine bu anılarında Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin *İslam Tarihi* ve *Allahı İnkâr Mümkün müdür?* isimli kitaplarını da okumuştur. Görüldüğü gibi, Atatürk, boş zamanlarında devamlı okumuş ve kitaplardaki Arapça ve Farsça kelimelerden şikâyet etmektedir. Zaten daha sonra yapacağı Dil Devrimi'yle de Türkçeden yabancı kelimelerin atılması için uğraşacak ve "Türk Dil Kurumu"nu kuracaktır.

Büyük Taarruz Hazırlıkları Sırasında Okunan Kitaplar

Atatürk'ün Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında tutuğu notlar arasında kitap okuduğuna dair yazılar vardır. 23 Mart 1922 günlü notları arasında;

"İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Paşalar gelmişlerdi, birlikte yemek yedik. Bazı telgraflar gelmişti, gördüm, Hafıza Kuran okuttum. Saat 01.00'de gittiler. Benim notları yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım. Yarınki planımız üç tümeni denetlemektir" 24 Mart 1922 tarihli notuysa şöyledir: "Daha iyi kalktım. Fakat yine bağırsaklarımda tabii olmayan bir hal var... Yatakta biraz okuduktan sonra hazırlandım, çalışma odasına geçtim. Kitap okudum."[20]

19 Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1989, s.85-86

20 Cihat Akçakayalioğlu, a.g.e., s.532

13 Ocak 1923'te İstanbul'da bulunan Adnan Adıvar'dan aşağıdaki mektupla kitaplar göndermesini istemiştir:

"Bana faydalı olacağını tahmin buyuracağınız eserleri istiyorum. Bu arada Ziya Gökalp'ın *Asrileşmek, Türkleşmek ve İslamlaşmak* adlı kitabı ile Victor Berar'ın *La Rovelte De L'Asie* adındaki eserini buldurmanızı rica ederim."[21]

*

Atatürk, Ordu Komutanlığı'ndan ayrılıp İstanbul'a geldiğinde, 2 Kasım 1922'de yayımlanmaya başlanan, *Minber* gazetesini, arkadaşı Fethi Okyar'la birlikte çıkarmıştır.[22] Gazete, halkı aydınlatmayı amaç edinmiş; siyasal, bilimsel, fen ve iktisat konularında yazılar yayımlanmıştır. Ancak, gazetenin ömrü 52 gün olmuştur.[23]

Atatürk'ün Yazdığı Kitaplar

Atatürk, askerlikle ilgili olarak kitaplar yazmıştır. Bu kitaplar şunlardır: 1) *Cumalı Ordugâhı, Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları,* 1907; 2) *Tabiye ve Tatbikat Seyahati,* 1911; 3) *Bölüğün Muharebe Talimi,* 1912; 4) *Zabit ve Kumandanla Hasbıhal,* 1918; 5) *Anafartalar Muharebelerine Dair Hatıralar* ve *Takımın Muharebe Talimi* (General Litzman'dan çeviri), 1908, adlı çeviri kitabı vardır.[24]

Bu kitaplardan en önemli olanı, 1918 yılında yazdığı, *Zabit ve Kumandanla Hasbıhal* isimli eseridir ve Sofya'da, askeri ateşeyken yazılmıştır.

Atatürk, Şam'da kurmay yüzbaşı olduğu sırada bir *Atış Tüzüğü* hazırlamıştır. Bu tüzüğü, kitaplık ve müzelerde inceleme yaparak, yazmalar karıştırarak, ana kaynakları gözden geçirerek hazırlamıştır.[25] Atatürk, bu eserleriyle iyi bir yazar olduğu-

21 Cihat Akçakayalıoğlu, a.g.e., s.533
22 Sadi Borak, a.g.e., s.83
23 Şerafettin Turan, a.g.e., s.54
24 Afet İnan, "Atatürk'ün Askerlik Üzerine Kitapları (1908-1918) Makalesi", *Zabit ve Kumandan İle Hasbıhal,* Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul,1998, s.5-24
25 Konur Ertop, *Atatürk ve Türk Dili Kitabı,* Türk Dil Kurumu Yayınları, 1963, s.96

nu göstermiştir. Bu özelliği de, onun, devamlı okuyup kendisini yetiştirmesindendir. Prof. Afet İnan, bu konuda "O, okumuş, öğrenmiş ve öğretmek için de yazmıştır" demektedir. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, bu konuda şunları söylemiştir:

> "Atatürk önemli gördüğü konularda düşüncelerini yazı ile saptamayı severdi. Askerlik görevleri sırasında bu görevleri ile ilgili beş kitap ve iki büyük rapor yazmıştır. İstiklal Savaşı sırasında gazetelerde isimsiz makaleleriyle, mütareke devri hatıralarını da yayınlamıştır."[26]

Atatürk'ün tarih, arkeoloji ve antropoloji gibi bilim dallarına tutku derecesinde büyük merakı vardır ve Atatürk, bu konuda kitaplar okumak için yurtdışı elçiliklerden kitaplar getirtmiştir. Ortaokul ve liselerde okutulan tarih kitaplarının yazımında ve düzeltmelerine önemli katkıları olmuştur.

İrade-i Milliye ve *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesinin Atatürk Tarafından Kuruluşu

Sivas Kongresi'nin toplandığı ilk gün Atatürk tarafından Sivas'ta kurulan ve yayın hayatına başlayan gazete *İrade-i Milliye*'dir. Atatürk, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelince, *İrade-i Milliye*'nin devamı olarak *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesini kurdurmuş ve bu gazete 10 Ocak 1920'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır: Önce, haftada iki gün ve dört sayfa olarak çıkan gazete, daha sonra haftada üç ve sonra her gün çıkmıştır. Gazetenin bütün yazı ve haberleri Mustafa Kemal tarafından gözden geçirilmiş ve yazıların çoğunu not ettirerek yazdırmıştır. Bu gazetede çıkan başyazıların Atatürk tarafından yazılmış veya not ettirilmiş olma olasılığı yüksektir. Mustafa Kemal *Hâkimiyet-i Milliye*'nin çıkış nedenini ve neden bu adı aldığını Hakkı Behiç Bey'e not ettirir ve gazetenin ilk sayısında şöyle yayımlanır:

26 E. Ziya Karal, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yıl Semineri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, Ankara, s.88

"Bugünden itibaren neşrolunan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eder muhitlerin durum ve olaylarını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfî olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda takip edeceği tarihi mücadelenin de nevidir. Şu halde diyebiliriz ki, *Hâkimiyeti Milliye*'nin mesleği milletin hâkimiyetini müdafaa olacaktır."[27]

Atatürk'ün En Önemli Kitabı *Büyük Nutuk*

Nutuk, Kurtuluş Savaşı'nın ve devrimlerin nasıl yapıldığını ve bazı olayların arkasındaki gerçekleri topluma açıklayan büyük bir eserdir. Atatürk, *Nutuk*'un yazımını altı ay boyunca gece gündüz çalışarak, çoğu zaman günlerce uyumadan bitirmiştir. *Nutuk*, Türk ulusunun izlemesi gereken yolu gösteren ve okullarımıza ders olarak konulması gereken bir kitaptır

Atatürk'ün Yazdığı Diğer Önemli Bir Kitap: *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*

Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları isimli kitap Prof. Afet İnan tarafından ilk kez 1930'ta *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* adıyla yayımlanmıştır. Bu kitap, uzun yıllar ortaokullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitapta Atatürk, bilinçli yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamış ve kitabı 1929 sonbaharıyla 1930 Ocak ve Şubat aylarında yazmıştır.

Atatürk, Şair Tevfik Fikret'in Mezarını Ziyaret Ediyor

Atatürk, Rıza Tevfik, Halide Edip, Dr. Adnan Adıvar, Süleyman Nazif ve Faik Ali Bey gibi sanatçı ve düşünürlerle birlikte 19 Ağustos 1918 günü şair Tevfik Fikret'in mezarını ziyaret etmiş ve müzedeki özel deftere "Anma ziyaretinde bulunmakla kıvanç duyan Fikret dostları" diye yazmıştır. Bu ziyaretçiler arasında bulunan İbrahim Alâeddin Gövsa, o güne ait anılarında şunları söylemiştir:

27 Hadiye Bolluk, "Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi", *Hâkimiyet-i Milliye Yazıları*, Kaynak Yayınları, 2003, İstanbul, s.8

"Bir aralık biri yanıma geldi:
– Mustafa Kemal Paşa sizinle görüşmek istiyor, dedi.
Derhal yanına giderek ismimi söyledim. O, ince ve uzun parmaklı, zarif ve kavi adaleli, güzel elini uzattı. Beni, Çanakkale'ye ait şiirlerimle tanıdığını ve çoktan görmek istediğini söyleyerek pek asil bir tevazuuyla taltif etti.
– Paşa Hazretleri, dedim; siz cepheden cepheye koşan bir kumandan, nasıl oluyor da benim gibi ehemmiyetsiz bir gencin değersiz yazılarını okumaya vakit buluyor ve onları tahattur [anımsama] edebiliyorsunuz?
Şu cevabı vermişti:
– Ben, edebiyatı ve şiiri severim. Bilhassa askeri mahiyetteki eseri dikkatle okurum. Sizin Çanakkale'ye ait şiirlerinizin hepsini okudum ve sevdim."[28]

Şair Tevfik Fikret'in Atatürk Üzerindeki Etkileri

Atatürk'ün düşünce yapısının oluşumunda en etkili rol oynayanlardan birisi Tevfik Fikret'tir. Tevfik Fikret, ilerici ve çağdaş düşünceleriyle gençliğe yol gösteren ve toplumsal sorunlara eğilen bir vatanseverdir. "Gençler, bütün ümid-i vatan şimdi sizdedir" diye haykıran Tevfik Fikret'in çoğumuzun bildiği aşağıdaki şiiri ne güzeldir:

"Yiyin efendiler yiyin, bu han-ı iştaha sizin,
Doyuncaya, tıksırıncaya, patlayıncaya kadar yiyin."
Tevfik Fikret, ünlü ferda şiirinde de gençlere şöyle seslenir:
"Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır,
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır."

Mustafa Kemal Atatürk, Tevfik Fikret'i o kadar çok seviyordu ki,

28 Prof. Dr. Önder Göçgün, "Atatürk ve Edebiyat", *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.11

"Fikret kimdir biliyor musunuz? Onu tanıyanlar, benim ne yapmak istediğimi kavrayacak kimselerdir" demiştir.[29]

Atatürk, birçok özel toplantıda Tevfik Fikret'in *Sis*, *Tarih-i Kadim* ve *Ferda* şiirlerini ezbere okumuştur. Atatürk, bir konuşmasında "Tevfik Fikret'in *Tarih-i Kadim*'i yok mu; işte O, dünyada yapılması gereken bütün inkılapların kaynağıdır" demiştir. Kendisini "Fikret dostu" olarak tanımlayan Atatürk, Fikret için "O, bizden çok ilerisini gören bir insandı. Ne yazık ki biz ona hâlâ yetişemedik" diyerek hayranlığını belirtmiştir. Çankaya'da, Atatürk'ün sofrasında bulunan davetlilerden birisi, Fikret'in iyi bir şair olmadığını söyleyince, Atatürk kaşlarını çatarak ve hiddetle şunları söyler:

"O, karanlıklar içinde bir nur gören ve halkını o nura doğru götürmeye çalışan Fikret, feryat koparırken, sizler nerelerdeydiniz? Niçin içinizden kimse onun gibi feryat etmedi? Ben Fikret'e yetişemedim. Onun sohbetinden istifade edemedim. Fakat onun bütün eserlerini okudum. Birçoğunu da ezberledim. O, hem büyük bir şair, hem de büyük bir insandır. Efendiler! Zaten parmakla gösterilecek kadar az olan büyük adamlarımızı küçültmeye kalkışmayalım." demiştir.[30]

Atatürk'ün birçok sözünde Fikret'ten etkilendiğini gösteren işaretler vardır. Atatürk, "Ben inkılap ruhunu ondan aldım" demiştir.

Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları ve Kitap Okumakla Geçen Günler

Prof. Dr. Afet İnan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad'a tedavi için gittiğinde tuttuğu hatıra defterlerini yayımlamıştır.

29 M. Vehbi Tanfer, "Tevfik Fikret ve Atatürk Üzerindeki Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 1995, sayı: 33, s.714
30 M. Vehbi Tanfer, a.g.e., s.716

Bu hatıralarda dikkati çeken en önemli nokta, Atatürk'ün bu tedavi sırasında boş vakitlerini kitap okumakla geçirmesidir. Bu hatıralarda, okuduğu kitaplarla ilgili bilgiler vardır.

Atatürk, 30 Haziran 1918 ve 28 Temmuz 1918 tarihleri arasındaki anılarını altı deftere yazmıştır. Bu anılarda, "Atatürk'ün Karlsbad'ta genellikle Fransızca konuşmayı tercih ettiği ve bir Fransız'dan ders almaya başladıktan sonra anılarını o dilde yazdığı" Afet İnan tarafından belirtilmektedir. Hatta burada, bir ara, Almanca öğrenmek için ders aldığı da görülmektedir. Bu hatıralarda Andre Beaumier'in *Revolte* isimli kitabını okuduğunu, yatmadan önce genellikle kitap okuduğunu anlamaktayız.

Görüldüğü gibi, Atatürk, iyi bir kitap okuyucusudur ve yabancı dil öğrenme ve ilerletme üzerinde de çok çalışmıştır. Bu sayede Fransızca kitapları okuyarak kendini geliştirmiştir. Atatürk, Karlsbad'tan sonra gittiği Viyana'da da okumasına devam eder ve yeni Fransızca kitaplar alır. Anılarında bu konuda şöyle bahsetmiş:

> "Viyana'da, otel Bristol'da dün gece yeni aldığım Fransızca kitaplardan birine başlamak istedim. Hemen hepsinin başından birkaç sayfa okudum, fakat devam için hiçbiri üzerinde karar vermedim. Le Baron de Batz'ın *Vers I'echafand*, Francois chal Raux'un *Les origine de Pegpedition d'Egypte*, J. Patouillet'in *Ostrovski* hakkında kitabı. Hep gözden geçirdim." [31]

*

Atatürk, Milli Mücadele döneminde de çok okumuş, Meclis'teki tartışmalara katılmış, kanun ve tezkerelerin çoğunu kendi yazmıştır.

Atatürk, okuduğu kitaplarla kendini öyle iyi yetiştirmişti ki, şair Yahya Kemal, bir gün kendisini Çankaya'ya ziyaretine geldiğinde, onun felsefi tartışmalardaki bilgisine hayran kalmıştır. Bunun nasıl olduğunu Ruşen Eşref Ünaydın'a sorduğunda, Ru-

31 Prof. Dr. Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu,1983, Ankara, s.61

şen Eşref Bey, Atatürk'ün devamlı okuduğunu, Çanakkale Savaşı'ndan beri Jön Türklerin Avrupa'da çıkardığı *Osmanlı Mecmuası*'nı takip ettiğini bildirmiştir.

Atatürk, Descartes'in *Metot Üzerine Düşünceler* isimli kitabını da Türkçeye çevirtmiştir.

1 Aralık 1921'de, Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkisini belirten kanun teklifiyle ilgili olarak kürsüye gelen Atatürk,

> "Efendiler, meşruti nazariyeyi bulan en eski filozofların, bu nazariyeleri [görüşleri] kurabilmek için çalıştıkları esasları tetkik ettim; bunları nüfuz ettim." ... Jean-Jacques Rousseau'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben okudum" demiştir.[32]

Atatürk, Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Başkanlığı döneminde göreviyle ilgili olan çoğu kitabı okumuştur. Ayrıca, Descartes'in ve Kant'ın kitaplarının Türkçeye çevrilmesini sağlamıştır.[33]

Atatürk, Birinci TBMM'de, çok çeşitli gruplar olması nedeniyle din, tarih, sosyoloji ve ekonomiyle ilgili konularda birçok kitap okumuştur. Bu sayede, meclis kürsüsünde üstün hitabet yeteneğiyle, kendine muhalif olan birçok milletvekilini ikna etmeyi başarmıştır. Celal Nuri İleri'nin *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye* kitabı, Atatürk'ün çok dikkatle okuduğu kitaplardan birisidir. Atatürk, Harf Devrimi sırasında da "dil" le ilgili birçok kitap ve sözlük okumuştur. Tarihle ilgili olarak Mustafa Celalettin, Leon Cahun, Deguignes, Herbert George Wells ve Pittard'in kitaplarını dikkatle okumuştur.[34] İslam tarihiyle ilgili olarak Leone Caetini'nin, *İslam Tarihi* kitabını dikkatle okumuştur. Atatürk, Dil Devrimi yaparken de Radalov'un dört ciltlik *Türk Lehçeleri Sözlüğü*'yle Pekarskiy'in yine dört ciltlik *Yakut Sözlüğü*'nü hiç elinden düşürmemiştir.

32 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1999, s.28-38
33 Gürbüz Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, İş Bankası Yayınları, 1983
34 Prof. Dr. Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1999, s.28-38

Profesör Afet İnan, Atatürk'ün en yakınında bulunan kişilerden biridir ve Atatürk'ün kitap okuma sevgisiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Atatürk'ün bildiğime göre bir entelektüel hayatı daima mevcut olmuştur. Zevk için okumuş; bilgi edinmek için okumuş ve yazılarına kaynak olması için okumuştur. Mesela bazen gece toplantılarında eski şiirlerden okuttuğu gibi şairlerimizin eserlerini kendi seslerinden dinlemiş, güzel yazılmış nesirleri okumaktan haz duymuştur. Bizzat kendisi de bazı şiirleri ezbere okumasını severdi. Hukuk konularını Atatürk bir meseleyi incelemek ve Batı memleketlerindeki yeni nazariyeleri takip etmek için okumuştur. Mesela demokratik memleketlerin hukuki meseleleri daima kendisini ilgilendirmiş, bu konuda pek çok kitap okumuştur. Atatürk asıl tarih üzerinde çok ve çeşitli kitaplar okumuştur. Kendi zamanında çıkan ecnebi dillerdeki yeni kitapları, etrafındaki fikir adamlarına tercüme ettirmiş, hülasalarını çıkarttırmıştır ve bunlar üzerinde tartışmalı konuşmalar yapmıştır. Bu arada bilhassa İslam Tarihi ile pek çok meşgul olmuş, İslam medeniyetinde Türklerin hizmet ve değerlerin bilinmesini, esaslı tetkiklerle meydana çıkarılmasını istemiştir."[35]

*

Atatürk'ün hizmetinde bulunanlardan Cemal Granada, Atatürk'le Vasıf Çınar arasında geçen bir konuşmayı anlatırken; Ondaki okuma alışkanlığının çocuk yaşlarında kazanıldığını da belirler:

"Boş zamanlarında Atatürk'ün elinden tarihle ilgili kitapların düşmediğini hatırlarım, bir gün yine Atatürk, tarihle ilgili kalın bir kitap okuyordu. Öylesine dalmıştı ki, çevresini görecek hali yoktu. Bir sürü yurt meselesi dururken Dev-

35 Prof. Dr. Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul, 1971, s.19-21

let Başkanı'nın kendini tarihe vermesi, Vasıf Çınar'ın biraz canını sıkmış olmalı ki, Atatürk'e şöyle dediğini duydum:
– Paşam... Tarihle uğraşıp kafanı yorma... Mayıs'ta kitap okuyarak mı Samsun'a çıktın?
Atatürk, Vasıf Çınar'ın bu çok samimi yakınmasına gülümseyerek şöyle karşılık verdi:
– Ben çocukken fakirdim. İki kuruş elime geçince bunun bir kuruşunu kitaba verirdim. Eğer böyle olmasaydım, bu yaptıklarımın hiçbirisini yapamazdım."[36]

*

Bir yılbaşı gecesi (1933) kendisine, yeni yıl armağanı olarak Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip tarafından üç kitap takdim edilmesi üzerine şunları söylemiştir:

"– Bu anda duyduğum saadet büyüktür. Kıymetli Maarif Vekilimizin bu armağanından dolayı teşekkür ederim. Kendisinden ve diğer vekillerimizden her an böyle armağanlar beklerim. Vekil Bey'in naçiz dedikleri bu armağan hakikatte çok değerlidir."[37]

*

Atatürk, Erzurum depremi sırasında çocukların okuması için İstanbul'dan kitap gönderen kitapçı İbrahim Hilmi Çığıraçan'a 8 Ekim 1924 tarihinde şu telgrafı göndermiştir:

"İstanbul'da Babıâli Caddesinde Kitapçı Bay İbrahim Hilmi'ye; Erzurum depremi yıkımına uğrayanların çocuklarına armağan buyurduğunuz kitaplar dolayısıyla çok teşekkür ederim. Ülkenin bilim ve kültürü için bu nedenle gösterdiğiniz ilgiyi değerli buldum. Bilim ve kültür ile donanmış bir toplulukta, her türlü yıkıma, doğadan gelse bile, bir çıkar yol bulunulabileceğinin belirtisi olan bu tür bağışınız, bütün ulusça beğenilmeye yaraşır anlamdadır."[38]

36 Cemal Granada, *Atatürk'ün Uşağı İdim*, Hürriyet Yayınları, 1973, İstanbul, s.267
37 Ahmet Şevket Elman, Dr. Reşit Galip, a.g.e., s.228
38 Mehmet Deligönül, a.g.e., s.57

Atatürk'ün Kitap Okuma Şekli

Profesör Afet İnan, Atatürk'ün kitap okuma ve çalışma şeklini şöyle anlatmıştır:

" (...) Atatürk, kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı, mavi uçlu kalemle bazen kitap üzerinde çizgi ve işaretler yapmış, bazen de kurşun kalemle kâğıtlara notlar almıştır. Yeni köşk'te kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerinde çeşitli kitap ve lügatleri dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulundururdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitaplarının yeri değişmemeliydi. Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra, elektrikle döner geniş bir kara tahtadır. Bu gece toplantılarında, konuşulan mevzuun mahiyetine göre kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu."[39]

Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün okuma şeklini şöyle anlatıyor:

"Kitap okuyuşu da, Nutku'nu yazışı gibiydi: Başladı mı, eser kaç cilt olsa bitirirdi. 'Erişmek' ihtirası ile yanar, bu yanış onda bütün tabii insanlık zaaflarını silip süpürürdü. Metin kenarını işaretlemek âdeti olduğu için, kitapları nasıl dikkatle okumuş olduğunu bu renkli işaretlerden anlardık."[40]

Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ü Özleyiş* isimli kitabında Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda Akşehir karargâhındayken Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* romanını okuduğunu belirtmektedir. Ruşen Eşref Ünaydın, bu konudaki anılarını şöyle belirtmektedir:

39 Prof. Dr. Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul, 1971, s.19-21
40 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Atatürk Dizisi, İstanbul, 1998, s.552

"(...) Ankara'ya dönünce yaverlerinden duydum ki onu sen de pek beğenmişsin... Kendin de (Atatürk) bana:
– Aman azizim, Akşehir'de İsmet'in karargâhında onu beraber okuduk. Kitabı elimizden bırakamadık. 'Ne güzel' demiştin ve 'Kimdir bu muharrir?' diye sormuştun.
– Tanırsınız efendim. Mütarekede bir akşam Beyoğlu'ndan dönerken benimle birlikte onu da arabanıza almıştınız dedim.
– O ince zayıf genç mi? O mu bu?... Fevkalade demiştin."[41]

İki Gün İki Gece Durmadan Okunan Tarih Kitabı

Atatürk'ün Özel Kalem Müdürlüğü'nü ve Genel Sekreterliği'ni yapmış olan Hasan Rıza Soyak'ın bir anısı şöyledir

"Bir İstanbul seyahatinden Ankara'ya dönmüştüm. Derhal köşke gittim, hizmetçilere, Atatürk'ün ne vaziyette olduğunu sordum. 'İki gün iki gecedir mütemadiyen okuyor, birkaç defa banyo yaptı ve şezlongda istirahat etti' dediler.

41 Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ü Özleyiş II*, Cumhuriyet Yayınları, 1998, İstanbul, s.95

Hemen yatak odasına girdim. Atatürk, koltuğa bağdaş kurmuş oturuyordu. Ekseriya bu şekilde otururdu. Elinde bir tarih kitabı vardı, bitirmeğe çalışıyordu. Bana, 'Hoş geldin' dedikten sonra:

– Elime bir kitap geçti, bilmem ne zamandan beri okuyorum diye ilave etti.

– Yorulmadınız mı Paşam? diye sordum.

– Hayır, dedi. Yalnız gözlerim yaşarıyor; fakat onun da çaresini buldum. Biraz tülbent aldırttım ve parça parça kestirttim, bu parçalarla gözlerimi siliyorum.

Okuduğu kitap H.G. Wells'in *Tarihin Ana Hatları*'ydı."[42]

Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir, anılarında;

"Rahmetli Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı* adlı romanını, Atatürk'ün bir gecede okuduğunu kendisine söylediğini bize anlatmıştır" diye yazmaktadır.[43]

*

Atatürk, kendisini "öğretmen" olarak tanımlayan eşsiz bir liderdir. Başka ülkelerde böyle bir lider bulamazsınız. Kurtuluş Savaşı sırasında da devamlı etrafındakileri ikna etmiş, onları yönlendirmiş ve bu özelliğini ölümüne kadar devam ettirmiştir. Bir başka özelliği de, etrafındakileri devamlı imtihan etmesi ve onları okumaya teşvik etmesidir. Bir diş hekimini de sadece tıp kitaplarını değil diğer kitapları da okuması için teşvik etmesi çok güzel bir örnektir. Bu olayı, Prof. Dr. Afet İnan, şöyle anlatıyor:

"Bir gün dişlerini tedavi etmek için gelen hekime, o sırada benim elimde okuduğum sosyoloji kitabından sorular sormaya başladı. Tabii, buna derhal cevap verecek durumda olmayan diş hekimi, mahcup olmuştu. Ben, buna müdahale ederek, hemen kitabı getirdim ve bunun pek

42 *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, 1955, s.8

43 Uluğ İğdemir, a.g.e., s.36

yeni neşriyat olduğunu söyledim. Atatürk, bir taraftan işi şakaya getirerek, diş hekimine şöyle dedi: 'Biliyorum siz kendi mesleğinizde en büyük başarıyı gösteriyorsunuz, fakat bunun yanı başında başka meselelerle de ilgilenerek okumanızı teşvik etmek istedim ve bu kadar aykırı bir konuyu bilhassa seçtim' dedi. Diş hekimi (Sami Günzberg) ertesi gelişinde bu konuya ait birçok kitap tedarik ederek okumuş ve bu sefer O, Atatürk'e bunlardan bazı sorular sormuştu. Buna benzer daha pek çok verilecek örnekler vardır."[44]

Atatürk'ün yakınında bulunmuş kişilerden A. Dilaçar,

"Atatürk, çok okurdu. Avrupa ve Amerika'daki Büyükelçilerimiz, Batı dünyasında çıkan önemli kitapları satın alarak Çankaya'ya gönderirlerdi. Bunları okuduktan sonra Atatürk, çok kere, sofrada bilim adamlarıyla bu eserleri eleştirirdi." demektedir.[45]

Atatürk, ünlü şair Yahya Kemal'e de İstanbul'dan ve Fransa'dan edebi eserler satın aldırmıştır.[46]

Cephane Sandıklarıyla Taşınan Kitaplar

Atatürk, Ankara'dan İstanbul'a giderken yanında mutlaka kitap götürürdü. Bu kitapların nasıl götürüldüğünü, o zamanlar yakınında bulunan A. Dilaçar şöyle anlatıyor:

"Atatürk'le birlikte Ankara'dan İstanbul'a gidilirken, kütüphanecisi Nuri, Dolmabahçe'ye götürülecek kitapları yardımımızla seçer, boş cephane sandıklarına yerleştirir,

44 Utkan Kocatürk, "Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 3, 1985, s.735

45 A. Dilaçar, "Atatürk'ün Ölümden Sonraki Yengisi", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi,1969, s.4

46 Mehmet Önder, "Atatürk-Yahya Kemal Dostluğu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 1988, sayı: 12, s.637

muhafız alayı erleri de bunları vasıtalara taşırlardı. Kitapların cephane sandıklarına konulması, derin bir heyecan uyandıran muhteşem bir semboldü: Atatürk kültür savaşımıza fikir ve ilim cephanesi taşıyordu..."[47]

E. Behnan Şapolyo'da bu konuda şunu yazmıştır:

"Atatürk, İstiklal Harbi'ne iştirak ederken cephane sandıklarını cepheye götürürdü. Zafer kazanılınca bu sandıkları Çankaya'da saklattı. İstanbul'a, Dolmabahçe Sarayı'na giderken, bu cephane sandıklarına bu defa kitaplarını doldurdu. Bu hali gören bir mebus:
– Bu sandıkların içinde ne var?
– Harp olurken mermi, şimdi kitap!" diye cevap verdi.[48]

*

ABD Büyükelçisi Charles N. Scherill, Çankaya Köşkü'nde Atatürk'ü ziyaretindeki gözlemini anılarında şöyle anlatmıştır:

"Gazi, Türk heyecan ve davasını kanıtlamak için, öğle yemeğinden akşama kadar kütüphanesinde bana, haritalar ya da olayların sürekliliğini gösteren sayısız kitap ve belgeler sunarak bilgi verirken inandım ki, onun kadar kendinden geçercesine ve heyecanla davasına sarılan bir insan tarihte az görülebilir. Bu öğle sonrası, anılarım arasında değerli bir yer tutmaktadır."[49]

*

A. Dilaçar, Atatürk'ün Fransızcayı çok iyi bildiğini belirtmiş ve anılarında, şunları söylemiştir:

47 A. Dilaçar, "Kemalizmin Dil ve Tarih Tezi, Atatürk Devrimleri", *I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri*, 10-14 Aralık 1973, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1967, s.467
48 Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, 3. Baskı, 1958, s.518
49 Charles N. Scherill, *Bir ABD Büyükelçisinin Hatıraları, Mustafa Kemal II*, Cumhuriyet Yayınları,1999, s.73

"Atatürk, yabancı dillerden Fransızcayı iyi bilir, bu dilde yazılı kitapları sözlüklere bakmadan kolayca okur anlardı. Bu dili de aynı kolaylıkla konuşabilirdi de. 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda General Mac Arthur'la protokole uygun olarak konuştuğunu işittim. 1936'da Çankaya Köşkü'nde Avusturyalı bir dilciyle dil konusunda Fransızca bir konuşma sırasında bu dilde yarım saat süren kesiksiz bir açıklama yaptığını hayranlıkla gördüm."[50]

Atatürk'ün Yabancı Dilde Yazılmış Kitapları Tercüme Ettirme Metodu

A. Dilaçar, Atatürk'ün yabancı dildeki kitapları Türkçeye nasıl çevirttiğini bakın nasıl anlatıyor:

"Atatürk; antropoloji, arkeoloji, tarih ve dil konusunda kendisine gönderilen Fransızcadan başka dilde yazılı kitapları hemen Türkçeye çevirtirdi. Metodu da şuydu: Kitabı söküp formalara ayırarak dil bilirlere topluca dağıtmak ve bunun bir hafta içerisinde tercümesini sağlamak.

50 A. Dilaçar, a.g.e., s.467

İngiliz yazarı H.G. Wells'in kocaman *Dünya Tarihi*, Amerikalı Albay Churchward'ın eskiden Pasifik'te batmış olduğuna inandığı, Mu Kıtası, hakkındaki kitap serisi, forma forma sökülerek bu şekilde dilimize çevrilmiştir. Bu sonuncusunun Türkçe metni Türk Dil Kurumu kitaplığındadır. Bu açıklamaları, Türk Tarih ve Dil tezlerinin, yalnız konuşan, dinleyen Atatürk tarafından değil, okuyan Atatürk tarafından da formüllendiğini bildirmek için yapıyorum."[51]

Atatürk'ün bir yabancı eserin çevirisi için Saffet Bey'e yazdığı mektup aşağıda verilmiştir:

"Saffet Beyefendiye, 2 Temmuz 1923, *Les Partis Politiques sous la III. Republique* namındaki 540 sayfalık eserin 8 Temmuz 1339 (1923) tarihine kadar bir hafta içinde Türkçeye çevrilmesine acil lüzum hasıl olmuştur. Eser, on parçaya ayrılarak aynı zamanda tercüme edilmek üzere arkadaşlara dağıtılmıştır. Zatıâlinize de bir hisse takdim ediyorum. Lütfen müddeti içinde tercümesiyle beraber iade buyrulmasını rica ederim.

Tercümede mümkün mertebe aslından ayrılınmamasını ve mürettiplerin okuyabilecekleri gibi açık ve okunaklı tebyiz ettirilmesini de ayrıca rica ederim. Başlangıçta ve sonunda natamam cümlelerin tercümesi tamamlanır efendim. Gazi M. Kemal"[52]

*

Atatürk'ün, Verlaine'den yaptığı bir şiir çevirisi vardır. Bu şiiri, Sofya'dan arkadaşı Salih Bozok'a bir mektupla göndermiştir.[53] Şiir çevirisi şöyledir:

51 A. Dilaçar, a.g.e., s.468
52 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul, s.372
53 Sadi Borak, a.g.e., s.56

SERENAT
Hayat kısadır
Biraz hayal
Biraz aşk
Ve sonra Allahaısmarladık
Hayat boştur
Biraz kin
Biraz ümit
Ve sonra Allahaısmarladık

Atatürk'ün "Doğu Sorunu" veya "Oryantalizm" ile İlgili Olarak Okuduğu Kitaplar

Batılıların Doğu'ya bakış açısı Oryantalizm [Şarkiyatçılık] olarak isimlendirilmektedir. Bugün de güncelliğini koruyan ve Batı'nın Doğu'da bulunan uluslara bakış açısını gösteren bu yaklaşım, Atatürk'ün de ilgisini çekmiştir. Edward Said, *Oryantalizm* adlı eserinde Oryantalizmi şöyle tanımlamaktadır:

> "Oryantalizm, Doğu, Batı'dan daha zayıf olduğu için Doğu'ya tahakkümü öngören, Doğu'nun farkını onun zayıflığından ve görece zaaflarından ibaret bulan siyasi bir doktrindir."[54]

Ancak, Atatürk, Türk ulusunun bir uygarlık tarihi olduğunu *Türk Tarih Tezi*'yle ortaya koymuş ve bugün artık, bu çeşitli bilimsel buluşlarla ispatlanmıştır. Atatürk'e göre Türklerin tarihini Batılılar değil, Türkler yazmalıdır.

Atatürk, 1935 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda çalışırken İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'ndan getirttiği 100'ü aşkın kitap arasında "Doğu Sorunu"yla ilgili olarak 7 eser vardır. Atatürk, Louis Halphen'in *Barbarlar; Büyük İstilalardan Türklerin 11. Yüzyıldaki Fetihlerine Kadar* isimli eserini okumuş ve sayfa kenarına "Bütün Avrupa Türkler Karşısında" notunu düşmüştür.[55]

54 Edward Said, *Şarkiyatçılık*, İstanbul, Metis Yayınları, 2001
55 Şerafettin Turan, a.g.e., s.48-49

Atatürk, 2 Şubat 1923'te İzmir'de halka yaptığı bir konuşmada Şark Meselesi konusunda şunları söylemiştir:

"Babalarımızdan, dedelerimizden, her tanıdığımızdan işittiğimiz, kitaplarda okuduğumuz ve adına da Şark Meselesi denilen bir şey vardır. Bu Şark Meselesi, belki başlangıçta yaptığım bazı safhalarla iştigal olunur bir görüştür. Fakat bütün o şamil manalardan göz ayıra ayıra bugünkü değil, dünkü duruma gelecek olursak doğrudan doğruya anlaşılması lazım gelen şey, Osmanlı Devleti'nin yıkılması, tarihten, coğrafyadan, haritadan çıkarılması, silinmesi için Garb'ın duyduğu şiddetli arzu idi. Çünkü Garb öyle bir zihniyet hasıl etmişti ki Osmanlı Devleti'ni yıkmakla, Osmanlı Devleti'ni vücuda getiren asıl unsur da kendiliğinden yıkılmış olacaktır. Tabii çok esaslı olarak aldandıkları bir şeydi. Ancak, birincisinde muvaffak oldu. Osmanlı Devleti'ni yıktı ve tarihe geçirdi. Fakat ikincisinde muvaffak olamadı, olamaz ve olamayacaktır. Bunda da gafildirler. Zira Şark Meselesi adı altında Osmanlı Devleti'ni ve Türk unsurunu, devletler kuran, büyük imparatorluklar yaratan kuvvetli ve kudretli Türk milletini behemehal yok etmek hususunda mevcut kanaat pek derindir. Bugünkü Avrupa diplomatlarının dimağında hasıl olmuş bir görüş noktası değildir. Bundan evvel, çok ve çok evvelki zamanlarda yerleşmiştir.

Bu adeta babadan evlada irsen intikal eden bir zihniyet, bir adet, bir anane olmuştur. Onun için Garb'ın bu ananeden vazgeçmesi, bu veraset yoluyla gelmiş zihniyeti değiştirmesi, itiraf etmek lazımdır ki, o kadar kolaylıkla mümkün olmamıştır ve olmayacaktır. Garb hâlâ bir hakikati görmek ve itiraf etmek istemiyor, o da eski Osmanlı İmparatorluğu'nun yok olduğunu ve yeni Türkiye Devleti'nin gözler önüne çıktığını ve öyle bir Türkiye ki, aslına mahsus olan yeniliği ile imanı ile azmi ve kudreti ile meydana

çıkmıştır ve bütün bu vasıflarını şimdiye kadar kendine zulüm eden, gadreden ve susanlara karşı intikamını almak için kullanacaktır."[56]

Kazım Mirşan, yaptığı araştırmalarla Batılıların bize dikte ettirdiğinin aksine, Atatürk'ün *Türk Tarih Tezi*'ne uygun olarak Tarih'in "Sümer'de değil Türklerde başladığını, Türkçenin kökeninin de 16.000 yıl önceye gittiğini, Latin Alfabesi'nin temelinde Türkçe olduğunu vurgular."[57]

Auckland Üniversitesi psikologları Rassel Gray ve Quentin Atkinson'un *Nature* dergisinde yayınlanan araştırmalarına göre Sanskritçeden İngilizceye tüm Hint Avrupa dillerinin sekiz bin yıl önce Anadolu'da doğduğu ileri sürülmüştür.[58] Görüldüğü üzere dillerin kökeni konusunda halen tartışmalar devam etmektedir. Bir teoriye göre dillerin kökeni Asya'dır ve oradan göçle yayılmıştır. Diğer teori ise bu kökenin Anadolu olduğunu iddia etmektedir.

Atatürk'ün Dikte Ettirdiği Manzumeler

Atatürk'ün dikte ettirdiği bir dörtlük vardır. Bu dörtlük, 1933 yılında, 24 Ekim günü Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne yaptığı ziyarette ortaya çıkmıştır.[59]

Sınıfa giren Atatürk: "Çocuklarım, şimdi size bir mısra söyleyeceğim. Bunun devamını beraberce yazacağız. Meydana gelen güfteyi hemen besteleyip bana söyleyeceksiniz" der. Atatürk, ilk mısrayı şöyle söyler: "Büyük karakterli Türk, çalışır, yorulmazsın"

Çocuklar, bu mısraya uygun başka dizeler bulmaya çalışır-

56 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, Kaynak Yayınları, s.198

57 Hulki Cevizoğlu, *Türk Olmak*, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2002, önsöz

58 *Radikal Gazetesi*, 28 Kasım 2003, s.20

59 Önder Göçgün, "Atatürk ve Edebiyat", *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s.18

lar. Ancak Atatürk bunları beğenmez ve yaveri Celal Bey'e "Sen ne dersin?" der. Yaver Celal Bey "Zekân cihandan büyük" der. Atatürk bu yarım mısrayı beğenir ve geri kalan mısraları da kendi söyleyerek şu dörtlük ortaya çıkar:

"Büyük karakterli Türk, çalışır, yorulmazsın.
Zekân cihandan büyük, müspet ilme bağlısın
Güzel sanat sevgisi, yüreğine ateştir
Türk'ün büyük ülküsü bu dünyaya güneştir."

Atatürk, çok sevdiği Derviş Paşa'nın vefatı nedeniyle, Hafız Yaşar Okur'a bir mersiye güftesi dikte ettirir ve bunu Paşa'nın kabrinde okumasını ister.[60]

Atatürk'ün dikte ettirdiği mersiye güfteyse şudur:

"Büyük Türk Ordusu
Büyük bir kahramanını toprağa veriyor;
Ulu Türk Milleti
Değerli bir evladını toprağa veriyor,
Toprak!
Bu değeri koynuna almaktan zevk mi duyuyorsun?
Bize dersin ki:
Bu kıymetliniz bağrımda,
Açacaktır kahraman çiçekleri.
Sükûn buluruz.
Ancak o zaman
Gözlerimizin yaşı
Seni sular"

*

Türk Tarih Kurumu eski Başkanı Hasan Cemil Çambel, Atatürk'ün sofrasında geçen bu olayı şöyle anlatır:

"Başka bir gece, Ankara'da, Samih Rifat anıldı. Hicranlı ölümünden biraz sonra idi. Şiirleri okundu. Bu gece, sofra-

60 Önder Göçgün, a.g.e., s.19

ya, içli şair ve âlimin ebediyete yükselen ruhu hâkim oldu. "Ne aman diledik... Ne aman verdik..."

Bu çok sevdiği mısra okununca, Ata'nın yüzünü bir teessür bulutu kapladı ve ruhunun en hariminden taşan iki damla yaş gözlerinden yanaklarına düştü ve o bunları beyaz mendiliyle silmekten çekinmedi."[61]

Atatürk'ün Özel Kitaplığı

Atatürk'ün özel kitaplığında 4289 kitap kayıtlıdır.[62] Bu kitapları okurken önemli gördüğü yerleri işaretlemiş, notlar yazmış veya satırların altını çizmiştir. Bu kitaplar; tarih, dil, din, ahlak, sosyoloji, uygarlık ve ekonomi konularıyla ilgilidir. Bu kitapların bir kısmını İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'ndan getirterek okumuştur.

Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda hasta olarak yattığı 1938 yılı Eylül ayındaki bir anısını şöyle anlatmıştır:

"Kendisinin yanına girdiğim zaman bana okuduğum yeni kitaplardaki bilgileri anlatmamı istiyor. Ben hem gazetelerden bazı olayları söylüyor hem de kitaplardan özetler veriyordum. Bu arada Türk Tarih Kurumu'nun arkeolojik kazı işleri devam ettiği için yeni buluntuların haberlerini de kendisine söylüyordum."[63]

İsmail Habib Sevük, Atatürk'ün okuduğu son kitap konusunda, ölümünden hemen sonra Dolmabahçe Sarayı'nı ziyaret ederken edindiği izlenimleri şöyle aktarmıştır:

"Tekrar kütüphane odasındayız. Acaba son okuduğu kitaplar nelerdi? Yaver arkadaşım, onu Nuri Bilir, diyor, o, onun hafızı kütübü gibiydi. Salondan geçen bir gence

61 Hasan Cemil Çambel, a.g.e., s.76
62 Şerafettin Turan, a.g.e., s.9
63 Afet İnan, "Atatürk ve Dil Bayramı", *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969, s.53

seslendi. Siyah elbiseli, siyah kravatlı Nuri, izahat veriyor:
'– Buraya eli altında bulunması lazım kitapları asıl kütüphaneden alıp getirdim. Onlar, şurada bir dolap vardı, orada dururdu. Şurada da bir masa vardı, orada okurdu. En son okuduğu kitaplar hep Türk tarihine ve Türk diline aitti.'
O ki yeryüzünün en şerefli kılıcını taşıdı, o kılıcı hep hakkı ve vatanı müdafaa uğrunda kullandığı için. Fakat onun eli kılıcın kabzasından çok kitabın cildini tuttu."[64]

Profesör Afet İnan'sa Atatürk'ün en son gördüğü ve okuduğu kitabın *Belleten*'in 5/6 sayılı nüshası olduğunu belirtmiştir.[65]

Sonuç

Atatürk, çocukluk çağından ölümüne kadar devamlı okumuştur. Bu sayede kendini yetiştirmiş ve üstün bir devlet adamı olmuştur. Okuduğu kitaplarla Fransız Devrimi'nden esinlenmiş, ancak, Türkiye'ye özgü bir "Türk Devrimi" yaratmıştır. Profesör Afet İnan'ın söylediği gibi, "Kitap hangi konuda olursa olsun Atatürk'ün fikir ve hayatı için değerli bir varlık mahiyetindeydi. Atatürk'ün hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur."

2000'li yıllarda hâlâ gazete ve kitap okuma oranının çok düşük olması ülkemiz açısından düşündürücüdür. Şair Küçük İskender, bir makalesinde

"(...) hâlâ kimi evlerdeki çocuk sayısı o evdeki kitap sayısından fazladır" diyerek bu acıklı durumu çok güzel özetlemiştir.[66]

Bir ülkenin kalkınmışlık göstergelerinden birisi kişi başına tüketilen kâğıt miktarıdır. Bu açıdansa hâlâ çok geri durumda-

64 İsmail Habib Sevük, *Atatürk İçin*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.97
65 Sadi Borak, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım, 1992, cilt 9, sayı 25, s.83
66 Küçük İskender, "Basit Bir Tinsel Temas", *Yasak Meyve Dergisi*, Sayı 2, 2003, s.80

yız. İnsanlarımıza erken yaşlarda okuma sevgisi aşılamak, kütüphaneleri yaygınlaştırmak, kahvehanelere gazete, dergi ve kitap bulundurma zorunluluğu getirmek gibi bazı küçük önlemler almak, belki, yerinde olabilecektir. Ayrıca, televizyonlarda paparazzi programları yerine edebiyat, şiir, bilim ve sanat programlarına yer verilmesi sanırım toplumuzun kültür düzeyini artıracak bazı önlemlerdir.

Yüce Atatürk'ün yolundan gittiğimizi iddia eden bir toplum olmak istiyorsak, onun gibi, devamlı okumak ve kendimizi geliştirmek tek hedefimiz olmalıdır.

Hayret Verici Hitabet Maratonu: *Büyük Nutuk*

Mustafa Kemal Atatürk'ün En Önemli Kitabı *Nutuk*

Atatürk'ün büyük emek vererek üç ayda hazırladığı ve altı gün süreyle okuduğu *Nutuk*, Kurtuluş Savaşı'mızı ve 1927'ye kadar geçen olayları anlatan Türk Tarihi'nin temel kaynaklarından birisidir. Atatürk, *Söylev*'inde ülkemizi düşmanlardan nasıl kurtardığını, bu sırada ne gibi sıkıntılar yaşandığını, devrimler yapılırken en yakınındaki arkadaşlarının nasıl kendisini yalnız bıraktıklarını veya düşünce güçlerinin bu devrimlerin amacını anlamaya yetmediğini anlatır ve en sonunda da Türkiye Cumhuriyeti'ni gençlere emanet ederek, bitirir.

Nutuk, okunduğunda görülür ki, bu cumhuriyet hiç de ucuza kurulmamıştır. O eşsiz insan, bir taraftan hain padişah ve Damat Ferit'lere ve düşmanla uğraşmakla kalmamış, bir yandan da iç isyanlarla, Meclis'te kendisine muhalefet yapan bazı akılsız milletvekilleriyle, bazı hain valilerle ve en üzüntü vericisi en ya-

kınındaki arkadaşlarıyla ödünsüz bir mücadele vermiştir. Bu nedenle, *Nutuk*, cumhuriyetin nasıl kurulduğunun ve Türk Devrimi'nin ne zor şartlar altında yapıldığının öğrenilmesi için, tüm Türk vatandaşlarınca mutlaka okunması gereken bir başyapıttır.

Nutuk'un her Türk genci tarafından okunması gerekir, demiştik. Ancak, *Nutuk*'un çok az okunduğu da bir gerçektir. Bugün, *Nutuk*'u okumadan üniversiteden mezun olmuş çok gencimiz vardır. Kendi tarihimizi öğrenmeden önümüzü göremeyeceğimiz açıktır. Öncelikle yeni yetişen kuşaklara bu eşsiz kitabı mutlaka okutmalıyız.

Bakınız, Prof. Dr. Enver Ziya Karal, daha 1977 yılında bu konudaki üzüntü ve duygularını, *Nutuk*'la ilgili olarak yapılan bir Kongre'de nasıl haykırıyor:

"*Nutuk* diyoruz, *Nutuk*'u okumuyoruz. Eğer *Nutuk*'u din kitabı gibi okuyacaksak bunun değeri yoktur. *Nutuk*, yalnız okunmakla bu memlekette *Nutuk*'un kapsamı, zihniyeti yerine getirilmiş olmaz. Bu memleketin bütün hayatında *Nutuk*'un esprisi hakim olmalıdır. Yoksa, bir taraftan *Nutuk* okur, diğer taraftan da tersine hareket edersek o vakit bunun anlamı kalmaz. *Nutuk* doğrultusunda Atatürk'ün bir sistem ifade eden ilkeleri de beraber yürütülmelidir."[1]

Ceyhun Atuf Kansu'ysa *Nutuk* için şöyle diyor:

"*Söylev*'i okumak gerekir mi? Bu gerekirlik bir tek yerde zorunluluk halini alır: Bir kişi tarihle ilgileniyorsa, yurt yönetimiyle ilgileniyorsa, yurdunun toplumsal olayları üzerinde konuşuyor, düşünüyor ve yazıyorsa... Hele yurdunu ve halkını kurtarmak savında olanların, yurdunu ve halkını gerçekten kurtarmış bir önderin tarihsel yapıtını okumaları gerekir."[2]

1 Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Başkanı, Seminer Açılış Konuşması, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, Ankara, s.87

2 Ceyhun Atuf Kansu, *Söylevi Okurken*, Bilgi Yayınevi, 1996, Ankara, s.174

Nutuk Ne Zaman ve Nerede Okundu?

Atatürk 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında okuduğu tarihi Nutuk'a başlarken

Atatürk, *Büyük Nutuk*'unu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15 Ekim 1927 günü toplanan ve 23 Ekim 1927 günü biten kongresinin ilk altı gününde yani 15 Ekim 1927 Cuma gününden, 20 Ekim Çarşamba gününe kadar olmak üzere, altı gün süreyle okumuştur. Atatürk, bu süre içinde, TBMM Toplantı Salonu'nda öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere her gün iki toplantıda konuşmuştur ve her gün ortalama altı saat olmak üzere TBMM kürsüsünde kalarak okumuştur. O nedenle yabancılar buna *Six-day Speech* (Altı Günlük Konuşma) ya da *Marathon Speech* (Maraton Konuşma) demişlerdir. Bir yabancı yazar, "Hayret Verici Hitabet Maratonu" demiştir.[3]

Nutuk, Atatürk tarafından, 36 saat 31 dakikada okunmuştur. Vesikalara sıra gelince bunları Ruşen Eşref Ünaydın'a verip okutmuştur. *Nutuk*, 1927'de eski harflerle 1934 yılındaysa ilk kez yeni harflerle basılmıştır. Bundan sonra, 1960 yılına kadar onar yıl arayla yeni baskıları yapılmıştır; yani, *Nutuk*'un yeni basımları yapılmamış, ilgisizlik devam etmiştir.

3 İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, s.119-171, 178

Atatürk, *Nutuk*'un sonundaki "*Gençliğe Hitabı*" nı okurken, kürsüde heyecanlanmış, sesi titremiş ve gözlerinden yaşlar akmıştır.

Atatürk, *Nutuk* konuşması sırasında, "Büyük Taarruz" konusunu anlattıktan sonra kendine İstiklâl Savaşı için verilen para ve diğer bağışların Büyük Taarruz'da nasıl harcandığını anlatmış ve artan paranın nasıl iade edildiğini belirtmiştir. Daha sonra ikamet etmekte olduğu Çankaya'daki ev ile Bursa, Trabzon, Erzurum, Antalya, Konya ve İzmir'de kendine hediye edilen evleri partiye bağışladığını açıklamıştır.

Atatürk Büyük Nutku bitirdikten sonra Meclisi terkederken 20 Ekim 1927

Atatürk *Nutuk*'u Nasıl Yazdı ?

Atatürk, *Nutuk*'u hazırlarken çok aşırı bir çalışma içine girmiştir. Atatürk, *Nutuk*'u yazmaya Ankara'da başlamış; bu yoğun çalışma sırasında kalp krizi geçirmiş ve iyileştikten sonra 30 Haziran 1927 günü İstanbul'a giderek 30 Eylül 1927'ye kadar *Nutuk*'u tamamlamış; yazım süresi üç ayı bulmuştur. *Büyük Nutuk*'un basılmadan önceki müsveddeleri 506 sayfadır. Afet İnan'ın belirttiğine göre, bu "müsveddeler" ölümünden sonra Ziraat Bankası kasalarında, diğer başka evrak ile beraber saklanmış ve sonra da Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi'ne verilmiş ve orada tasnif edilmiştir.

Nutuk'un yazım olayına tanıklık edenlerden Falih Rıfkı Atay, *Nutuk*'un Atatürk tarafından nasıl yazıldığını şöyle anlatır:

"*Nutuk*, Atatürk'teki çalışma gücünün insan takatini bazen ne kadar aştığını gösterir. Yüzlerce, binlerce vesikayı eski Köşk'ün üst katındaki küçük çalışma odasında kendisi ayırmış. Nutku çoğunlukla ayak üstü dolaşarak dikte etmiştir.

Uzun saatler süren diktelerden sonra yazanlar sekiz on saatlik bir uykuya gittikleri zaman Atatürk bir banyo alır, giyinir, akşam davetlilerine o gün yazdıklarını okutmak üzere sofraya inerdi. Okuma, ve o günkü yazılar üzerine konuşmalar da saatler sürerdi. Bu defa dinleme ve konuşmalardan yorulanlar uzun bir rahatlama için evlerine dönerler, Atatürk çok defa kısa bir uykudan sonra bir gün önceki çalışmalarına koyulurdu. Bu kadar sıkı çalışma haftalarca sürmüştür. Cümleler, kelimeler ve noktalar üzerinde titizce durduğunu unutmayınız."[4]

Büyük Nutuk'un hazırlandığı sıralarda Köşk'e giden Ruşen Eşref anısını şöyle anlatmaktadır:

"(...) Kendisi, eski köşkünün balkonunda üstü kâğıt yığılı bir masanın başında, nefti bir 'robe de chambre' ile oturuyordu. Karşısında o zamanki Umumi Katibi Bay Tevfik (Bıyıklıoğlu) (...)

Gazi:

– Buyurun... Kusura bakma. Yazıya dalmışım; yirmi yedi saattir uyumamışım. O halde, bari faslı [kitap bölümü] tamamlayalım da öyle yatarım, dedim. Onun için belki bugün seni göremem diye hemen şimdiden çağırttım... Geç bakalım, şöyle otur. Al bir sigara da dinlen, dedi.

O faslı Tevfik'e okuttu: Yahya Kaptan'ın şehit oluşu... Bir

4 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş Atatürk Dizisi, 1998, İstanbul, s.551

yiğidin ölümünü, resmi bir üslup içinde öyle duygulu anlatmıştı ki, şimdi, dinlerken kendi gözleri de yaşarıyordu."[5]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk'ün *Nutuk*'u yazarken ne kadar yoğun çalıştığını şöyle anlatır:

"Atatürk fikir alanında da cephedeki kadar destani bir adamdı. Biz bunu, ilk defa *Büyük Nutuk*'unu hazırlayıp yazarken gördük. Bunun üstünde bütün bir gün gece yarılarına, bazen şafak sökünceye kadar emek sarf ettiği olurdu. Ertesi akşam hepimizi toplar, yazdıklarını ve sıraya koyduğu vesikaları hep bir arada okumamızı isterdi. Bazı akşamlar kendisi okur, biz dinlerdik. Fakat, bu boşuna bir dinleme değildi. Daha doğrusu yalnız dinlemek zevkiyle kalmazdık. Her beş veya on sayfada durup okudukları hakkında fikir ve görüşlerimizi söylemeye mecbur tutulurduk. Atatürk mülahaza ve mütalaalarımızı derin bir dikkatle karşılar ve bazen bu mütalaa ve mülahazalar neticesinde, kim bilir kaç saatlik emek sarf ederek yazıp çizdiklerini baştan aşağı değiştirirdi. Bu suretle *Büyük Nutuk* geceli gündüzlü mesai ile en az birkaç ay içinde vücuda gelmiştir. Ve Atatürk beş yüz sayfayı geçen bu eseri kendi eliyle yazmış, ihtiva ettiği yüzlerce vesikayı da bizzat kendisi toplayıp hükümlemiştir."[6]

Prof. Dr. Afet İnan, *Nutuk*'un hazırlanışıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

"(...) Her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında, bu hazırlanan *Nutuk*'tan, Atatürk, kendisi okuyor, okutuyordu. Yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetli

5 Ruşen Eşref Ünaydın, "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat", *Türk Dili Dergisi*, cilt 5, sayı 56, Mayıs 1956, s.474-475
6 Y. Kadri Karaosmanoğlu, "Hatıralar: Yorulmak Bilmez Atatürk", *Ulus*, 13 Temmuz 1961.

konuşmaları idare ediyordu. Bu toplantılarda tarihi, tarih yapanlardan dinliyordum. 506 sayfalık müsveddeler arşivde iki kutu içindedir. *Büyük Nutuk*'u belgelere ve o devrede sorumlu kişilerden aldığı notlara dayanarak yazmış; fakat aynı zamanda yine arkadaşlarının eleştirilerini de dikkate almıştır."[7]

Prof. Dr. Afet İnan, '*Gençliğe Hitabe*'nin ilk defa Atatürk tarafından nasıl okunduğunu şöyle anlatır:

"Yaz aylarının sıcak bir gününün gecesi (1927), Atatürk'ün etrafında daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, arkadaşlarına adeta bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde; "oturunuz ve dinleyiniz" dedi. *Nutuk'*un sonuna koyacağı satırları dinleyenlerin, nefes dahi almadıklarını sanıyorum. Çünkü ben kendimi öyle hissediyor ve milli bir heyecanın tesiri içinde yaşıyordum. *Büyük Nutuk*, bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk, bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklayamamıştır. Bu *Gençliğe Hitabe*, 1927 yılının yaz aylarında devamlı okundu. Atatürk, her yeni gelen davetlilerine, evvela kendisi okuyor, sonra bir başkasına okutuyor ve üzerinde konuşuyordu"[8]

Atatürk'ün *Nutuk*'u hazırlarken aldığı notlara bakıldığında çok kitap okuduğu, araştırmalarda bulunduğu görülür. Bu notların bir kısmı Sadi Borak tarafından *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri* kitabında yayınlanmıştır. Bu notlarda Atatürk'ün "Millet" ve "Milliyetlerin Prensibi" üzerine aldığı notlar vardır ve bu notlarda okuduğu bazı eserlere göndermeler vardır. Bu göndermelerden bazıları şöyledir:

7 Prof. Dr. Afet İnan, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençlere Seslenişi", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, s.33-38

8 Afet İnan, "Atatürk Gençliğe Hitabe'sini İlk Defa Nasıl Okumuştu?", *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1959, s.52

"Ernest Renan 1882'de yayımladığı *Bir Millet Nedir?* isimli eserinde (...) oluşturduğu bir kavram olarak milleti tanımlamaktadır. (...) Prudhon'un eseri bir an için etkili olmuş görünmektedir. (...) Spencer'in *Sosyoloji Prensipleri* isimli eserinde belirttiği gibi, ...(...)"[9]

Nutuk'un Kapsamı ve Amacı Nedir?

Nutuk, Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı günkü ülkenin genel görünüşünün çizilmesiyle başlar ve *Türk Gençliğine Hitabesi*'yle sona erer.

Nutuk'ta Milli mücadelenin başlamasından cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreye değinilmiş ve 820 kişinin adı geçmiştir .

Büyük Nutuk, Atatürk'ün kendi deyimiyle dokuz yıllık bir süreyi kapsamaktadır.[10] Dokuz yıllık bu devre üç aşamaya ayrılabilir:

1- 1918-20 yılları arası Kuvayı Milliye dönemi;

2- 1920-23 yılları arasındaki TBMM aşaması;

3- 1923-27 yılları arasındaki cumhuriyet aşaması

Atatürk, *Nutuk*'u söylediği Kongre'yi açışında

"Geleceğe yönelen tedbirler hakkında fikirlerimizi söylemeden önce, geçmişe ait olan olaylar hakkında bilgi vermek ve yıllardan beri süregelen davranış ve yönetimimizin milletimize hesabını vermek ödevim olmuştur. Olaylarla dolu dokuz yıllık bir sürenin tarihine değinecek demecim uzun sürecektir. Ama bu güç iş yerine getirilmesi gereken bir ödev olduğuna göre sözü uzatırsam beni hoş karşılayacağınızı ve bağışlayacağınızı umarım" diyerek, bu *Söylev*'i neden söylediğini açıklamıştır.[11]

Atatürk, *Nutuk*'u yazmaktaki amacını, yine *Nutuk*'ta şu şekilde belirtmiştir:

9 Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev ve Demeçleri*, s.377-386
10 Enver Ziya Karal, a.g.e., s.1-7
11 Bugünün Diliyle *Atatürk'ün Söylevleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara , 1968, s.173

"Muhterem efendiler, sizi günlerce işgal eden uzun ve ayrıntılı söylevim, en nihayet mazi olmuş bir devrin hikayesidir. Bunda, milletim için ve müstakbel evlatlarımız için dikkat ve uyanıklığı davet edebilecek bazı noktalar belirtebilmiş isem, kendimi bahtiyar sayacağım.
Efendiler, bu beyanatımla milli hayatı sona ermiş farz edilen büyük bir milletin istiklalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit [dayalı], milli ve asri bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım. Bugün ulaştığımız netice, asırlardan beri çekilen milli felaketlerin doğurduğu uyanıklığın ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların karşılığıdır. Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum" demiştir.[12]

Atatürk, bir konuşmasında,

"Bu *Nutuk*, benim Türk milletine yadigarımdır" dedikten sonra "Tarihi yaşadığımız gibi yazdık; fakat geleceği, cumhuriyete inananlarla onu koruyanlara ve yaşatacaklara emanet etmek lazımdır." sözleriyle amacının cumhuriyeti koruyan ve kollayanlara yol göstermek olduğunu vurgulamıştır.[13]
İsmail Arar'a göre, *Nutuk*, iki amaçla söylenmiştir:
1) Geçmişte kalan bazı olayların yani tarihin anlaşılmasına yardımcı olmak
2) Ulusal varlığımız için önemli gördüğü konularda milletin ve gelecek kuşakların dikkatli ve uyanık olmasını sağlamak.[14]

Atatürk, *Nutuk*'ta devrimleri yaparken nasıl yalnız kaldığını şu cümlelerle vurgular:

12 Afet İnan, "Atatürk'ün *Büyük Nutuk*'unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençlere Seslenişi", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, s.33-38
13 Utkan Kocatürk, a.g.e., s.177
14 İsmail Arar, a.g.e., s.178

"Milli mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen gelişmelerinde kendi fikir ve ruhlarının kavrama sınırları bittikçe bana direnmişler ve muhalefete geçmişlerdir. Ben, milletin vicdanında sezdiğim büyük ilerleme kabiliyetini bir "Milli sır" gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey bütün içtimai heyetimize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."[15]

Bu cümleler, Atatürk'ün içini boşaltması; çektiği sıkıntıları ortaya koymasıdır. En yakınındaki insanların fikir düzeyleri onu anlamaya yetmediği için onun önüne devamlı engeller çıkarmışlardır. Oda yapacağı devrimleri bir sır gibi saklayarak zamanı gelince adım adım uygulamıştır. İşte *Nutuk* bunlara karşı bir yanıttır.

Nutuk'un 1927'de söylenmesinin başlıca nedenlerinden birisi, bu tarihte CHP'nin ilk kongresinin toplanmasıdır. Atatürk, aslında CHP'nin ilk kongresi ve kuruluş tarihi olarak Sivas Kongresi'ni kabul etmiştir. İstiklal Savaşı'ndan sonra, savaşa karışan kimi komutanların anılarını yayımlamaları ve bu anılarda Kurtuluş Savaşı'nın başlatılmasında başlıca etken olduklarını iddia etmeleri de, diğer bir nedendir.

Bazı Yazar ve Bilim Adamlarının *Nutuk*'la İlgili Görüşleri

Nutuk'un tanımı çok çeşitlidir. Kimi, bir tarih kitabı; kimi, adı üzerinde bir söylev; kimi de eşsiz bir sanat eseri olarak tanımladığı gibi, bir yazarımız da "Ata Kitap" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamaları aşağıda vermeye çalıştım:

Prof. Dr. Afet İnan,

"Bu, bir devlet kurucusunun milletine hesap verme örneğidir bence. Tarihte de örneğine az rastlanır."[16]

15 Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1994, Ankara, s.11
16 Afet İnan, a.g.e., s.33-38

İsmail Arar,

"Türk Hitabet sanatının erişilmesi güç en güzel örneklerinden birisidir." diye tanımlar. Yine, İsmail Arar, *Nutuk*'la ilgili 50. Yıl seminerinde düşüncelerini şöyle açıklar:
"Atatürk'ün milli mücadeleye başlayan yolcularla arasında esasta, fikirde, icraatta, muamelatta baş gösteren ihtilaflar nedeniyle bu arkadaşlarını teşhir etmek ve onları siyaset sahasında bir daha kıpırdayamaz hale getirmek amacıyla da söylendiğini tebliğimin bir kısmında bir cümle olarak arz etmiştim. Bu; fikirde, icraatta, esasta, muamelatta ihtilaf o kadar geniş meselelere yayılıyordu ki, Atatürk'ün Erzurum Kongre'sine başkan olmasına itiraz ediliyor; Meclis-i Mebusan İstanbul'da toplanmasın, Ankara'da toplansın diyor; kabul ettiremiyor; Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya gelmesine dahi Kazım Karabekir Paşa itiraz ediyor; 'Gitme' diyor; cumhuriyet ilanı böyle bir mukavemet ile karşılaşıyor. Yani, o kadar çok, basitten önemliye doğru bir çok arkadaşları ile o kadar meselede ihtilafa düşüyor ki. Zaten vakit olaydı, dün arz edebileydim, *Büyük Nutuk*, adeta bir psikolojik patlamanın sonucu. Yani sabır, sabır, sabır! Ama, nihayet, İzmir Suikasti, onun doğurduğu birtakım hadiseler. Son derece temkinli, hesaplı, realist, ölçülü, sabırlı bir insan olan Atatürk dahi, bir noktada patlıyor, anlaşılan ve bu *Büyük Nutuk*'u söylüyor."[17]

Prof. Dr. Yusuf Akçura,

"Gazi lisanına tamamen sahiptir. Cümlelerde gramer hatalarına tesadüf olunmaz. Kısa cümleleri uzunlara tercih eder. Cümleleri aydın, asabi ve keskindir; dağınık ve dalgalı ifadelerden hoşlanmaz. Türkçesi bulunmayan kelimeleri Arapça'dan almaya daha meyyaldir. Üslubunu mevcut

17 İsmail Arar, a.g.e., s.178

mekteplerden hiçbirisine ithal edemeyiz, orijinaldir. Üslubu muhteşem ve mutantandır. *Nutuk*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin asli membalarındandır."[18]

Mustafa Nihat Özen,

"Bu *Nutuk*, Milli Mücadele'nin en selahiyetle yapılmış tarihidir" demektedir.[19]

İsmail Habib Sevük,

"Onun *Büyük Nutuk*'u her faniye ömrünün sonuna kadar yetecek derslerle doludur. 1919'un 19 Mayıs'ından, 1923'ün 29 Birinci teşrinine kadar dört buçuk yıllık devri söyleyen O dev nutuk yanında, bir de onun dev hayatı; bu ikisini birleştirmek için eserine 'Ata Kitap' diyorum. Bu tabirle hem *Nutuk* hem kendi bir araya gelmiş oluyor."[20]

Falih Rıfkı Atay,

"Mustafa Kemal, Kuvayi Milliye ve cumhuriyet tarihlerine kaynaklık etmek üzere meşhur *Nutuk*'unu yazmıştır" demiştir.[21]

Şevket Süreyya Aydemir,

"*Büyük Nutuk*, ne bir hatıra, ne bir tarihtir. *Büyük Nutuk*; tarihi değerde bir siyası vesikadır ve elbette ki bütün siyasi vesikalar gibi, zamanın şartları içinde, çeşitli açılardan değerlendirilmelidir."[22]

18 İsmail Arar, "*Büyük Nutuk*'un Kapsamı,Niteliği, Amacı", *Atatürk'ün Büyük Söylevinin 50. Yıl Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, Ankara s.119-171
19 İsmail Arar, a.g.e., s.119-171
20 İsmail Arar, a.g.e., s.119-171
21 Falih Rıfkı Atay, a.g.e., s.551
22 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, 3. cilt, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, 1969, İstanbul, s.303

Sabahattin Selek,

"Atatürk, *Nutuk*'u bitirirken söylediği gibi, gerçekten millete hesap vermiştir ki, bir ihtilalci idrakiyle, başından sonuna kadar, karşı fikir ve kuvvetleri yıkmaya, mahkum etmeye dayanır. Bir benzetme yapmak gerekirse, 15-20 Ekim 1927 günlerinde; Atatürk, 'Savcı'; *Nutuk*, 'İddianame'; Kongre, 'Jüri', memleket ve dünya kamuoyu da, 'dinleyici' dir.[23]

Necati Cumalı,

"Batılılaşan Türk edebiyatının en önemli, en başarılı kitabı *Söylev*'dir. (...) *Söylev*'i her okuyanın; bizim Şinasi'den bu yana gelen edebiyatımızı biliyorsa, *Söylev* üstüne varacağı en tarafsız yargı bu olacaktır. (...) 1927 yılında meclis kürsüsünden okuduğu *Söylev*, Atatürk'ün yazı hayatının en önemli yapıtıdır. *Söylev*'in girişinde 19 Mayıs 1919 günü memleketin genel görünüşünün çizilişi, bitiminde Türk Gençliği'ne seslenen satırlar, tekrar tekrar okunacak, ezberlenecek, hiçbir zaman unutulmayacak değerde şiirlilikle yüklüdür. (...) *Söylev*, bir ulus yaratmanın kitabıdır. Bir bağımsızlık savaşının, özgürlük savaşının destanıdır. *Söylev* en kısa deyimle inançlı yüreklerin kitabıdır."[24]

Prof. Dr. Celal Şengör,

"*Nutuk*'u okuduğum zaman, onun Suess'ün (*Arzın Çehresi* isimli bir kitabı olan Avusturyalı büyük bilimci, jeolog) eseri, içindekilerin de, onun yöntemleriyle gösterdiği benzerlik beni hayrete düşürmüştü. Gözlemdeki kapsam, ısrar ve isabet, her fikre hürmet ancak her fikri gözlem ışığında acımasızca eleştiri, başkalarının gözlemlerini bilmedeki bil-

23 İsmail Arar, a.g.e., s.178

24 Necati Cumalı, *Ulus Olmak*, Çağdaş Yayınları, 1995, İstanbul, s.7-8, 11

ginlik ve kullanmadaki maharet, gerçeği ve yalnız gerçeği arama azmi ve bu azimdeki kendi fikirlerini de zaman zaman çöpe attıran hoşgörüsüzlük, Mustafa Kemal'in çalışma yönteminin en belirgin taraflarıdır ve bunlar Suess'te olduğu gibi onda da yöntemi bilimsel yapmaktadır. O da Suess gibi, kendisiyle dalga geçenleri mahcup etmiş, O da tarihe -bu sefer toplumsal içerikli- bir beyaz devrim kazandırarak, üstelik, sosyal bilimlerin de doğa bilimleriyle aynı yöntemlerle yapılmak zorunda olduğunu göstererek, böylece yalnız Türkleri değil, tüm insanlığı bir adım daha ileri götürerek, bu dünyadan şerefle göçüp gitmiştir."[25]

Osman Selim Kocahanoğlu,

"*Nutuk*'da ileri bir siyaset felsefesi veya çağdaş devlet ve modern bir dünya görüşü olduğunu söyleyebiliriz. *Nutuk*'un tek ideolojisi cumhuriyet ve ileri çağdaş medeniyet seviyesidir."[26]

Prof. Dr. Suat Sinanoğlu,

"(...)Atatürk üzerine bugün hâlâ özlemi duyulan ciddi bir eserin yazılabilmesi için, onun mecliste ve meclis dışında söylediği söylevleri ve özellikle 1927 yılında okuduğu Büyük *Nutuk*'unu okumak ve iyi anlamak gerekir. Bu o kadar kolay bir iş değildir; çünkü Atatürk'ün düşüncesini ve eserinin taşıdığı anlam ve değeri gerçekten anlayabilmek için iki ayrı evreni kapsayan geniş bir bilgiye gerek vardır: Batının humanist değerlerini olduğu kadar, kuramsal eserlerden çok, günlük hayatın gerçekliğinde beliren islamın ruhunu tanımak zorunluluğu vardır. Ruhuna erişilmesi ne kadar zor olursa olsun, *Nutuk* Atatürk'ün kişiliğini ortaya

25 A.M. Celal Şengör, *Zümrütname*, a.g.e., s.100
26 Osman Selim Kocahanoğlu, "*Nutuk* Niçin Okunmalı?", *Yeni Hayat Dergisi*, 2003, Temmuz , s.42

koymak isteyen için en önemli kaynaktır. Böyle olduğu halde, bugüne kadar hiçbir ciddi incelemeye konu edilmemiş olması dikkat çekicidir. Onu gerçekten anlayanlar için, *Nutuk* edebi ve tarihsel değeri ilk bakışta göze çarpan önemli bir eserdir. Bizim kanımıza göre, *Nutuk*, biçim ve içerik bakımından Türk nesrinin en büyük eseridir."[27]

Hamdullah Suphi Tanrıöver,

"Hiç şüphesiz Atatürk'ü, örnek devlet adamı vasfı ile iyice tanıyabilmek için onun yaptıklarını iyi bilmek ve bu maksatla da *Büyük Nutuk*'u defalarca okumak, üzerinde etraflıca düşünmek, memleketin geçirdiği acı tecrübeleri, büyük mücadeleleri ve gösterdiği fedakârlıkları yakından anlamak lazımdır." demiştir.[28]

Prof. Dr. Emre Kongar,

"*Nutuk*'a dikkatle bakıldığı zaman, hem bir Kurtuluş Savaşı ideolojisi, hem de yalnız bir önderin çevresiyle hesaplaşması görülür. Atatürk, inanılmaz başarısını aktarırken, kendisini yalnız bırakanlardan, başarısına inanmayanlardan da hesap sormaktadır."[29]

Hikmet Bila,

"Atatürk'ün *Nutuk*'ta geçmişi anlattığı düşünülür. Doğrudur. 1919'dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna götüren süreci anlatır. Ama asıl mesajı geleceğedir. '1919 yılı Mayıs'ın 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve görünüş...' diye başlayan, *Gençliğe Hitabe* ile biten *Nutuk*, emperyalizme karşı tarihin ilk kurtuluş savaşı-

27 Suat Sinanoğlu, a.g.e., s.43
28 İsmail Arar, a.g.e., s.119-171
29 Emre Kongar, *Atatürk Üzerine*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul, 2000, s.57

nının belgesidir. Askeriyle, siviliyle bir halkın işgale ve sömürgeciliğe karşı nasıl direnebildiğini, nasıl bağımsızlığına ulaştığını anlatan kitaptır. Üç-beş yıl içinde ortaçağın karanlığından 20'nci yüzyılın aydınlığına geçişin eşsiz örneğidir. (...) *Nutuk*'un geçmişe dönük tarafı, sıkıntılara, üzüntülere, ihanetlere ve tüm salaklıklara karşı, 'Madem öyle, işte böyle' mesajıdır. Asıl mesaj geleceğedir. *Nutuk*, bittiği sayfada, *Gençliğe Hitabe* ile yeniden başlar."[30]

Nutuk Okullarda Okutulmalıdır

Bu kadar önemli bir kitap, maalesef okullarımızda yeterince okutulmamakta ve gençlerimiz, Atatürk'ü yeterince öğrenememekte ve anlayamamaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak 17-19 Ekim 1977 tarihleri arasında yapılan "Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri"nde geçen bir anektodu, Türk Tarih Kurumu tarafından 1980 yılında basılan kitaptan aynen vermek istiyorum. Seminere katılanlardan Sayın Engin Tezer'in sorusu şöyledir:

"Ben şahsen devrim tarihi okudum lisede, *Nutuk*'u okumaya gerek kalmadan. Üniversitede devrim tarihi okudum, *Nutuk*'u okumaya gerek kalmadan; çünkü sistem hiçbir şekilde benim karşıma koymadı. Çağdaş Türk edebiyatı okudum şu veya bu şekilde *Nutuk*'tan hiçbir şekilde bir bahis duymadan. *Nutuk*'un gerçekten bir eğitim programı içine oturtulması için şimdiye kadar ne yapılmıştır? Bu kadar çok cepheli, çok canlı bir yapıtı her bir yanından tutmak için ele almış değiliz."[31]

Prof. Dr. Alpaslan Kayan'ın *Nutuk*'la ilgili şu güzel sözlerine bakınız: "Şimdi, Atatürk'ün bu büyük kitabı cumhuriyetimizin temel kitabıdır. Her zaman başvuracağımız kitaptır. Gönül arzu

30 Hikmet Bila, "Nutuk", *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 2003
31 Engin Tezer, Atatürk'ün *Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980, s.26

eder ki, bütün aydınlarımız hukuki meselelerde, sosyal meselelerde, siyasi meselelerde, her türlü milletlerarası meselelerde, ulusal meselelerde, sıkıştıkları zaman bu kitaba başvursunlar. Her şeyin reçetesi bu kitapta vardır".

Sonuç

Nutuk, Atatürk'ün Türk ulusuna bu vatanın nasıl kurtarıldığını anlatan eşsiz bir eserdir. *Nutuk*, Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin bir savunması, stratejisi ve yüksek psikolojisidir. Atatürk'ü daha iyi anlamak için, *Nutuk*, eğitim programlarına konulması gereken çağdaş bir destandır.

Kaynakça

1. Aktar, Yücel, *Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşuyla İlgili Özel Notları ve Görüşleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Ankara, 1994
2. Altıner, Ahmet Turhan, *Milliyet Gazetesi*, 4 Mayıs 2003 Pazar, "İlk Toplam kalite Yöneticisi Atatürk"
3. Arf, Cahit, "Cahit Arf üzerine, Bilimsel tutkudan Bilim Felsefesine" Cahit Arf'ın Çukurova Üniversitesi'nde verdiği "Matematik, Bilim ve Sanat Nedir?" konulu konferansı, Hazırlayan: Prof. Dr. Onur Belge www1.gantep.edu.tr/acikgoz/egitim1/egitim2.htm
4. Arıburnu, Kemal, *Atatürk ve Çevresindekiler*, 2. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1995
5. Aslan, Nurten, *Küçük Anılarda Büyük Sırlar*, Tek Ağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2003
6. *Atatürk Devri Fikir Hayatı*, cilt II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981
7. *Gazi M. Kemal Atatürk, Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları No: 4, Ankara, 1984
8. *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994
9. *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1963
10. *Atatürk'e Saygı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969
11. *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yıl Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1980
12. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II*
13. Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Üçüncü cilt, İstanbul
14. Balcı, Metin, "2001 yılında Türkiye'nin Bilim Potansiyeli", *GÜNCE*, TÜBA Yayını
15. Berkem, Ali Rıza, *Arkadaşım Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'ın Arkasından*, www.biltek.tubitak.gov.tr/dergi/ozel/arf/berkem.html
16. Bermek, Engin, "Ülkemizde Bilim ve Bazı Öneriler", TÜBA Başkanı, *GÜNCE*, TÜBA Yayını
17. Bil, Hikmet, *Atatürk'ün Sofrası*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1981
18. Borak, Sadi, *Atatürk ve Edebiyat*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1998
19. *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968
20. *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi*, 855,13
21. Cevizoğlu, Hulki, *Türk Olmak*, Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, 2002
22. Cunbur, Müjgan, *Atatürk ve Milli Kültür*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, Ankara,1973
23. Çaycı, Abdurrahman, "Atatürk, Bilim ve Üniversite", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 4, sayı: 10, 1987
24. Çiller, Selahaddin, *Atatürk İçin Diyorlar Ki*, Varlık Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1981
25. Dilaçar, A., "Kemalizmin Dil ve Tarih Tezi", *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri, 10-14 Aralık 1973*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1967

26. Doğramacı, İhsan, "Atatürk ve Eğitim", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 3, 1985
27. Eski, Mustafa, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999
28. Garan, Muvaffak İhsan, *Milletlerin Sevgilisi Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986
29. Göçgün, Önder, "Atatürk ve Edebiyat", Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*, Ankara, 1995
30. Göker, Aykut, *Türkiye'de 1960'lar Sonrasındaki Bilim ve Teknoloji Politikası Tasarımları Niçin Tam Uygulayamadık?*, TÜBA Çalışma Grubu Raporu, www.inovasyon.org/html/AYK.ODTUog.uye.der.Haz.02.htm
31. Günaltay, Şemsettin, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Belleten*, cilt 3, sayı 11/12, Ankara, 1939
32. Gürüz, Kemal, *Yükseköğretimde Bilim ve Eğitim*, TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri: 2, Ankara, 1995, s. 97-115
33. Halman, Talat, *TÜBA Konferansları*, "21. Yüzyılda Üniversite ve Kültür", TÜBA Yayını, Aralık 2000
34. Hatipoğlu, M. Tahir, *Türkiye Üniversite Tarihi*, 2. Baskı, Selvi Yayınevi, Ankara, 2000
35. Hilav, Selahattin, *Yüz Soruda Felsefe*, K Kitaplığı, 2003
36. Hirsch, Ernst E., *Anılarım*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 5. Basım, Ankara, 2000
37. Irmak, Sadi, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, Ankara, 1984
38. Irmak, Sadi, "Atatürk'ün Huzurunda Müşahede Fırsatı Bulduğum Bir Zihin Özelliği", *Atatürk Haftası Armağanı*, 10 Kasım 1984, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Daire Başkanlığı, 1984
39. Irmak, Sadi, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 1984
40. İğdemir, Uluğ, *Yılların İçinden*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991
41. İnan, Afet, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981
42. İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, "Atatürk Gençliğe Hitabe'sini İlk Defa Nasıl Okumuştu?", Ankara, 1959
43. İnan, Afet, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul, 1971
44. İnan, Afet, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1983
45. İnan, Afet, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1981
46. İnönü, Erdal, "Bilim ve Kültür", *GÜNCE*, TÜBA Yayını, 2003, s. 2-3
47. Kal, Nazmi, *Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001
48. Kansu, Ceyhun Atuf, *Söylevi Okurken*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996
49. Kazdağlı, Güneş, *Atatürk ve Bilim*, TÜBİTAK Yayınları, s. 60, 2002
50. Kepenek, Yakup, "Ekonomik ve Toplumsal Gelişme için Ulusal Yenilik Sistemi", *Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002
51. Kocahanoğlu, Osman Selim, "*Nutuk* Niçin Okunmalı?" *Yeni Hayat Dergisi*, 2003, Temmuz
52. Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999
53. Kocatürk, Utkan, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı: 1, cilt: 1, 1984

54. Kocatürk, Utkan, "Atatürk'te 'Gençlik' Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, cilt 2, sayı 4, Ankara, 1985
55. Kocatürk, Utkan, "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 1, sayı 1, s. 3-95, 1984
56. Kongar, Emre, *Huntington, Kemalizm ve ABD*, www.kongar.org/aydinlanma/1997/aydin081.php
57. Küçük İskender, "Basit Bir Tinsel Temas", *Yasak Meyve Dergisi*, sayı 2, s. 80, 2003
58. Mango, Andrew, "Atatürk Cumhuriyetinde Vizyon ve Gerçekçilik", *Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002
59. Menteş, Ali, *Yeniversite*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000
60. Meydan, Sinan, *Bir Ömrün Öteki Hikayesi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2002
61. Öke, M. Kemal, *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi, 8, 1955, s.105
62. Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1975
63. Özalp, Kazım, Özalp Teoman, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992
64. Özdaş, Nimet, "Bilim ve Teknoloji Politikası ve Türkiye", 2000, www.inovasyon.org
65. Özgü, Melahat, "Atatürk İlim ve İrfan Yolunda", *Atatürk'e Sevgi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara,1972
66. Özkan, Kaan, Prof. Dr. Betül Çotuksökün ile "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe" üzerine söyleşi, Basında Maltepe Üniversitesi Makaleleri, www.Maltepe.edu.tr/basında/makaleler/felsefelogos.asp
67. Öztürk, Mehmet, "Bilim ve Teknolojide Avrupa ile İşbirliğine Doğru", *GÜNCE*, s. 13
68. Öztürk, Yaşar, "İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında", *Bütün Dünya Dergisi*, sayı 2003/08, s. 17-27
69. Rosovsky, Henry, *Üniversite, Bir Dekan Anlatıyor*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 12. Basım, Ankara, 2000
70. Said, Edward, *Şarkiyatçılık*, İstanbul, Metis Yayınları, 2001
71. Sevük, İsmail Habib, *Atatürk İçin*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981
72. Sinanoğlu, Suat, *Türk Humanizmi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1980
73. Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973
74. Sönmez, Cemil, *Atatürk ve Okuma Sevgisi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, 1994
75. Şahin, Şükran, *Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikası*, Göçebe Yayınları, 1997
76. Şapolyo, E. Behnan, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1958
77. Şengör, A. M. Celal, *Zümrüt Ayna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003
78. Şengör, Celal, *Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*, TÜBİTAK Yayınları, 1999
79. Şengör, Celal, *Zümrütname*, Yapı Kredi Yayınları, 1999
80. Tezcan, Mahmut, *Atatürk ve Eğitim Bilimleri*, Anı Yayıncılık, 2000, s. 15
81. Tezer, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1989
82. Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler,*

Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1999
83. Tüfekçi, Gürbüz, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, İş Bankası Yayınları, 1983
84. Ulubelen, Ayhan, "Bilimsel Araştırmaların Finansmanı", *GÜNCE*, s. 9-11
85. *Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002
86. Uysal, Mehmet Reşat, *Milli Kültür*, 2. cilt, sayı 12, 1981, www. İstanbul.edu.tr/genel/75ozel
87. Vural, Yarman F.T., "Ekonomide Sıçrama Nasıl Yaratırız? Avrupa Araştırma Alanı, Türkiye Araştırma Alanı ve Üniversitelerimiz", *Cumhuriyet Bilim ve Teknik Dergisi*, 856, 12-13, 2003
88. Widmann, Horst, Çev. A. Kazancıgil, S. Bozkurt, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 2000
89. *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan sapmaktır. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemelerini zamanında takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce yıl önceki ilim ve fen dilinin çizdiği kuralları, şu kadar bin yıl sonra, bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak demek değildir.

Mustafa Kemal Atatürk

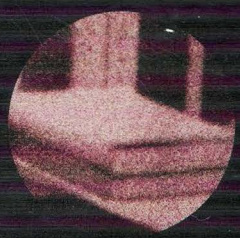

ISBN 975-403-402-8

Fiyatı: 9 YTL (KDV DAHİL)

Basılı fiyatından farklı satılamaz